

ISSN 2075-4205

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

STUDIA
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 11 Номер 1 (31) 2014

ДОНЕЦЬК

Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література.
Методика викладання: [науковий журнал / голов. ред. В.Д. Каліущенко]. —
Донецьк : ДонНУ, 2014. — Т. 11. — № 1 (31). — 190 с.

*Друкується за ухвалою вченої ради
Донецького національного університету
Протокол № 6 від 6 червня 2014 року*

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано й зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.

*Адреса редколегії: 83001 Донецьк, вул. Університетська, 24
тел./факс: (062) 335-03-98
e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua*

ISSN 2075-4205

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 11 № 1 (31) 2014

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В. Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О. Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В. М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ш. Р. Басиров;
д-р філол. наук, проф. М. М. Гіршман; д-р філол. наук, проф. А. П. Загнітко;
д-р філол. наук, проф. Ю. А. Зацний; д-р філол. наук, проф. В. І. Карабан;
д-р пед. наук, проф. О. Г. Кучерявий; д-р філол. наук, проф. Л. А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О. Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т. О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О. Д. Петренко; д-р пед. наук, проф. П. В. Плотніков;
д-р філол. наук, проф. Р. С. Помірко; д-р філол. наук, проф. В. А. Просалова;
д-р філол. наук, проф. М. Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н. М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л. М. Черноватий; д-р філол. наук, проф. В. В. Федоров;
д-р філол. наук, проф. Л. М. Ягупова

Донецьк ДонНУ 2014

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 11 No 1 (31) 2014

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V. D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O. L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V. M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Sh. R. Basyrov;

Doctor of Philology, Prof. M. M. Girshman; Doctor of Philology, Prof. A. P. Zagnitko;

Doctor of Philology, Prof. Yu. A. Zatsnyi; Doctor of Philology, Prof. V. I. Karaban;

Doctor of Pedagogics, Prof. O. G. Kucheravyi; Doctor of Philology, Prof. L. A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O. D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T. O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O. D. Petrenko; Doctor of Pedagogics, Prof. P. V. Plotnikov;

Doctor of Philology, Prof. R. S. Pomirko; Doctor of Philology, Prof. V. A. Prosalova;

Doctor of Philology, Prof. M. G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N. M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L. M. Chernovatyi; Doctor of Philology, Prof. V. V. Fedorov;

Doctor of Philology, Prof. L. M. Yagupova

Donetsk DonNU 2014

З М І С Т

Том 11, № 1 (31), 2014

Германські мови

- Запововський М. В.* Смысловая структура немецкоязычных библейских параболизмов..... 5
Котвицька В. А. Семантичне освоєння запозичень з англійської у сучасній німецькій мові..... 14
Лазебна О. А. До проблеми типології суб'єктів оцінки (на матеріалі сучасної німецької та австрійської художньої прози)..... 24
Остапович О. Я. Новітні теоретичні підходи до вивчення національно-державного варіювання німецької фразеології..... 35

Загальне мовознавство

- Кишановський О. Ч.* Категорія індивідуалізованості як надкатегорія в сучасній перській мові..... 52

Типологічні та зіставні дослідження

- Калиущенко В. Д., Полякова Н. М.* Дієслівні лексичні реципроки в німецькій та українській мовах..... 62
Ковбанюк М. І. Вторинна предикація як репрезентант поліпредикативності структури простого неелементарного речення..... 69
Кремзикова С. Ю. Віддієслівні іменники з нульовим суфіксом у системі категорії *NOMINA ACTIONIS* (на матеріалі старофранцузького, давньоверхньонімецького та середньовісньонімецького періодів)..... 79
Малюга А. Ф. Семантична класифікація фразеологічних одиниць з компонентом найменування явища природи..... 89
Оленяк М. Я. Порівняльні конструкції як один із периферійних засобів вираження уточнення (на матеріалі англійської та української мов)..... 96
Славова Л. Л. Політична лінгвоперсоналогія як перспективний напрям сучасних зіставних студій..... 103
Хохлова В. А. Общая семантическая характеристика английской и украинской топонимической фразеологии..... 112

Переклад

- Litvinyak O. V.* Scholarly Legacy of Professor Yuriy Oleksiyovych Zhluktenko in the Context of Linguistic Research in the 1950s – 1980s..... 121
Николенко А. Г. Вербализация культурного кода и значимость перевода в глобализованном мире (на материале американского игрового кино)..... 132
Пастернак А. І. Англійська література на сторінках «літературно-наукового вісника»..... 141
Ситар Р. А. Заголовок як перекладацька проблема (на матеріалі ліро-епічної поеми „Глово о полку Ігоревім” та її англійських перекладів)..... 151

Пам'яті вченого

- Материнська О. В.* Лествиця в небо..... 160

Критика і бібліографія

- Іваницька Н. Б.* Рецензія на монографію О. В. Деменчука «Лінгвістика чуттєвого сприйняття: динамічні моделі в семантиці перцептивної лексики української, польської та англійської мов»: [монографія]. — Рівне, 2014. — 384 с..... 171
Сенів М. Г., Компанець Т. М. Рецензія на монографію Г. М. Воскобойник-Шпинта «Латинізована ентомологічна номенклатура: структурно-семантичний аспект»: [монографія]. — Київ, 2013. — 193 с..... 174

Нові підручники, навчальні посібники, монографії

- Nikolayeva Larysa.* Typology of Kinship Terms. — Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2014. — 227 S. — (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik — Band 2 ; hrsg. von Vladimir Kaliuščenko, Andrzej Kaṭny)..... 180

- Наші автори**..... 181

CONTENTS

Volume 11, No 1 (31), 2014

Studies in Germanic Languages

<i>Zapolovskiy M. V.</i> Semantic Structure of German Biblical Parabolic Expressions.....	5
<i>Kotvytska V. A.</i> Semantic Adaptation of English Borrowings in Modern German Language	14
<i>Lazebna O. A.</i> To the Problem of Typology of Evaluative Subjects (on the Material of Modern German and Austrian Fiction Texts).....	24
<i>Ostapovych O. Y.</i> Modern Theoretical Approaches to the Study of the National State Variation of German Phraseology.....	35

General Linguistics Studies

<i>Kshanovsky O. Ch.</i> The Category of Individuality as Super Category in Modern Persian Language.....	52
--	----

Typological and Contrastive Studies

<i>Kaliuščenko V. D., Polyakova N. N.</i> Verbal Lexical Reciprocals in German and Ukrainian	62
<i>Kovbaniuk M. I.</i> Secondary Predication as a Manifestation of Polypredication in the Structure of a Simple Non-Elementary Sentence.....	69
<i>Kremzykova S. Yu.</i> Deverbative Nouns with Zero Suffix in the <i>NOMINA ACTIONIS</i> Category System (on the Material of the Old French, Old-High-German and Middle-High-German Periods).....	79
<i>Maliuga A. F.</i> Semantic Classification of the Phraseological Units Containing Names Denoting Natural Phenomena.....	89
<i>Olenyak M. Ya.</i> Simile as One of the Peripheral Means of Expressing Specification (in English and Ukrainian Languages).....	96
<i>Slavova L. L.</i> Political Linguistic Personology as the New Direction in Modern Comparative Studies.....	103
<i>Khokhlova V. A.</i> General Semantic Characteristics of English and Ukrainian Toponymic Phraseology.....	112

Translation

<i>Litvinyak O. V.</i> Scholarly Legacy of Professor Yuriy Oleksiyovych Zhluktenko in the Context of Linguistic Research in the 1950s – 1980s.....	121
<i>Nikolenko A. G.</i> Verbalization of Cultural Code and the Importance of Translation in a Globalized World (Based on the American Cinematic Discourse).....	132
<i>Pasternak A. I.</i> Anglophone Literature as Presented in “Literaturno-naukovyi Visnyk” (“The Newsletter of Literature and Research”).....	141
<i>Sytar R. A.</i> Title as a Problem of Translation (on the Basis of the Epic Poem ‘The Tale of Ihor’s Campaign’ and its Anglophone Translations).....	151

To Commemorate the Scientist

<i>Materynska O. V.</i> The ladder of perfection.....	160
---	-----

Criticism and Bibliography

<i>Ivanytska N. B.</i> Review on the monograph by O. V. Demenchuk “Linguistics of sense perception: dynamic models in the semantics of perceptive lexis in Ukrainian, Polish and English”: [monograph]. — Rivne, 2014. — 384 p.....	171
<i>Seniv M. G., Kompanets T. M.</i> Review on the monograph by G. M. Voskoboinik-Shpinta “Latin entomological nomenclature: structural-semantic aspect”: [monograph]. — Kyiv, 2013. — 193 p.....	174

New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

<i>Nikolayeva Larysa.</i> Typology of Kinship Terms. — Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2014. — 227 S. — (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik — Band 2 ; hrsg. von Vladimir Kaliuščenko, Adrzej Kątny).....	180
Contributing Authors	183

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2014 М. В. Заполовський
(м. Чернівці)

СМИСЛОВА СТРУКТУРА НІМЕЦЬКОМОВНИХ БІБЛІЙНИХ ПАРАБОЛІЗМІВ

ЗАПОЛОВСЬКИЙ М. В. СМИСЛОВА СТРУКТУРА НІМЕЦЬКОМОВНИХ БІБЛІЙНИХ ПАРАБОЛІЗМІВ

У статті йдеться про потенційну властивість окремих слів у складі німецькомовних біблійних парабол та їхніх текстових модифікацій, у сукупності позначених параболізмами, набувати більше ніж одне значення. Звертається увага на те, що значення метафоричних слів у їхньому складі також утворюють зв'язки з іншими значеннями, які відносяться до різних понятійних сфер. У ході дослідження проводиться розмежування таких понять як "полісемія" та "полівалентність", наводяться метафоричні слова з тексту біблійних парабол, які у німецькій мові є полісемічними, тобто багатозначними, а також лексемні метафори, які виявляють здатність до полівалентності, тобто позначають різні поняття навколишнього світу.

ЗАПОЛОВСКИЙ Н. В. СМЫСЛОВАЯ СТРУКТУРА НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ БИБЛЕЙСКИХ ПАРАБОЛИЗМОВ

Статья посвящена потенциальному свойству отдельных слов в составе немецкоязычных библейских парабол и их текстовых модификаций, в совокупности обозначенных параболлизмами, приобретает больше чем одно значение. Обращается внимание на то, что значения метафорических слов в их составе также образуют связи с другими значениями, которые относятся к различным понятийным сферам. В ходе исследования разграничиваются такие явления как полисемия и поливалентность, приводятся метафорические слова из текста библейских парабол, которые в немецком языке есть полисемичные, а также лексемные метафоры, которые проявляют поливалентность, т. е. обозначают разные понятия окружающей среды.

ZAPOLOVSKYI M. V. SEMANTIC STRUCTURE OF GERMAN BIBLICAL PARABOLIC EXPRESSIONS

The article deals with the potential properties of words to acquire more than one meaning within German-speaking biblical parables and their text modifications, which are known as parabolizms. We emphasize the fact that the meanings of metaphorical words within parabolizms also form relations with other meanings, which belong to different conceptual spheres. The study differentiates between polysemy and polyvalence. It also provides examples of polysemous metaphorical words in modern German and polyvalent metaphorical lexemes taken from the texts of German biblical parables.

Ключові слова: слово, значення, полісемія, полівалентність, параболо, біблійний, текст.

Під смисловою структурою слова розуміють сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених значень багатозначного (полісемічного) слова [3, с. 203]. Здатність слова мати декілька значень, або полісемія [7] обумовлюється невідповідністю між обмеженою кількістю слів та безмежним числом предметів та явищ зовнішнього світу [12, с. 192]. Однак нерідко слово отримує нове значення в результаті того, що використовується для позначення предмету, який уже має загальноприйнятне найменування [13, с. 21–29], що пов'язується зі здатністю мови виконувати не лише номінативну, але й емотивно-експресивну функцію. На думку Є. Косеріу [8, с. 105] потрібно робити розмежування між полісемією у мові („Polysemie in einer Einzelsprache”) із полівалентністю мовних одиниць у мовленні („Polyvalenz der sprachlichen Einheiten in der Rede”).

Метою статті є розмежування цих лінгвістичних понять на прикладі метафоричних

слів зі складу німецькомовних біблійних параболізмів [1; 2], до яких відносимо як тексти парабол, так і їхні текстові модифікації (прості та розгорнуті порівняльно-метафоричні конструкції). Це стає можливим через звернення до словника та розгляд слів, які можуть набувати більше ніж одне значення у німецькій мові, а також через аналіз прикладів німецькомовних біблійних парабол, у яких реалізуються слова, що позначають більше ніж одне поняття. **Актуальність дослідження** зумовлена відсутністю праць, присвячених характеристиці смислової структури параболізмів шляхом розмежування таких явищ як полісемія та полівалентність.

Через багатозначність розкриваються основні закономірності семантичної системи мови. Багатозначна змістова структура слова постає в якості фрагмента загальної системи, який повторюється в інших лексемах цієї мови, а також в інших мовах, і який взаємопов'язаний з іншими фрагментами семантичної системи. Чимало іменників у складі образних полів біблійних парабол мають не лише одне значення, а також можуть позначати більше, ніж одне поняття і тому є певною мірою дво- чи багатозначними. Ці слова можна розглядати з двох сторін: або як тип полісемії [5, с. 195], або виключно як спосіб, засіб чи вид зміни значення [3, с. 224].

Оскільки значення („die Bedeutung”) знаходиться усередині мови, його можна структурувати різними лінгвістичними методами, наприклад:

1) контекстологічними методами (аналіз та групування контекстів, у яких використовується слово);

2) структурними методами (розмежування різних значень слова, його лексико-семантичних варіантів);

3) психолінгвістичними методами (дослідження смислової структури слова за допомогою асоціативних експериментів) [3, с. 210–221]. Звідси випливає, що значення (тобто мовне значення) становить собою вкладений зміст знаку (або словосполучення) в окремій мові. Відповідно до цього, при мовній полісемії йдеться про функціональні одиниці (слова) та різні мовні значення (лексико-семантичні варіанти), які можна встановити за допомогою словникових дефініцій необхідного слова. Полісемія є центральним із таких ланцюжків значень та визначається як багатозначність форми. Досліджуючи смислову структуру лексичного складу біблійних парабол за допомогою німецькомовного словника «Duden-Universalwörterbuch» [9], нами було зафіксовано 141 полісемічних слова, які мають 2 та більше словникових значення. Варто зауважити, що реалізовані значення усіх цих слів у німецькомовному біблійному тексті є моносемічними, оскільки слова у контексті реалізують лише одне зі своїх значень. Це підтверджує думку В. В. Левицького, що частка багатозначних лексем у словнику та

тексті не співпадає [3, с. 228]. Отже до цих слів належать:

а) 45 одиниць (або 31,91%) мають два значення (*die Zeder* ‘кедр’, *die Palme* ‘пальма’, *die Lampe* ‘світильник’, *der Fremde* ‘чужинець’, *der Wald* ‘ліс’, *der Kaufmann* ‘купець’, *das Unkraut* ‘бур’ян’, *der Sohn* ‘син’, *die Pflanze* ‘рослина’, *das Tier* ‘тварина’, *der Krug* ‘глекчик’, *das Haupt* ‘голова’, *die Lilie* ‘лілія’, *die Taube* ‘голуб’, *die Rebe* ‘лоза’, *der Tempel* ‘храм’, *der Arbeiter* ‘робітник’, *das Salz* ‘сіль’, *der Weizen* ‘пшениця’, *der Schnitter* ‘жнець’, *der Regen* ‘дощ’, *die Ähre* ‘колос’, *der Sand* ‘пісок’, *das Gras* ‘трава’, *die Mine* ‘міна’, *der Räuber* ‘грабіжник’, *der Denar* ‘динарій’, *der Lohn* ‘заробіток’, *der Weihrauch* ‘ладан’, *die Wohnung* ‘помешкання’, *die Finsternis* ‘темрява’, *die Asche* ‘попіл’, *die Ernte* ‘урожай / жнива’, *der Atem* ‘подих’, *der Schmied* ‘коваль’, *die Wüste* ‘пустеля’, *die Hüfte* ‘стегно’, *der Töpfer* ‘гончар’, *der Strick* ‘мотузка’, *der Becher* ‘келик’, *das Schwert* ‘меч’, *die Kluft* ‘ущелина’, *der Blitz* ‘блискавка’, *der Rost* ‘іржа’, *das Gebein* ‘кістки’);

б) 26 лексем (або 18,44%) є трьохзначними (*das Schaf* ‘вівця’, *der Baum* ‘дерево’, *die Blindheit* ‘сліпота’, *der Gürtel* ‘пояс’, *der Adler* ‘орел’, *der Thron* ‘трон’, *das Meer* ‘море’, *der Vogel* ‘птах’, *der Brunnen* ‘джерело’, *die Braut* ‘наречена’, *die Herde* ‘отара’, *der Ofen* ‘піч’, *der Sklave* ‘раб’, *der Pharisäer* ‘фарисей’, *der Fluß* ‘річка’, *die Hochzeit* ‘весілля’, *die Sonne* ‘сонце’, *der Lebensbaum* ‘дерево життя’, *der Talent* ‘талант’, *der Wind* ‘вітер’, *die Motte* ‘міль’, *die Saat* ‘насіння’, *die Speise* ‘страва’, *der Schlaf* ‘сон’, *die Stadt* ‘місто’, *das Bett* ‘ліжко’);

в) 21 іменник (або 14,89%) мають чотири значення (*der Stier* ‘бик’, *die Brust* ‘груди’, *die Schulter* ‘плече’, *das Knie* ‘коліно’, *das Brot* ‘хліб’, *der Schlauch* ‘бурдюк’, *der Berg* ‘гора’, *die Tochter* ‘донька’, *die Frucht* ‘плід’, *das Gefäß* ‘посудина’, *der Schuh* ‘черевик’, *die Quelle* ‘джерело’, *das Fleisch* ‘плоть’, *der Schmuck* ‘прикраса’, *der Wein* ‘вино’, *der Mann* ‘чоловік’, *die Tür* ‘двері’, *die Traube* ‘виноград’, *der Arm* ‘рука’, *die Mauer* ‘стіна’, *die Schuld* ‘борг’);

г) 14 слів (або 9,93%) є п’ятизначними (*das Kind* ‘дитина’, *der Löwe* ‘лев’, *der Schatten* ‘тінь’, *der König* ‘цар’, *die Rute* ‘різка’, *das Horn* ‘ріг’, *der Tag* ‘день’, *die Frau* ‘жінка’, *die Feige* ‘інжир’, *das Silber* ‘срібло’, *der Schoß* ‘лоно’, *das Schild* ‘щит’, *die Hand* ‘рука’, *die Grube* ‘яма’);

д) 10 одиниць (або 7,09%) мають шість значень (*die Mutter* ‘матір’, *die Blume* ‘квітка’, *die Jungfrau* ‘діва’, *der Weg* ‘дорога’, *der Fuß* ‘нога’, *das Auge* ‘око’, *der Dorn* ‘тернина’, *das Kleid* ‘убрання’, *das Tor* ‘ворота’, *die Milch* ‘молоко’);

е) 7 лексем (або 4,96%) є семизначними (*die Erde* ‘земля’, *der Boden* ‘грунт’, *der Hirsch* ‘олень’, *das Licht* ‘світло’, *der Ring* ‘кільце’, *das Feuer* ‘вогонь’, *das Schwein* ‘свиня’);

є) 6 іменників (або 4,26%) мають вісім семем (*das Öl* ‘масло’, *das Wasser* ‘вода’, *der*

Kranz ‘вінок’, *der Stab* ‘палиця’, *der Schatz* ‘скарб’, *der Vater* ‘батько’);

ж) 5 слів (або 3,55%) є дев’ятизначними (*das Feld* ‘поле’, *die Wurzel* ‘корінь’, *der Flügel* ‘крило’, *die Perle* ‘перлина’, *der Turm* ‘вежа’);

з) 1 слово (або 0,71%) має десять значень (*der Stein* ‘камін’);

и) 3 одиниці (або 2,13%) мають одинадцять значень (*das Herz* ‘серце’, *das Haus* ‘дім’, *das Joch* ‘ярмо’);

і) 1 слово (або 0,71%) має тринадцять значень (*der Korb* ‘кошик’);

ї) 2 лексеми (або 1,42%) мають шістнадцять значень (*das Netz* ‘сітка’, *die Krone* ‘корона’).

На відміну від значення, позначення («die Bezeichnung») є екстралінгвістичним і стосується позамовного предмету чи змісту і компонентів мовленнєвого значення (мовленнєвих варіантів). Німецький лінгвіст Г. Гекелер вважає, що полісемія, якщо не брати до уваги метафори, заледве може охоплювати мовленнєві значення («Redebedeutungen»), тобто контекстуальні варіанти [11, с. 133], що узгоджується із визначенням полівалентності у мовленні, при якій постійно йдеться про одну й ту ж функціональну одиницю, про певне лексичне значення, до якого приєднуються різні поняття через контекст та через позначення, тобто через позамовні значення [8, с. 105]. Таке розуміння узгоджується також із визначенням терміну «полівалентність значення» А. Б. Міхальова, під яким учений розумів здатність значення слова утворювати зв’язки з рядом інших значень, які відносяться до різних понятійних сфер. На думку дослідника, полівалентність значення є ширшою від полісемії слова, охоплюючи усі існуючі у словнику певної мови семантичні пересічення і може також виводитись із зафіксованих у словнику полісемічних ланцюжків [4, с. 102]. Це явище також співвідноситься певним чином із «референтним потенціалом значення», про яке писала В. М. Телія [6, с. 105], тобто здатністю вказувати на світ, несучи про нього певну інформацію і здатністю пристосування до нових властивостей, виокремлених свідомістю у немовному ряді.

Ми погоджуємось із думкою В. В. Левицького, що метафора не є типом полісемії, а видом зміни значення і використовуємо у дослідженні термін «полівалентність» для характеристики здатності метафоричного слова у структурі біблійної параболи виражати різні поняття. До цих слів ми відносимо наступні:

1) *der Adler* ‘орел’: царювання; захист; витривалість; високомірність; віра; сила; турбота; суд.

2) *die Asche* ‘попіл’: очищення; сором.

3) *der Baum* ‘дерево’: життя; людина.

4) *der Becher* ‘келик’: гнів; жереб.

5) *die Blume* ‘квітка’: наречений; тілесність; скороминучість.

- 6) *das Blut* 'кров': визволення; віровчення.
- 7) *das Brot* 'хліб': духовна пожива; визволення.
- 8) *der Brunnen* 'джерело': життя; визволення.
- 9) *die Dorn* 'тернина' / *die Distel* 'осот': зло; покарання.
- 10) *das Feuer* 'вогонь': любов; винищення; суд; очищення; покарання; страждання.
- 11) *die Finsternis* 'темрява': зло; відчуженість; покарання; смерть.
- 12) *das Fleisch* 'плоть': віровчення; людина; тілесність; гріховність; скороминучість.
- 13) *der Flügel* 'крило': сховище; турбота; захист.
- 14) *die Frucht* 'плід': добро; праведність; плодючість.
- 15) *der Garten* 'сад': плодючість; непорочність.
- 16) *das Gefäß* 'посудина': віра; людина; тілесність.
- 17) *das Haus* 'дім': віра; Боже правління.
- 18) *die Hochzeit* 'весілля': радість; завершення; винищення зла.
- 19) *die Kelter* 'давило': суд; винищення.
- 20) *das Kleid* 'убрання': традиція; обрання; спокута; прийом у громаду.
- 21) *die Kleidung* 'одяг': гріховність, праведність.
- 22) *die Lampe* 'світильник': життя; готовність; пильність; просвітлення; праведність.
- 23) *das Licht* 'світло': життя; віровчення; добро; віра; мудрість; просвітлення; праведність.
- 24) *die Lilie* 'лілія': милість; непорочність; турбота; наречена; наречений.
- 25) *der Löwe* 'лев': сила; влада; цар.
- 26) *die Myrte* 'мирт': непорочність; наречений.
- 27) *die Nacht* 'ніч': межа; відчуженість; смерть.
- 28) *das Netz* 'сітка': зло; смерть.
- 29) *der Ofen* 'піч': суд; винищення; страждання; очищення.
- 30) *die Quelle* 'джерело': життя; віра; наречена.
- 31) *die Rute* 'різка': суд; Божий гнів.
- 32) *die Saat / der Same* 'насіння': віровчення; християнський шлях; Боже слово.
- 33) *das Salz* 'сіль': тривалість; служителі.
- 34) *das Schaf* 'вівця': слабкість; праведність.
- 35) *der Schatten* 'тінь': захист; скороминучість.
- 36) *der Schlauch* 'бурдюк': традиція; віровчення.
- 37) *das Schwert* 'меч': Боже слово; розділення.
- 38) *die Sichel* 'серп': суд; винищення.
- 39) *die Sonne* 'сонце': любов; випробування.
- 40) *die Speise* 'страва': віровчення; духовна пожива.

- 41) *der Stein* ‘камінь’: закоренілість; ідолопоклонство; влада.
- 42) *der Strick* ‘мотузка’: рабство; смерть; випробування.
- 43) *der Reiche* ‘багатий’: грішник; гордість.
- 44) *der Tag* ‘день’: межа; милість.
- 45) *der Talent* ‘талант’: жереб; відповідальність.
- 46) *der Tempel* ‘храм’: віра; служителі.
- 47) *der Turm* ‘вежа’: захист; наречена; християнський шлях.
- 48) *der Vogel* ‘птаха’: людина; зло; турбота.
- 49) *das Wasser* ‘вода’: духовна пожива; суд; милість; винищення; очищення; життя.
- 50) *der Weg* ‘дорога’: світ; життя; християнський шлях.
- 51) *die Wurzel* ‘корінь’: віра; закоренілість.
- 52) *die Zeder* ‘кедр’: цар; високомірність.

Багато метафор у образних полях представляють різні поняття завдяки тому, що первинні (старозавітні) значення (образи) розширюються новозавітними компонентами. Наприклад, такі слова як *der Sämann* ‘сіяч’, *der Bräutigam* ‘наречений’, *der Hirt* ‘пастух’, *der König* ‘цар’, *der Herr* ‘пан’ представляють у німецькомовному біблійному інакомовленні як образ Бога, так і Ісуса Христа. Передумовою такої двозначності є аналогізація образів (Бога та його сина, чи Ісуса та його послідовників) у плані їхньої діяльності або ставлення до людини. Така здатність зміни значення, яку К. Ерлеман називає полівалентністю [10, с. 102], стосується не лише різних стадій формування мови, але й може визначати один і той самий текст, у нашому випадку, текст німецькомовної біблійної параболи.

Як приклад можна розглянути біблійну параболу *Das Hochzeitsfest für den Sohn des Königs* ‘Про весільне свято для царевого сина’: «*Das Himmelreich gleicht einem König, der seinem Sohn die Hochzeit ausrichtete. Und er sandte seine Knechte aus, die Gäste zur Hochzeit zu laden; doch sie wollten nicht kommen. Abermals sandte er andere Knechte aus und sprach: Sagt den Gästen: Siehe, meine Mahlzeit habe ich bereitet, meine Ochsen und mein Mastvieh ist geschlachtet, und alles ist bereit; kommt zur Hochzeit! Aber sie verachteten das und gingen weg, einer auf seinen Acker, der andere an sein Geschäft. Einige aber ergriffen seine Knechte, verhöhnnten und töteten sie. Da wurde der König zornig und schickte seine Heere aus und brachte diese Mörder um und zündete ihre Stadt an. Dann sprach er zu seinen Knechten: Die Hochzeit ist zwar bereit, aber die Gäste waren's nicht wert. Darum geht hinaus auf die Straßen und ladet zur Hochzeit ein, wen ihr findet. Und die Knechte gingen auf die Straßen hinaus und brachten zusammen, wen sie fanden, Böse und Gute; und die Tische wurden alle voll. Da ging der König hinein, sich die Gäste anzusehen, und sah da einen Menschen, der hatte kein hochzeitliches Gewand an, und sprach zu ihm: Freund, wie bist du hier hereingekommen und*

hast doch kein hochzeitliches Gewand an? Er aber verstummte. Da sprach der König zu seinen Dienern: Bindet ihm die Hände und Füße und werft ihn in die Finsternis hinaus! Da wird Heulen und Zähneklappern sein. Denn viele sind berufen, aber wenige sind auserwählt» [15, Evangelium nach Matthäus XXII : 1–14].

У ній господар не ототожнюється із нареченим завдяки введенню додаткового елементу (*Sohn* ‘син’), який, однак, залишається незадіяним у параболі. Стосунки між Богом та ізраїльським народом, первинно представлені як любовний зв’язок між чоловіком та його дружиною також модифікуються через новозавітній контекст. У той час як усім людям дістається роль весільних гостей, у самій параболі відкритим залишається, хто є нареченою. Однак за допомогою літературного контексту (новозавітніх біблійних книг), лексикографічних джерел та прикладів реалізації у релігійних статтях з інтерпретацією цієї параболи, очевидним стає, що йдеться про християн, послідовників Ісуса Христа. Таким чином, теологічне використання метафор, які позначають Бога та ізраїльський народ, експліцитно чи імпліцитно замінюється метафорами, які позначають Ісуса Христа та його послідовників.

Іншим прикладом слугує параболу *Das große Abendessen* ‘Про велику вечерю’:

[Jesus] sprach zu ihm: *«Ein gewisser Mensch veranstaltete ein großes Abendessen, und er lud viele ein. Und zur Stunde des Abendessens sandte er seinen Sklaven aus, um zu den Geladenen zu sagen: ‚Kommt, denn alles ist nun bereit.‘ Sie aber fingen allesamt an, sich loszubitten. Der erste sagte zu ihm: ‚Ich habe ein Feld gekauft und muß hingehen und es ansehen; ich bitte dich, entschuldige mich.‘ Und ein anderer sprach: ‚Ich habe fünf Joch Rinder gekauft und gehe, sie zu prüfen; ich bitte dich, entschuldige mich.‘ Noch ein anderer sprach: ‚Ich habe eben eine Frau geheiratet, und darum kann ich nicht kommen.‘ Und der Sklave kam herbei und berichtete diese Dinge seinem Herrn. Da wurde der Hausherr zornig und sagte zu seinem Sklaven: ‚Geh schnell hinaus auf die breiten Straßen und die Gassen der Stadt, und bring die Armen und Krüppel und Blinden und Lahmen herein.‘ Zu seiner Zeit sagte der Sklave: ‚Herr, was du befohlen hast, ist getan worden, und noch ist Raum da.‘ Und der Herr sprach zu dem Sklaven: ‚Geh hinaus auf die Wege und an die eingezäunten Orte und nötige sie hereinzukommen, damit mein Haus gefüllt werde. Denn ich sage euch: Keiner von jenen Männern, die eingeladen waren, wird von meinem Abendessen kosten» [17, Evangelium nach Lukas XIV : 15–24].*

У ній образ господаря стосується як Бога, так і Христа, а образ раба – у першому випадку представляє Ісуса, а в другому – його учнів.

У притчі *Der Sämann* ‘Про сіяча’ образ сіяча можна віднести як до Христа, так і до Ісусових послідовників, які несли його вчення іншим:

«Höret zu! Siehe, der Sämann ging aus, zu säen. Und es begab sich, indem er säte, daß etliches an den Weg fiel; und die Vögel des Himmels kamen und fraßen es auf. Anderes aber fiel auf steinigem Boden, wo es nicht viel Erde hatte; und es ging alsbald auf, weil es nicht tiefe Erde hatte. Als aber die Sonne aufging, wurde es verbrannt; und weil es nicht Wurzel hatte, verdorrte es. Und anderes fiel unter die Dornen; und die Dornen wuchsen auf und erstickten es, und es gab keine Frucht. Und anderes fiel auf gutes Erdreich und brachte Frucht, die aufwuchs und zunahm; und etliches trug dreißigfältig, etliches sechzigfältig und etliches hundertfältig» [14, Evangelium nach Markus IV : 3–8].

Подібну двозначність образів прослідковуємо також ще в одному прикладі (*Die nahe Erntezeit* 'Про близькі жнива'):

«Saget ihr nicht: Es sind noch vier Monate, und die Ernte kommt? – Siehe, ich sage euch: Hebet eure Augen auf und schauet die Felder an, denn sie sind schon weiß zur Ernte. Der da erntet, empfängt Lohn und sammelt Frucht zum ewigen Leben, auf daß beide, der da sät und der da erntet, zugleich sich freuen. Denn hierin ist der Spruch wahr: Ein anderer ist es, der da sät, und ein anderer, der da erntet. Ich habe euch gesandt, zu ernten, woran ihr nicht gearbeitet habt; andere haben gearbeitet, und ihr seid in ihre Arbeit eingetreten» [16, Evangelium nach Johannes IV : 35-38].

В усіх цих випадках полівалентність використовується з метою зображення аналогії між «батьком» і «сином» та Ісусом і його учнями:

- 1) те, що робить Христос, стосується Бога і навпаки;
- 2) між Ісусом та його учнями у свою чергу можна провести аналогію з погляду на їхню місіонерську діяльність та релігійний світогляд.

Таким чином, полівалентність у структурі німецькомовних біблійних парабол зумовлює те, що семантичний спектр метафоричного слова набуває ширшого конотативного простору. Чим полівалентнішим є таке слово, тим більшою є ймовірність, що воно матиме контексти разом з іншим словом, а також контексти з іншим, менш полівалентним словом. У простеженні наявності таких синтагматичних зв'язків вбачаємо перспективу подальших розвідок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Запововський М. В.* Німецькомовні біблійні інакомовлення: Особливості їх видів та функціонування / М. В. Запововський // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. — К., 2011. — Вип. 95 (2). — С. 206–210.

2. *Запововський М. В.* Параболізми як реалізовані біблійні інакомовлення в німецькомовному публіцистичному тексті / М. В. Запововський // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2013. — Вип. 56. — С. 117–120.

3. *Левицкий В. В.* Семасиология : [монография для молодых исследователей] / В. В. Левицкий. — [2-е изд., испр. и дополн.]. — Винница : Нова Книга, 2012. — 680 с.
4. *Михалев А. Б.* Теория фоносемантического поля / А. Б. Михалев. — Краснодар : ПГЛУ, 1995. — 213 с.
5. *Новиков Л. А.* Семантика русского языка / Л. А. Новиков. — М. : Высшая школа, 1982. — 272 с.
6. *Телия В. Н.* Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке / В. Н. Телия // АН СССР Ин-т языкознания. — М. : Наука, 1981. — 269 с.
7. *Bréal M.* Essai de sémantique: science des significations / M. Bréal. — Hachette, Paris 1897. — 410 p.
8. *Coseriu E.* Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik / E. Coseriu // Sprachwissenschaft und Übersetzen (Hrsg. P. Hartmann, H. Vernay). — München, 1970. — S. 104–121.
9. *Duden.* Deutsches Universalwörterbuch: Das umfassende Bedeutungswörterbuch der deutschen Gegenwartssprache / hgg. Dudenredaktion // Bibliographisches Institut. — Auflage 7. (überarbeitet und erweitert). — Mannheim / Zürich, 2011. — 2112 S.
10. *Erlemann K.* Gleichnisauslegung [Ein Lehr- und Arbeitsbuch] / K. Erlemann. — Tübingen / Basel : Francke, 1999. — 320 S.
11. *Geckeler H.* Strukturelle Semantik und Wortfeldtheorie / H. Geckeler. — Wilhelm Fink. — München 1971. — 255 S.
12. *Kronasser H.* Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre / H. Kronasser. — Heidelberg : Carl Winter Verlag, 1952. — 204 S.
13. *Schippan T.* Ein Forschungsbericht : Gedanken zu einer Bedeutungskonzeption / T. Schippan // Potsdamer Forschungen, Reihe A. — Heft 89. — Potsdam, 1988. — S. 21–29.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. *Bibel, Schlachter Übersetzung, Version 2000* (neue revidierte Fassung). — CLV Verlag, 2004. — 1358 S.
15. *Die Bibel nach der Übersetzung Martin Luthers* (in der revidierten Fassung von 1984). — Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1985. — 1232 S.
16. *Elberfelder Bibel.* — Brockhaus R. Verlag GmbH, 2007. — 1536 S.
17. *Neue-Welt-Übersetzung der Heiligen Schrift.* — Wachturm Bibel-und Traktat-Gesellschaft, Deutscher Zweig, e. V. — Selters / Taunus, 2006. — 1661 S.

Надійшла до редакції 21.01.14

© 2014 В. А. Котвицька
(м. Київ)

СЕМАНТИЧНЕ ОСВОЄННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

КОТВИЦЬКА В. А. СЕМАНТИЧНЕ ОСВОЄННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано класифікації типів семантичних змін слів, наявних у мовознавчій науці. Дослідження присвячено комплексному вивченню семантичного освоєння англіцизмів у системі сучасної німецької мови.

КОТВИЦКАЯ В. А. СЕМАНТИЧЕСКОЕ ОСВОЕНИЕ ЗАИМСТВОВАНИЙ ИЗ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье проанализированы классификации типов семантических изменений слов. Исследование посвящено комплексному изучению семантического освоения англицизмов в системе современного немецкого языка.

KOTVYTSKA V. A. SEMANTIC ADAPTATION OF ENGLISH BORROWINGS IN MODERN GERMAN LANGUAGE

The article deals with the analysis of classifications of semantic changes, which have been advanced in linguistics. Attention is drawn to the fact that the classifications of semantic changes are based on distinctive foundations. The main focus of this article is to study the use of English loanwords in the German language. Borrowings are viewed as an integral part of language functioning, its historical changes and one of the main sources of enriching the vocabulary. The study is devoted to a complex investigation of semantic adaptation of anglicisms borrowed into the system of modern German language. Special attention is given to the analysis of the issues concerning the process of the English borrowings and the phenomena accompanied.

Ключові слова: англіцизм, адаптація, запозичення, мова-донор, мова-реципієнт.

Проблема лексичних запозичень у німецькій мові є об'єктом уваги багатьох сучасних мовознавців: А. Л. Міщенко, М. С. Романової, О. В. Слабої, Н. Ю. Суворкіної, Л. В. Васильєвої, М. А. Кузіної, О. В. Жабіної, К. Гетцелер, М. Альтляйтнер, Л. Лемнітцера, Р. Глана, Я. Г. Шнайдера та ін. Неперервний вплив англійської мови на німецьку, безперечно, стимулює пильний інтерес мовознавців до проблеми запозичення, проте, незважаючи на це, аналіз семантичних змін запозичень у німецькій мові залишається поза їх увагою. **Актуальність** даного дослідження визначається комплексним аналізом класифікацій типів семантичних змін у лексиці, виокремленням типів семантичної адаптації запозичень з англійської у сучасній німецькій мові.

Об'єктом дослідження є англіцизми. **Предметом** даного дослідження є варіанти трансформацій їх семантики у системі мови-позичальниці.

Мета статті – проаналізувати наявні у лінгвістичній науці класифікації типів семантичних змін слів та описати варіанти семантичної адаптації англіцизмів у сучасній німецькій мові. Під семантичною адаптацією слід розуміти семантичні трансформації англіцизмів у процесі їх функціонування та становлення на німецькому ґрунті.

Запозиченнями у статті називатимуться: а) процес проникнення одиниць лексичного рівня із англійської мови та її американського варіанту у німецьку мову внаслідок екстралінгвістичних або інтралінгвістичних причин; б) одиниця лексико-семантичного

мовного рівня як результат запозичення (а).

Одним із перших питання мовних змін порушив Г. Пауль, який у своїй праці «Prinzipien der Sprachgeschichte», що вперше побачила світ у 1880 році, детально описав тенденції змін у значеннях слів, подавши їх класифікацію.

В основі класифікації Г. Пауля лежать зміни в об'ємі та змісті співвіднесених зі словами уявлень. Він виокремлює наступні різновиди семантичних змін:

1. Звуження об'єму й збагачення змісту (спеціалізація значення).
2. Збідніння змісту, пов'язане з розширенням змісту уявлення.
3. Перенос назви на основі просторових, темпоральних або каузальних зв'язків.
4. Деякі різновиди змін значень, що не піддаються простому підведенню під один із трьох основних класів [9].

Слід зауважити, що до переносів (п. 3.) Г. Пауль відносить усі типи метонімії. Проте за перенесень назв на основі яких-небудь зв'язків також можливими є й звуження, розширення значення тощо. Не містить класифікація й вказівки на комбінації типів змін значень. Останній пункт класифікації також потребує деталізації.

Незважаючи на це, зазначимо, що класифікація Г. Пауля свого часу сформувала уявлення про основні зміни значень слів та у подальшому використовувалась багатьма мовознавцями при аналізі семантики лексичних одиниць.

В. Вундт класифікував зміни значень дещо іншим чином:

1. Регулярні (загальні) зміни значення, серед яких слід розрізняти:
 - а) асимілятивні (асоціації між елементами, що належать до однієї й тієї ж чуттєвої сфери; йдеться про метафору);
 - б) комплікативні (сприйняття різних чуттєвих відчуттів як споріднених; йдеться про явище синестезії);
 - в) чуттєві (асоціації між об'єктами, які викликають почуття, та суб'єктивними станами, що включають ці почуття);
 - г) асоціативне ущільнення значення (слово, яке вступає у тісні синтаксичні зв'язки з іншим словом, починає вживатися у своєму уточненому значенні навіть без визначального слова).
2. Одиначні (окремі) зміни значення (в їх основі лежать ті ж асоціативні зв'язки, але вони породжуються не загальними, а індивідуальними умовами апперцепції):
 - а) найменування за окремими асоціаціями;
 - б) окремий перенос найменування;
 - в) метафоричні зміни [3, с. 15–16].

Л. Блумфілд [1, с. 467–468] виокремлює наступні класи змін у значенні: 1) звуження; 2) розширення; 3) метафора; 4) метонімія; 5) синекдоха; 6) гіпербола (перехід від більш сильного значення до більш слабкого); 7) літота (перехід від більш слабкого значення до більш сильного); 8) погіршення значення; 9) покращення значення.

Дана класифікація не є досконалою з тієї причини, що вона ставить в один ряд як механізм змін значення (метафору, метонімію), так і наслідки цих змін (гіперболу, літоту, погіршення, покращення значення).

Класифікація С. Ульмана охоплює ті зміни семантики, які, на думку дослідника, могли б бути універсальними для багатьох мов [6, с. 274–285]:

1. Метафора.
2. Розширення та звуження значення.
3. Табу. (Сюди ж Ульман зараховує і пейоративну зміну значення).

Як свідчить дана класифікація, серед причин, які обумовлюють ті чи інші зміни значень, можуть бути як психологічні або соціальні, так і мовні причини.

Г. Стерн виокремлює сім класів зміни значення слова, під якими він, по суті, розуміє різні шляхи семантичного розвитку: заміщення (*substitution*), аналогія (*analogy*), скорочення (*shortening*), номінація (*nomination*), перенос (*transfer*), перестановка (*permutation*), урівняння (*adequation*). Проаналізувавши ілюстративний матеріал, що наводиться Г. Стерном, можна дійти висновку, що в основі усіх перелічених класів лежать два види переносу значення – метафора та метонімія [12, с. 165–168].

Недоліком більшості запропонованих дослідниками класифікацій є змішування причин, типів змін і процесів, які обумовлюють ці зміни, тому при розробленні власної класифікації змін у семантиці англіцизмів у німецькій мові ми спробуємо в роботі провести чітку різницю між усіма поняттями, які використовуються під час опису семантичних змін англіцизмів.

Хоч зміни у системі німецької мови під впливом англіцизмів сьогодні є предметом розвідок багатьох німецьких мовознавців, однак, незважаючи на це, існують лише окремі зауваження або міркування щодо змін у значеннях запозичень на новому ґрунті німецької мови-рецептора. Зазвичай мовознавцями підіймається питання надлишковості або ж потреби у англіцизмах та зрідка лише називаються деякі основні типи змін їх значень, як то розширення чи звуження. Х. Пельц у своїй монографії «Linguistik: eine Einführung» подає такі типи змін значення слова [10, с. 207–208]:

1. Розширення значення.
2. Звуження значення.
3. Покращення значення.

4. Погіршення значення.

Перелічивши основні, на його думку, типи семантичних змін, лінгвіст вказує і на існування «більш складних випадків, які не можна типологізувати» [там само, с. 208].

Слід зазначити, що перераховані вище типи змін значень слів відображені у багатьох сучасних працях з лексикології. Щоправда, переважна їх більшість обмежується простим переліченням зазначених типів. Здебільшого автори праць не вдаються в деталі та часто наводять навіть одні й ті ж приклади.

А. Штед'є також виокремлює названі вище типи змін значень слів, додаючи до них ще один тип – зміщення значення [11].

Подібну класифікацію, проте також доповнену, зокрема, такими типами змін, як перенесення значення, приховання значення (евфемізація) та народна етимологія (Volksetymologie), знаходимо у К. Кессель та С. Райманн [7, с. 172–173].

Отже, викладене вище дозволяє пересвідчитись у тому, що по-перше, більшість сучасних мовознавців посилаються при визначенні типів семантичних змін слів на працю Г. Пауля, у свою чергу, доповнюючи його класифікацію, і, по-друге, фактом є те, що мовознавцями класифікації типів семантичних змін здійснюються на різних підґрунтях.

Слід зауважити, що для врахування усіх типів змін одного принципу і справді може бути недостатньо. В. В. Левицький вказує на використання таких принципів класифікацій видів семантичних змін у працях семасіологів XIX – XX ст.:

- логічний принцип;
- аксіологічний принцип;
- причини (внутрішні чи зовнішні) зміни значення;
- ступінь зміни значення (його розвиток від okazіонального до узувального);
- повнота зміни значення (тотальна чи часткова зміна);
- свідомо чи несвідомо зміна значення;
- реверсивна – нереверсивна зміна значення;
- трансрегресивна чи реманентна зміна значення (питання у тому, змінює чи не змінює значення сферу чуттєвого сприйняття);
- універсальна чи партикулярна, «одинична», зміна значення (питання у тому, чи має значення цінність для всіх членів суспільства або для якоїсь його групи) [5, с. 328].

Не викликає жодних сумнівів те, що семантичні зміни слів носять індивідуальний характер, оскільки кожне слово має пройти свій еволюційний «шлях» у мові. Що стосується запозичень, то тут із входженням їх до системи іншої мови запускається багато механізмів, пов'язаних із самим процесом запозичення. По-перше, із входженням

запозичення з англійської до системи німецької мови різко звужується його семантичний об'єм. Нерідко деякі носії німецької мови і не здогадуються про багатозначність англійського слова-прототипа, вживаючи той чи інший англіцизм. Семантична структура англійського слова мови-донора і англіцизму мови-рецептора не є ідентичними. По-друге, кожний запозичений ЛСВ на ґрунті німецької мови може змінити свій семний набір. Зміни всередині ієрархії сем лежать в основі змін значень слів. Наявність тієї чи іншої з перелічених сем у значенні англіцизму при відсутності її у значенні англійського слова-прототипа (і навпаки) свідчить про зміну у семному складі слова.

Зауважимо, що майже всі перелічені у статті класифікації стосуються змін значень слів протягом їх розвитку в одній мові, що відбуваються в силу екстралінгвальних та інтралінгвальних причин.

Семантичним же змінам саме запозичень у системі тієї чи іншої мов присвячена дуже невелика кількість праць. Зазвичай у своїх наукових розвідках, присвячених темі запозичення, дослідники лише торкаються теми їх семантичних змін у системі іншої мови. Фрагментарні згадування проблеми семантичних змін запозичень з англійської мови в системі німецької мови лише підвищують інтерес до цієї теми.

Описуючи зміни у семантиці англіцизмів у німецькій мові, дослідники не завжди вважають за потрібне приділяти достатньо уваги підтвердженням фактів існування цих змін за допомогою прикладів контекстів, які б демонстрували реалізацію тих чи інших описуваних значень лексичних одиниць [2; 4]. На нашу думку, неврахування (і ненаведення) контекстів не забезпечує об'єктивності під час встановлення типу семантичної зміни того чи іншого запозичення.

Зіставивши семантичний об'єм англіцизму *clean* із семантичним об'ємом англійського слова, ми з'ясували, що англіцизм звужив свій семантичний об'єм до одного значення, наявного також у мові-донорі. Прикметник *clean* у мові-рецепторі не сполучається зі словами *Luft, Wasser, Hände, Kampf, Rekord, Witz* тощо, як міг би сполучатись у випадку запозичення ширшої семантики англійського прототипа. Із єдиним зафіксованим у словнику *Duden Deutsches Universalwörterbuch* значенням 'жарг. (після лікування) більше не наркозалежний' слово час від часу з'являється на шпальтах журналу *DER SPIEGEL*, пор.:

*Vor mehr als 30 Jahren haben sie ihn schon in einem ziemlich hohen Bogen aus der Band geworfen, weil er nie auftauchte, wenn man ihn brauchte, entweder war er betrunken oder auf Kokain. So war das mit Ozzy, so ist es auch nun, wo sie alle es ein letztes Mal miteinander versuchen wollen... . Eigentlich heißt es seit Jahren schon, dass Ozzy **clean** sei [17, с. 117].*

Zwei Joints habe sie am Vormittag geraucht, sagt sie, seit knapp 20 Jahren nimmt sie

*Methadon, so wie 75 000 andere Drogenabhängige in der Bundesrepublik. Manchmal ziehe sie dennoch los und kaufe ein paar Gramm Heroin, sagt sie. Wenn sie nicht mehr ausbalancieren könne, was von außen auf sie eindresche. Und dann? "Dann meckern die Ärzte. Aber ich lebe ja. Und ich bin so wenig **clean** wie alle anderen..."* [18, с. 54].

Зауважимо, що в англійській мові *clean* може вживатися також тоді, коли йдеться не лише про людину, яка більше не вважається наркозалежною, але й про людину, яка не має при собі наркотиків (чи зброї або контрабанди), про (невинну) людину, яка не вчиняла того чи іншого злочину, або про людину, яка не має боргів чи людину з незаплямованою репутацією, також про людину, що не має й копійки в кишені тощо. У словнику Complete English-Ukrainian Dictionary зафіксовано такі значення: 1. чистий; 2. охайний; 3. чистий, без домішок, без пороків; 4. чистий, такий, що не використовувався; 5. добродійний; 6. пристойний, порядний; 7. незаплямований, непорочний; 8. невинний; 9. ставний (*c. figure*); 10. спритний, майстерний.

Звернувшись до контекстних вживань англіцизму *clean*, ми виявили актуалізацію й іншого значення у німецькій мові, яке поки що не зафіксовано у словнику Duden Deutsches Universalwörterbuch, пор.:

*Falls die entstandenen Skulpturen **clean** im aufgeräumten Raum ausgestellt werden, sollte man sich unbedingt die Entstehungsvideos ansehen, die der Fotograf Günter Gerdes alias Rubear bereits auf YouTube gestellt hat* [21].

Отже, у даному випадку слід відмітити тенденцію до «копіювання» англіцизмом семантичного об'єму слова-прототипа.

«Копіювання» англіцизмом семантичного об'єму слова-прототипа є характерним для частини англіцизмів. Більшість англіцизмів зменшує семантичний об'єм із входженням до системи німецької мови, зберігаючи у структурі слова одне-кілька значень, які трансформуються на семному рівні.

Для правильного тлумачення та вживання англіцизмів у німецькій мові потрібно усвідомлювати, що англіцизм у німецькій мові та його прототип в англійській мові можуть мати неідентичні семантичні структури, неоднаковий набір сем, а, отже, – неоднаково вживатись та інтерпретуватись. Незначна кількість англіцизмів все ж досягає високого рівня семантичної адаптації.

Порівняємо тлумачення значень прикметника *cool* у статтях словників англійської та німецької мов. The Concise Oxford Russian Dictionary тлумачить його наступним чином: 1. (букв.) прохолодний, свіжий; 2. холоднокровний, незворушний; 3. нахабний, безсоромний; 4. прохолодний; холодний (без ентузіазму і захоплення). У інших словниках

зафіксовані також значення ‘класний’, ‘модний’.

Так виглядає семантична структура слова мови-донора у словнику Complete English-Ukrainian Dictionary: 1. прохолодний, свіжий; 2. *fig.* спокійний, незворушний; холоднокровний; 3. байдужий; непривітний, холодний; 4. модний, сучасний; 5. відмінний, першокласний; 6. відповідний, задовільний; 7. зухвалий, безсоромний, нахабний; 8. *розм.* круглий (*про суму*).

У словнику німецької мови видавництва Duden подається таке визначення англіцизму: *фам.* 1. такий, що зберігає спокій, безстрашний, врівноважений; холодний, стриманий, не провокуючий; 2. не ризиковий, упевнений; 3. такий, що не дає приводу скаржитись; такий, що влаштовує, прийнятний; 4. класний, такий, який відповідає уявленням про ідеал.

Беручи до уваги те, що в німецькій мові англіцизм не функціонує зі значенням ‘прохолодний, свіжий’ (не фіксує таке значення і Deutsches Universalwörterbuch), ми можемо фіксувати звуження семантичного об’єму англіцизму. До того ж, тут має місце переструктуризація значень.

Німецький мовознавець Р. Хоберг, аналізуючи питання впливу англійської на німецьку мову та відстоюючи думку про диференціацію значень англіцизмів та англійських слів через існування суттєвих відмінностей у їх семантиці, в одній із своїх статей вказує якраз на те, що *cool* у німецькій мові не вживається у зазначеному вище значенні.

Наведемо контексти, в яких актуалізовано значення англіцизму з переліку вище репрезентованих (у словнику Deutsches Universalwörterbuch):

– ‘такий, що зберігає спокій’

Der Typ verlor die ganzen Wochen kein Wort darüber. Und ich war ja so cool, ich war derart cool, dass ich am Abend vor der Abtreibung noch auflegte, und genau an dem Abend kam er und fragte nach dem Termin. Voll zugekokst natürlich [8, S. 193].

– ‘безстрашний, холоднокровний’

Nein, abgebrüht, cool, enttäuschungsfest, gar zynisch ist Deschner nicht. Der entscheidende Impuls seiner Kritik ist sogar eine Moral, die man, in einem doppelten Sinn, christlich nennen kann: Sie orientiert sich einmal an humanen Prinzipien, zu denen sich die Bergpredigt und Teile des Urchristentums bekannt haben [20, S. 20].

– ‘такий, що не дає приводу скаржитись, нормальний’

Ich rief bei der blöden Beratungsstelle an und ging zu dieser blöden Beratung, aber die Frau dort war, anders als der Kerl beim letzten Mal, cool und wirkte vernünftig, und der krebskranke Vater, der ging ihr runter wie Öl. Ich hatte befürchtet, sie würde vielleicht ein ärztliches Attest verlangen, einen Beweis für die tödliche Krankheit des Erzeugers, die in der

Genetik meines Kindes mit großer Wahrscheinlichkeit eine Disposition zu Krebs hinterlassen würde [8, S. 191].

– ‘упевнений, безстрашний’

Andererseits wäre Sarah natürlich cool genug, um nichts dabei zu finden, den ersten Schritt zu machen, und bei ihr wäre es auch cool, irgendwie [8, S. 123].

– ‘стриманий’

Damals brannte der Saal buchstäblich, als ein Fan vor lauter Begeisterung mit einer Leuchtpistole in die holzverkleidete Decke schoss. Zappa blieb cool und fragte ins Publikum: „Es gibt ein Feuer. Warum gehen wir nicht alle raus?“ [19, S. 61].

– ‘класний’

Selbstverständlich dachte ich an John. Dass das eine Möglichkeit wäre, den wiederzusehen. Anrufen, wenn ich sowieso in Wien bin, das ginge doch. Das wäre doch was anderes als von Berlin aus, das wäre cool und okay [8, S. 89].

Cool у німецькій мові, як і в англійській, може вживатись у значенні ‘класний’ як і у відношенні до предметів та речей, так і у відношенні до осіб. Слід зауважити, що це значення, яке наразі стоїть останнім у переліку значень англіцизму у словнику, було запозичене німецькою мовою у першу чергу. Наведемо приклади реалізації цього значення англіцизму у тексті художнього твору та у тексті газети:

– ‘першокласний, модний’

Juli wollte in alle coolen Lokale ausgeführt werden, ich saß tagelang nur herum mit ihr, im Galão, in Clärchens Ballhaus, im Glücklich am Park, und dazwischen shoppen, shoppen, shoppen, und dann wieder sitzen und schauen und plaudern... [8, S. 82].

– ‘такий, що відповідає уявленням про ідеал’

Die Jungen würden ihn heute «cool» nennen: einen Mann von höchster Intelligenz und feinsten Ironie, von unaufdringlicher Weisheit und staubtrockenem Witz [20, S. 14].

Доказом того, що даний англіцизм належить до майже повністю семантично адаптованих запозичень мови-рецептора (його семантичний об’єм претендує на майбутню ідентичність з семантичним об’ємом англійського слова мови-донора), є те, що вище продемонстровані приклади реалізації різних значень англіцизму саме у тексті художньої прози – це контексти, узяті (навмисно) із одного й того ж роману. На 239 сторінках роману Д. Кнехт «Gruber geht» англіцизм вживається 18 разів, причому реалізуються усі зафіксовані у словнику Duden Deutsches Universalwörterbuch значення.

У корпусі контекстів нами також виявлене значення ‘зухвалий’, яке не фіксується у згаданому словнику німецької мови, проте є наявним у слова-прототипа:

Die Frage, ob es nicht schwierig sei, am Morgen noch nicht zu wissen, was man am Abend drehen soll, kontert Nina Schwabe cool: "Man weiß doch sowieso nie, was im Leben als Nächstes passiert" [22].

Зміни (кількісні та якісні) у семантиці англіцизмів, що були виявлені під час проведення дослідження, дозволили виокремити такі типи адаптації англіцизмів у сучасній німецькій мові, як звуження семантичної структури при повному збереженні окремого значення; звуження семантичної структури при збереженні окремого значення + звуження значення; звуження семантичної структури при збереженні окремого значення + зміщення значення; звуження семантичної структури + позитивація значення; звуження семантичної структури + негативація значення; звуження семантичної структури англійського слова + розвиток нових значень (в результаті метонімічного та метафоричного перенесень); розширення семантичної структури через появу нового значення в результаті метонімічного перенесення; збереження семантичної структури + повне збереження значень; збереження семантичної структури + розширення значення; збереження семантичної структури + звуження значення тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Блумфілд Л. Язык : [монографія] / Л. Блумфілд. — М. : Изд-во «Прогресс», 1968. — 608 с.
2. Гордишевская Е. В. К вопросу о влиянии английского языка и его американского варианта на языковую ситуацию в современной Германии : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Гордишевская. — М., 2005. — 20 с.
3. Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев. — М. : Изд. Московского ун-та, 1957. — 322 с.
4. Кузина М. А. Особенности лексико-семантической ассимиляции английских заимствований в современном немецком языке (на материале текстов по туризму) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. А. Кузина. — М. , 2006. — 18 с.
5. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. — Винница : Нова книга, 2006. — 512 с.
6. Ульман С. Семантические универсалии / С. Ульман // Новое в лингвистике. — М., 1970. — Вып. 5. — С. 274–285.
7. Kessel K. Deutsche Gegenwartssprache / K. Kessel, S. Reimann. — [2. Auflage]. — Tübingen : Verlag A. Francke, 2008. — 276 S.

8. *Knecht D.* Gruber geht. Roman / D. Knecht. — Berlin : Rowohlt, 2011. — 239 S.
9. *Paul H.* Prinzipien der Sprachgeschichte. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft / H. Paul. — [10. unveränderte Auflage]. — Tübingen : Niemeyer, 1995. — 428 S.
10. *Pelz H.* Linguistik: eine Einführung / H. Pelz. — [8. Auflage]. — Hamburg : Hoffmann und Campe, 2004. — 351 S.
11. *Stedje A.* Deutsche Sprache gestern und heute: Einführung in Sprachgeschichte und Sprachkunde / A. Stedje. — [6. Auflage]. — Paderborn : W. Fink, 2007. — 277 S.
12. *Stern G.* Meaning and Change of Meaning / G. Stern. — Goteborg, 1931. — 456 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

13. *Мюллер В. К.* Великий англо-український словник. У новій редакції. Complete English-Ukrainian Dictionary. New edition / В. К. Мюллер. — К. : Вид-во «Арій», 2012. — 624 с.
14. *Duden.* Deutsches Universalwörterbuch. — 6., überarb. und erweit. Auflage. — Mannheim: Dudenverlag, 2006. — 2016 S.
15. *The Chambers Dictionary.* The richest Range of English language from Shakespeare to the present day. — Edinburgh : Chambers Harrap Publishers, 1995. — 2056 p.
16. *The Concise Oxford Russian Dictionary.* — Испр. изд. — М. : Изд. Дом ИНФРА-М, изд-во «Весь мир», 2000. — 1002 с.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. DER SPIEGEL 22 / 2013. — Nachrichtenmagazin. — 27.05.2013.
18. DER SPIEGEL 41 / 2013. — Nachrichtenmagazin. — 07.10.2013.
19. DIE ZEIT № 29. — Wochenzeitung für Politik, Wirtschaft, Wissen und Kultur. — 14. Juli 2011.
20. DIE ZEIT № 13. — Wochenzeitung für Politik, Wirtschaft, Wissen und Kultur. — 21. März 2013.
21. *Wiensowski I.* Gelatin-Performance: Bildhauer in Unterhosen und Highheels [Електронний ресурс] / I. Wiensowski. — Режим доступу : <http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/gelatin-performance-und-ausstellung-in-berlin-a-924014.html>.
22. *Regie-Outlaw Klaus Lemke:* Sex und die Straße [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.spiegel.de/kultur/kino/regie-outlaw-klaus-lemke-sex-und-die-strasse-a-518864.html>.

© 2014 О. А. Лазебна
(м. Київ)

ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ СУБ'ЄКТІВ ОЦІНКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

ЛАЗЕБНА О. А. ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ СУБ'ЄКТІВ ОЦІНКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Сучасне мовознавство демонструє постійну увагу до оцінного аспекту у спілкуванні. У статті подається аналіз наукових підходів до інтерпретації поняття суб'єкта оцінки в структурній організації оцінки та розглядаються типи суб'єктів оцінки у просторі художнього світу.

ЛАЗЕБНА Е. А. К ПРОБЛЕМЕ ТИПОЛОГИИ СУБЪЕКТОВ ОЦЕНКИ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ И АВСТРИЙСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ)

Современное языкознание демонстрирует постоянное внимание к оценочному аспекту в общении. В статье рассматривается понятие субъекта оценки в структурной организации оценки, проанализирован опыт ведущих лингвистов относительно этого вопроса, рассматриваются типы организаторов оценочного суждения на материале немецкой и австрийской художественной прозы.

LAZEBNA O. A. TO THE PROBLEM OF TYPOLOGY OF EVALUATIVE SUBJECTS (ON THE MATERIAL OF MODERN GERMAN AND AUSTRIAN FICTION TEXTS)

Modern linguistics demonstrates steady attention to the aspect of evaluation in intercourse. The article deals with the interpretation of evaluative subject; the views of famous linguists on this problem are analyzed. The article studies types of subject of evaluation. About 2000 verbal-adverbial constructions found through random selection in modern German and Austrian literature are used as material for the research. In accordance with verbal-adverbial constructions, the studied subjects of evaluation are divided into 2 groups.

Ключові слова: оцінка, суб'єкт оцінки, прислівник оцінки, оповідач, персонаж, діалогічне мовлення, авторське мовлення.

Актуальність порушеної теми визначається, з одного боку, її загальнотеоретичною та практичною цінністю і, з іншого, недостатністю системного вивчення компонентного складу оцінної семантики загалом та суб'єктів оцінки зокрема, що вводять у висловлення експліцитну і / або імпліцитну суб'єктивність в рамках художнього тексту сучасної німецької мови Німеччини та Австрії.

Матеріалом дослідження слугували приклади контекстуального вживання прислівників оцінки у сполученні з дієсловами, відібраних методом суцільної вибірки з німецьких романів таких письменників, як Хайнріх Бьолль, Бернхард Шлінк, Зігфрід Ленц, Гера Лінд, Шарлотте Лінк, Гіла Люстігер, Андреас Майер, Клеменс Майер, Віола Роггенкамп, та з романів і повістей сучасних австрійських письменників, як Інгеборг Бахманн, Ельфріде Єлінек, Арно Гайгер, Томас Главінік, Маріанне Грубер, Вольф Хаас, Марлен Хаусгофер, Герт Йонке, Міхаель Кьольмайер, Доріс Кнехт.

Метою розвідки є проаналізувати наукові підходи до інтерпретації поняття суб'єкта оцінки в структурі оцінного семантичного комплексу у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці та розглянути типологію організаторів оцінного судження на матеріалі сучасної німецької та австрійської художньої прози, що у свою чергу передбачає

звернення до філологічного аналізу тексту художнього твору. Вивчення питань структури художнього тексту дасть змогу виділити типи оповідачів-суб'єктів оцінки у прозаїчному творі на матеріалі проаналізованого фактичного матеріалу.

Будь-яка людина в процесі життєдіяльності постійно оцінює предмети, явища, ситуації, події, вчинки інших людей (оцінки навколишнього світу); оцінює власні вчинки, результати своїх дій (самооцінки), передбачає, як її можуть оцінити інші люди (рефлексивні оцінки), формуючи оцінки, впливає тим самим на оточуючих (керуючі оцінки) і, в свою чергу, відчуває на собі вплив оцінок інших людей. Цей далеко не повний перелік різновидів оцінок демонструє не лише розміри величезної оцінної мережі, але й те, що оцінки необхідні людині для будь-якої взаємодії людини з довкіллям, з іншими людьми, із суспільством [3, с. 81].

Н. Д. Арутюнова відзначає, що «зв'язок оцінного значення з автором мовлення багатовимірний. Оцінка виражає особисті думки і смаки мовця, а вони різні у різних людей... Оцінка соціально обумовлена. Її інтерпретація залежить від норм, прийнятих у тому чи іншому суспільстві» [2, с. 61]. Кожна людина у своїх комунікативних проявах неповторна. Мовлення людини можна сприймати як її своєрідну візитівку. В усталених індивідуальних особливостях мовленнєвої комунікації людини проявляються майже всі її індивідуально-психологічні характеристики. На особливості комунікації впливають стать, вік, національність, професія, освіта тощо. Фактично, приналежність людини до різних соціальних груп (великих, таких як етнос, клас, і малих, таких як сім'я, група друзів, робочий колектив) відображається в стилі її комунікації [11, с. 46].

Прийнято вважати, що оцінка завжди є чиеюсь оцінкою [12, с. 21]. За справедливим твердженням З. Зембінського, будь-яка оцінка повинна бути релятивізована шляхом вказування особи, яка оцінює [34, с. 11]. В більш точній інтерпретації концепція релятивності істинності оцінок мовить: судження суб'єкта Х, згідно якого щось є хорошим, і судження суб'єкта Y, згідно якого це ж саме є поганим, можуть бути одночасно істинними [12, с. 21–22].

Як справедливо відмічає М. В. Ляпон, «інтерес до головного героя оцінної ситуації – суб'єкту оцінки – стимульований характерною для сучасної лінгвістики атмосферою уваги до філософії «Я» мовця, яка, змінивши дві попередні – «філософію» імені та «філософію предиката», поставила в центр уваги координату «Я», розглядаючи її як необхідну основу для всього іншого» [15, с. 75–76].

Під суб'єктом якоїсь оцінки розуміють особу, яка приписує цінність якомусь предмету шляхом вираження даної оцінки [12, с. 21]. Суб'єктом аксіологічної мовленнєвої

діяльності може бути окрема особа, соціальний колектив, частина соціуму, або соціум в цілому, з точки зору якого здійснюється оцінка, що проявляється у виборі тих чи інших засобів вираження при організації висловлення [19, с. 29–30].

У ситуаціях, репрезентованих дієсловом емоційно-психічного стану *sich fühlen*, на кшталт, *Es war immer dasselbe, ich sollte mich schuldig fühlen, und manchmal tat ich das auch* [33, с. 179], *Der Typ hatte die Arme auf dem Rücken, alle hatten wir unsere Arme auf dem Rücken, ich fühlte mich irgendwie gut dabei, ich war besser als James Dean, obwohl es wehtat, und der Fidschi hatte nichts weiter an als eine Unterhose, die ihm viel zu groß war* [33, с. 177], при експлікації суб'єкта оцінки, він збігається із суб'єктом дієслова у валентній структурі. У наведених прикладах суб'єкт оцінки (суб'єкт дієслова) сам оцінює свою поведінку та стан через обов'язковий актант – прислівник оцінки. Суб'єкт оцінки в цьому випадку збігається з об'єктом оцінки, оскільки суб'єкт оцінює сам себе.

Взаємодія суб'єкта та об'єкта оцінки – це взаємодія активно-пасивна: суб'єкт оцінює об'єкт в процесі практичного його засвоєння та виявлення в ньому цінності. Але потім на основі критеріїв цього знання та практики створюються нові критерії – стереотипи, стандарти, норми та ідеали [19, с. 40].

Досить часто суб'єкт не есплікується і в його ролі виступає автор тексту: *Anton lächelte nun freundlich, sagte hell und weich Jewa (Eva), als wollte er mit einer Erklärung anheben, aber Boris schaute plötzlich düster und sagte etwas Russisches* [32, с. 72]; „*Erzähl mir nichts*“, *sagte er verächtlich*, „*du hältst dich für sehr schlau und mich für ziemlich dumm* [31, с. 313]; *Sie sah ihn spöttisch an* [31, с. 104]. Суб'єкт оцінки оцінює поведінку чи відчуття деякого об'єкта оцінки якимось чином (через актант – прислівник оцінки).

Суб'єкт оцінки не завжди «переживає» оцінюване: той чи інший вибір засобів оцінки – нейтральних або експресивно забарвлених – детермінований метою повідомлення (в якій може переважати раціональне або емотивне начало), властивостями самого об'єкта та суспільною значущістю його цінності [19, с. 36].

У рамках антропоцентричного підходу під суб'єктом оцінки у роботі розуміємо мовну особистість, яка втілює певну картину світу шляхом приписування цінності предмету, явищу, людині тощо, здійснюючи передачу оцінної інформації або оцінного комунікативного впливу, сприймаючи та інтерпретуючи при цьому оцінку, має певний соціальний статус, світогляд, особливості мислення, що визначаються характером його мовленнєвої поведінки, є композиційно-сюжетним центром твору.

Відомо, що формами репродукції чужого висловлювання є складна та постійно еволюціонізуюча система, основними компонентами якої є пряма, непряма та невластне-

пряма мова [5, с. 9].

Структура художнього тексту є єдністю таких вагомих стилістичних центрів, як автор та персонаж, де автор – це організаційний центр художнього тексту, а персонаж – основний об'єкт художнього зображення. Саме така єдність вагомих стилістичних центрів забезпечується закономірностями розвитку його композиційно-архітектонічної будови [9, с. 44]. Варто зазначити, що у роботі, услід за Л. Роз'є та Н. В. Максимовою, пряма мова, тобто діалогічне мовлення персонажів визначається як особлива синтаксична конструкція, яка володіє структурною, смисловою та інтонаційною єдністю двох складових компонентів, та являє собою просте суміщення двох висловлень: мовлення того, хто цитує, та того, кого цитують. Синтаксична організація конструкції, яка містить пряму мову, підтверджує той факт, що складові частини структури з прямою мовою незалежні одна від одної і, відповідно, дискурси оповідача та персонажа максимально дистанційовані між собою. Незалежність сфер персонажа та оповідача одна від одної виражена за допомогою засобів пунктуації та типографії, основними серед яких є двокрапка, лапки, кома, тире та ін. [21, с. 11–12].

Наведемо приклади:

„Erzähl mir nichts“, sagte er verächtlich, „du hältst dich für sehr schlau und mich für ziemlich dumm [31, с. 313].

Da sagte er mürrisch: – Da du mich jetzt so lange aufgehalten hast, muß ich den Wagen nehmen [25, с. 31].

О. М. Гвоздев стверджує, що «непряма мова являє собою передачу висловлень від імені автора, який наводячи ті чи інші характерні особливості прямої мови, нерідко супроводжує їх своєю оцінкою; як наслідок, читач знайомиться не тільки з особливостями мовлення персонажа, а й з відношенням до них автора» [8, с. 455–456]. М. М. Бахтін називає наступні модифікації непрямої мови: а) «предметно-аналітичну»; б) «словесно-аналітичну»; в) «імпресіоністичну» різновиди. У випадку «предметно-аналітичної» модифікації чуже висловлення сприймається як певна смислова позиція мовця, і аналітична конструкція передає його точний зміст. При «словесно-аналітичній» передачі чужого мовлення чуже висловлення характеризує не тільки предмет мовлення, а й самого мовця. «Імпресіоністична» модифікація непрямої мови використовується частіш за все для передачі внутрішнього мовлення, думок та переживань героя. «У художній прозі», як стверджує О. А. Чернявська, «автор об'єктивно виконує особливу роль по відношенню до всіх персонажів та тексту в цілому: він є творцем усього художнього простору, виступає суб'єктом оцінки, джерелом багатьох процесів оцінювання в широкому розумінні – від

вибору лексичних засобів, підбору фактичного матеріалу, впорядкування змістовних елементів до визначення ціннісних уявлень усіх учасників оповіді» [22, с. 97].

Ще однією формою репродукції чужого слова є невласне-пряма мова (далі НПМ). У сучасній лінгвістичній теорії вітчизняної та зарубіжної германістики поняття НПМ не знайшло однозначного тлумачення. Вперше це явище було описане на матеріалі французької мови в 1887 році німецьким лінгвістом А. Тоблером. Свій подальший розвиток теорія НПМ набула у працях Ш. Баллі, О. Єсперсена, Л. А. Соколової [17], В. А. Кухаренко та ін.

Безсумнівний інтерес представляє точка зору Н. О. Кожевникової, яка стверджує: «У НПМ автор мовить та думає за героя, або веде оповідь «в душі героя». Очевидно, що в розповіді такого роду реалізується відношення автора до чужого мовлення як до мовлення свого співбесідника, незважаючи на солідарність його з персонажем або дистанцію» [14, с. 53].

Як зауважує І. А. Бехта [5, с. 11-12], виділяють три основні концепції суті НПМ:

Згідно першої концепції, суть НПМ – у прихованості, завуальованості мови, невизначеності кому вона належить – автору, чи персонажу, що відображено у терміні „verschleierte Rede“.

Згідно іншої концепції, суть НПМ – у психологічному співпереживанні, в пережитості мови „erlebte Rede“. На психологічній суті явища наголошує К. Мейєр, зазначаючи, зокрема, вплив психологічного аналізу та психоаналітичного мислення на хід еволюційного розвитку НПМ. Дана теза була підтверджена в процесі проведеного дослідником І. А. Бехтою аналізу різних напрямків малої епічної прози, де «психологізм зображення виявляється визначальним критерієм наявності НПМ та її типологічних форм в тканині „short stories“» [5, с. 11].

Значного поширення серед концепцій суті НПМ набула концепція «контамінованої мови». Основуючись на положенні В. Н. Волошинова та М. М. Бахтіна про мовну інтерференцію та теорії «двоголосого слова», О. А. Андрієвська [1] розробила концепцію контамінованої мови, діалектичної єдності та взаємопроникнення суб'єктних перспектив. У багатстві форм та різновидів окреслилася спільна ознака, основа їх діалектичної єдності. Цією основою є мовна контамінація автора та персонажа, тобто взаємопроникнення мовного плану автора у мовну перспективу персонажа [5, с. 12].

Погоджуючись з тим, що «у НПМ чуже висловлення, зберігаючи деякі суттєві риси, але часто без яскравих прикмет особистої приналежності, відтворюється у формі авторського мовлення» [20, с. 12–13], вважаємо, що НПМ відображає в імпліцитному

вигляді саме авторську оцінку, а тому висловлення НПМ, на кшталт, *Er sagte ihr verächtlich über seine Gefühle* в рамках дослідження включаються в авторську мову, у разі якщо вони не є продовженням монологу певного персонажа, який перебуває у стані спогадів чи переживань. Такі судження є, на наш погляд, способом глибокого розкриття автором емоційно-психічного стану та психології персонажа в момент реалізації акту спілкування «шляхом повної абсорбції суб'єктної партитури» [5, с. 14].

У роботі ми спираємось на експліковане протиставлення мовлення автора твору, тобто письменника, та мовлення персонажів, представленого в художньому тексті. Як слушно стверджує С. П. Степанов, «мовлення оповідача та мовлення персонажів покривають увесь текст без залишку та їх взаємодія функціонально направлена, оскільки виконує комунікативне завдання даного тексту, слугує засобом вираження авторської модальності [18, с. 3]. На думку М. М. Бахтіна, «мовець в романі – завжди тією чи іншою мірою ідеолог, а його слово завжди ідеологема» [4, с. 146]. Ю. М. Караулов вважає, що вивчення мовної особистості персонажа, тобто його суб'єктно-мовленнєвого плану, і співвіднесення її з цілісним художнім образом персонажа призводить до більш глибокого розуміння образу автора [13, с. 33–35].

Особливу форму літературного артистизму письменника представляє образ оповідача, який видає себе за «автора». У творі, де можна виокремити цей образ «у чистому вигляді», розповідь веде особа, яка безпосередньо не асоціюється з реальним автором [7, с. 122]. Прикладами таких творів слугують романи австрійських письменниць Інгеборг Бахманн «Malina» та Марлен Хаусгофер «Die Wand»:

Atti, dem ich begreiflich machen will, wie wunderbar ich es finde, dahinzuschnellen übers Wasser, hört überhaupt nicht zu, denn er möchte nur rechtzeitig hinüberkommen vor dem Start [23, с. 163].

Ich machte mir schreckliche Sorgen um die Tiere und weinte hilflos vor mich hin [26, с. 244].

Спочатку розглянемо відомі лінгвістичні типології оповідачів, після чого на основі проведеного аналізу фактичного матеріалу буде проведений розподіл усіх оцінних суджень на групи за типом суб'єкта оцінки.

Російська дослідниця О. В. Падучева [16, с. 39–42] розрізняє три типи оповідачів:

1. Дієгетичний оповідач (Ich-Erzählung) належить світу тексту, тобто бере участь в зображуваних подіях – у тій чи іншій мірі, наприклад:

Denn wenn Sie das nicht machen, dann sehe ich wirklich schwarz [27, с. 280].

Ich freue mich, dass Sie alle sich bisher so wohl gefühlt haben [27, с. 283].

2. Екзегетичний оповідач. Метою оповіді екзегетичним суб'єктом є «створення картини об'єктивного буття, дійсності як реальності, незалежної від сприйняття її автором» [10, с. 210], наприклад:

Sie aß den Salat am liebsten ohne alles, auch ohne Pfeffer und Salz [28, с. 38].

Röhrdanz nahm sie an der Wohnungstür noch einmal liebevoll in den Arm, und sie winkte hinter ihm her, bis das Licht im Treppenhaus ausging [30, с. 195].

3. Оповідач НПМ, що характеризується тим, що комунікант (екзегетичний) частково віддає своє право персонажу на мовленнєвий акт, наприклад:

Brummlaute ausstoßend, starrte er düster in die Runde, und ich wußte: Jetzt sucht er sie, jetzt sucht er das Mädchen, das er zur Meerfrau ernennen würde, und dann ging er mit schleifenden Schritten von Tisch zu Tisch, lächelte, streichelte, prüfte, verbeugte sich mit Bedauern, wenn er ein Mädchen nicht wählte [29, с. 30].

Ich ging nicht, ich sprang die Treppe hinab, ein Gefühl, das ich bisher nicht gekannt hatte, erfüllte mich, das Empfangspult war jetzt besetzt, dem Mann, der mich verblüfft anblickte, wünschte ich ein vielleicht zu fröhliches „Guten Morgen“, denn er verwiderte meinen Gruß nicht und starrte mir nur grübelnd nach, wie ich zum Strand ging [29, с. 50].

Проблемі типології «оповідачів» у художніх творах особливу увагу приділяє й М. П. Брандес [6, с. 248–255], яка постулює ті ж основні типи оповідачів у прозаїчному творі, що й О.В. Падучева, проте називає їх дещо інакше:

1. «Аукторіальний» оповідач у формі 3-ої особи однини (у формі «він» – Er-Erzähler), наприклад:

Er führte erneut die Tasse zum Mund, als ihm einfiel, wie ekelhaft die abgestandene Brühe inzwischen schmeckte, und ließ sie zerstreut wieder sinken [30, с. 7].

2. «Персональний» оповідач – це або оповідач у формі 1-ої особи однини (у формі «я» – Ich-Erzähler), або діюча особа твору, наприклад:

Er stand hinter mir, ich suchte mir ein Gericht aus, und plötzlich sprach er mich an. Das soll ich nicht nehmen, das habe er in der letzten Woche gegessen, und es schmecke ganz furchtbar [31, с. 173].

Nichts ist mir sicherer als dieses Stück der Gasse, bei Tag laufe ich die Stiegen hinauf, in der Nacht stürze ich auf das Haustor zu, mit dem Schlüssel schon in der Hand, und wieder kommt der bedankte Moment, wo der Schlüssel sperrt, das Tor aufgeht, die Tür aufgeht, und dieses Gefühl von Nachhausekommen, das überschwemmt mich in der Gischt des Verkehrs und der Menschen schon in einem Umkreis von hundert, zweihundert Metern, in dem alles mir mein Haus ankündigt, das nicht mein Haus ist, sondern natürlich einer A.G. gehört oder irgendeiner

Spekulantenbande, die dieses Haus wiederaufgebaut hat, zusammengeflickt vielmehr, aber darüber weiß ich so gut wie nichts, denn in den Reparaturjahren habe ich zehn Minuten entfernt gewohnt, und die längste Zeit ging ich an der Nummer 26, die lange auch meine Glücksnummer war, bedrückt und schuldbewußt vorüber, wie ein Hund, der seinen Herrn gewechselt hat, seinen alten widersieht und nun nicht weiß, wem er mehr Anhänglichkeit schuldet [23, с. 17].

3. «Персоніфікований» оповідач виступає заступником аукторіального оповідача, наприклад:

«Es tut mir leid», sagte er und kramte dabei in einer Schublade, zog ein blaues Formular heraus: «- es tut mir leid, Herr Stiller, aber wenn Sie sich weiterhin weigern, Ihren richtigen Paß zu zeigen, muß ich Sie an die Kriminalpolizei überweisen. Darüber müssen Sie sich klar sein». Dazu streifte er die Asche von seinem Stumpen. «Ich bin nicht Stiller!» wiederholte ich, als er anfing, das umfängliche Formular gewissenhaft auszufüllen, und es war, als hörte er mich überhaupt nicht mehr; ich versuchte es in allen Tonarten; ich sagte es ebenso feierlich wie nüchtern: «Herr Kommissär, ich habe keinen anderen Paß!» oder mit Lachen: «Das ist doch Unsinn!» wobei ich trotz meiner Betrunkenheit sehr genau spürte, daß er mich immer weniger hörte, je öfter ich es wiederholte; schließlich schrie ich: «Ich heiße nicht Stiller, zum Teufel, nochmal!» Ich schrie es und schlug mit der Faust auf den Tisch. «Warum regen Sie sich denn so auf?» Ich erhob mich [24, с. 15].

Дослідниця М. В. Кувашова у праці, присвяченій вивченню на матеріалі французької мови функціональних особливостей оцінних прислівників на -ment, усі оцінні судження поділяє на чотири групи за типом суб'єкта:

1. Оцінки, висловлені автором твору, наприклад:

„Tot?“, fragte Oliver entsetzt [30, с. 83].

2. Оцінки, висловлені оповідачем, тобто суб'єктом індивідуальної думки (виклад матеріалу ведеться від першої особи), наприклад:

Und nichts empfindest du je, auch eine Verachtung, eine Abneigung nicht? aber wenn ich auch nichts fühlte? frage ich lauernd und ich möchte Ivan die Arme um den Hals werfen, damit er nicht weit, keinen Meter weit weg sein kann von mir, nicht, wenn ich zum erstenmal frage [23, с. 139].

3. Оцінки, висловлені суб'єктом колективної думки, наприклад:

Werden die Deutschen unsere Jungs gut behandeln?, fragt eine der mitgereisten Mütter [30, с. 46].

4. Безсуб'єктні висловлення, наприклад:

Man darf Katzen aber niemals auslachen, man findet es sehr übel [26, с. 108].

Варто зазначити, що за вибірками з текстів сучасної німецької та австрійської художньої прози усі оцінні судження поділені на дві групи за типом суб'єкта:

1) оцінки, висловлені ауторіальним суб'єктом оцінки, тобто автором твору;

2) оцінки, висловлені персональним суб'єктом оцінки, тобто персонажем як аналогом мовця індивідуальної і/або колективної думки.

Слід відмітити, що у ролі суб'єкта оцінки виступають іменники на позначення живих істот або особові займенники (за результатами аналізу корпусу 2000 дієслівно-прислівникових оцінних конструкцій).

Отже, оцінка є релятивною (операційною) за своєю природою, тобто такою, що встановлює “відповідність між світом та його ідеалізованою моделлю” [2], повідомляючи нам про те, що опозиція “добре / погано” має свій аналог в ідеалізованій картині світу, який відображений у свідомості конкретного індивіда – представника визначеної соціальної групи. З огляду на експліковане протиставлення у роботі мовлення автора твору, тобто письменника, та мовлення персонажів за вибірками з текстів сучасної німецької та австрійської художньої прози усі оцінні судження поділені на дві групи за типом суб'єкта: оцінки, висловлені ауторіальним суб'єктом оцінки, тобто автором твору, та оцінки, висловлені персональним суб'єктом оцінки, тобто персонажем як аналогом мовця індивідуальної і / або колективної думки. Вважаємо, що НПМ відображає в імпліцитному вигляді саме авторську оцінку, а тому висловлення НПМ у роботі включаються в авторську мову, у разі якщо вони не є продовженням монологу певного персонажа, який перебуває у стані ретроспекції чи інтроспекції. Такі судження є способом глибокого розкриття автором емоційно-психічного стану та психології персонажа в момент реалізації акту спілкування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієвська А. А. Несобственно-прямая речь в художественной прозе Луи Арагона / А. А. Андрієвська. — К. : Изд-во Киевского ун-та, 1967. — 172 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341 с.
3. Батурич Н. А. Проблема оценивания и оценки в общей психологии / Н. А. Батурич // Вопросы психологии. — М. : Педагогика, 1989. — № 2. — С. 81–89.
4. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. — М. : Худож. лит., 1975. — 504 с.
5. Бехта І. А. Невласне-пряма мова в структурі жанру малих епічних форм (на матеріалі американського „short story“): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. А. Бехта. — Львів, 1993. — 26 с.

6. *Брандес М. П.* Стилистика текста. Теоретический курс: [учеб.] / М. П. Брандес. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Прогресс — Традиция; ИНФРА-М, 2004. — 416 с.

7. *Виноградов В. В.* О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. — М. : Государственное изд-во худ. лит., 1959. — 655 с.

8. *Гвоздев А. Н.* Очерки по стилистике русского языка / А. Н. Гвоздев. — М. : Учпедгиз, 1955. — 463 с.

9. *Гончарова О. А.* Пути лингвистического выражения категорий автор-персонаж в художественном тексте / О. А. Гончарова. — Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. — 145 с.

10. *Гуковский Г. А.* Реализм Гоголя / Г. А. Гуковский. — М. : Государственное изд-во худ. лит., 1959. — 524 с.

11. *Денисенко В. Н.* Современные психолингвистические методы анализа речевой коммуникации : [учеб. пособ.] / В. Н. Денисенко, Е. Ю. Чеботарева. — М. : РУДН, 2008. — 258 с.

12. *Ивин А. А.* Основания логики оценок / А. А. Ивин. — М. : Изд-во моск. ун-та, 1970. — 229 с.

13. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — [1-е изд.]. — М. : Наука, 1987. — 264 с.

14. *Кожевникова Н. А.* О соотношении речи автора и персонажа / Н. А. Кожевникова // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Проза. — М., 1977. — С. 7–98.

15. *Ляпон М. В.* «Грамматика» самооценки / М. В. Ляпон // Русский язык: Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке: Виноградовские чтения XIX–XX / [отв. ред. М. В. Ляпон]. — М., 1992. — С. 75–89.

16. *Падучева Е. В.* В. В. Виноградов и наука о языке художественной прозы / Е. В. Падучева // Известия РАН. Серия литературы и языка. — 1995. — Т. 54. — № 3. — С. 39–48.

17. *Соколова Л. А.* Несобственно-авторская (несобственно-прямая) речь как стилистическая категория / Л. А. Соколова. — Томск : Изд-во Томского ун-та, 1968. — 280 с.

18. *Степанов С. П.* Речь повествователя и речь персонажей в поздних рассказах Чехова : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С. П. Степанов. — Санкт-Петербург, 1993. — 16 с.

19. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. — М. : Наука, 1986. — 138 с.

20. Цзин Ч. Прагматико-стилистические функции несобственно-прямой речи в современной публицистике : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 «Журналистика» / Ч. Цзин. — М., 2006. — 21 с.
21. Черкасова Г. В. Гибридные формы чужой речи в свете теории высказывания : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Г. В. Черкасова. — Воронеж, 2013. — 23 с.
22. Чернявская Е. А. Оценка и оценочность в языке и художественной речи: на материале поэтического, прозаического и эпистолярного наследия А. С. Пушкина : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Е. А. Чернявская. — Брянск, 2001. — 270 с.
23. Bachmann I. Werke. Dritter Band: Todesarten: Malina und unvollendete Romane / I. Bachmann. — [4. Auflage]. — Zürich : Piper München, 1993. — 564 S.
24. Frisch M. Stiller. Roman / M. Frisch. — Berlin : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 2010. — 448 S.
25. Geiger A. Es geht uns gut. Roman / A. Geiger. — München : Carl Hanser Verlag, 2005. — 390 S.
26. Haushofer M. Die Wand. Roman / M. Haushofer. — [1. Aufl.]. — Berlin : List Verlag der Ullstein, 2009. — 285 S.
27. Jonke G. Alle Stücke / G. Jonke. — Salzburg und Wien : Jung und Jung, 2008. — 750 S.
28. Köhlmeier M. Madalyn. Roman / M. Köhlmeier. — München : Carl Hanser Verlag, 2010. — 173 S.
29. Lenz S. Schweigeminute. Novelle / S. Lenz. — München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH&Co. KG., ungekürzte Ausgabe, 2011. — 174 S.
30. Lind H. Der Mann, der wirklich liebte. Roman / H. Lind. — [8. Auflage]. — München : Diana Verlag. — 2010. — 367 S.
31. Link Ch. Der fremde Gast. Roman / Ch. Link. — München : Wilhelm Goldmann Verlag, 2005. — 480 S.
32. Maier A. Kirillow. Roman / A. Maier. — Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2005. — 349 S.
33. Meyer C. Als wir träumten. Roman / C. Meyer. — Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag GmbH, 2010. — 518 S.
34. Ziemiński Z. Logika praktyczna / Z. Ziemiński. — Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963. — Wyd. 3. — 299 s.

Надійшла до редакції 20.01.14

© 2014 О. Я. Остапович
(м. Івано-Франківськ)

НОВІТНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО- ДЕРЖАВНОГО ВАРІЮВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

ОСТАПОВИЧ О. Я. НОВІТНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО- ДЕРЖАВНОГО ВАРІЮВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Статтю присвячено розробці новітньої теоретичної концепції дослідження варіювання німецької фразеології поза межами ФРН. В її основу покладено синтез теорії рівноправного плюрицентризму та гіпотези подвійної лінгвальної доповняльності із сучасними набутками когнітивної лінгвістики. В результаті запроваджено поняття «недомінуючого національно-державного мовного варіанту» на відміну від регіонального нормативно неcodифікованого і діалектного варіювання, кластерного варіантного ідіоматичного тезаурусу, національного комунікативного простору у царині фразеології. Спростовано емпіричну реальність категорій «національна фразеологічна система / мікросистема», «плюрицентрична архісистема», «кореляційна ієрархія», «фразеологічна картина світу», «фразеологічний концепт».

ОСТАПОВИЧ О. Я. НОВЕЙШИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ НАЦИОНАЛЬНО-ГОСУДАРСТВЕННОГО ВАРЬИРОВАНИЯ НЕМЕЦКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Статья посвящена разработке новейшей теоретической концепции исследования варьирования немецкой фразеологии за пределами ФРГ. В ее основу положен синтез теории равноправного плюрицентризма и гипотезы двойной лингвальной дополнителности с современными достижениями когнитивной лингвистики. В результате введены понятия «недоминирующего национально-государственного языкового варианта» в отличие от регионального нормативно неcodифицированного и диалектного варьирования, кластерного вариантного идиоматического тезауруса, национального коммуникативного пространства в сфере фразеологии. Опровергнута эмпирическая реальность категорий «национальная фразеологическая система/микросистема», «плюрицентрическая архисистема», «корреляционная иерархия», «фразеологическая картина мира», «фразеологический концепт».

OSTAPOVYCH O. Y. MODERN THEORETICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE NATIONAL STATE VARIATION OF GERMAN PHRASEOLOGY

The article deals with the elaboration of the modern theoretical concept in the study of the variation of German phraseology abroad Germany. It is based on the synthesis of the theory of equality pluricentrism and the hypothesis of double linguistic additivity with the new achievements of the cognitive linguistics. As a result the notions of the «non-predominant national state linguistic variant» different from the regional, normatively non-codified and dialectal variation, cluster variant idiomatic thesaurus, national communicative area in the sphere of phraseology have been introduced. The empirical reality of the categories of «national phraseological system / microsystem», «pluricentric archisystem», «correlation hierarchy», «phraseological world picture», «phraseological concept» have been disproved.

Ключові слова: мовний плюрицентризм, подвійна лінгвальна доповняльність, когнітивна лінгвістика, недомінуючий національно-державний мовний варіант, кластерний варіантний ідіоматичний тезаурус, національний комунікативний простір, фразеологічна система, плюрицентрична архісистема, кореляційна ієрархія, фразеологічна картина світу, фразеологічний концепт.

Вступ. Експланаторна та антропоцентрична настанови сучасної когнітивно орієнтованої лінгвістики, конкретніше – лінгвокультурології передбачають дослідження не тільки і не стільки відображення мовними одиницями національно специфічних реалій (що властиво «чистому» лінгвокраїнознавству, яке спирається на поважну літературну традицію трьох останніх десятиліть) [3; 7; 8], але й взаємодії мови (передовсім, її семантичної, змістової сторони) з ментальними концептами, культурними стереотипами, світобаченням народу-носія в цілому. Німецька мова, окрім усього іншого, на території

ФРН, Австрії, Швейцарії та інших німецькомовних країн є не лише просто «неідентичною самою собі» у суто діатопічному, діалектно-варіативному сенсі, але й відображає різні реальності, тобто є виразником різних ментальностей та світоглядів, а також виявляє суттєві відмінності у прагматичному використанні. Вважати варіанти німецької літературної мови поза межами ФРН діалектними відхиленнями від начебто існуючої в природі загальнонімецької стандартної норми, які слід усувати, є цілковито помилковим, хоча й доволі поширеним дотепер підходом [48]. Більш науково обгрунтованою є запропонована вітчизняною лінгвістикою у 70-і рр. ХХ століття [4; 50] і утверджена пізніше на Заході [28; 29; 35; 46; 47; 53] концепція плюрицентризму та національно-культурної негомогенності німецької та низки інших європейських мов. Проте цей факт дотепер не знайшов належного висвітлення в роботах з германської лінгвістики, особно у царині лексичної та фразеологічної семантики. Національні варіанти німецької мови досліджувалися впродовж останніх півстоліття з позицій майже виключно інвентарно-дистрибутивного, структурно-семантичного, а то й узагалі узуально-дивергентного підходів, які обмежувалися фіксацією відмінностей та їх констатуючим описом. Такий стан дослідження не може задовольняти сучасні вимоги антропоцентричного, культуртрегерського, когнітивного підходу до лінгвістичної проблематики. Дотепер відносно задовільно описані структурні відмінності між варіантами німецької мови у фонетиці, правописі, морфології, синтаксисі, словотворі, лексичному складі. Проте бракує відповідей на питання – як, чому, якою мірою і коли, з якими ілокутивними інтенціями носій національного мовного варіанту послуговується цим специфічно відмінним мовним інвентарем, а коли вибирає його ФРН-івські кореляти, які культурні реалії, артефакти, стереотипи, конотації та пресупозиції при цьому активуються і як це впливає на комунікативний процес.

За винятком реномованих, проте фрагментарних праць західних дослідників У. Аммона, М. Клайна, П. Візінгера, Я. Ебнера, Р. Мура, Г. Бургера, Ч. Фельдеша [30–34; 38–44], та вітчизняної школи А. І. Домашнєва [4], дотепер відсутнє комплексне фундаментальне дослідження німецької фразеології поза межами ФРН як цілісного об'єкту лінгвістичних студій, її національно-культурної специфіки, а головне – комунікативно-прагматичної релевантності. У вітчизняній лінгвістичній традиції цій проблемі присвячені кандидатські дисертації В. Т. Малигіна, В. Т. Сулима та О. Я. Остаповича, окремі статті Л. І. Коканіної та Г. І. Турковської [5; 6; 9–27; 45; 49]. Проте всі вони виконані у інвентарно-дистрибутивному, структурно-семантичному ключі, їх емпіричні результати потребують, за нашими відомостями, суттєвого уточнення. Окрім того, жодна робота не присвячена фразеології усіх недомінуючих варіантів німецької мови.

Предметом нашої розвідки є спроба створення нового теоретичного підґрунтя для

вивчення німецької варіантної фразеології. Принципова теоретична **новизна** пропонуваного нами поєднання лінгвокультурологічного аналізу семантики фразеологічних одиниць із теорією національного мовного варіювання, на наш погляд, полягає у такому:

– Ми намагаємось обґрунтувати не лише авторську гіпотезу подвійної лінгвальної доповняльності у взаємодії мовного варіанту та культури, світобачення й мислення його носія, як розвиток гіпотези Г. А. Брутяна [1], але і її ідентичність із визнаною на Заході «м'якою» версією гіпотези Сепіра-Уорфа [51; 52].

– Ми пропонуємо соціолінгвістичну концепцію не національного, а національно-державного варіанту стандартної літературної мови для його відмежування від регіонального мовного варіювання – як діалектного, так і позбавленого нормативно-кодифікованого або юридично-офіційного статусу. Для опису варіантів німецької мови поза межами ФРН нами запроваджується плюрицентрично коректне поняття *«недомінуючий національно-державний варіант стандартної літературної мови»*.

– При визначенні ролі і статусу фразеології у недомінуючих національно-державних варіантах сучасної німецької мови, з позицій теорії інформаційного поля ми обґрунтовуємо належність фразеологічних одиниць до лексичного рівня і лексичної системи, а варіантних фразеологізмів – до лексичної мікросистеми. Ми не поділяємо поширене в науковій літературі уявлення про плюрицентричну мову як про «архісистему», «систему систем» та «кореляційну ієрархію» [4].

1. Лінгвістичні ситуації, мовна картина світу та національна ідентичність німецькомовних народів.

У сучасному глобалізованому світі гердерівська, позитивістська формула «одна мова – одна нація» практично не працює. Сьогодні у науковців уже практично не викликає сумнівів національна негомогенність німецької мови, її національно-державне варіювання у ФРН, Австрії, німецькомовній Швейцарії, Люксембурзі, Ліхтенштейні, Східній Бельгії, Південному Тіролі на усіх рівнях мовної системи.

За вихідне положення ми приймаємо плюрицентричну концепцію німецької стандартної літературної мови та запроваджену нами категорію недомінуючого національно-державного варіанту. Під ним ми розуміємо австрійську, швейцарську німецьку мову, німецьку мову Люксембурга та Ліхтенштейна як кодифіковану стандартну національну норму, в межах рівноправних системних «повних центрів» унормування (*Vollzentren*, за термінологією У. Аммона [29]), на відміну як від ареально-діатопічної регіонально-діалектної варіативної стратифікації (яка лежить поза межами предмету нашого дослідження) так і регіональних «напівцентрів» (*Halbzentren*) у Східній Бельгії та Південному Тіролі.

Рівноправний плюрицентризм мовних стандартів не передбачає жодної «кореляційної ієрархії» чи «системи систем», як було прийнято твердити. Німецька стандартна літературна мова поза межами ФРН – не регіонально-девіантні ненормативні вкраплення, не суто національні, а недомінуючі національно-державні варіанти. Головний критерій їх статусу – не нормативно-кодифікаційний (поняття норми і стандарту у цих варіантах набуває еластичного характеру), не кумулятивний, а когнітивно-еталонний – чинник соціального престижу.

Лінгвістичні ситуації у німецькомовних країнах окрім ФРН мають ендо- і екзогенний характер, є моно- і полілінгвальними, з відмінностями кількісно найбільш значущими у Швейцарії та маргінальними у экс-НДР (де не відбулося формування окремого мовного варіанту [13; 15]). Неповнота функціональної парадигми стандартної німецької мови у Швейцарії підтверджує визначений нами недомінуючий характер мовного варіанту.

Усі ці факти яскраво ілюструють очевидний аксіоматичний факт – мовні кордони практично ніколи не збігаються із державними. Вони є виявами не стільки національно-державного, як територіального, регіонально-діалектного варіювання мови. Факторами ж творення і збереження саме національної ідентичності є ті мовні особливості, які мають загальнодержавну чинність, є кодифікованою національною нормою та сприймаються як чужорідні і навіть незрозумілі за кордонами країни [16].

Подвійна лінгвістична доповняльність у національних мовних картинах світу варіантів німецької мови корелює з «м'якою» версією гіпотези мовного релятивізму Сепіра-Уорфа. Національно-державні варіанти підтверджують «подвійне заломлення» дійсності через призму як загальнонімецької літературної мови, так і варіанта, фрактальність семіотики та трилатеральний характер мовних знаків – «позначуюче-позначуване-продуцент знака».

2. Культурна специфіка німецької фразеології поза межами ФРН та структурно-типологічні характеристики німецької варіантної фразеології.

Первинність донаукової, наївної, властиво мовної картини світу у психічній реальності мовців-носіїв мовних варіантів, а значить, «м'який» релятивізм підтверджується національними особливостями ідіоматичності як лінгвокогнітивної універсалії – структурною нерегулярністю, прагматичними рестрикціями, народноетимологічними переосмисленнями і дериватами, національно специфічними унікальними компонентами – архісемантиконами, серед яких діалектизми, запозичення, онімічні реалії, okazіоналізми, а не лише архаїзми, «цитатною пам'яттю» ептонімного і пареміологічного мінімумів, міжваріантними «несправжніми друзями перекладача», етнокультурними стереотипами у семантичній структурі ідіом, ігровими мовними

механізмами, передовсім, літеральним прочитанням ідіоматики.

Згідно з нашою гіпотезою, ідіоматичність тлумачиться як лінгвокогнітивна універсалія, в основі якої – ментальні механізми творення мовних одиниць, рецепції та інтерпретації позамовного знання, мовної категоризації наївної, доконцептуальної картини світу.

Чотиричленна структура ідіоматичності, за нашою гіпотезою, не має характеру ані вертикальної ієрархії, ані горизонтально-рівневої таксонометрії. Численні зони перетину її складових зумовлюють радше радіально-кластерну структуру, що більше відповідає когнітивній реальності тезаурусу [17].

Ідіоматичність не відноситься до мовно-поняттєвої інваріантної зони, є компонентом "наївної" картини світу, частковим проявом нерегулярності у системі мови, а ускладненість вказівки на денотат (навіть за умови більш простої синтаксичної організації, всупереч "принципу іконічності"), на відміну від традиційної точки зору, є гіперонімом по відношенню до інших складових – переінтерпретації, непрозорості та прагматичної рестрикції за відсутності чітких меж між компонентами ідіоматичності та наявності між ними зон перетину.

Згідно з нашим баченням національно-культурної специфіки семантики варіантних фразеологічних одиниць, вона має польову, радіально-прототипову структуру. Її «ядерним кластером», своєрідними *good samples* є ідіоми із прямою денотативно-сигніфікативною співвіднесеністю із конкретними реаліями – як безеквівалентними чи онімними монолексемними, так і актуально-ситуативними, фреймовими. Тобто, це національно-культурний компонент семантики на усіх трьох ієрархічних рівнях «лінгвокраїнознавчої тріади» Є. Верещагіна, В. Костомарова, В. Мокієнка та Д. Мальцевої [7] (лексемний компонент-маркер – дослівне прочитання генетичного прототипа – сукупний ідіоматичний сигніфікат). Периферійними *bad samples*, які, проте, значно переважають за чисельністю, є ідіоми із комплексною фоновою культурною конотацією. Інвентар ментальних світоглядних структур, з якими вони корелюють, може, за умови ретельної і кількісно вірогідної перевірки актуального узусу цих ідіом, виявляти певні культурно специфічні риси.

Проте очевидно, що ця специфіка буде більш імпліцитною, а головне – кількісно менш значущою за інваріантні загальнолюдські мовно-світоглядні риси, принаймні для споріднених лінгвокультурних ареалів юдеохристиянського походження. До цього фразеологічного масиву ми відносимо також крилаті вислови з незатемненою асоціацією із джерелом походження, ідіоми із монокультурними лексемними компонентами – символами *par excellence* (кольоровими, тваринними, цифровими etc). Їх специфіка є ідентифікуючою, Тобто, з точки зору носіїв мови дані фразеологізми є немислимыми у

мовному вжитку іноземців, навіть тих, хто добре опанував чужу мову та навіть неавстрійців чи не швейцарців [20].

Іншомовні лексичні компоненти (передовсім, слов'янські, угорські та романські), а також цілісні неасимільовані ідіоматичні запозичення (латинські та французькі) є інтегральною рисою варіантної німецької фразеології. Над їх кумулятивною функцією (фіксацією унікальних мовно-культурних контактів) домінує сигнально-ідентифікуюча при нульовій вживаності за межами ареалу.

Назагал підтверджується вихідна гіпотеза про структурно-типологічну неспецифічність варіантної фразеології по відношенню до стандартної літературної мови ФРН, проте із певними застереженнями. Водночас емпірично спростовано гіпотезу Г. Турковської про кількісне переважання у австрійському варіанті структурної моделі Adj + Sub під дією начебто слов'янських мовних впливів [2]. Переважання у австрійському та швейцарському фразеологічному фонді фразеологічних сполучень за І. І. Чернишовою чи референційних (а не пропозиційних чи структурних) фразеологізмів за Г. Бургером, на нашу думку, зумовлене з одного боку специфічними тематичними сферами варіантної фразеології (державний устрій, офіційне діловодство, національні свята, національна кухня), а з іншого – її декомпозиційною компонентною специфікою (варіантними фразеологічними дублетами з дивергентною лексемою).

3. Когнітивні характеристики німецької варіантної фразеології.

З когнітивної точки зору, австрійська та швейцарська фразеологія навіть більшою мірою, ніж загальнонімецька підтверджує висновок про те, що ідіоматика у ментальному лексиконі має не тематико-ідеографічну, тим паче не ієрархічно-градуальну, а концентричну, радіальну, «таксонно-кластерну» структуру. При цьому на «базовому концептуальному рівні» (термін Д. О. Добровольського [36; 37]), варіанти-гельветизми / австріацизми переплітаються і конкурують із загальнонімецькими та власне діалектними фразеологізмами без чітких меж та преференцій. Прямої кореляції австріацизм чи гельветизм / тевтонізм чи діалектизм – good / bad sample не виявлено. Таким чином, фразеологічними австріацизмами та гельветизмами – good samples можна вважати ті фразеологізми, які виявляють сукупність категоріальних ознак – лексикографічних, функціональних, прагматичних, текстових, ареальних, інтерсуб'єктивних, темпоральних, в той час як bad samples можуть мати периферійний статус і стати потенційними кандидатами на поповнення австрійського та швейцарського загальнонаціонального фразеологічного фонду.

Проаналізувавши різноманітність комбінацій ареальних кластерів та частотність їх вживання, ми дійшли до висновків, що найбільш вживаними є дві групи фразеологізмів. Першу групу становлять ті фразеологізми, що вживаються в Німеччині та Австрії, а другу

– ті, що вживаються в Німеччині та Швейцарії. У загальному співвідношенні кожна група займає приблизно по 20 %. Кластерна організація ідіоматичного тезаурусу є достатньо новою, але вже утвердженою евристикою когнітивної лінгвістики. У національно-державному варіюванні фразеології кластерні перехресні скупчення ілюструють той уже згаданий аксіоматичний факт, що державні кордони не можуть за визначенням збігатися із мовними ареалами. Ареальна, діатопічна диференціація мови є значно складнішою матрицею у порівнянні із мовно-політичною, національно-державною. Той кількісно встановлений факт, що «чистих» австріацизмів та гельветизмів “*par excellence*” хоча й уп’ятеро більше, аніж аналогово-синонімічних дублетів, але практично стільки ж як кластерно-перехресних, ставить під серйозний сумнів традиційні уявлення про центр і периферію. Умовні «швейцарсько-німецький» та «австро-німецький» кластери дійсно переважають, але несподівано у «чистому» вигляді (sic!), без регіональної «прив’язки» до вживання на південному сході чи південному заході ФРН. Чинник національно-державного варіювання, національного комунікативного простору та плюрицентричної нормативної кодифікації у сучасну інформаційну добу виявляється несподівано сильнішим за класичний «баварсько-австрійський» чи «баденсько-швабський» та алеманський діалектний простір. Лексикографічними даними підтверджується слабка кореляція австрійських та швейцарських варіантних фразеологізмів з центрально- та східнонімецькими, австрійських – з північнонімецькими та західноавстрійських – із західнонімецькими, із цілком зрозумілих географічних міркувань. Відсутність дискретних меж у ареальному поширенні ідіоматики німецької мови, попри очевидну наявність «чистих» австріацизмів та гельветизмів “*par excellence*”, які складають 27% нашого емпіричного корпусу, – доконаний об’єктивний факт. Дифузність діалектних меж та їх очевидна відмінність від державних кордонів цілком логічно призводить до кластерних скупчень в, умовно кажучи, «контактних зонах». Проте вони не завжди є географічно очевидними, принаймні, ареальним фактором не пояснюються, по-перше, «міждержавні» кластери, по-друге – кореляція австрійської та швейцарської фразеології з північнонімецькою [19].

Майже кожен восьмий фразеологізм нашого емпіричного корпусу є терміном, що свідчить про те, що фразеологія німецької мови у її варіантах має частково термінологічний характер. Ці терміни містять у своєму значенні інформацію національно-культурного та історичного плану. Вони є своєрідними фразеореаліями – єдиними мовними позначеннями певних специфічних предметів і явищ буття націй-носіїв німецької мови та її мовних варіантів. Більшість фразеологізмів нашої лексикографічної вибірки відповідають концепту ЛЮДИНА, який складається із підконцептів **ЇЖА, ЗОВНІШНІСТЬ ТА ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ, ЕМОЦІЙНИЙ ТА ФІЗИЧНИЙ СТАН**

ЛЮДИНИ, БОЖЕВІЛЛЯ, СТАН СП'ЯНІННЯ ЛЮДИНИ, БІЙКА. Дещо менше фразеологізмів пов'язані із концептами СВІТ (із підконцептами ПРАЦЯ, СВЯТКУВАННЯ, ТРАДИЦІЇ) та ВІДНОШЕННЯ МІЖ СВІТОМ І ЛЮДИНОЮ (із підконцептами ЛЮБОВ, ЧАС, ГРОШІ). Образно-семантичні особливості варіантної фразеології покривають усі найважливіші для життя людини тематичні підконцепти, які складаються у тріаду ЛЮДИНА-СВІТ-ВІДНОСИНИ (між ними). Система концептів, вербалізованих складовими вищезгаданих груп фразеологізмів, є певною кумуляцією світобачення й пов'язана, як бачимо на прикладах варіантної фразеології, з матеріальною, соціальною чи духовною культурою націй-носіїв даних варіантів, а тому може засвідчувати її культурно-національний досвід і традиції. Такі приклади є яскравою ілюстрацією народної самосвідомості, культурно-історичного розвитку, виразного потенціалу мови як способу відбиття емоційного стану, відображають певні концепти мовної картини світу. Вищезгадані фразеологізми демонструють яскраво виражене акумулювання фонових знань носіїв німецької мови та її варіантів у відповідному культурному ареалі. З іншого боку, такі групи фразеологізмів є кількісно маргінальними, а глобальні висновки щодо відображення лінгвокультури націй-носіїв німецької мови та її мовних варіантів у фразеологізмах нашої вибірки за їхнім компонентним складом не видаються нам можливими [23].

Так нами не виявлено специфічних, відмінних від загальнонімецьких – типово австрійських чи швейцарських аніمالістичних, хроматонічних чи цифрових лексемних символів. Так само неспецифічною є концептуальна метафорика. Це підтверджує гіпотезу про те, що образно-метафорична дивергентність іманентно властива швидше територіальним діалектам, які консервують рустикальний спосіб життя і патріархальний світогляд. Виявлена нами архаїзація діалектного вокабуляру як складових ідіоматики та варіантних ідіом діалектного походження стирає ті відмінності образної основи, які були притаманні мові німецькомовних країн в попередні періоди формування національно-державних варіантів.

Певні нечисленні особливості виявляють лише народноетимологічні переосмислення фразеологізмів та етнокультурні стереотипи у їх семантичній структурі. Головним аргументом на «захист» народної етимології є те, що саме вона, а не коректне діяхронне тлумачення, виступає дериваційною базою і образною основою для виявлених нами запозичень [14]. Етнокультурні стереотипи у фразеології – явище маргінальне, відносно малопродуктивне і потенційно периферійне в контекстуальному функціонуванні, особливо в епоху «політкоректності». Австрійський варіант німецької мови фіксує специфіку мовних і культурних контактів Габсбургівської імперії і, як наслідок – значну кількість власне «австрійських» лексико-фразеологічних запозичень з тих же мов,

представники яких негативно стереотипізуються мовною свідомістю – італійської, чеської, сербської, хорватської. Виняток складають угорці (незважаючи на численні угорські запозичення, їх пейоративний етностереотип в австрійській фразеології, за нашими відомостями, відсутній. Причина, на наш погляд, полягає у фактичній рівноправності угорців у складі Австро-Угорської монархії. Подібну же антиномію спостерігаємо і у фразеології німецькомовної Швейцарії – незважаючи на значну кількість запозичень з французької мови тут також відсутній негативний образ француза – цілком імовірно, внаслідок багатолітніх традицій толерантного співіснування поліетнічного швейцарського суспільства. Ще одним парадоксом мовної свідомості австрійців і німецькомовних швейцарців, який, проте, цілком можна пояснити, є негативне стереотипізування німців, незважаючи на мовну спільноту [21].

4. Прагматичні характеристики німецької варіантної фразеології.

З прагматично-функціональної точки зору варіантний ідіоматичний фонд характеризується ситуативною пов'язаністю з офіційними та звичаєво-побутовими контекстами, передовсім, кулінарними та ритуальними, відсутністю, на відміну від ФРН табу на вживання діалектних форм у офіціозному дискурсі, фреймовими прагматичними рестрикціями вживання, відсутністю поза цими сферами преференційних кореляцій при комунікативній конкуренції з Bundesdeutsch, пріоритетністю сигнально-ідентифікуючої функції перед номінацією реалій [9].

У текстовому функціонуванні не виявлено прямої кореляції «аналог-синонім – паралельне рівноправне функціонування із тевтонізмом на засадах комунікативної конкуренції» (виявлено випадки як витіснення і окаціоналізації австріацизму чи гельветизму, так і навпаки – виразної преференції австрійського чи швейцарського синоніма) [18].

Частково підтверджується проте інша гіпотеза про кореляцію «аналог-варіант – комунікативна преференція австріацизму чи гельветизму».

Ідіоматично безеквівалентні австріацизми та гельветизми можуть або повністю архаїзуватися (чинниками цього процесу ми вважаємо передовсім архаїчність та регіональну обмеженість лексемного компонентного складу) або набувати нормативного статусу (навпаки, внаслідок актуальності та абсолютної преференції лексемних компонентів).

Зрештою, не викликає сумніву особливе тяжіння фразеології національних мовних варіантів до тематико-ідеографічного поля «офіційне політичне життя» і вживання у відповідних контекстах ідіом-австріацизмів та гельветизмів навіть із побутовою та пейоративною семантикою.

За нашими відомостями, національні варіанти німецької мови відзначаються чітко вираженим людичним функціонуванням фразеології. Згідно нашої вихідної гіпотези, омонімія та літеральна чи подвійна актуалізація є лише частиною ігрового

фразеологічного мовного поля, причому далеко не найчисельнішою. Іншими його складовими є, на нашу думку, інтертекстуальна алюзійна прецедентність; індивідуальні okazіонально-авторські новоутворення; цілісне смислове пародіювання та веллеризація (як один із його підвидів); політична та політкоректна евфемія; клішоване реактуалізаційне моделювання. Евфемію “політкоректності”, особливо у її іронічній версії, добре ілюструє фразеологія німецької мови экс-НДР. З одного боку, це мовні пам’ятки минулої епохи, по-друге – пам’ятки «езопової мови» населення НДР, котре іронізувало над офіційним дискурсом, модифікуючи його для більш адекватного відображення «соціалістичної дійсності» [15]. Клішоване моделювання за структурною схемою відомих ідіом є, на наш погляд, особливим проявом мовної гри, яка поєднує у собі алюзію та реактуалізацію. Так найвідоміші швейцарські літературні цитати, за нашими відомостями, отриманими з електронних корпусів, у численних німецьких публіцистичних текстах функціонують у версіях трансформів, при цьому їх значення суперечить семантизації, наведеній у словнику Duden 12 [49]. За результатами наших досліджень, для австрійських крилатих висловів характерне «продовжене» цитатне життя, особливо яскраво це проявляється не у крилатих висловах з літературної класики, а у популярності текстових «осколків» регіональної, розважальної та повсякденно-тривіальної літератури, включно з таким специфічно австрійським жанром як лібретто оперет [22]. По-друге, якщо крилатий вислів набув широкої вживаності і став повноцінною складовою ептонімного мінімуму (що теж можна цілком вірогідно встановити емпіричним шляхом), то він набуває в синхронно діючій ментальності мовців комплексної конотації із власною національною культурою в цілому. По-третє, така асоціація із власним джерелом походження, особливо виразів-інтернаціоналізмів, може цілком бути помилковою, «народно-етимологічною», проте усе одно залишатися важливим фактом повсякденної мовної свідомості народу.

Ідіома як радіальна та прототипова категорія, за сучасними уявленнями, є згорнутою когнітивною структурою, яка по-різному (в тому числі і у ігровому сенсі) розгортається у мовленнєвому вжитку в залежності від комунікативних інтенцій мовця та його соціокультурного бекграунду. Модифікаційна ігрова складова у таких словосполученнях, на відміну від вільних синтагм, закладена *per definitionem* [22].

Кількісні співвідношення текстового функціонування свідчать, з одного боку – про абсолютну кількісну маргіальність варіантної фразеології у порівнянні із загальнонімецькою, статистичну незначущість особливостей фразеології у «напівцентрах», проте водночас – широке регіональне варіювання в межах повних центрів, а також уже згадану вище принципову неможливість ареальних збігів мовних та державних меж.

Також кількісно-функціональні характеристики аналізованого мовного матеріалу

дають підстави для підтвердження гіпотези про розмовно-неофіційний, okazіональний статус статистично значущої кількості варіантних фразеологізмів, динамічні процеси уніфікації та архаїзації варіантної фразеології у публіцистичних текстах та необхідності корекції лексикографічних відомостей.

Висновки. Національний комунікативний простір німецькомовних народів поза межами ФРН у царині фразеології не дає підстав для формулювань про «Фразеологічну картину світу» та «фразеологічні концепти» – через кількісну маргінальність та неповноту функціонально-інформаційного «польового» покриття. Так само неіснуючими категоріями на матеріалі варіантної фразеології слід вважати «фразеологічний рівень» («проміжний» чи «вертикально-ієрархічний») – через неможливість перекодування у одиниці вищого порядку та «фразеологічну систему» – попри існування фрагментарних внутрішньо- і міжваріантних системних відношень – синонімію, полісемію, омонімію, антонімію. Таким чином, вживане в літературі поняття «Австрійська / швейцарська національна фразеологічна мікросистема» слід вважати суто операційним спрощенням. Доцільним є вести мову про фразеологічну складову австрійської / швейцарської національної мовної картини світу, вербалізацію базових концептів засобами національної фразеології, а також – про фразеологізми у лексичних підсистемах недомінуючих національно-державних стандартних мовних варіантів.

Центральною, кількісно домінуючою складовою фразеологічного фонду німецькомовних країн поза межами ФРН є загальнонімецька фразеологія із ядерним інваріантом – експериментально визначеними ідіоматичними універсальними (лише у Швейцарії, на відміну від Австрії – у діалектному мовному оформленні). Кількісну, але не комунікативну периферію (що підтверджується емпірично) становить суто австрійська / швейцарська національна фразеологія.

Національна фразеологія Австрії і Швейцарії підтверджує статус не таксонно-ієрархічної, а радіально-кластерної категорії із прототиповими *good samples* та периферійними *bad samples*.

З контрастивною точки зору, по відношенню до системи Hochdeutsch (Standarddeutsch, Binnendeutsch, оптимальним вважаємо термін Bundesdeutsch), цей фразеологічний фонд чітко структурується на «чисті» австріацизми / гелветизми *par excellence* – ядро, перекладені діалектизми – приядерна зона та аналогову ідіоматику з цілісною (синоніми) та компонентною (варіанти, регіональні структурні дублети) дивергентністю – периферія.

За інтроспективним критерієм виділяються актуальні австріацизми / гелветизми і периферійні okazіоналізми та архаїзми.

У ареально-діатопічному аспекті виділяються «чисті» австріацизми / гелветизми

(ядро), аналогово-дублетні із територіальною прив'язкою (приядерна зона) та кластерні скупчення (периферія), вживані на перехресті мовних ареалів, частково непояснювані географічними чинниками.

Базовою вихідною евристикою для нас служить положення про те, що із когнітивної точки зору інтерсуб'єктивно неходова ідіома не є ідіомою в суворому сенсі [36; 37].

Укладений таким чином варіантний ідіоматичний тезаурус дозволяє претендувати на психічну реальність у ментальному лексиконі мовців і вносити суттєві корективи, а почасти і спростування у попередні лексикографічні відомості.

Периферійність образно-семантичної специфіки варіантної німецької фразеології виявляється також у неспецифічності, на відміну від діалектів, її концептуальних метафор та метафорико-метонімічних моделей. Водночас ідеографічні особливості офіційно-юридичного, кулінарно-побутового і звичаєво-ритуального характеру забезпечують кумулятивну функцію номінації реалій, є кількісно маргінальними (12% корпусу), але неприпустимість їх вживання німецькомовними іноземцями знову ж таки робить їх ідентифікуючими сигнальними маркерами. Вони представлені термінологічно-референційними зворотами. Звідси логічно випливає нижчий рівень традиційної ідіоматичності і вища пропозиційність і референційність варіантної фразеології. Так само неспецифічність цифрової, анімалістичної, рослинної, при частковій екстралінгвістичній специфіці кольорової символіки зумовлена денотативно-референційними та кумулятивними характеристиками досліджуваного корпусу. Виразно специфічними є лише географічно-онімні, кулінарні символи та вербальні етностереотипи (sic!)

Концепція національно-культурного компонента семантики фразеологізмів варіантів німецької мови потребує таким чином докорінного коригування.

Назагал, австрійський та швейцарський ідіоматичний тезаурус являє собою дифузну, радіально-прототипову структуру з кластерними скупченнями гетерогенних таксонів (контрастивного, інтроспективного та ареально-діатопічного характеру) без вертикальної гіперо-гіпонімічної ієрархії, дискретних меж, але з чітко визначеними перехрестями, взаємними переходами, своєрідними «гіперпосиланнями». Він реалізується шляхом декомпозиційної рецепції носіями мовного варіанту та голістичного, літерального, часто неадекватного сприйняття іноземцями, навіть самим німцями. Абстрактно-ментальні, концептуально-модельні образно-семантичні особливості радше властиві не варіантній, а діалектній фразеології, що пояснюється неусамостійненням варіантів до статусу окремої мови.

Джерелами поповнення цього фразеологічного фонду у діахронному аспекті були регіональні діалекти, іншомовні запозичення та екстралінгвістичні чинники, в сучасну добу більш значущими стають мовні контакти глобального, а не «контактного» виміру, в тому числі, взаємодія варіантів з Bundesdeutsch, але й зворотні впливи (sic!) номінація

новітніх специфічних реалій стандартними німецькими вокабулярними засобами.

Все це робить нульовою ймовірність як повного нівелювання варіантних ідіоматичних особливостей, так і їх повне усамостійнення до статусу окремих літературних мов, а значить, вимагає подальшого вивчення фахівцями-германістами.

Перспективами подальших досліджень даної проблематики вважаємо подальший аналіз функціонування варіантних фразеологізмів у текстах різноманітних жанрів, їх комунікативної конкуренції із загальнонімецькими корелятами, в тому числі, поза межами попередньо встановленого ареалу поширення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРА

1. Брутян Г. А. Гипотеза Сепира-Уорфа / Г. А. Брутян. — Ереван : Луйс. — 1968. — 167 с.
2. Варениця Е. Я. Структурно-типологічні особливості німецької варіантної фразеології / Е. Я. Варениця // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. — Вип. 32. — С. 82–86.
3. Верещагин Е. М. Национально-культурная семантика русских фразеологизмов / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров // Словари и лингвострановедение. — М., 1982. — С. 89–98.
4. Домашнев А. И. Труды по германскому языкознанию и социолингвистике / А. И. Домашнев. — СПб. : Наука, 2005. — 1113 с.
5. Малыгин В. Т. Австрийская фразеология в социокультурном аспекте : [монография] / В. Т. Малыгин. — СПб. : Образование, 1999. — 198 с.
6. Малыгин В. Т. Национальное своеобразие австрийской и швейцарской фразеологии в сопоставлении с собственно немецкой / В. Т. Малыгин, Л. Б. Коканина // Сопоставительная фразеология (на материале германских языков). — Владимир : Издательство Владимирского университета, 1990. — С. 49–79.
7. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы : [учеб. пособ. по нем. языку] / Д. Г. Мальцева. — М. : Высш. шк., 1991. — 173 с.
8. Мокиенко В. М. Познание и культура в зеркале когнитивной и исторической фразеологии / В. М. Мокиенко // Фразеология, познание и культура : II межд. науч. конф., 7–9 сент. 2010 г. : сб. докл. — Белгород : Изд-во БелГУ, 2010. — Т. 1. Фразеология и познание. — С. 8–20.
9. Остапович О. Я. Особливості функціональних характеристик національно маркованої номінативної фразеології в австрійському варіанті німецької мови /

О. Я. Остапович // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. — Івано-Франківськ : Плай, 2003. — Вип. VII. — С. 49–62.

10. *Остапович О. Я.* Когнітивні та корпусні критерії визначення статусу фразеологічних гелветизмів / О. Я. Остапович // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. — Луцьк : Вепса, 2007. — №4. — С. 380–385.

11. *Остапович О. Я.* Фразеологізми—«несправжні друзі перекладача». Імплицитні та інтралінгвальні аспекти / О. Я. Остапович // Філологічні студії. — Луцьк, 2007. — 1–2. — № 39–40. — С. 194–198.

12. *Остапович О. Я.* До питання виділення національного корпусу швейцарських паремій / О. Я. Остапович // Актуальні проблеми германської філології. — Чернівці : „Книги – XXI”, 2008. — С. 207–211.

13. *Остапович О. Я.* Лінгвістичні ситуації і мовна політика в німецькомовних країнах у добу глобалізації / О. Я. Остапович // Нова філологія. — Запоріжжя, 2008. — Вип. 32. — С. 205–213.

14. *Остапович О. Я.* Народна етимологія у семантиці фразеологічних одиниць з когнітивного погляду / О. Я. Остапович // Сучасні проблеми германістики в Україні : міжнар. наук. конф. : матеріали. — Дрогобич : Сурма, 2008. — С. 167–170.

15. *Остапович О. Я.* Фразеология немецкого языка бывшей ГДР. Архаика или эмпирическая целина? / О. Я. Остапович // Мир. Язык. Человек. — Владимир, 2008. — С. 111–116.

16. *Остапович О. Я.* Ідея національної ідентичності у мовній свідомості австрійців. Лексикографічний аспект / О. Я. Остапович // Актуальні проблеми германської філології. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. — Філологічні науки. — Чернівці, 2010. — Вип. 22. — Т. 2. — С. 64–68.

17. *Остапович О. Я.* Ідіоматичність мови і мовлення як лінгвокогнітивна універсалія / О. Я. Остапович // Мова і культура. — Київ, 2010. — Т. 2 (138). — Вип. 13. — С. 146–157.

18. *Остапович О. Я.* Функціональні характеристики найуживаніших ідіом-гелветизмів / О. Я. Остапович // *Studia Germanica Et Romanica*. Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання : [наук. журнал]. — Донецьк, 2010. — Т. 7. — № 3 (21). — С. 57–64.

19. *Остапович О. Я.* Кластерна організація німецького ідіоматичного тезаурусу поза межами ФРН / О. Я. Остапович // Мова і культура. — Київ : Видавничий дом Д. Бураго, 2012. — Т. 158. — С. 65–74.

20. *Остапович О. Я.* Культурна специфіка німецької фразеології. Емпірична реальність чи публіцистична фікція? / О. Я. Остапович // Типологія мовних значень у

діахронічному та зіставному аспектах : [зб. наук. пр.]. — Донецьк, 2012. — Вип. 25. — С. 123–138.

21. *Остапович О. Я.* Пейоративне і мейоративне у етнокультурних стереотипах ідіоматики / О. Я. Остапович // *Східнослов'янська філологія* : [зб. наук. пр.]. — Горлівка, 2012. — Вип. 22. Мовознавство. — С. 152–160.

22. *Остапович О. Я.* “Номо ludens” у фразеології: від антиприслів'їв та веллеризмів до гендерних рестрикцій / О. Я. Остапович // *Науковий вісник Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Філологія. Соціальні комунікації.* — Сімферополь, 2012. — Т. 25 (64). — № 3 (2). — С. 60–68.

23. *Остапович О. Я.* Когнітивні преференції мовців-носіїв національно-державних варіантів сучасної німецької мови у царині фразеології. Експериментальні підходи / О. Я. Остапович, Е. Я. Варениця // *Наукові записки національного університету “Острозька академія». Серія “Філологічна”.* — 2013. — Вип. 37. — С. 329–335.

24. *Сулим В. Т.* Лексичні запозичення у фразеологізмах національних варіантів німецької мови / В. Т. Сулим // *Ювілейний збірник на пошану професора Б. В. Максимчука* : [зб. наук. пр.]. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — С. 242–247.

25. *Турковская Г. В.* Некоторые особенности микросистемы австрийского варианта немецкого языка на уровне фразеологии / Г. В. Турковская // *Фразеология.* — Челябинск : Изд-во Челябинского пед. ин-та, 1973. — Вып. 1. — С. 215–218.

26. *Турковская Г. В.* Заметки о фразеологии венского диалекта / Г. В. Турковская // *Фразеологическая система языка.* — Челябинск : Изд-во Челябинского пед. ин-та, 1976. — С. 157–164.

27. *Турковская Г. В.* Вариантность и синонимия на уровне фразеологии в австрийском национальном узусе / Г. В. Турковская // *Вопросы Романо-германского языкознания.* — Челябинск : Изд-во Челябинского пед. ин-та, 1977. — С. 121–126.

28. *Ammon U.* Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: Das Problem der nationalen Varietäten / U. Ammon. — Berlin / New York: de Gruyter, 1995. — 575 S.

29. *Ammon U.* Variantenwörterbuch des Deutschen / U. Ammon, H. Bickel, J. Ebner u.a. — Berlin/New York : Walter de Gruyter, 2005. — 954 S.

30. *Burger H.* Helvetismen in der Phraseologie / H. Burger // *Alemannische Dialektforschung. Bilanz und Perspektiven. Beiträge zur 11. Arbeitstagung allemanischer Dialektologen* : [H. Löffler (Hrsg.)]. — Tübingen und Basel : Francke Verlag, 1995. — S. 13–25.

31. *Burger H.* Zur Phraseologie des Schweizerhochdeutschen : [зб. наук. пр.]// *Studien zur Phraseologie des Deutschen und des Finnischen* : [J. Korhonen (Hrsg.)]. — Bochum : Brockmeyer, 1996. — Bd. 2. — S. 461–488.

32. *Burger H.* Helvetismen in der Phraseologie — Vorkommen und stilistische Funktionen / H. Burger // „Das geht auf keine Kuhhaut“. Arbeitsfelder der Phraseologie. Akten des Westfälischen Arbeitskreises „Phraseologie / Parömiologie“ 1996 (Bochum) : [D. Hatrmann (Hrsg.)]. — Bochum : Brockmeyer, 1998. — S. 49–80.

33. *Burger H.* Konzepte der “Variation” in der Phraseologie / H. Burger // Vom Umgang mit sprachlicher Variation. Soziolinguistik, Dialektologie, Methoden und Wissenschaftsgeschichte. Festschrift für Heinrich Löffler zum 60. Geburtstag : [Häcki Buhofer A. (Hrsg.)]. — Tübingen / Basel : Francke Verlag, 2000. — S. 35–51.

34. *Burger H.* Dialektale Phraseologie – am Beispiel des Schweizerdeutschen / H. Burger // Phraseologie im Raum und Zeit. Akten der 10. Tagung des Westfälischen Arbeitskreises „Phraseologie/Parömiologie“ : [E. Piirainen, I. T. Piirainen (hrsg)]. — Phraseologie und Parömiologie. — Baltmannsweiler : Schneider Verlag Hohengehren, 2002. — Bd. 10. — S. 11–29.

35. *Clyne M. G.* Pluricentric Language/ Plurizentrische Sprachen / M. G. Clyne // Sociolinguistics / Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. 2. vollständig neu bearbeitet und erweiterte Auflage. hrsg. von Ulrich Ammon et al. 1. Teilband. — 2005. — S. 296–300.

36. *Dobrovol'skij D.* Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik: Studien zum Thesaurus deutscher Idiome / D. Dobrovol'skij. — Tübingen : Narr, 1995. — 275 S.

37. *Dobrovol'skij D.* Idiome im mentalen Lexikon: Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung / D. Dobrovol'skij. — Trier, 1997. — 288 S.

38. *Ebner J.* Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch der österreichischen Besonderheiten. Duden-Taschenbücher / J. Ebner. — Mannheim / Wien / Zürich : Dudenverlag Bibliographisches Institut, 1980. — 252 S.

39. *Ebner J.* Wörter und Wendungen des österreichischen Deutsch / J. Ebner // Das österreichische Deutsch : [P. Wiesinger (Hrsg)]. — Wien / Köln / Graz : Böhlau Verlag, 1988. — S. 99–189.

40. *Eismann W.* Zur Frage der lexikographischen Berücksichtigung von nichtbinnendeutschen Phraseologismen in deutsch—slavischen phraseologischen Wörterbüchern / W. Eismann // Palm C. (hrsg.) ”Europhras 90”. Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung. Aske (Schweden), 12.–15. Juni 1990. — Uupsala, 1991. — S. 43–61.

41. *Földes Cs.* Zu den österreichischen Besonderheiten der deutschen Phraseologie / Cs. Földes // Deutsche Phraseologie in Sprachsystem und Sprachverwendung. — Wien : Edition Praesens, 1992. — S. 9–24.

42. *Földes Cs.* Deutsche Phraseologie kontrastiv. Intra-und interlinguale Zugänge / Cs. Földes // *Deutsch im Kontrast.* — Heidelberg : Julius Gross Verlag, 1996. — Bd. 15. — 222 S.
43. *Földes Cs.* Verbidiome im österreichischen Deutsch / Cs. Földes // *Studien zur Phraseologie des Deutschen und des Finnischen.* — Bochum : Brockmeyer, 1996. — S. 441–459.
44. *Földes Cs.* Gibt es eine „österreichische Phraseologie“? / Cs. Földes // „Das geht auf keine Kuhhaut“. Arbeitsfelder der Phraseologie. Akten des Westfälischen Arbeitskreises Phraseologie/Parömiologie 1996 (Bochum). — Bochum : Brockmeyer, 1998. — S. 109–125.
45. *Malygin V. T.* Österreichische Redewendungen und Redensarten / V. T. Malygin. — Wien : Österreichischer Bundeseverlag. Pädagogischer Verlag, 1996. — 176 S.
46. *Muhr R.* Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen / R. Muhr (hrsg.). — Wien : Verlag Holder-Pichler-Tempsky, 1993. — 133 S.
47. *Muhr R.* Österreichisches Deutsch. Linguistische, sozialpsychologische und sprachpolitische Aspekte einer nationalen Variante des Deutschen / R. Muhr, R. Schrodt, P. Wiesinger (Hrsg.). — Wien : Holder, 1995. — 405 S.
48. *Munsa F.* Deutsche Hochsprache und österreichische Mundart / F. Munsa // *Muttersprache: Zeitschrift zur Pflege und Erforschung der Deutschen Sprache.* — 1975. — Bd. 85. — S. 334–341.
49. *Ostapovych O.* Geflügelte Worte schweizerdeutscher Herkunft. Status und Gebrauch / O. Ostapovych // *Die XIV. UDGW-Tagung „Deutsche Sprache und Literatur im europäischen Kontext“.* — Donezk, 2007. — S. 175–179.
50. *Riesel E.* Der Stil der deutschen Alltagsrede / E. Riesel. — M. : Vyssaja skola, 1964. — 315 S.
51. *Sapir E.* Die Sprache / E. Sapir. — München : Max Hueber Verlag, 1961. — 205 S.
52. *Whorf B. L.* Sprache – Denken – Wirklichkeit. Beiträge zur Metalinguistik und Sprachphilosophie / B. L. Whorf. — Reinbeck bei Hamburg : Rowolt, 1997. — 160 S.
53. *Wiesinger P.* Die deutsche Sprache in Österreich / P. Wiesinger // *Das österreichische Deutsch.* — Wien / Köln / Graz, Böhlau Verlag, 1988. — S. 9–31.

Надійшла до редакції 09.04.14

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

© 2014 О. Ч. Кшановський
(м. Київ)

КАТЕГОРІЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОСТІ ЯК НАДКАТЕГОРІЯ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

КШАНОВСЬКИЙ О. Ч. КАТЕГОРІЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОСТІ ЯК НАДКАТЕГОРІЯ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

В основі категорії індивідуалізованості лежить здатність тих самих імен вживатися, з одного боку, в індивідуальному, референтному та предметному значенні, а з іншого боку, в родовому, нереперентному та речовинному. Ця категорія в сучасній перській мові пронизує всю її граматичну систему та становить конгломерат відразу кількох відомих усім граматичних категорій, таких як: одинина/множина, означеність/неозначеність, одиничність/збірність, конкретність/абстрактність. У статті проаналізовано усі формальні складові цієї категорії.

КШАНОВСКИЙ О. Ч. КАТЕГОРИЯ ИНДИВИДУАЛИЗИРОВАННОСТИ КАК НАДКАТЕГОРИЯ В СОВРЕМЕННОМ ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ

В основе категории индивидуализированности лежит способность одних и тех же имен употребляться, с одной стороны, в индивидуальном, референтном и предметном смысле, а с другой стороны, в родовом, нереперентном и вещественном. Эта категория в современном персидском языке пронизывает всю его грамматическую систему и составляет конгломерат сразу нескольких известных всем грамматических категорий, таких как: число, определенность/неопределенность, единичность/собираемость, вещественность/абстрактность. В статье проанализированы все формальные составляющие этой категории.

KSHANOVSKY O. Ch. THE CATEGORY OF INDIVIDUALITY AS SUPER CATEGORY IN MODERN PERSIAN LANGUAGE

Many important morphological categories in Modern Persian have not received adequate coverage in special iranistic literature. For example, the category of individuality in modern Persian grammar permeates its entire system and is a conglomerate of several leading grammatical categories. It is based on the ability of the same nouns to be used, on the one hand, in the individual, reference and objective sense, but on the other hand, in the generic, non-referential and material form. This paper examines all formal components of the given category: number, definiteness / indefiniteness, singularity / collectiveness, and substantiality / abstractness. The possibility of singular, collective and substantial nouns to be used in the plural forms is a well-known specific feature of the Persian grammatical structure. The main feature of Persian plural suffix *-hā* is that it marks the individualized status of the name rather than its plurality. The semantics of plurality in this suffix accompanies that of the of individualization. In the Iranian languages, articles are an innovative phenomenon. They appeared after the collapse of multicase synthetic inflectional system in Old Iranian languages. Persian enclitic article *-i* appears to be the result of the grammaticalization of a Middle numeral *ēv* 'one'. The main functional characteristic of Persian enclitic article *-i* is its obligatory referential use. Based on this (along with other elements) the constructions with individualized nouns are designed. Modern Persian language gave rise to the prepositive proclitic equivalent *ye(k)* of the postpositive enclitic article *-i*. This item also comes from the numeral *yek* 'one'. Its functions do not completely cover the features of article *-i*. Unlike the latter, *ye(k)* is not used, first in negative constructions, and, second, in constructions with subordinate clauses. The definite suffixal article *-e* is an innovative grammatical unit in modern Persian. Today, this suffix is unique to colloquial speech. It can get along with the nouns of any syntactic position – subjects, direct and indirect objects. However, these nouns should not be definite in any other way. Thus, article *-e* is not used with proper names, pronouns, possessive constructions and in attributive phrases. This article is used neither with enclitic article *-i* (because the use of both definite and indefinite articles is illogical), nor with plural suffix *-hā* (as, in fact, it performs identical role).

Ключові слова: суфікс множини *-hā*, артикль *-i*, артикль *ye(k)*, артикль *-e*, післяйменник *rā*.

Постановка проблеми. Серед найвідоміших морфологічних запозичень в перській мові традиційно називають арабську ламану множину, арабський артикль, арабські прислівники та под. Натомість навіть поверхневого аналізу достатньо для того, щоб

побачити закритість запозичених класів і непродуктивність їхніх моделей для перської морфології. З іншого боку, в перській мові функціонують важливі морфологічні категорії, які не отримали належного висвітлення в іраністичній граматичній літературі. Так, наприклад, категорія **індивідуалізованості** в сучасній перській мові пронизує всю граматичну систему та становить конгломерат відразу кількох відомих граматичних категорій. В її основі лежить здатність тих самих імен вживатися, з одного боку, в індивідуальному, референтному та предметному значенні, а з іншого боку, в родовому, нереперентному та речовинному [8].

При вживанні імен у родовому значенні, їхніми денотатами виступають не конкретні об'єкти, а окремий їх рід (або вид), пор.:

midānid (1) chetowr (2) gusfand (3) rā mikushand (4)?

‘(Ви) знаєте (1), як (2) убивають (ріжуть) (4) **барана** (баранів) (3)?’ (де післяйменник *rā* оформляє прямий додаток).

У прикладі означений іменник в однині *gusfand* ‘баран’ (елемент 3) ужито не в індивідуальному, а в родовому значенні: *Чи тобі відомо, як убивають баранів (яким способом)?* У родовому значенні можуть уживатися й іменники в множині, пор.:

dowlathā (1) dar moqābel-e mōkhālefān-e (2) khod (3) moqāvetat mikonand (4)

‘Уряди (1) протидіють (4) своїм (3) **опозиціонерам** (2)’ (де складний прийменник *dar moqābel* ‘на противагу’ оформляє непрямий додаток).

У прикладі іменник у множині *mōkhālefān* ‘опозиціонери’ (де *-ān* є непродуктивним книжним суфіксом множини) ужито в родовому значенні: Уряди (взагалі, всіх країн світу, зазвичай) протидіють опозиційним силам (які, зазвичай, обов’язково існують).

Імена, ужиті в нереперенційному значенні, так само, як і родові назви, не позначають конкретних об'єктів, але, на відміну від останніх, не позначають і їх роду чи виду. Інакше кажучи, як видно з наведених вище прикладів, іменники в родовому значенні мають повний набір граматичних показників (суфікси множини, показники відмінків та ін.). Натомість іменники в нереперенційному значенні не мають граматичної структури, вони не є синтаксичними аргументами, пор.:

diruz (1) dars khāndam (2)

‘Учора (1) (я) вчився (займався) (2)’.

У прикладі вжито складне дієслово *dars khāndam* ‘вчитися, займатися’ (досл. ‘урок читати’), де іменник *dars* ‘урок, заняття’ є так званим семантично порожнім об'єктом [3; 4].

При вживанні імен у речовинному значенні, вони завжди стоять в однині та без неозначеного артикля, пор.:

**namakhā*

‘солі’ (де *-hā* суфіксом множини);

**namakī*

‘(якась) сіль’ (де *-ī* є суфіксом невизначеного артикля).

Звісно, імена на позначення речовин можуть вживатися з різними показниками, що підкреслюють дискретність денотатів, але при цьому відбувається зсув їхньої семантики. Наведені вище приклади можуть вживатися в значеннях ‘пачки солі’ (у множині) та ‘трохи солі’ (з невизначеним артиклем). Аналогічні процеси притаманні й українській мові, пор.: *сіль* – *солі* (хімічний термін); *молоко* – *три молока* (тобто три пакети) та под. Саме тому, в мовах, де одиничність-речовинність семантики імен не настільки яскраво виражено (наприклад, у перській), усі імена завжди вживаються з нумеративами [7]. За відсутності нумератива при сингулятивному імені відбувається зсув його семантики, так само як і за відсутності нумератива при речовинному імені, пор.:

se (1) ***kilo*** (2) *gusht* (3)

‘три (1) кілограми (2) м’яса (3)’;

se (1) ***livān*** (2) *āb* (3)

‘три (1) склянки (2) води (3)’;

se (1) ***nafar*** (2) *kārgar* (3)

‘трое (1) робітників (3)’ (досл. ‘три (1) особа (2) робітник (3)’);

se (1) ***jeld*** (2) *ketāb* (3)

‘три (1) книжки (3)’ (досл. ‘три (1) том (2) книжка (3)’);

se (1) ***tā*** (2) *namak* (3)

‘три (1) солі (3)’ (де *tā* є універсальним нумеративом перського побутово-розмовного мовлення);

se (1) ***tā*** (2) *ketāb* (3)

‘три (1) книжки (3)’.

Аналіз матеріалу. Отже, як видно з наведених вище прикладів, категорія індивідуалізованості імені має головні засоби вираження: післяйменник *rā*, суфікси множини, артиклі. Оскільки, про післяйменник *rā* та його зв’язок з категорією індивідуалізованості ми писали раніше [5], далі буде розглянуто лише суфікс множини *-hā* (єдиний продуктивний засіб утворення множини в сучасній перській мові) та артиклі.

Суфікс множини *-hā*. Можливість вживання в перській мові речовинних та неединичних назв у множині є однією з відомих специфічних рис її граматичної будови (див.: [6, с. 107–109]). Особливість перського суфіксу множини *-hā* полягає в тому, що він

маркує не власне множину імені, а його індивідуалізованість. Семантика множини в цьому суфіксі є лише супровідною до семантики індивідуалізованості [8, с. 56–60], пор.:

ahmad (1) *rā didam* (2)

‘(Я) бачив (2) **Ахмада** (1)’;

to (1) *rā didam* (2)

‘(Я) бачив (2) **тебе** (1)’;

ketāb-e (1) *ahmad* (2) *rā didam* (3)

‘(Я) бачив (3) **книгу** (1) **Ахмада** (2)’;

ketābhā (1) *rā didam* (2);

‘(Я) бачив (2) **книги** (1)’.

В усіх наведених прикладах прямий додаток виражено індивідуалізованими іменами, тому вони й маркуються післяйменником *rā* (див. [5]). Маркується й іменник у множині в останньому прикладі. Очевидно, що іменник з суфіксом множини в перській мові прирівнюється до власних назв, особових займенників, посесивних словосполучень та ін. Так само яскраво маркування суфіксом *-hā* індивідуалізованості імені, а не його множини, виявляється на прикладі іменних частин складених іменних присудків, пор.:

ānhā (1) *dāneshju* (2) *yand* (3)

‘Вони (1) – студенти (2)’ (досл. ‘Вони (1) є (3) студент (2)’);

ānhā (1) *dāneshjuhā* (2) *yand* (3)

‘Це (1) є (3) (ті) студенти (2)’.

Звичайним для сучасної перської мови є перший приклад, в якому іменна частина присудка (елемент 2) не узгоджується в числі ні з підметом (елемент 1), вираженим особовим займенником 3 ос. мн., ні з дієсловом-зв’язкою (елемент 3), вираженим дієсловом *budan* ‘бути’ у формі 3 ос. мн. Другий приклад є рідкісним і потребує доволі складного контексту. Наприклад, мовець указує на групу молодих людей і говорить: *Вони є тими студентами, про яких ми говоримо / Студенти, про яких ми говоримо – вони / Це є студенти, про яких ви знаєте...* Інакше кажучи, суфікс множини *-hā* маркує індивідуалізованість так званих предикатних імен [8, с. 58]. Крім цього, той факт, що в перській мові суфікс множини може приєднуватися, а може й не приєднуватися до іменників у словосполученнях з числівниками так само свідчить про те, що він не маркує чисту множину, пор.:

se (1) *tā* (2) *ketāb* (3) *kharidam* (4)

‘(Я) купив (4) три (1) книжки (3)’ (досл. ‘(Я) купив (4) три (1) штука (2) **книжка** (3)’), де *tā* є нумеративом).

У прикладі іменник в однині *ketāb* ‘книжка’ є неозначеним і не індивідуалізованим (пор.: *Учора був на форумі, купив три книжки*). Якщо ж це ім’я поставити формально у визначений стан (наприклад, шляхом його маркування післяйменником *rā*), то суфікс множини маркуватиме також і його, пор.:

se (1) tā (2) ketābhā (3) rā kharidam (4)

‘(Я) купив (4) три (1) штуки (2) (цих) книжок (3)’ (де післяйменник *rā* оформляє визначений прями́й додаток).

Як видно з прикладу, змінилася семантика речення, пор.: *Я купив три книжки* (без післяйменника та суфікса множини); *Я купив ці три книжки* (з післяйменником, але без суфікса множини); *Я купив три (примірники) ці книжки* (з післяйменником та суфіксом множини).

Аналогічну картину спостерігаємо з іменниками в ролі підмета. Для деяких контекстів, в яких підмет виражено визначеним іменником, його маркування суфіксом множини є обов’язковим, пор.:

se (1) tā (2) ketāb (3) ru-ye (4) miz (5) bud (6)

‘На (4) столі (5) було (6) три (1) книжки (3)’ (досл. ‘Три (1) штука (2) книжка (3) на (4) столі (5) був (6)’);

se (1) tā (2) ketābhā (3) ru-ye (4) miz (5) budand (6)

‘Три (1) (ці) книжки (3) були (6) на (4) столі (5)’ (де *tā* є універсальним нумеративом).

В означальних словосполученнях відсутність неозначеного артикля *-i* автоматично надає цій конструкції статусу індивідуалізованості, пор.:

ketābhā-ye (1) jāleb-i (2) khundam (3)

‘(Я) прочитав (3) (кілька) цікавих (2) книжок (1)’;

ketābhā-ye (1) jāleb (2) rā khundam (3)

‘(Я) прочитав (3) (ці) цікаві (2) книжки (1)’.

Треба відзначити, що в перській мові варіант цього виразу без артикля *-i* та післяйменника *rā* є неможливим.

Таким чином, викладений вище матеріал показав, що, на відміну від інших мов, у перській показник множини маркує не власне множину імені, а його індивідуалізованість. Саме це спричиняє дзеркально протилежні явища, наприклад, у порівнянні з іншими мовами. Так, в українській та англійській мовах числівники сполучаються з іменниками в множині, а в перській – з іменниками в однині; в англійській мові неозначений артикль може сполучатися лише з іменниками в однині, а в перській – як з іменниками в однині, так і в множині.

Артикль -i. В іранських мовах артиклі є інноваційним явищем. Вони з'явилися після розпаду флективної багатовідмінкової синтетичної системи в давньоіранських мовах. Зрозуміло, що формування артиклів відбувається шляхом граматикалізації таких лексем, як числівник *один* та вказівних займенників. Перський енклітичний артикль *-i* з'являється саме в результаті граматикалізації середньоперського числівника *ēv* 'один' (див. дет.: [2, с. 84–85]). У сучасній перській мові артикль *-i* може маркувати будь-який іменний член речення (підмет, прямий та непрямий додаток). Він не маркує лише предикативні імена в ролі іменних частин складених іменних присудків [8, с. 61], пор.:

hasan (1) dāneshju (2) st (3)

'Гасан (1) – студент (2)' (досл. 'Гасан (1) є (3) студент (2)').

Однак означальні словосполучення обов'язково маркуються артиклем *-i*, пор.:

hasan (1) dāneshju-ye (2) khubi (3) st (4)

'Гасан (1) є (4) хорошим (3) студентом (2)'.

Натомість у заперечних реченнях артикль *-i* вживається з іменами в предикативній функції, пор.:

khabar(1)i (2) nashod (3)?

'Жодних новин?' (досл. 'Якась (2) новина (1) не сталася (3)?');

moshkel(1)i (2) nist (3)

'Жодних проблем' (досл. 'Ніякої (2) проблеми (1) немає (3)').

Аналогічне правило маркування предикатних імен неозначеним артиклем притаманне багатьом мовам [9, с. 411]. За цією ознакою перський артикль *-i* дуже схожий на англійські невизначені займенники *some* та *any*, пор.: *John is a student* 'Джон – студент', але не **John is some student*; *John wasn't a student* 'Джон не був студентом', але не **John wasn't any student*. Ці елементи так само не вживаються з предикативними іменами. У заперечених реченнях вживається заперечний займенник *no*, пор.: *It's no problem* 'Жодних проблем'. Крім цього, аналогічно цим англійським займенникам, перський артикль *-i* сполучається з різноманітними числівниками та займенниками, пор.:

har ketābi...

'кожна книжка...' (пор. англ. *every/each book*);

hich ketābi...

'жодна книжка...' (пор. англ. *no book*);

kasi

'хтось (одн.)' (досл. 'якась персона'; пор. англ. *somebody, someone, anybody, anyone*);

kasāni

'хтось (мн.)' (пор. англ. *somebodies, anybodies*);

chizi

‘щось (одн.)’ (досл. ‘якась річ’; пор. англ. *something, anything*);

chizhāyi

‘щось (мн.)’ (пор. англ. *somethings, anythings*).

Отже, головною функціональною ознакою перського енклітичного артикля *-i* є його обов’язкове референційне вживання. На основі цього (разом з іншими елементами) будуються конструкції з індивідуалізованими іменами, пор. приклад з іранської газети [8, с. 63]:

montehā (1) tomkenast (2) tafāvothāyi (3) vojud dāshte bāshad (4) va (5) in (6) tafāvothā (7) niz (8) tabii (9) st (10)

‘Однак (1) можливо (2) існують (4) (певні) розбіжності (3) і (5) ці (6) розбіжності (7) також (8) є (10) природними (9)’.

У прикладі двічі вжито іменник у множині *tafāvot* ‘різниця, розбіжність’: у першому випадку (елемент 3) як неозначене (з артиклем *-i*) та індивідуалізоване (з суфіксом множини *-hā*) ім’я, а в другому (елемент 7) – як означене (із займенником *in* ‘цей’) та індивідуалізоване (з суфіксом множини *-hā*).

Артикль *ye(k)*. У сучасній перській мові сформувався препозитивний проклітичний відповідник постпозитивному енклітичному артиклю *-i*. Цей елемент також походить від числівника *yek* ‘один’ (розм. варіант *ye*). Він має як паралельні з *-i* функціональні риси, так і відмінні.

По-перше, артикль *ye(k)*, так само як і артикль *-i*, не вживається з нумеративами. У цьому полягає його відмінність від числівника *ye(k)*, пор.:

ye ketāb (1) kharidam (2)

‘(Я) купив (2) (якусь) книжку (1)’;

az (1) majmue (2) ye (3) tā (4) ketāb (5) kharidam (6)

‘З (1) зібрання (2) (я) купив (6) одну (3) книжку (5)’.

По-друге, цей елемент, на відміну від інших числівників, може вживатися з іменниками в множині, пор.:

ye chizhā-yi (1) dāshtam (2)

‘У мене були певні справи’ (досл. ‘(Я) мав (2) (якісь) речі (1)’). Експресивний вираз, пор.: *Там було таке...*

Однак, його функції не цілковито покривають функції артикля *-i*. На відміну від *-i*, *ye(k)* не вживається, по-перше, в заперечних конструкціях, а, по-друге, в конструкціях з підрядними з’ясувальними, пор.:

ahmad (1) ke (2) diruz (3) āmad (4) injāst (5)

‘Агмад (1), що (2) вчора (3) приходив (4), тут (5)’;

ahmad-i (1) ke (2) diruz (3) āmad (4) injāst (5)

‘(Той) Агмад (1), що (2) вчора (3) приходив (4), тут (5) (а той Агмад, що сьогодні зранку приходив, ще ні)’.

Така обмеженість артикля у вживанні та виконанні його функцій іншими засобами, аналогами артикля (генітивною конструкцією, числівником та ін.) пояснюється провідною тенденцією мов аглютинативної будови, яка полягає в прагненні до максимального використання граматичних значень за мінімальних витрат граматичних засобів (тобто синкретизму граматичних форм і категорій). Той самий засіб зазвичай має кілька граматичних значень, які можуть чи то по чергово виявлятися, чи то бути наявними одночасно, характеризуючи об’єкт з кількох боків [1, с. 85]. Те саме ми бачимо у функціонуванні перського артикля і числівника – синкретизм функцій кількості та неозначеності, які в різних уживаннях розподіляються то в один, то в інший бік в межах ширшої категорії індивідуалізованості, пор.:

ādam-i

‘(якась) людина’ (тут переважає неозначеність, але кількість також показано);

ye ādam

‘одна людина’ (тут переважає кількість, але неозначеність також присутня);

ye ādami

‘(якась) одна людина’ (тут наголошено на кількості та неозначеності одночасно).

Артикль -e. Означений суфіксальний артикль *-e* є інноваційною граматичною одиницею в сучасній перській мові¹. Сьогодні цей суфікс є притаманним виключно усному побутово-розмовному мовленні. Він може вживатися з іменами в будь-якій синтаксичній позиції – підметами, прямими та непрямыми додатками, однак ці імена не повинні бути означеними в будь-який інший спосіб. Так, артикль *-e* не вживається з власними іменами (хоча, зрозуміло, що можуть бути окремі ситуації, в яких цей артикль може вживатися з власними іменами), займенниками, в присвійних конструкціях, в означальних словосполученнях, пор.:

ketāb-e (1) bozorg (2) rā kharidam (3)

‘(Я) купив (3) (цю) велику (2) книжку (1)’ (де *rā* є показником прямого додатка),

але не

**ketābe-ye bozorg rā kharidam;*

**ketāb-e bozorge rā kharidam* (саме постійною наголошеністю суфіксальний артикль

¹ Принаймні в монографії Л.С.Пейсикова, присвяченій тегеранському розмовному діалекту, матеріал для якої автор збирав протягом 1941–42 років, цей формант не згадано [10]. Саме ця обставина дозволяє деяким дослідникам стверджувати, що цей артикль запозичено в перську мову з курдської [11].

-e відрізняється від завжди ненаголошеного енклітичного ізафетного показника).

Натомість вживання суфікса *-e* є можливим за відсутності між іменником та означенням ізафетного показника [8, с. 69], пор.:

ketāb-e (1) *bozorg* (2) *rā kharidam* (3);

ketāb (1) *bozorge* (2) *rā kharidam* (3)

‘(Я) купив (3) (цю) велику (2) книжку’.

Різниця в значенні між цими двома виразами полягає в більшій дейктичності імені з артиклем *-e*, пор.: *Я купив цю книжку велику* (з логічним наголосом на слові *велику*).

Необхідно відзначити, що суфіксальний артикль *-e* не вживається ні з енклітичним артиклем *-i* (оскільки вживання одночасно означеного та неозначеного артиклів є нелогічним), ні з суфіксом множини *-hā* (оскільки, фактично, виконує ідентичну йому роль), пор.:

ketābhā-ye (1) *bozorg* (2) *rā kharidam* (3) = *ketāb* (1) *bozorge* (2) *rā kharidam* (3) = *ketāb* (1) *bozorghā* (2) *rā kharidam* (3)

‘(Я) купив (3) (ці) великі (2) книжки (1)’.

В усіх трьох виразах іменник *ketāb* ‘книжка’ є означеним та індивідуалізованим.

Висновки. Ми намагалися унаочнити прийняте в типології твердження про те, що конвергентний розвиток мовних систем, який стає причиною зміни мовою власного типу, обов’язково супроводжують функціональні (в іншій термінології – структурні) запозичення. Вони, на відміну від відомих всім формальних запозичень, не асимілюються до системи мови-реципієнта, а, навпаки, перебудовують елементи окремої підсистеми під модель мови-донора. Джерелами формальних запозичень в окремій мові може стати будь-яка інша мова світу, навіть без безпосереднього контактування носіїв. Джерелом функціональних запозичень може стати лише мова, яка конвергентно впливала або впливає на іншу мову та обов’язково за умови тривалого проксимального контактування носіїв. Враховуючи історію перської мови, одним з важливих потенційних джерел таких системних функціональних запозичень могли стати тюркські діалекти. За результатами аналізу тюркських запозичень у перській мові на всіх мовних рівнях можна зробити висновок, що тюркські запозичення (на відміну від, наприклад, арабських) не лише не асимілюються до перської системи, а, навпаки, несуть із собою перебудову цілої мікросистеми, в яку вони входять. У цих мікросистемах власне тюркських елементів немає. Натомість, запозичується тюркський принцип функціонування перських питомих елементів. Отже, будучи провідною для тюркських мов, категорія індивідуалізованості стала центральною і для перської мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Беглярбекова А. А.* Генитивный артиклоид и нулевой генитивный артиклоид в тюркском изафете (на материале азербайджанского языка) / А. А. Беглярбекова // Синхронно-сопоставительный анализ языков различных систем. — М. : Наука, 1971. — С. 82–97.
2. *Гадилия К. Т.* Категория определенности и неопределенности в контексте предикатно-аргументной структуры предложения в некоторых западноиранских языках / К. Т. Гадилия // Вопросы языкознания. — 2009. — № 1. — С. 82–90.
3. *Кшановський О. Ч.* Складні дієслова в системі морфологічного типу сучасної перської мови / О. Ч. Кшановський // Мовні і концептуальні картини світу. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. — Вип. 19. — С. 111–114.
4. *Кшановський О. Ч.* Інкорпорація в системі морфологічного типу сучасної перської мови / О. Ч. Кшановський // Проблеми зіставної семантики. — К. : Вид. Центр КНЛУ, 2007. — Вип. 8. — С. 308–311.
5. *Кшановський О. Ч.* Дві функції післяйменника *gā* в сучасній перській мові / О. Ч. Кшановський // Культура народів причерномор'я. — Симферополь : Таврич. нац. ун-т ім. В.И. Вернадського, 2011. — №199. — Т. 2. — С. 127–131.
6. *Рубинчик Ю. А.* Грамматика современного персидского языка / Ю. А. Рубинчик. — М. : Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 2001. — 600 с.
7. *Chierchia G.* Reference to Kinds Across Languages / G. Chierchia // Natural Language Semantics. — 1998. — № 6. — P. 339–405
8. *Ghomeshi J.* Plural marking, indefiniteness, and the noun phrase / J. Ghomeshi // *Studia Linguistica*. — 2003. — Vol. 57. — № 2. — P. 47–74.
9. *Givon T.* Syntax. A functional-typological introduction / T. Givon. — Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 1984. — Vol. 1. — 500 p.
10. *Peisikov L. S.* Lahje-ye tehrān / tarjome-ye M.Shojai / L. S. Peisikov. — Tehran : Nashr-e āsār, 2001. — 237 s.
11. *Pisowicz A.* The possible influence of Kurdish dialects on colloquial Persian (the definiteness suffix *-é*) / A. Pisowicz // *Folia Orientalia*. — 2003. — Vol. 39. — P. 177–180.

Надійшла до редакції 11.02.14

ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2014 В. Д. Каліущенко,
Н. М. Полякова
(м. Донецьк)

ДІЄСЛІВНІ ЛЕКСИЧНІ РЕЦИПРОКИ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

КАЛИУЩЕНКО В. Д., ПОЛЯКОВА Н. М. ДІЄСЛІВНІ ЛЕКСИЧНІ РЕЦИПРОКИ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття містить результати дослідження дієслівних лексичних реципроків на позначення вербального обміну інформацією у німецькій та українській мовах. На матеріалі словникової вибірки та текстових прикладів аналізується семантика дієслів зі значенням реципрокальності (взаємності). За допомогою компонентного аналізу та формул тлумачення виявляються спільні та відмінні компоненти значення цих дієслів у двох мовах.

КАЛИУЩЕНКО В. Д., ПОЛЯКОВА Н. Н. ГЛАГОЛЬНЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ РЕЦИПРОКИ В НЕМЕЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье описываются результаты исследования глагольных лексических реципроков, обозначающих вербальный обмен информацией в немецком и украинском языках. На материале словарной выборки и текстовых примеров анализируется семантика глаголов со значением реципрокальности (взаимности). С помощью компонентного анализа и составления формул толкования выявляются общие и отличные компоненты значения этих глаголов в двух языках.

KALIUSZCENKO V. D., POLYAKOVA N. N. VERBAL LEXICAL RECIPROCALLS IN GERMAN AND UKRAINIAN

The research deals with the description and analysis of lexical reciprocal verbs. Reciprocals are defined as the lexical units which describe the situation in which two or more participants have two symmetrical roles: of a subject and simultaneously of an object. The definition of the reciprocals and their main features are discussed. The distinction between grammar and lexical reciprocals is drawn. The grammar or derived reciprocal verbs use certain markers to express reciprocal (or mutual) meaning. For the lexical reciprocal verbs reciprocity is the part of lexical definition, i.e. the lexical reciprocal verbs do not need any additional marker to express reciprocal meaning. According to the degree of generality of their meaning and by means of their rephrasing the semantic classification of lexical reciprocals is made. The verbs may be divided into 8 groups in German and 10 groups in Ukrainian. These groups are: interpersonal relationship, hostile action or relationship, verbal information exchange, relation of compliance / noncompliance, relation of equality / inequality, spatial relationship, relation of connection / separation, exchange, non-verbal information exchange, interdependent action. The emphasis is laid on the analysis of the group of verbal information exchange. The choice of this group is explained by the fact that it serves as a more profound basis for the description of lexical reciprocals and their features. The total number of verbs analyzed in this article is 54.

The quantitative analysis shows that there are more lexical reciprocals of this group in German than in Ukrainian. This can be explained by the fact that these languages have different structure and there are more verbs in German which have the same meaning.

Ключові слова: семантика, реципрок, реципрокальне дієслово, формула тлумачення.

1. Стаття присвячена дослідженню семантики дієслівних лексичних реципроків (далі ЛР) групи вербального обміну інформацією в німецькій та українській мовах, наприклад: нім. *plaudern (sich ungezwungen, leicht, angenehm unterhalten)* ‘базікати, невимушено, легко, приємно бесідувати’, *polemisieren (gegen j-n, etw eine Polemik führen)* ‘полемізувати, сперечатися’, укр. *бесідувати* ‘розмовляти з ким-небудь’, *дебатувати* (обговорювати яке-небудь питання, вести з приводу нього дебати).

1.1. На сучасному етапі розвитку лінгвістики дослідження семантики лексичних одиниць є одним з найбільш актуальних і важливих напрямків. Крім того, в останні кілька

десятиліть зростає інтерес до різноманітних проблем семантики та синтаксису, у тому числі й до вивчення категорії реципрока, у різних лінгвістичних школах. Типологічний опис реципроків, їх показників і конструкцій з ними було здійснено в роботах багатьох лінгвістів і мовознавців [4, 8, 12], але найбільш повний розвиток він отримав у міжнародному проекті, результати якого опубліковані в п'ятитомній праці під редакцією керівника проекту та співавтора більшості розділів В. П. Недялкова [14], див. рецензії на це видання [6, 11].

1.2. Термін «реципрок» (від лат. *reciprocus* – «взаємний») характеризує ситуацію з двома та більше учасниками, кожен з яких є суб'єктом дії по відношенню до інших учасників і одночасно об'єктом або адресатом дії з їхнього боку [10, с. 115]. У реципрокальній ситуації кожен з учасників виступає в двох ролях, наприклад, якщо два собаки кусаються, то кожен з них є одночасно і тим, хто кусає (суб'єктом), і тим, кого кусають (об'єктом). Ф. Ліхтенберк порівнює реципрок із двоспрямованою дією («туди-сюди»): ситуація, у якій кожен з учасників грає одночасно й роль суб'єкта, й роль об'єкта, є рухом в одну, а потім і в іншу сторону [13, с. 504]. У науковій літературі ситуації, що вимагають наявності двох сполучених актантів, або учасників самої ситуації, кожен з яких здійснює однакову дію, називають симетричними. У силу свого значення реципрокальні лексеми дають можливість змінити відношення між підметом і додатком на зворотні. Так, якщо *A streitet mit B* «А свариться з В», і *B streitet mit A* «В свариться з А», то відповідно *A und B streiten sich* «А і В сваряться». У таких випадках часто обидва зараховуються до підмета. Переміщення актантів у такій реципрокальній конструкції не змінює загальний смисл висловлювання й у ній кожен елементарний учасник реалізує обидві ролі.

1.3. Перш ніж розпочинати аналіз семантики лексичних реципроків групи вербального обміну інформацією, необхідно встановити критерії цього мовного феномену, що дозволяють відділити лексичні реципроки від граматичних. Основна їх відмінність полягає в тому, що для граматичних, або дериваційних реципроків властиве використання певних маркерів, щоб виразити значення двох основних речень за допомогою одного, тобто утворення реципрока супроводжується додаванням до вихідного дієслова дериваційних морфем і смислів [4, с. 14]: *A umarmt B* «А обіймає В» + *B umarmt A* «В обіймає А» = *A und B umarmen sich* «А і В обіймаються»; *A цілує B* + *B цілує A* = *A і B цілуються*. Граматичні реципроки утворюються від основного дієслова, що не виражає взаємного значення, наприклад: нім. *sie halfen einander* «вони допомагали один одному» [14, с. 10]. Окремо дієслово *helfen* «допомагати» не виражає взаємного значення, оскільки можна допомагати комусь, не очікуючи допомоги взамін. Однак, додавши реципрокальний маркер *einander* «один одному», який є не тільки однозначним, але й більш універсальним показником реципрокальності, дієслово стає реципроком. Те саме

можна спостерігати на прикладі німецького дієслова *prügeln* 'бити': *die Jungen prügeln sich* 'хлопчики б'ються'. Тут взаємне значення дієслова, у семантику якого не входить реципрокальне значення, виражається за допомогою маркера, вираженого рефлексивним займенником *sich*. Варто зазначити, що поруч з іншими значеннями дієслово з *sich* може виражати як реципрокальне, так і рефлексивне значення. При підметі в однині реципрокальне значення виключається, нім. *Sie liebte sich* 'Вона любила себе' [9, с. 103]. За способом вираження реципрокального значення німецька мова є найбільш архаїчною серед германських мов, оскільки це єдина мова, у якій збереглася здатність рефлексивного займенника виражати взаємне значення поряд з реципрокальним займенником *einander* [9, с. 115]. В українській мові для вираження взаємного значення використовуються також рефлексивний маркер *-ся* та словосполучення *один одного* (аналог німецького займенника *einander*). Граматичні реципроки вступають у стандартну реципрокальну опозицію з основним дієсловом, зберігаючи його лексичне значення й додаючи нове взаємне, наприклад: укр. *шанувати* → *шануватися*, нім. *schätzen* 'цінувати' → *einander schätzen* 'цінувати один одного'.

1.4. Що стосується лексичних, або немаркованих реципроків, то до них належать такі лексеми, у значення яких реципрокальність входить у якості невід'ємного семантичного компонента [8, с. 322]. Приналежність до категорії лексичного реципрока задається, як правило, імпліцитно, словниковими властивостями конкретного предиката та взаємний характер ситуації не потребує певного маркування [2, с.174]. Під імпліцитним змістом мається на увазі те, що він спеціально не виражений, а лише припускається, витікає з експліцитного змісту або з пов'язаною з ним контекстуальною чи ситуативною інформацією [3, с. 27], а також коли, незважаючи на відсутність формальних ознак певного значення, він усе ж таки виникає в свідомості людини [5, с. 38]. Наприклад, німецький симетричний предикат *fraternisieren* 'брататися' не має жодних спеціальних показників взаємності; тим не менш з одиничним учасником він не вживається: **Peter fraternisiert* 'Петер братається'. Лексичні реципроки характеризуються тим, що не мають реципрокального маркера: нім. *besprechen* 'обговорювати', *debattieren* 'сперечатися', укр. *бесідувати*, *полемізувати*; або мають необов'язковий реципрокальний маркер, який додається з метою підкреслити взаємне значення або вказати, що підмет відноситься до обох реципроків і речення є повним: нім. *A und B diskutieren miteinander* 'А і В дискутують один з одним'. Таким чином, виключається можливість розгляду його як такої конструкції, у якій один з учасників переважає над іншим, стає ініціатором сумісної дії: нім. *Sie diskutieren miteinander* 'Вони дискутують один з одним' – *mit irgendjemandem* 'з кимось'; або мають обов'язковий реципрокальний маркер: нім. *sich befreunden* 'подружитися', *sich unterhalten* 'спілкуватися', укр. *договорюватися*,

сперечатися [13, с. 101]. Рефлексивний займенник *sich* і постфікс *-ся* виражають не зворотне значення, тобто повне або часткове співпадіння об'єкта дії з суб'єктом, а взаємне. У реченні *A diskutiert mit B* 'А дискутує з В' = *B diskutiert mit A* 'В дискутує з А' = *A und B diskutieren* 'А і В дискутують', три речення є семантично однаковими, причому дієслово в кожному з них представляє собою ЛР.

2. Мета дослідження полягає в описі й аналізі семантики лексичних реципроків групи вербального обміну інформацією на матеріалі німецької та української мов. Матеріалом дослідження для цієї статті слугують 54 реципрокальних дієслова: у німецькій мові – 40 лексичних одиниць, в українській мові – 14 лексичних одиниць. Досліджувані дієслова були відібрані методом суцільної вибірки з тлумачних одномовних словників представлених мов [15, 16]. Варто зазначити, що загальний обсяг вибірки ЛР складає 310 лексичних одиниць, однак у цій статті розглядається лише одна група, оскільки на її прикладі можна більш повно проаналізувати досліджуване поняття.

2.1. Характерною рисою ЛР є виокремлення певних семантичних груп. Встановлення груп здійснюється на основі тотожності перифрази, або тлумачення ЛР через синонімічний вислів [7, с. 33]. ЛР належать до певної семантичної групи на основі близькості лексичного значення, тлумачення якого перекладається на особливу семантичну мову [1, с. 69]. Усього було виділено 8 груп у німецькій і 10 – в українській мовах (міжперсональне відношення, ворожа дія чи ставлення, вербальний обмін інформацією, відношення відповідності / невідповідності, рівності / нерівності, просторові відношення, відношення з'єднання / роз'єднання, обмін, невербальний обмін інформацією, взаємозалежна дія). Дієслова двох останніх груп відмічені лише в українській мові.

Група вербального обміну інформацією включає в себе, в основному, дієслова говоріння, які характеризують процес мовлення в залежності від комунікативних завдань, від певної діяльності суб'єкта й об'єкта. Досліджувані дієслова виражають не тільки саму дію говоріння, але й перш за все характер, манеру, зміст або тему висловлення. Дієслова цієї групи імплікують у своїх значеннях сему мовленнєвої взаємодії, що описується за допомогою формули тлумачення «А і В здійснюють мовленнєвий обмін інформацією», де під обміном розуміється відповідь на будь-яку дію тією самою дією. Учасниками реципрокальної ситуації можуть бути, як мінімум, дві людини, кожна з яких виконує дві ролі: з одного боку, є суб'єктом, з іншого – об'єктом.

2.2. У німецькій мові досліджувана група представлена 40 реципрокальними дієсловами, наприклад: *besprechen* 'обговорювати', *kommunizieren* 'спілкуватися', *plaudern* 'базікати, бесідувати', *sich unterhalten* 'спілкуватися', *unterhandeln* 'вести переговори', *parlieren* 'бесідувати'.

(1) *Dieses Thema wollen wir gemeinsam besprechen* 'Цю тему ми хочемо обговорити

разом' [18];

(2) *Wir saßen während der Dampferfahrt einander gegenüber und parlierten* 'Під час поїздки на пароплаві ми сиділи один навпроти одного та бесідували' [18].

Лексичні значення цих дієслів вказують на те, що вони належать до категорії реципроків. Наприклад, ЛР *besprechen* має наступне тлумачення: 'eingehend mit jmdm. über etw. sprechen' 'грунтовно говорити з ким-небудь про що-небудь', дієслово *schwätzen* має дефініцію: 'zwanglos und gemütlich miteinander über alles mögliche Alltägliche plaudern' 'невимушено та спокійно базікати один з одним про всі можливі повсякденні речі', а дієслово *plänkeln* тлумачиться як 'sich ein wenig, neckend streiten' 'злегка сваритися, піддражнюючи'. Таким чином, у лексичних значеннях реципрокальних дієслів закладена інформація про взаємну дію, кожне дієслово має, як мінімум, два актанти, що виражається чи то за допомогою тлумачення *etwas mit jemandem machen* 'робити що-небудь з ким-небудь', чи то за допомогою маркера *miteinander* 'один з одним', чи то за допомогою іншого реципрокального дієслова, яке має в своїй структурі рефлексивний займенник *sich*.

2.3. В українській мові було виявлено 14 ЛР, наприклад: *б'яляндрасити, бесідувати, дискутувати, договорюватися, обговорювати*.

(3) *Переяславці дискутували щодо політичної ситуації в країні* [17].

(4) *Потривай, пане добродію, – каже Гвинтовка, – я не хочу сперечатись із тобою через личаків* [17].

Взаємне значення цих дієслів також виражене в їх тлумаченні. Наприклад, *дискутувати* означає 'вести дискусію про що-небудь, обговорювати що-небудь'; *погриматися* тлумачиться як 'посваритися, посперечатися з ким-небудь, один з одним'; а *бесідувати* має визначення 'розмовляти з ким-небудь'. Інакше кажучи, лексичні реципроки визначаються через їх дефініції, кожна з яких виражає участь у ситуації мінімум двох суб'єктів. Взаємні відношення між учасниками можна прослідкувати на дієслові *бесідувати*: (5) *Ось він [хлопчик] бесідує з селянами і передає їм останні відомості з фронту* [17]. У цій ситуації суб'єктом є хлопчик, а об'єктом – селяни. У процесі говоріння та безпосереднього обміну інформацією беруть участь як хлопчик, так і селяни. Інакше кажучи, він бесідує, розмовляє з ними, і в той самий час вони відповідають йому, ставлять питання, створюючи такою взаємною дією акт бесіди, обговорення. Важливо відмітити, що ця дія не передбачає рух в один бік, тобто бесіда – це завжди двобічна дія, симетрична, взаємна.

2.4. Безперечно, українська мова не поступається німецькій у словниковому багатстві, однак різниця в кількості лексичних одиниць може пояснюватися тим, що в німецькій мові більше дієслів, які містять семи на позначення відтінків суперечки, розмови, що в українській мові підкреслюється найчастіше за допомогою прикметників, або

нереципрокальними дієсловами, наприклад, те, що в українській мові можна виразити одним дієсловом обговорювати, у німецькій виражається кількома: *behandeln, besprechen, bereden, beraten, beratschlagen*.

3. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

3.1. При аналізі матеріалу було встановлено, що досліджувані реципрокальні дієслова характеризують ситуацію обміну інформацією, у якій беруть участь два актанти і більше, при цьому відношення між учасниками дії при переміщенні актантів не втрачають взаємного значення та загальний смисл висловлювання зберігається.

3.2. Виділяється два основних типи реципроків: граматичний і лексичний, основна відмінність яких полягає в тому, що для граматичних реципроків характерне використання певних маркерів для вираження взаємності. Значення вихідного дієслова при утворенні граматичного реципрока не змінюється, у той час як у лексичного реципрока взаємне значення є невід'ємним компонентом значення самого дієслова. І в німецькій, і в українській мовах існує граматичний спосіб вираження реципрокального значення за допомогою зворотних займенників (у німецькій мові *sich, einander*, в українській *-ся*).

3.3. Відмінною ознакою ЛР є виділення певних семантичних груп (у німецькій мові 8 і в українській – 10) на основі близькості лексичного значення ЛР.

3.4. Група вербального обміну інформацією представлена 40 реципрокальними дієсловами в німецькій і 14 – в українській мовах. Кількість ЛР у німецькій мові втричі перевищує їх чисельність в українській, що пояснюється тим, що в німецькій мові більше дієслів, які містять семи відтінків суперечки, розмови, що в українській мові підкреслюється, як правило, за допомогою прикметників або нереципрокальними дієсловами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. — М. : Наука, 1974. — 367 с.
2. *Архипов А. В.* Типология комитативных конструкций / А. В. Архипов. — М. : Знак, 2009. — 296 с.
3. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики. (Субъективность. Объективность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность) / А. В. Бондарко. — СПб. : Наука, 1992. — 348 с.
4. *Генюшене Э.* Рефлексивные глаголы в балтийских языках и типология рефлексивов / Э. Генюшене. — Вильнюс, 1983. — 168 с.
5. *Гулыга Е. В.* Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс. — М. : Просвещение, 1969. — 184 с.
6. *Загнітко А., Путіліна О.* Рецензія на: Reciprocal Constructions : [Ed. by V. P. Nedjalkov;

With the assistance of E. Š. Geniušienė and Z. Guentchéva; Foreword by B. Comrie]. — Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. — xxiii, 2219 p. — 5 vols. (Typological Studies in Language (TSL), 71) / А. Загнітко, О. Путіліна // Мовознавство. — 2013. — № 6. — С. 71–74.

7. *Калиущенко В. Д.* Типология отыменных глаголов : [монография] / В. Д. Калиущенко. — Донецк : Донеччина, 1994. — 422 с.

8. *Князев Ю. П.* Грамматическая семантика : [монография] / Ю. П. Князев // Серия: Studia philologica. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 704 с.

9. *Недялков В. П.* Типология способов выражения реципрокального значения / В. П. Недялков // Язык. Глагол. Предложение. — Смоленск : СГПУ, 2000. — С. 14–37.

10. *Пешковский А. М.* Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. — [7-е изд.]. — М., 1956. — 511 с.

11. *Плугян В. А.* Рецензия на: Reciprocal Constructions : [Ed. by V. P. Nedjalkov; With the assistance of E. Š. Geniušienė and Z. Guentchéva; Foreword by B. Comrie]. — Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. — xxiii, 2219 p. — 5 vols. (Typological Studies in Language (TSL), 71) / В. А. Плугян // Вопросы языкознания. — 2009. — № 6. — С. 109–113.

12. *Kemmer S.* The Middle Voice / S. Kemmer. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1993. — 299 p.

13. *Lichtenberk F.* Semantic change and heterosemy in grammaticalization / F. Lichtenberk // Language. — 1991. — Vol. 67. — № 3. — P. 475–509.

14. *Nedjalkov V. P.* Reciprocal Constructions / V. P. Nedjalkov (ed.). — Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. — Vol. 1. — 451 p.; Vol. 2. — 884 p. (Typological Studies in Language (TSL), 71).

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

15. *Бусел В. Т.* Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.

16. *WDG: Klappenbach Ruth / Steinitz Wolfgang (Hrsg.):* Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. — Berlin : Akademie-Verlag, 1968 [6 Bände].

ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ

17. *Словник української мови.* Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.

18. *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.dwds.de/>.

Надійшла до редакції 04.04.14

© 2014 М. І. Ковбанюк
(м. Івано-Франківськ)

ВТОРИННА ПРЕДИКАЦІЯ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ПОЛІПРЕДИКАТИВНОСТІ СТРУКТУРИ ПРОСТОГО НЕЕЛЕМЕНТАРНОГО РЕЧЕННЯ

КОВБАНЮК М. І. ВТОРИННА ПРЕДИКАЦІЯ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ПОЛІПРЕДИКАТИВНОСТІ СТРУКТУРИ ПРОСТОГО НЕЕЛЕМЕНТАРНОГО РЕЧЕННЯ

У статті розглядаються питання поліпредикативності речення. Фокусується увага на параметрах та функціях вторинної предикації речення, зокрема на матеріалі простого неелементарного речення з українським дієприслівником і французьким герундієм. Узагальнено теоретичні погляди у цій ділянці. Вторинну предикацію розглянуто як різновид семантико-синтаксичних зв'язків у межах простого неелементарного речення.

КОВБАНЮК М. И. ВТОРИЧНАЯ ПРЕДИКАЦИЯ КАК РЕПРЕЗЕНТАНТ ПОЛИПРЕДИКАТИВНОСТИ СТРУКТУРЫ ПРОСТОГО НЕЭЛЕМЕНТАРНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В статье рассматриваются вопросы полипредикативности предложения. Фокусируется внимание на параметрах и функциях вторичной предикации предложения, в частности на материале простого неэлементарного предложения с украинским деепричастием и французским герундием. Обобщены теоретические взгляды в этой области. Вторичную предикацию рассмотрено как разновидность семантико-синтаксических связей в пределах простого неэлементарного предложения.

KOVBANUK M. I. SECONDARY PREDICATION AS A MANIFESTATION OF POLYPREDICATION IN THE STRUCTURE OF A SIMPLE NON-ELEMENTARY SENTENCE

The article in question deals with the polypredication of the sentence structure. Polypredication represents structures where one of the predicates retains the original form and meaning and the other loses independent predicative values, but can be expanded into a full predicative construction keeping the previous logical attitude of reason, purpose, time, etc. Today polypredication is classified into three types: the first occurs at the semantic level and actually depends on lexical sentence structure; the second is implemented within the lexical-syntactic level; the third one is associated with the secondary predication functioning in the sentence structure. It means that simple sentence structure can represent more than one situation and express primary and secondary action / condition according to the subject.

Attention is focused on the secondary predication functions, including simple non-elementary sentence with Ukrainian participle and French gerund. Theoretical views have been generalized.

Thus, secondary predication in a simple non-elementary sentence structure is fulfilled while participation of three main components: primary predicate, subject and secondary predicate. Secondary predication is a kind of semantic-syntactic relationships and occurs against a background of linguistic elements reduction. Ukrainian participle and French gerund realize their semantic-syntactic meaning under the universal modal of secondary predication $P_1 \leftrightarrow S \leftrightarrow P_2$.

Ключові слова: предикат, поліпредикативність, вторинна предикація, суб'єкт.

Речення з вторинними предикатними структурами ставали об'єктом дослідження багатьох науковців на матеріалі різних мов. Теоретичного обґрунтування ця проблематика набула у працях І. Р. Вихованця [8, 9], В. І. Кононенка [19], А. П. Загнітка [13] (на матеріалі української мови), Г. О. Золотової [14], Л. Р. Абдулхакової [1], О. М. Чупашевої [37], М. А. Корміліциної [21] (на матеріалі російської мови), Л. Теньєра [34], М. Ерсланда [44], Ж. Клебера [45] (на матеріалі французької мови), В. Г. Адмони [2] (на матеріалі німецької мови) та ін. Помітне місце в дослідженні структурних та семантичних особливостей вторинних предикативних синтаксем посіли монографії та дисертаційні праці О. М. Кузьмич [23], О. В. Кульбабської [25], З. І. Комарової [18], Л. Є. Азарової [3] (на матеріалі української мови), Т. Є. Каменевої [15], О. О. Алексєєвої

[5], О. Алмуа [42], Т. Арнавієля [40] (на матеріалі французької мови) та ін.; у порівняльному аспекті такі конструкції аналізувались Н. Г. Озеровою [29] на матеріалі української та російської мов, Н. В. Друзіною [12] – французької та російської, Д. С. Циденовою [35] – монгольської та корейської, І. В. Кононенко [20] – української та польської та ін. **Актуальність** теми мотивована підвищенням інтересом сучасних мовознавців до явищ поліпредикативності, ускладнення простого речення, зокрема до реалізації вторинної предикації у структурі речення.

Як **об'єкт** дослідження виступають прості неелементарні речення з українським дієприслівником і французьким герундієм у функції вторинного предиката, а **предметом** – поліпредикативна структура простого неелементарного речення української та французької мов.

Мета наукової розвідки – узагальнено розглянути існуючі погляди на вторинну предикацію та запропонувати її власну інтерпретацію на матеріалі простого неелементарного речення з українським дієприслівником і французьким герундієм. Досягнення даної мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) викласти результати аналізу наукової літератури з проблематики; 2) з'ясувати основні компоненти поліпредикативної структури простого неелементарного речення з українським дієприслівником і французьким герундієм; 3) уточнити суть поняття вторинної предикації.

Матеріалом дослідження слугують лексикографічні та довідкові джерела, досвід вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики, а також власні спостереження та дослідження структури простого неелементарного речення з українським дієприслівником і французьким герундієм. **Новизна роботи** визначається темою дослідження.

Постійне трактування предикатоцентричної теорії спричинило використання та розмежування низки термінів, як-от «предикат» і «предикатор», «моно(полі)-предикативність», «семантичний центр», «згорнутий предикат», «вторинний предикат» тощо. Отож, предикатоцентрична теорія передбачає кваліфікацію предиката з урахуванням логіко-семантичного, семантико-синтаксичного і власне-семантичного принципів аналізу, водночас не заперечуючи використання й інших підходів і принципів з метою детального вивчення предиката.

Охоплюючи логіко-лінгвістичний і семантико-синтаксичний виміри, предикатоцентрична теорія передбачає функціонування предиката в ролі семантичного центру речення з урахуванням його позицій щодо суб'єкта й інших актантів [19, с. 9]. Предикат приписує суб'єктові ознаку, виражає змістовий план речення. Семантичний предикат виражає ознаку, що приписується суб'єктові у певному часовому і модальному

плані, тобто те, що висловлюється (стверджується або заперечується) про предмет думки [30, с. 5]. Основним поняттям щодо реченнєвої організації залишається предикативність. На семантичному рівні предикативність реалізується як предикатність в декількох аспектах: категорійному (предикатні знаки), функціональному (предикатні позиції), інтегральному (пропозиції, предикатні вираження) [17, с. 7]. На семантичному рівні аналізу пропозиції предикативність визначається як властивість або загальне значення пропозиції щодо співвіднесеності з денотативною позамовною ситуацією [7, с. 122]. Денотативний або семантичний аналіз речення виражається у визнанні співвіднесеності змісту будь-якої пропозиції з позамовною ситуацією [28, с. 55]. На логіко-комунікативному рівні аналізу речення предикативність виявляється в предикативному відношенні – опозиційному зв'язку між компонентами актуального членування на основі розщеплення єдиної думки на два протилежні складники. На синтаксичному рівні предикативність – це специфічний синтаксичний зв'язок між предикатом і суб'єктом, що виражається в єдності трьох синтаксичних категорій: модальності, часу й особи. Синтаксичний рівень відбиває зовнішню структуру речення [10, с. 60].

З позицій семантико-синтаксичної теорії, прості речення кваліфікують як монопредикативні, а складні – як поліпредикативні [14, с. 221]. Поліпредикативні речення представлені конструкціями з периферійними позиціями, що являють собою результат конденсації двох предикатів, один із яких зберігає первісну форму і значення, а другий втрачає самостійні показники предикативності, але може бути розгорнутий у повну предикативну конструкцію, зберігаючи з першою те саме «логічне» відношення причини, цілі, часу та ін. [21, с. 93]. Поліпредикативність – співвіднесеність чи взаємодія двох чи більше предикативних одиниць у межах однієї комунікативної одиниці, в кожній із яких є предикатно-суб'єктні відношення, граматичні характеристики часу, модальності, особи [14, с. 218–220]. Нині поліпредикативність класифікують на три види: перший виникає на власне семантичному рівні і залежить від лексичного складу речення; другий реалізується в межах лексико-синтаксичного рівня, який виникає у простому реченні за наявності обставинного члена подвійного значення; третій вид пов'язаний з уведенням у структуру простого речення напівпредикативних конструкцій та з формуванням особливих синтаксичних відношень напівпредикативності [16, с. 13].

У сучасній лінгвістиці прості речення з предикативними доповненнями, ускладненнями кваліфікуються як прості неелементарні. Предикативні доповнення вважаються такі, що характеризують умови протікання дії, вираженої предикатом, указуючи на дію чи стан [39, с. 458–461]. Компоненти ускладнення можна розглядати у межах двох груп: перша група становить синтаксичні конструкції, які характеризуються

синтагматичним зв'язком із головними компонентами речення й експліцитно його виражають, друга група містить синтаксичні конструкції, які не включаються у структуру речення і синтагматично не пов'язані з її компонентами [4, с. 46]. Ознаки вторинних членів речення не можуть бути встановлені тільки з урахуванням семантичних і синтаксичних ознак, таким чином вирізняють й такі критерії: 1) особливості граматичної форми вторинного члена речення; 2) узагальнене значення вторинного члена речення, яке зазвичай не співпадає з узагальненим значенням тієї граматичної форми, яку він виражає; 3) характер семантико-синтаксичного зв'язку між вторинним членом і членом, до якого він відноситься, і ступінь їх взаємозв'язку; 4) функція вторинного члена щодо завершеності конструкції [2, с. 58].

Вторинна предикація у реченні виконує такі функції: приписує предметові (або іншому об'єкту) певну додаткову ознаку, збільшує внутрішній інформаційний простір, утворює кілька рівнів інформаційного насичення речень, розмиває чіткі межі між простим і складним реченнями, а також послаблює реченнєвотвірний синтаксичний зв'язок [27, с. 276].

У сучасному мовознавстві закріпились синонімічні терміни: «вторинна предикація», «неповна предикація», «поліпредикативність», «напівпредикативність». Аналіз наукової літератури уможливив виокремлення двох підходів до вивчення вторинної предикації. З одного боку, семантико-синтаксичний підхід, мета якого виявити семантико-синтаксичні функції вторинної предикації, і, з іншого боку, семантико-комунікативний підхід, згідно з яким вторинна предикація служить для вираження додаткового змісту в реченні. Відтак, семантико-синтаксичний рівень, передбачаючи виокремлення поліпредикативних конструкцій, закріпив за собою окремі терміни, погляди й концепції. Так, наприклад, М. І. Греч [11], О. О. Потебня [31], О. О. Шахматов [38], Ш. Баллі [6] розглядають такі речення як скорочені речення, речення з вторинним предикатом, речення з потенційною предикацією. Досліджуючи питання подвійної предикації, часом послуговуються працями І. Р. Вихованця про категорію напівпредикативності, де автор пояснює, що „категорія напівпредикативності вказує на зв'язок із базовою реченнєвою категорією – категорією предикативності – і становить визначальну характеристику комунікативно окресленого різновиду простого ускладненого речення – конструкцій із відокремленими членами. Напівпредикативність – це несамостійна категорія речення, а тому обов'язково передбачає у внутрішній структурі простого ускладненого речення наявність власне предикативності” [8, с. 127]. На думку автора, ознаками напівпредикативності є додаткове повідомлення, синтаксична розчленованість, окремішність, відносна автономність, що досягається за допомогою інтонації, відокремлення [8, с. 126–130]. Натомість Є. В. Кротевич розглядає напівпредикативні відношення як проміжні посеред атрибутивних, адвербіальних і предикативних відношень [22, с. 16–17]; О. О. Каминіна – як бінарні, предметно-означальні відношення, утворені на основі другорядної предикації

[16, с. 30]. А. П. Загнітко вбачає напівпредикативний зв'язок в тому, що він виражає додаткову предикацію за допомогою відносного часу, модальності і персональності [13, с. 15–18]. За О. В. Кульбабською, напівпредикативні конструкції відповідають таким загальним властивостям: 1) вони виникають на основі бінарних предикативних відношень і тому є двокомпонентними; 2) синтаксичний зв'язок між цими компонентами потенційно може прирівнюватися до предикативного зв'язку присудка й підмета; 3) у них є специфічне модально-часове значення й значення відносної персональності, що встановлюється через зв'язок з основною предикацією речення [25, с. 39].

Передумовою вивчення речень із вторинною предикацією стає перетин формально-синтаксичної структури речення з його семантико-синтаксичною структурою. Диференційними ознаками засобів вторинної предикації є: 1) структурні ознаки: а) участь компонентів у формуванні структурної схеми речення; б) засоби вираження поширювачів та ускладнювачів речення; в) форма синтаксичного зв'язку; г) синтаксична позиція; 2) семантичні властивості: а) семантико-синтаксичні функції поширювальних та ускладнювальних компонентів; б) входження / невходження до номінативного мінімуму речення; в) категорійні значення та лексична семантика означального та означуваного; г) кореляція з відповідним компонентом семантико-синтаксичної структури речення; г) семантико-синтаксичні відношення між компонентами; д) здатність до трансформаційних процесів; 3) комунікативні параметри: участь компонентів в актуальному та синтагматичному членуванні речення, їхнє комунікативне навантаження [24, с. 477].

Визначені й семантико-синтаксичні параметри вторинного предиката у зіставленні з базовим (основним) предикатом: 1) існування семантичних і морфологічних варіантів; 2) факультативність уживання; 3) пропозитивний потенціал; 4) необхідність мінімального / максимального за обсягом „вертикального” дискурсу для реалізації семантики та вияву їх валентності; 5) метатекстовий характер; 6) збереження свого статусу за будь-якого актуального членування висловлення. Функціональне призначення вторинних предикатів полягає в тому, що вони: 1) актуалізують уміщену в висловленні інформацію; 2) підтверджують активізацію тенденції до економії мовних засобів; 3) сприяють експресивізації дискурсу; 4) слугують засобом інтелектуалізації мови, разом з тим засвідчують посилення впливу розмовного синтаксису на писемне мовлення [26, с. 74].

Своєрідністю структур із вторинною предикацією є те, що за значенням вони схожі на речення, функціонують як речення, але ним не є, оскільки відрізняються від підрядних речень структурною недостатністю і сильною залежністю від головного, матричного речення [33, с. 85–94]. Таким чином, вторинна предикація у неелементарному реченні реалізується за участі трьох основних компонентів: суб'єкта, первинного предиката і вторинного предиката.

Дослідження фактичного матеріалу підтвердили гіпотезу, що український

дієприслівник і французький герундій репрезентуються як вторинні предикати, котрі закріпили за собою сильну стійку позицію у структурі простого неелементарного речення і беруть безпосередню участь у творенні семантико-синтаксичної структури, впливають на логіко-семантичні відношення, а також мають власне валентне оточення. Речення з українським дієприслівниковим і французьким герундійним предикатами репрезентує поліпредикативну конструкцію. Поліпредикативна конструкція виникає внаслідок взаємодії як мінімум двох моделей речення, у результаті семантичного сполучення як мінімум двох типових значень, при цьому формується окрема версія міжпозиційних, таксисних відношень [14, с. 256]. Водночас висунуто кілька термінів на позначення речення з дієприслівником, а саме: поліпредикативне речення (Н. М. Сазонова) [32], моносуб'єктна поліпредикативна конструкція (М. І. Черемісіна) [36], просте неелементарне речення (І. Р. Вихованець) [9] тощо. Речення з герундієм кваліфікують як ендофрастичні (О. Алмуа) [43], тобто такі, що за своєю природою мають відношення до фрази (пропозиції), з іншого боку, вони втрачають конфігурацію «абсолютних конструкцій», які можуть займати місце між суб'єктом і предикатом [43, с. 47]. Синтаксис французького герундія вирізняється особливістю розглядати герундійні конструкції як конструкції автономні, розщеплені (*construction clivée*), а семантика – трансформацією герундія у конструкції з часовою, умовною, причиновою тощо семантикою [44, с. 87–88].

У простому неелементарному реченні на основну предикативну ознаку накладається додаткова предикація, що дає змогу такому реченню передавати більше як одну ситуацію. Речення, ускладнене компонентом з потенційно предикативним значенням, може виражати основну і додаткову дію/стан, предикативну ознаку у відношеннях до однієї і тієї самої особи, суб'єкта, дії, стану [21, с. 125–128]: укр.: *А дівчина, одгортаючи коси од чола, сіла на ліжко* (М. Стельмах); *Він прожив під сонцем коло ста літ, ніколи не ховаючись у холодок* (О. Довженко); // фр.: *En arrivant sur le grand quai, il hésita encore une fois, puis tourna vers la jetée* (G. de Maupassant) 'дійшовши до великої набережної, його охопили сумніви (він знову сумнівався), але згодом повернувся до пірса'. *La jeune fille approcha son fauteuil en rougissant* (A. Dumas) 'дівчина підійшла до крісла, червоніючи'.

Вторинна предикація передбачає реалізацію логіко-семантичних відношень за участі імпліцитного показника семантичних зв'язків (предиката предикатів), що зумовлює функціонування універсальної семантико-синтаксичної моделі речення з вторинним дієприслівниковим чи герундійним предикатами $P_1 \leftrightarrow S \leftrightarrow P_2$, де P_1 – первинний предикат, S – спільний суб'єкт, P_2 – вторинний предикат. Розглянемо приклади: *Марія важко зітхала, встаючи перед півнями, коли сон найкрихітший* (О. Забужко) → вторинний предикат *встаючи* встановлює зв'язок із суб'єктом ← *Марія встає перед півнями* і з первинним предикатом *зітхала*, де за допомогою предиката предикатів причиново-наслідкової семантики нашаровуються логіко-семантичні відношення між обома

частинами речення ← *Марія важко зітхає, тому що (бо) встає перед півнями, коли сон найкрхкіший* // фр.: *En passant place de la Madeleine, il hésita s'il rentrerait chez lui se coucher où s'il irait faire un tour au cercle* (H. Malot) → *Quand il passait place de la Madeleine, il hésita* 'Минаючи площу Мадлен, він вагався, чи повернутися додому спати, чи пройти ще один круг' → *Когда він минав площу Мадлен, він вагався, чи повернутися додому спати, чи пройти ще один круг*'.

Таким чином, вторинна предикація – це різновид семантико-синтаксичних зв'язків у межах простого неелементарного речення (інші типи речення не виключаються). Вторинна предикація виникає на тлі редуції мовних елементів та засобів. Реалізація вторинної предикації у простому неелементарному реченні з українським дієприслівником і французьким герундієм відбувається за участі первинного предиката і спільного суб'єктного актанта. Семантико-синтаксичне значення дієприслівниковий і герундійний звороти набувають за рахунок пресупозицій, конситуацій, внутрішнього і зовнішнього контекстового оточення тощо. Вторинні предикати виступають актуалізаторами складних логіко-семантичних зв'язків (причини, умови, допусту, цілі, способу дії, часу тощо). При аналізі логіко-семантичних відношень, моделюванні семантико-синтаксичних моделей звертаємося до поняття «надпредикат». Надпредикат – це семантичний компонент, що бере участь у реченневих трансформаціях на позначення внутрішніх відношень між первинним та вторинним предикатами висловлення.

Перспективи подальших досліджень мотивовані встановленням особливостей семантико-синтаксичної структури речень з вторинним предикатом на матеріалі українського дієприслівника і французького герундія та частотності їх уживання у тексті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абдулхакова Л. Р.* Развитие категории деепричастия в русском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени док. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. Р. Абдулхакова. — Казань, 2007. — 42 с.
2. *Адмони В. Г.* Основы теории грамматики / В. Г. Адмони. — М. : Изд-во Едиториал УРСС, 2004. — 104 с.
3. *Азарова Л. Є.* Дієприслівники в українській мові: статус, функціонування : [монографія] / Л. Є. Азарова, Е. С. Сосинович. — Вінниця : Універсум-Вінниця, 2005. — 124 с.
4. *Акимова Г. Н.* Новые в синтаксисе современного русского языка : [учеб. пособ.] / Г. Н. Акимова. — М. : Высшая школа, 1990. — 168 с.
5. *Алексеева Е. А.* Второе сказуемое во французском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени док. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Е. А. Алексеева. — Воронеж, 2005. — 40 с.

6. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; [ред., вступ.ст., примеч. Р. А. Будагова, пер. с 3-го фр. изд. Е. В. Вентцеля, пер. с 3-го фр. изд. Т. В. Вентцеля]. — М. : Издательство иностранной литературы, 1955. — 416 с

7. *Банару В. И.* Типы предикации во французском языке: (соотношение компонентов содержавшие предложения) / В. И. Банару ; [под ред. З. И. Раду]. — Кишинев : Штиинца, 1980. — 124 с.

8. *Вихованець І. Р.* Категорія напівпердикативності / І. Р. Вихованець // Наукові записки. Серія : “Філологічні науки (мовознавство)”. — Кіровоград : РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2000. — Вип. 23. — С. 126–130.

9. *Вихованець І. Р.* Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Наукова думка, 1983. — 213 с.

10. *Гак В. Г.* Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. — М. : Добросвет, 2000. — 832 с.

11. *Греч Н. И.* Практическая русская грамматика / Н. И. Греч. — [2-е изд., испр.]. — Санкт-Петербург : Типография издателя, 1834. — 526 с.

12. *Друзина Н. В.* О функциональной соотнесенности грамматических форм французского (*participle passé*) и русского (причастие прошедшего времени) языков / Н. В. Друзина // Вопросы романо-германского языкознания. — Саратов, 1995. — Вып. 11. — С. 23–27.

13. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. — Донецьк : Дон НУ, 2001. — 662 с.

14. *Золотова Г. А.* Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова ; РАН. Институт русского языка им. В.В. Виноградова, Москов. гос. ун-т им М.В. Ломоносова филолог факультет. — М., 1998. — 528 с.

15. *Каменева Т. Е.* Функциональный анализ французских причастий статика и динамика в истории языка : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.05 / Т. Е. Каменева. — Санкт-Петербург, 2004. — 190 с.

16. *Камынина А. А.* О полупредикативных конструкциях в простом предложении / А. А. Камынина. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. — 52 с.

17. *Колясников В. В.* Причастие и причастный оборот в семантической структуре предложения в современном французском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05. «Романские языки» / В. В. Колясников. — Минск, 1982. — 22 с.

18. *Комарова З. І.* Формально-синтаксичні і семантико-функціональні параметри дієприслівникових зворотів у структурі речення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / З. І. Комарова. — К., 2003. — 22 с.

19. *Кононенко В. І.* Предикат у структурі речення : [монографія] / В. І. Кононенко. — Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. — 408 с.
20. *Кононенко І. В.* Українська та польська мови: контрастивне дослідження : [монографія] / І. В. Кононенко. — Варшава : Вид-тво Варшавського у-ту, 2012. — 804 с.
21. *Кормилицына М. А.* Семантически осложненное (полипропозитивное) предложение в устной речи / М. А. Кормилицына. — М. : Едиториал УРСС, 2011. — 152 с.
22. *Кротевич Е. В.* Синтаксические отношения между членами словосочетания и членами предложения / Е. В. Кротевич // Вопросы русского языкознания. — Л. : Изд-во Львовского ун-та, 1956. — Кн. 2. — 82 с.
23. *Кузьмич О. М.* Віддієслівні утворення в українській мові : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / О. М. Кузьмич. — К., 1996. — 200 с.
24. *Кульбабська О. В.* Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. — 672 с.
25. *Кульбабська О. В.* Напівпредикативні конструкції в сучасній українській мові : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02. 01 / О. В. Кульбабська. — Івано-Франківськ, 1998. — 200 с.
26. *Кульбабська О. В.* Вторинні предикати: лінгвальний статус, класифікація і репрезентація в сучасній українській мові / О. В. Кульбабська // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр.]. — № 18. — Донецьк : Дон НУ. — 2009. — С. 70–75.
27. *Кульбабська О. В.* Критерій більшої / меншої складності речень як інструмент розмежування первинної та вторинної предикації / О. В. Кульбабська // Мовознавчий вісник : [зб. наук. пр.]. — Черкаси, 2009. — № 8. — С. 275–285.
28. *Никитина И. В.* Структуры вторичной предикации в современном французском языке (внутренняя дистрибуция) / И. В. Никитина. — 2001. — №2. — С. 55–59.
29. *Озерова Н. Г.* Сопоставительная грамматика русского и украинского языков : [монографія] / [Г. Д. Басова, А. В. Качура, А. В. Кихно, В. П. Мусиенко, Н. Г. Озерова, Г. П. Олейник, Н. П. Романова, Е. С. Снитко, О. Е. Творонович]. — К. : Наук. думка, 2003. — 534 с.
30. *Плющ М. Я.* Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. — К. : Вища школа, 1986. — 172 с.
31. *Потебня А. А.* Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. — М. : Просвещение, 1958. — Т. 1–2. — 536 с.
32. *Сазонова Н. М.* Предикативные структуры в современном английском языке / Н. М. Сазонова. — К. : Радянська школа, 1969. — 144 с.
33. *Саурбаев Р. Ж.* Полупредикативные конструкции в современном английском и татарском языках / Р. Ж. Саурбаев // Гуманитарные исследования. Журнал фундаментальных и прикладных исследований. — 2010. — № 1 (37). — С. 85–94.

34. *Теньер Л.* Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер; [пер. с франц. И. М. Богуславский и др.]. — М. : Прогресс, 1988. — 632 с.
35. *Цыденова Д. С.* Системы деепричастий монгольского и корейского языков (форма и значение) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.22 «Языки народов зарубежных стран Европы, Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии (монгольские языки)» / Д. С. Цыденова. — Элиста, 2006. — 16 с.
36. *Черемисина М. И.* Сравнительные конструкции русского языка / М. И. Черемисина. — Новосибирск : Наука, 2006. — 272 с.
37. *Чупашева О. М.* Почему деепричастие — глагол / О. М. Чупашева // Русский язык в школе. — 2011. — № 5. — С. 36–43.
38. *Шахматов А. А.* Учение о частях речи / А. А. Шахматов. — М. : УРСС Эдиториал, 2006. — 272 с.
39. *Ярцева В. Н.* О формах развития простого предложения / В. Н. Ярцева // Вопросы грамматики : [сб. ст.]. — М.–Л., 1960. — С. 454–469.
40. *Arnavielle T.* Le gérondif français: nouvelle définition d'un objet étrange / T. Arnavielle // Les Cahiers de L'AFSL. — 2010. — № 16. — P. 6–24.
41. *Arnavielle T.* Le participe, les formes en – ant : positions et propositions / T. Arnavielle // Langages. — 2003. — Vol. 37. — N 149. — P. 37–54.
42. *Halmøy O.* Le Gérondif, Eléments pour une description syntaxique et sémantique / Jane-Odile Halmøy. — Tapir : Université Trondheim, 1981. — 450 p.
43. *Halmøy O.* Les formes verbales en – ant et la prédication seconde / Jane-Odile Halmøy // Travaux de linguistique. — 2008. — № 57. — P. 43–62.
44. *Herslund M.* Le participe présent comme co-verbe / M. Herslund // Langue française. La prédication seconde. — Paris, 2000. — N 127. — P. 86–94.
45. *Kleiber G.* Le gérondif de la phrase au texte / G. Kleiber // Discours, diachronie, stylistiques du français. — Berne, 2008. — P. 107–123.

Надійшла до редакції 16.01.14

© 2014 С. Ю. Кремзикова
(м. Донецьк)

ВІДДІЄСЛІВНІ ІМЕННИКИ З НУЛЬОВИМ СУФІКСОМ У СИСТЕМІ КАТЕГОРІЇ *NOMINA ACTIONIS* (на матеріалі старофранцузького, давньоверхньонімецького та середньоверхньонімецького періодів)

**КРЕМЗИКОВА С. Ю. ВІДДІЄСЛІВНІ ІМЕННИКИ З НУЛЬОВИМ СУФІКСОМ У СИСТЕМІ
КАТЕГОРІЇ *NOMINA ACTIONIS* (НА МАТЕРІАЛІ СТАРОФРАНЦУЗЬКОГО, ДАВНЬОВЕРХНЬО-
НІМЕЦЬКОГО ТА СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДІВ)**

Статтю присвячено виявленню особливостей та закономірностей формування й функціонування словотвірних моделей похідних категорії імені дії на ранньому етапі розвитку французької та німецької мов. Особливу увагу приділено вивченню синхронних системних відношень типів імен дії у межах словотвірної категорії, зокрема, іменників з нульовим суфіксом з одноосновними суфіксальними віддієслівними похідними на матеріалі старофранцузького, давньоверхньонімецького та середньоверхньонімецького періодів. При дослідженні специфіки похідних імен дії з синонімічними словотвірними значеннями для кожного зрізу виділено продуктивні словотвірні типи – категоріальні прототипи, описано семантичні відношення, які встановлюються між ними та іншими типами категорії.

**КРЕМЗИКОВА С. Е. ОТГЛАГОЛЬНЫЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ С НУЛЕВЫМ СУФФИКСОМ
В СИСТЕМЕ КАТЕГОРИИ *NOMINA ACTIONIS* (НА МАТЕРИАЛЕ СТАРОФРАНЦУЗСКОГО,
ДРЕВНЕВЕРХНЕНЕМЕЦКОГО И СРЕДНЕВЕРХНЕНЕМЕЦКОГО ПЕРИОДОВ)**

В статье рассматриваются особенности и закономерности формирования и функционирования словообразовательных моделей производных категории имени действия на раннем этапе развития французского и немецкого языков. Особое внимание уделено изучению синхронных системных отношений типов имен действия в рамках словообразовательной категории, а именно, существительных с нулевым суффиксом с одноосновными суффиксальными производными на материале старофранцузского, древневерхненемецкого и средневерхненемецкого периодов. При исследовании специфичности производных имен действия с синонимичными словообразовательными значениями на каждом историческом срезе выделено продуктивные словообразовательные типы – категориальные прототипы, описано семантические отношения, которые устанавливаются между ними и другими типами категории.

**KREMZYKOVA S. Yu. DEVERBATIVE NOUNS WITH ZERO SUFFIX IN THE *NOMINA ACTIONIS*
CATEGORY SYSTEM (ON THE MATERIAL OF THE OLD FRENCH, OLD-HIGH-GERMAN AND
MIDDLE-HIGH-GERMAN PERIODS)**

The article deals with formation and functioning of the word-building models of the *nomina actionis* category derivatives at an early stage of the development of French and German. The article concentrates upon synchronized systemic relations of the *nomina actionis* types within word-building category, namely, nouns with zero articles with common root suffix derivatives on the material of the Old French, Old-High-German and Middle-High-German periods. The article studies the specific character of *nomina actionis* derivatives with synonymic word-building meanings at the stages mentioned and singles out productive word-building types – categorical prototypes; it also describes semantic relations, which exist among them and other types of the category.

Ключові слова: нульовий суфікс, віддієслівний іменник, словотвірна модель, ім'я дії.

Вступні положення

Дослідження системи словотвору базується на розроблених у сучасній лінгвістиці принципах аналізу взаємодії похідних та твірних слів, які формують одиниці різного рівня: словотвірні пари, словотвірні типи, словотвірні ряди (ланцюжки, парадигми), словотвірні категорії, словотвірні гнізда [6; 10; 11]. Предметом розгляду у статті є словотвірні типи віддієслівних іменників, що формують категорію імені дії у старофранцузькому, а також давньо- та середньоверхньонімецькому періодах (частково об'єднаних часовими параметрами IX–XIII ст.), а об'єктом дослідження виступають похідні імена дії з нульовим суфіксом у їх взаємодії з продуктивними суфіксальними

типами цих мовних періодів. У зв'язку з цим аналізується проблема смислової структури словотвірного типу як моделі творення нових слів.

Типологічно-зіставний аспект дослідження похідних категорії імені дії на матеріалі давніх періодів розвитку мов вимагає усвідомлення таких питань: словотвірне значення як один з основних параметрів словотвірної категорії, ступінь залежності словотвірного значення похідного слова від лексичного значення твірного слова, поєднання конкретного і абстрактного в лексичному значенні твірного слова та його вплив на словотвірне значення похідних у досліджуваних мовах, встановлення тотожностей та розбіжностей у структурній побудові та семантичному полі категорії імені дії. Особливого значення набуває системний підхід до дослідження словотвірних відношень, які характеризують мови європейського ареалу на синхронному зрізі певного історичного періоду. Такий підхід включає й встановлення продуктивності словотвірних типів, які формують категорію імені дії, за критеріями кількісних і якісних показників. Кількісний критерій дозволяє встановити кількість похідних, утворених за певною моделлю, продуктивність якої підтверджується частотністю уживаності формувань такого типу у текстах. Якісний критерій вказує на сполучувальні можливості компонентів словотвірної моделі, головним фактором яких є їх семантичне узгодження та спроможність слугувати моделлю утворення нових слів. Такі похідні становлять центр категорії імені дії.

З метою пошуку найбільш досконалих форм опрацювання словникового матеріалу застосовуються сучасні надбання лінгвістики, зокрема дискурсивний аналіз. Одна з особливостей такого пошуку полягає в тому, що виразно розмежовуються явища мови і мовлення. Дослідження текстів як результатів мовленнєвої діяльності використовується для вивчення умов реалізації словотвірних значень похідних імен дії, виокремлення їх загальних й окремих словотвірних значень. Вони також уможливають виявлення особливостей функціонування словотвірних моделей у дискурсах давніх періодів, зокрема, особливостей парадигматичних (омонімічних, синонімічних, антонімічних) відношень у системі словотвірних одиниць.

У сучасних розвідках пропонується застосування до аналізу значень імен дії принципів категорії відмінкової граматики, яка активно взаємодіє з валентним потенціалом дієслова. Такий підхід пояснюється тим, що категоріальні значення валентності дієслова транспонуються в похідних іменах дії, вмотивованих цими дієсловами, адже між категоріальним значенням відмінка і валентним значенням дієслова простежується взаємодія на рівні об'єктивного смислу речення [5, с. 337]. Прикладом залучення принципів семантичних ролей до дослідження словотвірної семантики слугує

опис суфіксальних імен дії у давньоанглійській мові, за даними яких більшість імен дії демонструють повний набір значень, які формулюються у термінах відмінкової граматики, від фактитиву до локативу [13, с. 254]. Отже, застосування категорій відмінкової граматики до класифікації значень імен дії приводить до необхідності визнання ієрархічного устрою цих значень, а відповідно й до процедури їх диференціації. Дієслово, яке потенційно містить схему реалізації ситуації, актантно-предикатну структуру, накреслює можливий розвиток цієї ситуації, включаючи більший об'єм інформації, ніж та, що експліцитно виражена у висловленні. Розуміння вербалізованої дії як діяльній ситуації передбачає концептуалізацію дійсності в динамічному аспекті, тобто сегментацію того, що відбувається, на події з акцентом на просторові та часові параметри, наявність зв'язків та відношень. Діяльній ситуація як динамічна складова розгортання дискурсу відбиває дії та процеси, які в кожній окремий момент існують у певній фазі їх розвитку: кожна наступна фаза переходить в іншу і таким чином дія чи процес отримують цілісність. Імена дії, поєднуючи іменні граматичні властивості з дієслівними, свідчать про свою причетність до категорії дії, яка, у свою чергу, взаємодіє з категорією діяча (суб'єкта дії), об'єкта, ознак та обставин.

Структурна характеристика імен дії з нульовим суфіксом

Словотвірна категорія імені дії є об'єднанням словотвірних типів, що характеризуються лінгвістичними показниками (регулярним набором афіксів, за допомогою яких реалізується регулярне словотвірне значення опредметненої дії, однією й тією граматичною категорією твірного слова, переважно, дієслова), так і позамовними класифікаційними критеріями (референтною віднесеністю до об'єктів реальної дійсності).

Спосіб формування віддієслівних іменників шляхом усічення дієслівної основи лінгвісти вважають найстарішим і найбільш простим, оскільки іменники такого типу реалізують близькі до твірної основи значення й зберігають тісні формальні зв'язки з дієсловом-мотиватором [12, с. 94]. Дискусійним є тлумачення такого способу формування у розвідках різних вчених. Одні вчені називають цей спосіб безафіксною транспозицією [7, с. 22; 3, с. 37; 14, с. 150] чи імпліцитними формуваннями [9, с. 248]. Інші дослідники відносять його до суфіксального способу з нульовим афіксом, зважаючи на те, що обґрунтування комплексної словотвірної одиниці – словотвірної парадигми – як низки слів, що співвідноситься із загальним словом-мотиватором, дозволяє провести аналогію між нульовою флексією та нульовим словотвірним суфіксом [1, с. 177; 2, с. 36; 8, с. 59; 10, с. 142, 219–224; 12, с. 95]. Видається логічним, що, нульовий суфікс (як й інші нульові морфеми) можна вичленити не тільки у горизонтальному плані на фоні синонімічних

утворень з іншими афіксами, а й у вертикальному ряді похідних, об'єднаних тотожністю слова-мотиватора. У роботах з історичного словотвору відмічається продуктивність такої моделі творення імен дії, вказується на реалізацію ними значення однократної дії та її результату, аналізуються особливості їх формування. Характеризуючи словотвірну систему давніх періодів розвитку, вчені вказують, що такий спосіб формування залишається продуктивним і в сучасних мовах, зокрема у німецькій [4, с. 326; 3, с. 191] та відносно продуктивним у французькій [1, с. 337; 12, с. 94]. Вважається також, що продуктивність такого словотвірного типу похідних імен дії конкурує у давні періоди та блокує у сучасних мовах інший тип формування іменників – субстантивізацію інфінітиву.

У старофранцузькій, давньоверхньонімецькій та середньоверхньонімецькій періоди фіксується велика кількість дериватів з нульовим суфіксом, вмотивованих дієсловами різних груп, які поповнюють категорію імен дії, реалізуючи загальне категоріальне значення, що й суфіксальні похідні. У давньоверхньонімецькій та середньоверхньонімецькій періоди такі похідні іменники чоловічого та середнього роду конкурують із суфіксальними похідними, зокрема з похідними продуктивного типу на *-ung*. Давньоверхньонімецькі іменники з нульовим суфіксом співвідносяться як з сильними дієсловами (таких за даними Піменевої Н.Б. вилучено 130), так і з слабкими дієсловами-мотиваторами (70 прикладів), наприклад: *kouf* 'торгівля' ---*koufen* 'торгувати'; *ruk* 'рух' ---*rukken* 'рухатися'; *skrik* 'стрибок' ---*skrikken* 'стрибати' [9, с. 248–249]. Характерними при формуванні імен дії з нульовим суфіксом у давньоверхньонімецькій та середньоверхньонімецькій періоди є структурні зміни голосного у корні слова (аблаут), наприклад: *drinkan* 'пити' ---*drank* 'питво, напій', *springan* 'стрибати' ---*sprang* 'стрибок', *dringen* 'проникнути, досягти' ---*dranc* 'проникнення'; *swingen* 'розмахувати' --- *swunc* 'розмах' [ADW].

Продуктивність моделі з нульовим суфіксом підтверджується тим, що структурно вона була спроможною формувати похідні й без зміни аблаута, наприклад: *ubarwint* 'перемога' від *ubarwintan* 'перемагати' поряд з синонімічним *ubarwant*. Як свідчать розвідки, сильні дієслова характеризуються високою активністю при формуванні похідних з нульовим суфіксом у зазначені періоди. Щодо дієслів слабкої дієвідміни, то вони вдвічі менш залучаються до процесу деривації імен дії й переважно за аналогією із сильними дієсловами [3, с. 106–107]. Такими є, наприклад, двн *braht* 'галас' від *brahten* 'галасувати', *louft* 'біг', *ruoft* 'гукання', похідні від основ-мотиваторів сильних дієслів, а також *bluot* 'квітка', *gluot* 'жар', *gruot* 'зелений кущ', які на синхронному рівні давньоверхньонімецької мови співвідносяться не з сильними, а з слабкими дієсловами

bluoen ‘розквітати’, *gluoen* ‘палати’, *gruoen* ‘зеленіти’ [ADW]. На відміну від німецької мови, де чергування голосних дозволяє розподілити дієслова за певними категоріями, чергування голосних та приголосних у французькій мові не відіграє такої ролі, бо як відомо, французька мова тяжіє до незмінності основи [1, с. 276].

Старофранцузькі імена дії з нульовим суфіксом умотивовуються дієсловами I, II та III дієвідмін. Як і у давньо- та середньовіснійнімецькій мові, більша кількість формувань з нульовим суфіксом у старофранцузькій період є чоловічого роду. Наприклад: *detrain n.m., adj. detrain n. m.* (XII–XIII s.) / *médiance, calomnie* ‘*лихослів'я*’. || ЕТҮМ. P. pass. du Verbe *detrain* (3). 3. *Rabaisser; calomnier* ‘обмовляти’: «*Estait depeciez et detraiz par les langues envenimees*» (XIV s., Chr. Saint-Denis.).

Особливою рисою старофранцузького періоду є формування одноосновних похідних чоловічого та жіночого роду, де нульовий суфікс *-0* корелює з суфіксом *-e*, актуалізуючи те ж саме словотвірне значення опредметненої дії чи конкретного результату дії. Цей факт пояснюється, як вважає К. Ніроп, необхідністю фонетичної підтримки кінцевої приголосної, яка є «німою», тобто не вимовляється [15]. Приклади свідчать, що старофранцузькі іменники з нульовим суфіксом та основою на *-t, -d* словотвірною корелюють переважно з дієсловами третьої дієвідміни на *-aindre/-ondre, -eindre*, формуючи похідні чоловічого та жіночого роду, які семантично відтворюють номіналізовану дію, її конкретний чи абстрактний результат. У процесі формування такі віддієслівні похідні з нульовим суфіксом проходять стадію дієприкметника минулого часу (*Participe passé*), який може приймати форму жіночого роду й реалізувати ті ж самі, або різні значення [16, с. 205]. Так, похідні іменники з нульовим суфіксом зі значенням абстрактної дії, умотивовані дієсловами абстрактного значення, типу *complaindre* ‘тужити’, *deplaindre* ‘ремствувати’, корелюють з іменниками жіночого роду на *-e*, реалізуючи те ж саме значення:

complaint n.m. / complainte n.f. – /*plainte, gémissement*/ ‘квиління’, ‘зойк’ від дієслова *complaindre* ‘жалкувати, тужити’ (XII–XIIIes.); || ЕТҮМ. P. pass. De *complaindre* || ЕТҮМ. *Com, plaindre*. Наприклад: “*Est bien raison que ma dolor complaigne*» (XIIes., Coucy). «*Quant la dame ot piuce plore Son duel et son complaint mené*» (XIIes., Eneas.);

deplaint n.m. / deplainte n.f. – /*plainte*/ ‘журба’, ‘туга’ від дієслова *deplaindre* (XI–XIIIes.) від *plaindre* ‘тужити’ – /*se plaindre, porter plainte*/ ‘ремствувати’. Наприклад: “*Qui mout se deplaingnoit Del amort son seignor* (XIIIes., J. César.); «*Co jut granz duels Et granz deplains par tote la contrede* (XIes., Saint Alex.).

Значення конкретного результату дії реалізують похідні з нульовим суфіксом, що співвідносяться з дієсловами конкретної дії. До таких відносяться іменники,

умотивовані дієсловами третьої дієвідміни зі значенням конкретної фізичної дії, зокрема: *N ceint* від *V ceindre*, *N aceint* від *V aceindre*, *N empeint* від *V empeindre*, *N abat* від *V abatre*. Наприклад: *empeint n.m. / empeinte n.f.* *roussée*, choc ‘удар’, *attaque* ‘атака’ від дієслова *empeindre* – *se précipiter, battre* / ‘кидатися’, ‘битися’. Зазначимо, що деякі одноосновні іменники жіночого роду реалізують певні нюанси значення. Так, умотивований дієсловом *ceindre /entourer/* ‘обводити’, ‘оточувати’, ‘оперезувати’ іменник чоловічого роду *ceint n.m.* (1080, Rol.) реалізує як загальне значення */tout ce qui sert à ceindre/* ‘усе, що слугує для того, щоб оточити, оперезати’, так і конкретне значення: *ceinture* ‘пояс’, *lange* ‘сповиток’ *enceinte* ‘огорожа, огорожений простір’; *mur* ‘стіна’. А іменник жіночого роду *ceinte n.f.* реалізує конкретне значення – *enceinte* ‘огорожа, простір за огорожею’. Іменники чоловічого та жіночого роду від похідного від *ceindre* твірного дієслова *aceindre /entourer/* ‘оточувати’ *aceint n.m.; / aceinte n.f.* реалізують частково тотожні значення: *aceint n.m./* 1) *enceinte d’une ville* ‘стіна, що оточує місто’; 2) *espace de terre formant enclose* ‘ділянка землі, яку огорожено’; *aceinte n.f.* – 1) *enceinte d’une ville* ‘стіна, що оточує місто’; 2) *arrentis* ‘прибудова’. За нашою вибіркою з 32 імен дії з нульовим суфіксом, відібраних на літеру А із словники А. J. Greimas, 20 похідних чоловічого роду, 10 – жіночого роду, 2 іменника характеризуються двома родами.

Словотвірно-синонімічні кореляції іменників з нульовим суфіксом у категорії імені дії

Словотвірна модель, як і когнітивна, відбиває ту чи іншу концептуальну сферу. Якщо когнітивна модель структурує ментальний простір та узагальнює концептуальний план значення, то словотвірна модель – це узагальнення конструктивної суті, утворюваних за її правилами слів, зокрема, словотвірного значення, яке, і загальне і часткове, відзначається універсальністю. Особливістю старофранцузького, давньо- та середньоверхньонімецького словотвору є те, що похідні імена дії з нульовим афіксом, які реалізують типове словотвірне значення процесуальної ознаки, корелюють з одноосновними суфіксальними похідними й утворюють синонімічні ряди у системі категорії імені дії. Похідні імена дії, які взаємодіють з однією чи варіативними формами дієслова-мотиватора, а також з одним чи різними його ЛСВ, конкурують одне з одним у дискурсі.

Проаналізуємо кореляції одноосновних імен дії, що спостерігаються у старофранцузькій системі словотвору, зокрема у підсистемі категорії імені дії. У таблиці 1 наведено приклади 32 старофранцузьких імен дії з нульовим суфіксом, умотивованих дієсловами, в їх взаємодії з одноосновними суфіксальними похідними у межах словотвірної категорії імені дії.

Таблиця 1. *Старофранцузькі іменники з нульовим суфіксом та їх кореляції з суфіксальними похідними категорії імені дії*

<i>NAc.-0</i> n.m /n.f.	Verbe de base	<i>NAc.-ement, -age, -ance, -ison, -eure, -aille, -eis</i>
abé n.m. ‘vif désir’	abeer ‘convoiter’	abeance ‘action d’aspirer’, ‘vif désir’
aaise n.m./n.f. ‘aise’, ‘jouissance’	aaisier ‘réjouir’	aaisement aaisance aaisure ‘plaisir’
abai n.m. ‘aboiement’	abaiier ‘aboyer’	abaiement ‘aboiement’
abandon ‘action d’abandonner’	abandoner ‘laisser’	abandonement abandonance ‘-’
abat n.m. ‘action d’abattre’	abatre ‘abattre’	abatement, abatage, abataison, abateis ‘-’
abit n.m. ‘demeure’	abiter ‘habiter’	abitement, abitage, abitance, abitoison ‘-’
acrois n.m. ‘augmentation’	acroistre ‘accroître’	accroissement, accroissance ‘augmentation’
acens n.m. ‘redevance’	acenser ‘donner à cens’	acensement, acensaige ‘droit de cens’
acesme n.m. ‘ornement’	acesmer ‘orner’	acesmement, acesmeure ‘parure, ornement’
achat n.m. ‘le fait de gagner’	achater ‘gagner’	achatement ‘achat’
acon n.m. ‘compte’	aconter ‘raconter’	acontement acontage ‘conte, récit’
acorde n.f. ‘accord’	acorder ‘réconcilier’	acordement, acordance, acordoison ‘-’
adrece n.f. ‘direction’	adrecier ‘dresser’	adrecement ‘action de redresser’
accueil n.m. ‘rencontre, choc’	accueillir ‘recevoir’	accueillement ‘accueil’
alege n.m. ‘redoute’	alegier ‘soulager’	alegement, alejance ‘soulagement’
acuse n.f. ‘accusation’	acusar ‘accuser’	acusement, acusance ‘accusation’
adevine n.f. ‘action de deviner’	adeviner ‘deviner’	adevinement, adevinaille ‘énigme’
adob n.m. ‘armure’	adober ‘équiper’	adobement ‘action d’armer’, adobeure ‘arme dont un chevalier est adoué’
apreste n.f. ‘apprêt, préparatif’	aprester ‘apprêter’	aprestement aprestise ‘action d, apprêter’
afi n.m. ‘foi, promesse, fiançailles’	afiier ‘jurer, confier’	afiement ‘confiance’ afiage, afiance afiailles ‘fiançailles’
apens n.m. ‘pensée’	apenser ‘examiner’	apensement ‘réflexion’
aprise n.f. ‘action d’apprendre’	aprendre ‘instruire’	aprendement, apprisage, aprison, apendeure ‘apprentissage’
araïsne n.f. ‘discours’	araisnier ‘discourir’	araïsnement ‘discours, raison’
assaille n.f. ‘attaque’	assaillir ‘attaquer’	assaillement ‘assaut’
assen n.m. ‘signe, borne’	assener ‘indiquer’	assenement, assenance ‘assignation’
assens n.m. ‘avis, indication’	assenser ‘renseigner’	assensement ‘avis, conseil’
assent n.m., -te n.f. ‘accord’	assentir I. ‘consentir’	assentement, assentaïson ‘consentement’
atache n.f. ‘agrafe’	atachier ‘attacher’	atachement ‘ce qui sert à attacher’
atarge n.f. ‘retard’	atargier ‘retarder’	atargement, atargance, atargeïire ‘retard’
atil n.m. ‘ornement, armure’	atiller ‘orner, atiller’	atillement ‘attirail’
ator, atorn , n.m. ‘apprêts’	atorner ‘parer’	atornement ‘apprêts, toilette’
aun II. , n.m. ‘réunion, troupe’	aûner ‘assembler’	aunement, aunance ‘réunion’
Усього: N Suf.-0 – 32		N Suf.-ement – 31, -ance – 11, -age – 6, -ison – 5, -eure – 5, -aille – 2, -eis – 1, -ise – 1

За даними таблиці найбільш репрезентативною є кореляція одноосновних імен дії з нульовим суфіксом та похідних іменників з суфіксом *-ement* (співвідношення 32 до 31), далі

з великим відривом йдуть кореляції з похідними іменниками на *-ance* (32/11), потім з іменами дії на *-age* (32/6), приблизно однакові співвідношення з іменниками на *-aison/-oison/-ison* (32/5) та на *-eure/-ure* (32/5), з іменниками на *-aille* (32/2), по одному з похідними на *-eis, -ise*. Наведені дані свідчать про високу продуктивність похідних з нульовим суфіксом. Вони найчастіше конкурують з іменниками, утвореними за словотвірною моделлю *V-er,-ir,-re---N-ement*. Найчисельніші кореляції імен дії з нульовим суфіксом та похідних на *-ement* свідчить про те, що за словотвірними моделями *V-er,-ir,-re---N-0* та *V-er,-ir,-re---N-ement*, які характеризується високою валентністю їх складових, утворюються похідні, що відносяться до центральних, прототипових одиниць категорії імені дії. Продуктивність словотвірних моделей з нульовим суфіксом та суфіксом *-ement* підтверджується не тільки тим, що вони взаємодіють зі значною кількістю твірних основ, а й тим, що вони поєднуються з дієсловами різних тематичних груп.

Аналіз семантики похідних імен дії показав, що безафіксні похідні реалізують у старофранцузький період широкий спектр значень як конкретних, так і абстрактних, про що свідчать їх взаємовідносини з найпродуктивнішими у цей період похідними з суфіксом *-ement*. Так, з відібраних загальним чином із словника 32 безафіксних похідних, що починаються на літеру А, 31 корелюють з іменами дії на *-ement*, актуалізуючи, як абстрактні так і конкретні семи; 11 взаємодіють з похідними на *-ance*, які реалізують переважно абстрактне значення, 6 з них співвідносяться з похідними на *-age*, реалізуючи конкретне значення, 5 – з похідними на *-aiscon/-oison/-ison*, 5 – з похідними на *-eure/-ure* зі значенням конкретного предмету як результату дії, 2 – з похідними на *-aille*, 1 – з похідними на *-eis, -ise*. Похідні імена дії з нульовим суфіксом та одноосновні іменники на *-ement*, функціонують у старофранцузьких дискурсах й актуалізують певні аспекти словотвірних значень, наприклад: *abai* n.m ‘гавкіт’, *tornoi* ‘турнир’ – узагальнене значення конкретної предметної дії; *abaiement* ‘гавкання’, *tornoiement* ‘турнир, битва’ – значення конкретної предметної дії у процесі її розгортання; *aaise* ‘втіха’ n.m./n.f. – абстрактна предметна дія, *aaisement* /jouissance/ ‘насолодження’ – процес чи його результат; *acens* n.m, *acensement* /redevance/ ‘податок’ – значення конкретного чи узагальненого результату дії. Реалізуючи значення процесуальної ознаки, зокрема абстрактної предметної дії, імена дії з нульовим суфіксом корелюють також і з похідними на *-ance*, наприклад: *acuse* n.f., *acusance* ‘звинування’, *acrois* n.m., *acroissance* /augmentation / ‘збільшення’, *acorde* n.f., *accordance* ‘згода’, ‘угода’.

Похідні з нульовим суфіксом, що формуються й функціонують у давньоверхньонімецький та середньоверхньонімецький періоди, конкурують з одноосновними суфіксальними іменами дії. Так, за даними дослідження Н. Б. Піменової [9, с. 250], у ДВН зафіксовано 30 випадків кореляції похідних з нульовим суфіксом та

одноосновних імен дії з суфіксом *-ungō*. Наприклад: *irbun / irbunnunga* ‘недоброзичливість’ від *irbunnan* ‘відноситися недоброзичливо’; *ruof / ruofunga* ‘крик’ від *ruofan* ‘кричати’; *slag / slagunga* ‘удар’ від *slahan* ‘бити’; *skrei / skriunga* ‘крик’ від *skrian* ‘кричати, звати’. У давньоверхньонімецькій мові взаємодіють також і префіксальні форми похідних імен дії: *anastoz / anastozunga* ‘перешкода’ від *anastozan* ‘шттовхати, перешкоджати’. Похідні імена дії з нульовим суфіксом реалізують, як основне значення процесуальної ознаки так і часткові словотвірні значення. Зокрема, значення процесуальної ознаки: *dertrunk* ‘ковток’, *derswunc* ‘змах, порив’; значення конкретного результату дії: *der fang* ‘вилів’, *derbiz* ‘шматок’, *dersnit* ‘розріз’; місця дії *der steig* ‘місце під’ому’.

Як свідчать результати дослідження, структурні фактори відігравали не таку значну роль у формуванні похідних з нульовим суфіксом у давні періоди досліджуваних мов. Цим критерієм не можна пояснити конкурування таких похідних з іншими іменами дії, зокрема похідними з суфіксом *-ung* у ДВН та СВН та іменами дії з суфіксом *-ement* у старофранцузький період. При подальшому дослідженні, відволікаючись від структурних факторів, доцільно звернутися до семантичних класів дієслів продуктивних при формуванні імен дії з нульовим суфіксом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. — М. : Иностранная литература, 1955. — 416 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Д. Городенська. — К. : Наукова думка, 2004. — 256 с.
3. Гутникова А. В. Отглагольные имена существительные без словообразовательных аффиксов в средненемецком и современном немецком языке : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / А. В. Гутникова. — Донецк, 2002. — 219 с.
4. Жирмунский В. М. История немецкого языка / В. М. Жирмунский. — М. : Высшая школа, 1965. — 408 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонДУ, 1996. — 435 с.
6. Катагощина Н. А. Как образуются слова во французском языке / Н. А. Катагощина. — М. : Просвещение, 1980. — 109 с.
7. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1981. — 200 с.
8. Лопатин В. В. Словообразование как объект грамматического описания / В. В. Лопатин // Грамматическое описание славянских языков. — М. : Наука, 1974. — С. 47–60.
9. Пименова Н. Б. Древневерхненемецкие словообразовательные типы отвлеченных

имен (реконструкция системных отношений) / Н. Б. Пименова. — М. : Языки славянских культур, 2011. — 504 с.

10. *Русская грамматика* / [гл. ред. Н. Ю. Шведова и др.]. — М. : Наука, 1980. — Т. I. Раздел «Словообразование». — С. 133–452.

11. *Guilbert L. La créativité lexicale* / L. Guilbert. — Paris : Larousse, 1975. — 285 p.

12. *Huot H. La morphologie. Forme et sens des mots du français* / H. Huot // Deuxième édition revue et actualisée. — Paris : Armand Colin, 2012. — 250 p.

13. *Kastovsky D. Deverbal Nouns in Old and Modern English: from Stem-Formation to Word-Formation* / D. Kastovsky // Historical Semantics. Historical Word-Formation. — Berlin : Fisiak J. ed., 1985. — P. 221–262.

14. *Lehmann A. Introduction à la lexicologie: sémantique et morphologie* / A. Lehmann, F. Martin-Berthet. — [3-ième édition]. — P. : Armand Colin, 2010. — 261 p.

15. *Nyrop K. Grammaire historique de la langue française* / K. Nyrop. — Paris — Leipzig — New York, 1908. — V. 3. — 459 p.

16. *Wilmet M. Grammaire critique du français* / M. Wilmet. — [5-ième édition entièrement revue]. — Bruxelles : De Boeck/Duculot, 2010. — 768 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

17. *ADW: Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch* / R. Schützeichel. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995. — 341 S.

18. *Godefroy F. Le Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IX-e au XV-e siècle* / F. Godefroy. — Paris : Vieweg. Var.p., — 1881–1902. — T. I–X.

19. *Greimas A. J. (1979 pour la première édition): Grand dictionnaire. Ancien français. La langue du Moyen Age de 1080 à 1350* / A. J. Greimas. — Paris : Larousse, 2007. — 630 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ

20. *Asprem.: La Chanson d'Aspremont. Chanson de geste du XII-e siècle. Texte du manuscrit de Wellaton Hall* édité par Louis Brandin. — Paris : Champion, 1923. — Т. I. — 208p.; Т. II. — 211 p.

21. *Couronn.: Le Couronnement de Louis, chanson de geste du XII-e siècle* / [édition d'Yvan G. Lepage]. — Paris–Genève : Droz, 1978.

22. *Ipomedon: Ipomedon, poème de Hue de Rotelande (fin du XIIe siècle)* / [édité par A. J. Holden]. — Paris (Klincksieck) 1979. — 10580 octosyllabes.

23. *Rol. : La Chanson de Roland* / [éditée par G. Moignet]. — [2e édition revue et corrigée]. — Paris, Bordas : 1971. Index lemmatisé (établi par P. Kunstmann).

Надійшла до редакції 11.02.14

© 2014 А. Ф. Малюга
(м. Донецьк)

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ НАЙМЕНУВАННЯМ ЯВИЩА ПРИРОДИ

МАЛЮГА А. Ф. СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ НАЙМЕНУВАННЯМ ЯВИЩА ПРИРОДИ

Пропонована стаття містить результати зіставного дослідження фразеологічних одиниць з компонентом найменування явища природи в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах. Мета статті полягає у встановленні особливостей семантики фразеологічних одиниць, що досліджуються, рівня їх полісемічності, а також основних семантичних типів.

МАЛЮГА А. Ф. СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С КОМПОНЕНТОМ НАИМЕНОВАНИЕМ ЯВЛЕНИЯ ПРИРОДЫ

Данная статья содержит результаты сопоставительного исследования фразеологических единиц с компонентом наименованием явления природы в английском, немецком, испанском, украинском и русском языках. Цель статьи заключается в установлении особенностей семантики исследуемых фразеологических единиц, уровня их полисемичности, а также основных семантических типов.

MALIUGA A. F. SEMANTIC CLASSIFICATION OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING NAMES DENOTING NATURAL PHENOMENA

The given article contains the results of comparative study of the phraseological units containing names denoting natural phenomena in the English, German, Spanish, Ukrainian and Russian languages. The material of the research comprises not only phraseological units themselves but also their lexical and semantic variants. In the majority of cases, phraseological units tend to have one meaning as they already have some kind of figurative meaning. The aim of the article is to establish peculiarities in the semantics of these phraseological units, their level of polysemy and their main semantic types. In the paper phraseological units under consideration have been divided into groups depending on whether they denote an object, process or quality. The quantitative and qualitative characteristics of the studied units have been provided including the most and the least numerous semantic types in the above-mentioned languages.

Ключові слова: найменування явищ природи, фразеологічна одиниця, полісемічність, семантична класифікація.

1. Вступні зауваження

Стаття присвячена вивченню семантики фразеологічних одиниць (далі – ФО) з компонентом найменуванням явища природи (далі – НЯП) в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах.

Метою роботи є встановлення особливостей семантики фразеологічних одиниць з компонентом НЯП в англійській, німецькій, іспанській, українській та російській мовах.

Матеріал дослідження становлять ФО з компонентом НЯП у п'яти мовах, дібрані шляхом суцільної вибірки з фразеологічних словників досліджуваних мов [1; 6; 7; 9; 10; 11; 12]. Семантичну класифікацію ФО з компонентом НЯП опрацьовано на матеріалі не лише власне ФО з компонентом НЯП, а й з урахуванням їх лексико-семантичних варіантів (далі – ЛСВ).

Кількість ФО з компонентом НЯП у п'яти мовах дорівнює 921 ФО (1093 ЛСВ). Для ФО зафіксований такий розподіл у зіставляваних мовах: іспанська мова налічує 273 ФО (331 ЛСВ), англійська – 253 ФО (274 ЛСВ), німецька – 168 ФО (193 ЛСВ), українська – 154 ФО (206 ЛСВ), російська мова – 73 ФО (89 ЛСВ).

Семантику ФО з компонентом НЯП визначено на основі тих предметів, дій або явищ дійсності, які вони позначають. До цієї класифікації не включено прислів'я та приказки, адже вони позначають не слугують для позначення окремих дій, предметів і явищ, а репрезентують завершені думки. Отже, обсяг матеріалу становить 227 ЛСВ в англійській мові, 138 ЛСВ в німецькій, 317 ЛСВ в іспанській, 163 ЛСВ в українській та 69 ЛСВ у російській мовах.

2. Полісемія фразеологічних одиниць з компонентом найменування явища природи

Фразеологізм є самостійною одиницею, значення якої не відповідає сумарному значенню її компонентів [16, с. 41]. У більшості випадків фразеологізми моносемантичні, навіть полісемічні ФО мають два-три значення [4, с. 43]. Серед причин виділяють важливу роль конотації у семантичній структурі фразеологізму; образний характер ФО, який заважає ще одному перенесенню значення тощо [2, с. 33–34]. Фразеологічна система характеризується вторинністю, адже ФО вказують на денотат опосередковано [14, с. 62]. Полісемію, тобто наявність декількох значень у фразеологізмів [15, с. 53], зараховано до вторинних семантичних процесів [3, с. 133]. Полісемія “більш властива лексичній системі, ніж фразеологізмам” [5, с. 98].

Найбільша кількість полісемічних ФО спостерігається в іспанській та українській мовах – 49 (18%) та 35 (23%) ФО відповідно, найменша – у російській мові – 5 (7%) ФО. В англійській і німецькій мовах зафіксовано відповідно 19 (7,5%) та 13 (8%) ФО, які мають більше одного значення. Найбільшу кількість значень мають ФО: англ. ФО *thunder and lightning*: ‘1) різке засудження, громи і блискавки; 2) рід темно-сірої матерії’; ісп. *andar uno por las nubes; estar en las nubes* ‘1) відвернутися, стати розсіяним, неуважним; 2) не знати того, що всім відомо; як з луни звалився; 3) (або *perderse, vivir en las nubes; volar sobre las nubes*) бути непрактичним, далеким від життя, витати в хмарах, в емпіреях’; укр. ФО *мороз ханає (вхопив за плечі)* ‘1) комусь стає холодно, хтось починає мерзнути; 2) комусь стає моторошно, страшно і т. ін.’; рос. *туча тучей* ‘1) похмурий, у поганому настрої; 2) дуже багато, велика, незліченна кількість’.

3. Семантична класифікація фразеологічних одиниць з компонентом найменування явища природи

ФО з компонентом НЯП поділяються на чотири основні категорії, які визначаються певним семантичним типом – предметним, процесуальним, атрибутивним тощо, тобто семантична класифікація безпосередньо пов'язана з розподіленням ФО з компонентом НЯП за структурними типами [8, с. 183]. Така диференціація дозволяє найбільш повно представити особливості значення ФО, що вивчаються та здійснити детальний їх аналіз уже з огляду на

позначуваний предмет, дію, якість. З огляду на класифікацію фразеологічних зворотів А. М. Чепасової, ФО з компонентом НЯП поділяються на предметні, процесуальні, атрибутивно-предикативні, якісно-обставинні [13, с. 4]. У свою чергу, предметні ФО з компонентом НЯП поділяються на такі підгрупи: ФО на позначення людини, сукупності людей; ФО на позначення явища природи; ФО на позначення абстрактних понять; ФО на позначення предмета; ФО на позначення образів множини. Серед ФО на позначення дії, процесу або стану розрізняються: ФО на позначення діяльності людини; ФО на позначення морального та фізичного стану, переходу з одного стану в інший; ФО на позначення відношення до чого-, кого-небудь; ФО на позначення зміни обставин, настрою; ФО на позначення стану природи, його змін; ФО на позначення інших дій. Якісно-обставинні ФО позначають як якість дії та предмета, так і обставини дії (див. табл. 1).

Таблиця 1. Семантична класифікація ФО з компонентом НЯП в англійській, німецькій, іспанській, українській і російській мовах

Семантичні типи		Мови					Разом
		англ.	нім.	ісп.	укр.	рос.	
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Предметні ФО	1.1. ФО на позначення абстрактних і психічних понять, душевного стан, стану речей, поглядів та почуттів людей, відносин між ними	41	11	23	6	6	87
	1.2. ФО на позначення явищ природи	17	1	24	2	1	45
	1.3. ФО на позначення людини, сукупності людей	3	–	5	2	2	12
	1.4. ФО на позначення предмета	5	1	4	–	1	11
	1.5. ФО на позначення образів множини	7	–	–	–	–	7
2. Процесуальні ФО	2.1. ФО на позначення діяльності, дій людини	34	37	35	30	24	160
	2.2. ФО на позначення морального та фізичного стану, переходу з одного стану в інший	28	18	43	35	4	128
	2.3. ФО на позначення зміни обставин, настрою	12	23	29	18	4	86
	2.4. ФО на позначення відношення до чого, кого-небудь	28	15	31	13	2	89
	2.5. ФО на позначення стану природи, його змін	–	1	15	1	–	17
	2.6. ФО на позначення інших дій	17	8	27	–	6	58
3. Атрибутивно-предикативні		7	2	40	12	9	70

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
4. Якісно-обставинні ФО	4.1. ФО на позначення якості дії	13	12	29	28	7	89
	4.2. ФО на позначення обставин дії	15	9	12	16	3	55
Разом		227	138	317	163	69	914

З огляду на кількісні дані представлені у табл. 1 найбільш чисельними в кожній з мов є ФО зі значенням дії, їх кількість складає 538 одиниць, що становить 59% від загальної кількості ФО. Далі за чисельністю йдуть предметні ФО, кількість яких складає 162 одиниці (18%). Третій за чисельністю тип складають якісно-обставинні одиниці – 144 одиниці (16%).

3.1. Предметні фразеологічні одиниці. ФО з компонентом НЯП цього типу складають 162 ФО (18 %): 73 ФО (32%) в англійській мові, 13 ФО (10%) у німецькій, 56 ФО (18%) в іспанській, 10 ФО (6%) в українській і 10 ФО (14%) у російській мовах.

Предметні за своєю семантикою ФО з компонентом НЯП найчастіше використовуються на позначення абстрактних і психічних понять, душевного стану, стану речей, поглядів та почуттів людей, відносин між ними – 87 ФО (51%), явищ природи – 45 ФО (28%). ФО першого типу непродуктивні в німецькій мові, а англійська мова, в свою чергу, характеризується найбільшою кількістю одиниць – 41 ФО, далі йде іспанська мова – 23 ФО. Кількість ФО цього типу в українській та російській мовах однакова і складає по 6 ФО в кожній мові.

Серед ФО на позначення абстрактних понять розрізняються одиниці на позначення плину або руху чогось: англ. *the flow of time* ‘плин часу’, *the current of events* ‘хід подій’; жебрацького існування – рос. *голод и холод*, укр. [і] *холод і (та) голод* та сильного прояву чогось грізного – рос. *девятый вал*.

Фразеологізми на позначення явищ природи є численними в англійській та іспанській мовах – 17 ФО та 24 ФО відповідно і майже не представлені в німецькій, українській і російській мовах.

ФО цього типу позначають явища природи, уточнюючи при цьому значення компонента, що входить до їх складу, напр.: *туман, сніг, світанок, вітер, іній* тощо в англійській мові (англ. *the gray of the dawn* ‘досвітня імла’, *mist before the eyes* ‘суцільний туман’, *capful of wind* ‘легкий подув вітру’); *град, мжичка, туман, злива, вітер, холод, спека* тощо в іспанській мові (ісп. *tromba de agua* ‘сильна, несподівана злива’, *niebla meona* ‘сирий туман, мжичка’, *un aguaje de balas* ‘град’, *ola preñada* ‘вал’).

3.2. Процесуальні фразеологічні одиниці. Цей тип становить більшість серед

одиниць досліджуваної ТГ (див. табл. 1). НЯП у складі ФО використовуються найчастіше на позначення діяльності людини, її дій. У переважній більшості ці ФО мають негативне забарвлення: англ. *beat the wind* ‘даремно старатися, даремно витратити енергію; укр. *заноситися за хмари* ‘мріяти про щось нереальне, недосяжне’; рос. *держать нос по ветру* ‘приспосовуватися до обставин’; рідше позитивне: ісп. *luchar con las olas* ‘боротися, відстоювати щось, завзято захищати’; або нейтральне: нім. *einen Wirbel auf der Trommel schlagen* ‘вибивати на барабані дріб’.

Далі за кількістю йдуть ФО, що використовуються на позначення морального та фізичного стану людини, переходу з одного стану в інший: англ. *not to know enough to come in (get) out of the rain* ‘погано міркувати, бути тупицею’; нім. *sich in Hitze reden* ‘розгарячитися, розхвилюватися, увійти в раж (під час розмови)’; ісп. *darle a uno bochorno: le da bochorno* ‘йому соромно, він спалахнув’; укр. *снігом сипле за шкуру* ‘у когось з’являється неприємне відчуття холоду від страху, тривоги’; рос. *мороз по коже подрал* ‘відчувається озноб, який виникає внаслідок сильного страху тощо’. Здебільшого ці ФО позначають погані розумові здібності, неприємні відчуття та емоції.

Зміни обставин, настрою також позначаються ФО з компонентом НЯП: англ. *there is something in the wind* ‘розм. щось назріває; ходять чутки’; нім. *hier weht (bläst) ein anderer (frischer, schärfer) Wind* ‘розм. тут тепер суворі порядки’; ісп. *cambiar el viento* ‘змінюватися (про обставини)’; укр. *лід рушив* ‘з’явилися перші наслідки, досягнення у якійсь справі, подолано якусь перешкоду’; рос. *гроза собирается (сгущается) (над кем-л.)* ‘розм. комусь загрожує небезпека, про приближення чогось неприємного’.

Наступний за кількістю ФО тип, використовується на позначення відношення до чого-, кого-небудь: англ. *whistle down the wind* ‘сварити, зневажливо ставитися’; нім. *j-m Wind vormachen* ‘задурювати голову’; ісп. *desperdirle (echarle, mandarle) a uno con viento fresco* ‘виставити за двері’; укр. *посадити в калюжу* ‘поставити кого-небудь в дуже незручне становище’; рос. *нужен (интересует) как прошлогодний снег* ‘анітрохи не цікавить, зовсім не потрібен’.

Тільки для трьох з п’яти досліджуваних мов, а саме для німецької, іспанської та української, властивим є використання ФО з компонентом НЯП на позначення стану природи та його змін: нім. *es friert Eis und Stein* ‘стоїть тріскучий мороз’; ісп. *descargar la nube* ‘ударяти (про грозу)’; укр. *займається на світання, на зорю* ‘починає розвиднятися’.

3.3. Атрибутивно-предикативні фразеологічні одиниці. ФО цього типу найбільш поширені в іспанській мові, найменша їх кількість спостерігається у німецькій мові: англ. *gone with the wind* ‘безслідно зниклий’; нім. *wie vom Blitz getroffen* ‘як громом уражений’;

ісп. *coto el (або un) relámpago* ‘швидкий, прудкий, миттєвий’; укр. як (мов, ніби і т. ін.) хлющ (хлющі, хлюща) ‘дуже мокрий, намоклий’; рос. *подбитый ветром (ветерком)* ‘який не захищає від холоду, не зігріває’.

3.4. Якісно-обставинні фразеологічні одиниці. До цього підтипу зараховано ФО, які передають якісну характеристику дії – якісні ФО: ісп. *a la avalancha* ‘не до ладу, невчасно’; англ. *as (або like) a hog on ice* ‘як корова на льоду’; нім. *wie ein (geölter) Blitz* ‘розм. Зі швидкістю блискавки’; укр. *з холодком* ‘без особливого інтересу, без напруження сил’; рос. *словно грибы после дождя* ‘розм. швидко, у великій кількості (виникати тощо)’ та ФО, які вказують на обставини, за яких відбувається дія: англ. *at dawn* ‘на зорі’; нім. *in Sturm und Regen* ‘в дощ та непогоду’; ісп. *a la intemperie* ‘під відкритим небом’; укр. *від (од) [самої] зорі* ‘від самого ранку, зрання’; рос. *от зари до зари* ‘з ранку до вечора, весь день’.

4. Висновки

Семантичний аналіз ФО з компонентом НЯП показав, що найбільша кількість полісемічних ФО спостерігається в іспанській мові, а найменша кількість – у російській мові. ФО з компонентом НЯП поділяються на предметні, процесуальні, атрибутивно-предикативні, якісно-обставинні. В свою чергу, предметні ФО з компонентом НЯП поділяються на такі підгрупи: ФО на позначення людини, сукупності людей; ФО на позначення явища природи; ФО на позначення абстрактних і психічних понять, душевного стану, стану речей, поглядів та почуттів людей, відносин між ними; ФО на позначення предмета; ФО на позначення образів множини. Серед ФО на позначення дії, процесу або стану розрізняються такі ФО: ФО на позначення діяльності людини; ФО на позначення морального та фізичного стану, переходу з одного стану в інший; ФО на позначення відношення до чого-, кого-небудь; ФО на позначення зміни обставин, настрою; ФО на позначення стану природи, його змін; ФО на позначення інших дій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Англо-український фразеологічний словник* / [уклад. К. Т. Баранцев]. — 2-е вид., випр. — К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. — 1056 с.
2. *Білоноженко В. М.* Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. — К. : Наук. думка, 1989. — 156 с.
3. *Гаврись В. И.* К проблеме структурно-семантической деривации фразеологических единиц немецкого языка / В. И. Гаврись // Словообразование и фразообразование : [тез. докл. научн. конф.]. — М. : Изд-во Моск. Гос. пед. ин-та., 1979. — С. 132–133.
4. *Демський М. Т.* Дієслівні фразеологічні синоніми / М. Т. Демський // Українська

мова і література в школі. — 1974. — № 3. — С. 43—46.

5. *Добровольский Д. О.* Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. — 1997. — № 6. — С. 37—48.

6. *Испанско-русский фразеологический словарь* : [30000 фразеол. единиц / Э. И. Левинтова, Е. М. Вольф, Н. А. Мовшович, И. А. Будницкая ; под ред. Э. И. Левинтовой]. — М. : Рус. яз., 1985. — 1076 с.

7. *Кунин А. В.* Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. — 4-е изд. перераб. и доп. — М. : Русский язык, 1984. — 944 с.

8. *Малюга А. Ф.* Найменування явищ природи у зіставному аспекті : [монографія] / А. Ф. Малюга. — Донецьк : ДонНУ, 2013. — 246 с. (Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження — Т. 9).

9. *Немецко-русский фразеологический словарь* : 15000 фразеол. единиц / [сост. Л. Э. Бинович ; под ред. С. И. Константиновой]. — М. : Аквариум, 1995. — 768 с.

10. *Федоров А. И.* Фразеологический словарь русского литературного языка : около 13000 фразеологических единиц / А. И. Федоров. — 3-е изд. — Москва : АСТ : Астрель, 2008. — 879 с.

11. *Фразеологічний словник української мови* : [в 2 кн. / уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. ; редкол. : Л. С. Паламарчук (голова) та ін. ; НАН України ; Ін-т укр. мови]. — 2-ге вид. — К. : Наук. думка, 1999. — 998 с.

12. *Фразеологический словарь русского языка* : [ок. 4000 слов. ст. / сост. : Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров ; под ред. [и с предисл.] А. И. Молоткова]. — 4-е изд. — М. : Рус. яз., 1986. — 543 с.

13. *Чепасова А. М.* Семантико-грамматические классы русских фразеологизмов : [учеб. пособие] / А. М. Чепасова. — Челябинск, 1974. — 100 с.

14. *Dobrovol'skij D.* Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik / D. Dobrovol'skij. — Leipzig : Verlag Enzyklopädie, 1988. — 1. Aufl. — 264 S.

15. *Palm Chr.* Phraseologie : eine Einführung / Chr. Palm. — Tübingen : Narr, 1995. — 130 S.

16. *Palmer F.* Semantics : A new outline / F. Palmer. — Cambridge University Press, 1976. — 164 p.

Надійшла до редакції 19.03.14

© 2014 М. Я. Оленяк
(м. Донецьк)

ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ ПЕРИФЕРІЙНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ УТОЧНЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

ОЛЕНЯК М. Я. ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ ПЕРИФЕРІЙНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ УТОЧНЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

У роботі окреслено співвідношення порівняння з уточнення як засобу і мети висловлення. Виділено п'ять типів порівняльних уточнень відповідно до характеру елементів пропозиції з подальшим поділом на семантичні підтипи. Здійснено кількісний аналіз прикладів емпіричного матеріалу з метою отримання статистичних даних і формулювання відповідних висновків.

ОЛЕНЯК М. Я. СРАВНИТЕЛЬНЫЕ КОНСТРУКЦИИ КАК ОДНО ИЗ ПЕРИФЕРИЙНЫХ СРЕДСТВ ВЫРАЖЕНИЯ УТОЧНЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ)

В работе определено соотношение сравнения и уточнения как средства и цели высказывания. Выделено пять типов сравнительных уточнений в соответствии с характером элементов пропозиции с дальнейшим делением на семантические подтипы. Осуществлен количественный анализ примеров эмпирического материала с целью получения статистических данных и формулировки соответствующих выводов.

OLENYAK M. Ya. SIMILE AS ONE OF THE PERIPHERAL MEANS OF EXPRESSING SPECIFICATION (IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

This paper deals with specifying constructions which are regarded as particular structures, the aim of which is to impart certain relations between a specifying component, expressed by simile, and a specified one. It describes the nature and function of such constructions, states the criteria for their classification and interpretation. Specification correlates with simile as the means with the purpose of a statement, which fulfils the function of concretization.

The paper aims to provide an account of specification, where a specified component is expressed by a simile, from the point of view of proposition elements. The constructions in question are easily recognizable in most cases as they contain lexical markers (Eng.: like, as if, as though; Ukr: як, ніби, мов, немов, наче, неначе;). The data discussed have been classified into five types with the further subdivision into semantic groups. The statistical analysis has been carried out to outline allomorphic and isomorphic features of the construction under analysis.

Specification, expressed by simile, is highly productive in Ukrainian in comparison with English, which partially can be accounted for by the obligatory use of coma before and after simile, that makes the specifying component a detached one, which is why it allows it being qualified as a specifying part of the construction.

Ключові слова: уточнення, порівняння, периферія, актант, сирконстант, атрибутив, предикат.

Незважаючи на свою відносну «молодість», категорія уточнення часто була предметом конструктивних досліджень, що, власне, відображено у працях багатьох лінгвістів (М. С. Камишева, Ю. Г. Усищевої, Є. Н. Сидоренко, Ф. Н. Бондаренко, А. Г. Руднева, Т. Б. Фунтової), однак існує чимало контроверсійних питань, які вимагають ретельного вивчення, іноді переосмислення, що відкриває широкі горизонти та перспективи для дослідників. Зв'язок порівняння і уточнення, а саме, виконання уточнювальних функцій деякими порівняльними конструкціями описано в дисертаційному дослідженні Ф. В. Даутії. Варто зазначити, що праці західноєвропейських граматистів не вирізняються комплексним підходом до вивчення категорії уточнення (К. Каллас, Ч. Мейер), тому можна говорити тільки про пристосування до англійської

мови відповідних критеріїв уточнювальних конструкцій, висунутих вченими на пострадянському просторі, наприклад в дослідженні І. Л. Ашмаріної. Отже, проблема уточнення належить до складних і маловивчених, тих, які потребують ретельного аналізу та докладного вивчення як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві.

Метою даної статті є описати особливості уточнювальних порівняльних конструкцій як периферійного засобу вираження уточнювальних відношень у реченні.

Термін уточнення використовується на позначення логіко-синтаксичної категорії, яка є засобом реалізації прагматичних настанов, формальним показником якої є як мінімум бінарна конструкція, де компоненти співвідносяться відповідно до обсягу інформації, що передається; іншими словами, уточнення складається з уточненого та уточнювального компонентів, між якими експліцитно чи імпліцитно можуть стояти конектори *точніше, власне, а саме* та ін. Основним призначенням уточнення є більш детальне викладення думки, що полягає в повідомленні додаткової інформації, метою якого є уникнення багатозначності, контекстуальне усунення альтернативи.

Інколи висловити думку за допомогою спеціалізованих засобів видається доволі складним завданням для мовця, як, наприклад, передати точність відтінку кольору, тонкощі відчуттів та емоцій чи прецизійність способу виконання якоїсь дії, тому мовець вдається до нестандартних засобів вираження прецизійності явища, що описується, зокрема, шляхом порівняння. Порівняльні уточнення є одним із неспеціалізованих засобів вираження уточнювальних відношень, який характеризують специфічні значення, в основі яких лежить аналогія. В обох досліджуваних мовах такий вид уточнень реалізується у синтаксичних порівняннях з відокремленим уточнювальним членом. Не слід, однак, розуміти, що будь-яка конструкція з порівнянням кваліфікується нами як уточнювальна, це стосується лише тих випадків, коли остання відповідає формальним, змістовим та функційним критеріям уточнення. Уточнення інформації є метою мовця, а порівняння – засобом її досягнення.

Мовними характеристиками порівняльного уточнення є показники порівняння: а) в англійській мові: *like, as if, as though*; б) в українській мові: *як, ніби, мов, немов, наче, неначе, дуже рідко яко, що*.

Відповідно до складових пропозиції, вираженої порівняльним уточненням, такі конструкції можна розділити на актантні, атрибутивні, сирконстантні, актантно-атрибутивні та предикатно-сирконстантні з подальшим поділом на семантичні підгрупи. Семантичне різноманіття порівняльних уточнень можна звести до таких груп:

1. Актантні порівняльні уточнення.

1.1. Порівняльні уточнення природи базуються на виокремленні схожих рис у явищах навколишнього середовища. Наприклад: англ.: The rest of the gardens they swept bare enough, removing every morning Nature's rain of leaves; piling them in heaps, whence from slow fires rose the sweet, acrid smoke that, *like the cuckoo's note for spring, the scent of lime trees for the summer, is the true emblem of the fall* [8, с. 248]. ‘Решта садів були досить докладно вичищені, усуваючи щоденний, Природи ранковий дощ із листя; скидаючи його у купи, з яких повільний вогонь підіймав солодкий, їдкий дим, який, як віщування зозулюю весни, запахом лаймів літа, є справжнім символом осені’. Укр.: Довго вони їхали цим лісовим шляшком, неначе тунелем, і незабаром виїхали на чималу в’їжджену дорогу [10, с. 14].

1.2. Об’єктні порівняльні уточнення мають за основу зіставлення двох предметів, виробів чи явищ, не експлікуючи ознаку їх подібності. Наприклад: англ.: Not, indeed, that he had definitely any faith in the persistence of the human spirit--the feeling was not so logical--it was, rather, an atmospheric *impact, like a scent, or one of those strong animistic impressions from forms, or effects of light, to which those with the artist's eye are especially prone* [8, с. 419]. ‘Ні, абсолютно, у нього не було ні граму віри у наполегливість людського духу – почуття не було достатньо логічним – це був, швидше, атмосферний *поштовх, як парфум, або одне із тих сильних натхненних вражень від форм, чи ефекту світла, до чого настільки схильне око митця*’, напр., укр.: В Маринчиних руках теліпався тільки *дірявий шматок коржа, неначе шматок дірявої хусточки* [10, с. 38].

1.3. Порівняльні уточнення зовнішності базуються на порівнянні рис обличчя чи будови тіла з іншими об’єктами, типовими носіями здебільшого імпліцитно вираженої ознаки, напр., англ.: ...these pairs of lovers sitting cheek by jowl for an hour of idle Elysium, snatched from the monotony of their treadmill, awakened no fancies in his mind; he had outlived that kind of imagination; his *nose, like the nose of a sheep, was fastened to the pastures on which he browsed* [300, с. 73]. ‘... ці пари закоханих, які сиділи віч-на-віч, заради години безтурботного раю, вирвані з одноманітності їх праці, не пробуджували в ньому ніяких фантазій; його життя вже викоренило подібні уяви; його *ніс, як ніс барана, був прикутий до пасовиськ, на яких він пасся*’. Укр.: Озирнувшись через плече на Домініка, вона зблизька кинула очима на його русяві вуса, на тоненькі рожеві *уста, схожі на листочки троянди* [9, с. 5].

1.4. Порівняльні уточнення звуку мають за основу звуконаслідування референтів, які зіставляються, напр., англ. The heat danced over the corn, and, pervading all, was a soft,

insensible hum, like the murmur of bright minutes holding revel between earth and heaven [8, с. 63]. ‘Спека танцювала над пшеницею і, заповонивши все, видала м’який, невідчутний гомін, як шепіт яскравих моментів, які бенкетують між землею та небом’.
Укр.: Орган загув, заклекотів, закричав, а потім загримів: його низький *клекіт*, як *грім*, злився з голосами [10, с. 44].

2. Атрибутивні порівняльні уточнення.

2.1. Атрибутивні порівняльні уточнення зовнішності відображають пропозицію, учасниками якої є щонайменше два атрибути, які можуть вживатися на позначення характеристик зовнішності людини в прямому чи переносному значенні. Наприклад: укр. Старша Маринка, вже шістнадцятилітня тоненька дівчина, була чорнявенька й *гарна*, як *намальована* [10, с. 7].

2.2. Атрибутивні порівняльні уточнення внутрішнього стану людини та поведінки мають за основу подібність емоційного стану референта, який стимулює уточнення, та типового стану в ситуації, описаної в уточнювальному компоненті, напр., англ. *She was silent, as if surprised in some indelicacy* [8, с. 607]. ‘Вона була *мовчазна*, *ніби здивована якоюсь нетактовністю*’.

3. Сирконстантні порівняльні уточнення:

3.1. Сирконстантні порівняльні уточнення способу мають за основу компаративні відношення способу, методу прояву відповідної властивості чи ознаки, у різній мірі притаманної двом носіям, напр., англ.: *She looked into the bedroom; the bed was roughly made, as though by the hand of man* [8, с. 293]. ‘Вона зазирнула до спальної кімнати; ліжка були *неохайно* застелені, *ніби рукою чоловіка*’; укр.: *Золоті мрії роєм літали ніби перед її очима, як бджоли на сонці в пасіці* [10, с. 16].

3.2. Сирконстантні порівняльні уточнення ступеню базуються на співвідношенні інтенсивності прояву ознаки експлікованої в компоненті, що уточнюється, та імплікованої в уточнювальному компоненті, напр., укр. Чарка ходила кругом *так швидко, неначе її хто поганяв батогом* [10, с. 41].

4. Предикатно – сирконстантні порівняльні уточнення:

4.1. Предикатно-сирконстантні порівняльні уточнення способу дії. Уточнення цього типу базуються на порівнянні виконання дії одним суб’єктом зі стандартом виконання якоїсь дії іншим, типовим для її реалізації суб’єктом, напр., англ. *Suddenly, as though drawn by invisible hands, they, too, stepped over the railing, and, silent as shadows, were gone from the light* [8, с. 245]. ‘Раптом, (букв.) *наче висмикнуті невидимими руками*, вони,

також, *переступили* огорожу, і, мовчазні, як тіні, загубилися у темряві»; укр. Біла голова у густому натовпі неначе *плила* до колони, *ніби її несла тиха вода в річці* [10, с. 6].

4.2. Порівняльні уточнення прояву кольору базуються на зіставленні явищ за здатністю проявляти забарвлення, напр., укр. В лісі уся дорога *біліла*, *неначе дійсно була вкрита снігом та градом* [9, с. 8].

5. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення є аломорфною моделлю уточнювальних конструкцій, властивою лише порівняльним уточненням.

5.1. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення рис характеру, напр., укр. Князь Єремія був *«упертий, як русин»*, як каже приказка, бо й справді він був русин [303, с. 20].

5.2. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення фізичного стану, напр., англ.: Bosinney came up, looking *exhausted, like a man after hard physical exercise*; the sweat stood in drops on his brow, and Soames' smile seemed to say: "You've had a trying time, my friend ... [8, с. 207]. 'Босіні підійшов, (букв.) виглядаючи *вичерпанним, як людина після важких фізичних вправ*; піт росою осів на його чолі, а посмішка Соумса ніби говорила: «Ти пройшов через важкі випробовування, мій друже ...»»; укр. Шляхтичі, *п'яні, як осіння ніч*, насилу доплентались до повітки і попадали хто на сіно, хто на соломку, а хто просто доли [9, с. 9].

5.3. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення зовнішності, напр., англ. The sight of the ballroom, with its gleaming floor, gave her a feeling of joy, of triumph, for she loved dancing, and when dancing she floated, *so light was she, like a strenuous, eager little spirit* [8, с. 184]. 'Вид танцювальної зали, з сяючою підлогою, приніс їй відчуття радості, тріумфу, бо вона любила танцювати, і, танцюючи, вона плавала, *такою легкою вона була, як наполегливий, завзятий маленький дух*'; укр. «Яка вона мила, як *та біла голубка!*» – подумав Виговський і тихою ходою попростував слідком за владикою та посланцями [10, с. 2].

5.4. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення кольору, напр., укр. Вона підвела очі вгору і задивилась на повірізуваний в зубці дубовий лист, на клаптики *синього, як бірюза*, неба, що блищало поміж темно-зеленим листом [10, с. 15].

Кількісні та якісні показники порівняльних уточнень на базі матеріалу дослідження розподіляються таким чином (див. табл. 1):

Таблиця 1. *Кількісні показники семантичних груп порівняльного уточнення*

Група \ Мова	Англійська	Українська
1. Актантні		
1.1. Природи	2 (1,3%)	18 (1,7%)
1.2. Об'єктні	10 (6,2%)	22 (2%)
1.3. Зовнішності	14 (8,9%)	27 (2,5%)
1.4. Звуку	2 (1,2%)	5 (0,5%)
Інші	4 (2,6%)	–
Всього	32	72
2. Атрибутивні		
2.1. Зовнішності	–	10 (0,9%)
2.2. Внутрішнього стану	3 (1,9%)	–
Всього	3	10
3. Сирконстантні		
3.1. Способу	19 (12%)	38 (3,5%)
3.2. Ступеневі	–	21 (1,9%)
Всього	19	59
4. Предикатно-сирконстантні		
4.1. Способу	84 (53,2%)	691 (63,6%)
4.2. Прояву кольору	–	41 (3,8%)
Всього	84	691
5. Атрибутивно-актантні		
5.1. Рис характеру	–	24 (2,2%)
5.2. Фізичного стану	2 (1,2%)	28 (2,6%)
5.3. Зовнішності	14 (8,9%)	109 (10%)
5.4. Кольору	–	46 (4,2%)
Інші	4 (2,6%)	7 (0,6%)
Всього	20	214
Разом	158 (100%)	1087 (100%)

Висновки. Як видно із таблиці, для носіїв досліджуваних мов найбільше труднощів викликає характеристика прецизійності способу виконання тієї чи іншої дії, шляхом вживання прислівників, та характеристика ознаки, шляхом вживання прикметників (кількісна перевага предикатно-сирконстантних та атрибутивно-актантних порівняльних уточнень), тому мовці вдаються до уточнювального порівняння, як засобу, який полегшує адекватне сприйняття висловлення. Кількісна різниця порівняльних уточнень у досліджуваному матеріалі може бути продиктована різними правилами пунктуації в кожній з мов. Той факт, що в англійській мові відокремлення порівняльного звороту є факультативним закономірно знижує кількість такого виду уточнень у порівнянні з українською мовою, де наявність коми перед аналогічною конструкцією є регламентованою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ашмарина И. Л. Уточнение как член предложения в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. Л. Ашмарина. — СПб., 1999. — 20 с.
2. Бондаренко Ф. Н. О некоторых вопросах синтаксиса / Ф. Н. Бондаренко // Русский язык в школе. — 1952. — № 2. — С. 18–25.
3. Даугтя Ф. В. Сравнительные конструкции, переходные между сложными и простыми предложениями, с показателем сравнения как : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01/ Ф. В. Даугтя. — М., 1997. — 166 с.
4. Камышев Н. С. К вопросу об уточняющих конструкциях в простом предложении / Н. С. Камышев // Ученые записки Московского государственного педагогического института им. В. И. Ленина. — М., 1964. — № 216: Современный русский язык. Морфология и синтаксис. — С. 58–66.
5. Руднев А. Г. Обособленные сравнительные обороты, принципы их разграничения от неполных сравнительных придаточных / А. Г. Руднев // Ученые записки Ленинградского педагогического института. — 1963. — Т. 242. — С. 5–23.
6. Сидоренко Е. Н. Очерки по теории местоимений современного русского языка / Е. Н. Сидоренко. — К.; Одесса : Лыбидь, 1990. — 148 с.
7. Усищева Ю. Г. Уточняющие обстоятельства места / Ю. Г. Усищева // Ученые записки. — Кишинев, 1957. — Т. XI. — С. 135–148.
8. Kallas K. Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim / K. Kallas. — Toruń, 1980. — 270s.
9. Mayer Ch. Apposition in contemporary English / Ch. Mayer. — Cambridge University Press, 2009. — 126 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів [Електронний ресурс] / Дж. Голсуорсі. — Режим доступу : <http://manybooks.net/titles/galswortetext03fsaga11.html>.
11. Нечуй-Левицький І. Князь Єремія Вишневецький [Електронний ресурс] / І. Нечуй-Левицький. — Режим доступу : <http://www.ukrlit.org/nechui-levytskyi>.
12. Нечуй-Левицький І. Гетьман Іван Виговський. [Електронний ресурс] / І. Нечуй-Левицький. — Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=48&page=45>.

Надійшла до редакції 11.04.14

© 2014 Л. Л. Славова
(м. Київ)

ПОЛІТИЧНА ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ СУЧАСНИХ ЗІСТАВНИХ СТУДІЙ

СЛАВОВА Л. Л. ПОЛІТИЧНА ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ СУЧАСНИХ ЗІСТАВНИХ СТУДІЙ

У статті окреслені теоретичні підвалини політичної лінгвоперсонології у зіставному аспекті, яка спрямована на дослідження мовної особистості громадського діяча як нового напрямку сучасних мовознавчих студій, іміджології та піар-менеджменту. Об'єктом зіставної політичної лінгвоперсонології є мовні одиниці різних рівнів, дискурсивні одиниці (комунікативні стратегії та тактики; пресупозитиви), які використовуються політиком. Центральним поняттям виступає модель мовної особистості політика.

СЛАВОВА Л. Л. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЛИНГВОПЕРСОНОЛОГИЯ КАК ПЕРСПЕКТИВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ СОПОСТАВИТЕЛЬНЫХ СТУДИЙ

В статье очерчены теоретические основы политической лингвоперсонологии в сопоставительном аспекте, которая направлена на исследование языковой личности общественного деятеля как нового направления современных языковедческих студий, имиджологии и пиар-менеджмента. Объектом сопоставительной политической лингвоперсонологии являются языковые единицы разных уровней, дискурсивные единицы (коммуникативные стратегии и тактики; пресупозитивы), которые используются политиком. Центральным понятием выступает модель языковой личности политика.

SLAVOVA L. L. POLITICAL LINGUISTIC PERSONOLOGY AS THE NEW DIRECTION IN MODERN COMPARATIVE STUDIES

The article considers the theoretical grounds of political linguistic personology in the comparative perspective that focuses on the study of language personality as a public figure. It shapes a new direction of modern linguistic studies, image and public relations management. The object of comparative political linguistic personology are units of different levels, discursive units (communication strategies and tactics; background knowledge) used by a politician. The central concept is the model of language personality of a politician. Language personality of a politician represents typical features of the representative of this social sphere and specific features characteristic of representatives of a certain linguoculture. Individual, idioethnic characteristics of a personality are reproduced through discursive, communicative, sociolinguistic and cognitive manifestations of public figures' professional activities.

Ключові слова: політична лінгвоперсонологія, мовна особистість, картина світу, лінгвокультура.

В останні десятиліття відбувається становлення нової галузі лінгвістичного знання – лінгвістичної персонології. Теоретичні підвалини цього напрямку закладені у працях В. В. Виноградова [4], Г. І. Богіна [3], Ю. М. Караулова [17]. Лінгвоперсонологія є новим напрямом розвитку сучасного мовознавства, який спирається на здобутки антропоцентризму. Ключовим поняттям лінгвоперсонології є мовна особистість з певним віковим, гендерним, професійним, соціальним статусом, світоглядом, особливостями мислення. Визначення мовної особистості, її структури та типології сьогодні висувається в центр зіставного мовознавства [див., напр., 28], яке набуло виразних ознак антропоцентричності.

Лінгвоперсонологія розбудовувалась на матеріалі окремих мов, тому важливо розглянути мовну особистість у зіставному мовознавстві. Порушена проблема трактування лінгвокогнітивної та дискурсивно-вербальної природи мовної особистості лідера у зіставному аспекті, належить до **актуальних** питань сучасної лінгвістичної

науки. З позицій лінгвістичної персонології мовну особистість вивчають як колективну або ідіолектну [12; 16; 27; 32; 33]; стандартну та нестандартну мовну особистість, яка відрізняється від установлених мовних зразків [27, с. 114]. На меті статті визначити теоретичні основи політичної лінгвоперсонології у зіставному аспекті.

Оскільки мовна особистість політика є складним явищем та потребує комплексного аналізу, необхідно його розглянути з позицій політичної лінгвоперсонології. **Політична лінгвоперсонологія** спрямована на дослідження мовної особистості громадського діяча як нового напрямку сучасних мовознавчих студій, іміджології та піар-менеджменту.

Мовна особистість громадського діяча визначається як особистість, що має регулярний досвід публічних виступів і мовленнєвий імідж, що сприяє популярності людини [7], та відіграє вагомую соціальну роль у певній етнокультурній спільноті [18]. До таких особистостей можна віднести політиків, громадських діячів, а також людей, які здатні справляти сильний вплив на поведінку інших людей.

Найсуттєвіші риси поняття мовної особистості були визначені Ю. М. Карауловим [17]. У сучасній лінгвістиці його дослідженням передували численні праці, присвячені вивченню та розробці теорії мовної особистості. Йдеться про:

- теоретико-методологічний аспект [3; 17; 12];
- мовна особистість у психолінгвістичному аспекті [11; 30; 39];
- мовна особистість у соціолінгвістичному аспекті [1; 23];
- мовна особистість у лінгвокогнітивному аспекті [2; 15; 40];
- мовна особистість в прагматичному аспекті [31];
- мовна особистість у комунікативно-діяльнісному аспекті [31; 34; 33; 41];
- мовна особистість в аспекті культурного простору [8; 13; 14; 19; 21; 38];
- мовна особистість у міжкультурній комунікації [9; 10; 25];
- мовна особистість у науково-гуманітарному тексті [35];
- феномен мовної особистості з позицій лінгводидактики [3; 29 та ін.];
- мовна особистість у культурологічному аспекті [6].

Поняття мовної особистості в сучасних лінгвістичних розвідках отримує неоднозначне тлумачення та досліджується у різних мовознавчих парадигмах. Це спричинило насамперед різноманіття термінів на позначення мовної особистості в мовленнєвому, комунікативному та дискурсивному вимірах.

Зважаючи на широкий спектр термінів на позначення людини в мовному, мовленнєвому, комунікативному та дискурсивному просторах, вважаємо за доцільне внести певну послідовність та логічність у визначення поняття «мовна особистість». У сучасних лінгвістичних розвідках функціонують такі терміни, як мовна особистість [17], мовець [22]; мовленнева особистість [22], комунікативна особистість [22; 34] та

дискурсивна особистість [33]. Як різновид визначено поняття харизматична мовна особистість [28] та амбівалентна мовна особистість [20].

Об'єктом зіставної політичної лінгвоперсонології є мовні одиниці різних рівнів, дискурсивні одиниці (комунікативні стратегії та тактики; пресупозитиви), які використовуються політиком.

Центральним поняттям в аспекті когнітивно-дискурсивного феномену мовної особистості виступає модель мовної особистості.

Найсуттєвіші риси поняття «мовна особистість» були визначені Ю. М. Карауловим. Під мовною особистістю розуміється сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття ним мовних творів (текстів), які розрізняються а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною і точністю відображення дійсності, в) певною цільовою спрямованістю [17, с. 36]. Мовна особистість виступає узагальненим образом носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, настанов та поведінкових реакцій на кожному з рівнів мовної особистості [17]. Сукупність лінгвістичних здібностей і соціо-психолінгвістичних характеристик індивіда зумовлюють створення, сприйняття мовних творів, які відображають відповідні риси особистості й тому мають певну когнітивну глибину, комунікативно-прагматичну спрямованість, структурно-мовну діяльність [35].

У подальшому мовну особистість визначали як складну багаторівневу функціональну систему, що включає рівні володіння мовою (мовна компетенція), володіння способами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативну компетенцію) та знання про світ (тезаурус) [37, с. 85]. Кожний із цих рівнів мовної особистості знаходить своє відображення у структурі дискурсу [24, с. 234–235]; виявлення рівнів можливе лише в контексті певної культури та в мовленнєвій діяльності [17] або ж у ментальному лексиконі [26, с. 12].

Мовну особистість уже розглядати як статусно-символічну. Сприйняття мовної особистості лідера як комплексного прототипу [9, с. 198] забезпечує взаємодію між комунікантами в різних дискурсивних ситуативних умовах у певній лінгвокультурі. Зокрема, у період кризової (революційної) ситуації мовна особистість харизматичного політичного лідера [28, с. 8–9] здійснює емоційне керівництво масами.

За В. В. Красних, мовна особистість може виступати в різних іпостасях, а саме: мовець, мовна особистість, мовленнева особистість та комунікативна особистість [22]: **мовець** – особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнева діяльність; **мовна особистість** – особистість, яка проявляє себе в мовленнєвій діяльності та володіє певною сукупністю знань і уявлень; **мовленнева особистість** – особистість, яка реалізує себе в комунікації, вибирає та здійснює ту чи іншу стратегію й тактику спілкування, вибирає та

використовує той чи інший репертуар засобів (як власне лінгвістичних, так і екстралінгвальних); **комунікативна особистість** – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, який реально діє в реальній комунікації [22, с. 17].

У континуальному комунікативному / дискурсивному просторі діє **дискурсивна особистість**, яка виявляє свій потенціал як мовленнєва, комунікативна та етносемантична [33, с. 18]. Залежно від типу дискурсивних відносин, у які вона включена в певні моменти спілкування [36, с. 127], вона здатна поряд із мовним кодом використовувати й трактувати інші семіотичні коди. **Етносемантична особистість** [5; 33] об'єктивує закріплені в лексичній системі базовий національно-культурний прототип носія певної мови, світоглядні настанови, ціннісні пріоритети та поведінкові реакції якої відображені в словникових дефініціях [33, с. 20]. **Мовленнєва особистість** визначає свою належність до певного етносу через специфічні поведінкові стереотипи. **Комунікативна особистість** розглядається як сукупність особливостей вербальної поведінки людини при використанні національної мови як засобу спілкування. Зазначений підхід до визначення різновидів мовної особистості відбиває дихотомію мова – мовлення, через яку реалізуються національні параметри комунікативної поведінки узагальненого носія мови.

Вважаємо за доцільне використовувати термін **мовна особистість**, оскільки людина реалізує свій комунікативний потенціал лише через мову. У мовленнєвому, комунікативному та дискурсивному середовищах особистість виявляється через мову, через ті мовні засоби, які вона використовує у комунікативному акті. Мовні засоби, які використовуються для мовленнєвого впливу, відображають не тільки індивідуальні риси мовної особистості, але й особливості та закономірності, що притаманні тій чи іншій комунікативній культурі. Мовну особистість розглядаємо слідом за Л. І. Гришаєвою [9, с. 17] як культурно специфічний когнітивно-дискурсивний інваріант, що реалізується у різних дискурсивних умовах різноманітними варіантами. Таке розуміння мовної особистості вимагає залучити до аналізу когнітивні, дискурсивні та культурні фактори. У кожній мовній особистості існують свої уявлення про світ, певна мовна та концептуальна картини світу. Останні визначають вибір комунікантами мовленнєвих засобів, як вербальних, так і невербальних у певній ситуації спілкування. Певні риси особистості знаходять своє вираження у відповідних мовних структурах та мовленнєвих формах [26, с. 7], а спосіб та тип спілкування є культурно специфічними. Таким чином, у структурі мовної особистості переплітаються її особистісні характеристики (різні види знань, компетенції) та культурно специфічні характеристики.

Мовна особистість політика як узагальнений образ втілює типові риси представників цієї професії та специфічні риси, притаманні представникам певної лінгвокультури. Індивідуальні та ідіоетнічні риси особистості відтворюються через дискурсивні,

комунікативні, соціолінгвістичні та когнітивні вияви професійної діяльності громадського діяча. Мовна особистість політика може виступати в чотирьох іпостасях: 1) як індивідуальна особистість, наділена певними віковими, гендерними та статусними характеристиками; 2) як колективна особистість, оскільки є виразником ідей стратуму або нації; 3) узагальнено-символічна особистість (ярлик стратуму чи етно-національної спільноти в очах інших); 4) сконструйована особистість, оскільки існує інститут спічрайтерства і для політиків високого рангу інші пишуть тексти промов.

Поняття «мовна особистість політика» стоїть у центрі багатьох наук, з-поміж яких треба виокремити лінгвістику, іміджологію, PR, і кожна наука відцентрує ряд іманентних цій науці проблем. До лінгвістичних проблем належать питання домінантних мікротем комунікативного процесу та особливості їхньої вербалізації. Виявлення життєвих домінант, настанов, мотивів конкретної мовної особистості знаходить своє відображення, зокрема в мовленнєвих текстах. Серед національних потреб політики, як правило, актуалізують певне коло питань. Серед них – **питання економічної стабільності:**

... stressing the importance of the two countries working together to combat the global economic crisis.

“The economic stability of the world rests in no small part on the cooperation between . . . the United States and China,” Biden said. “It is the key, in my view, to global economic stability” [45].

Надзвичайна важливість вирішення економічних питань у даному випадку між двома країнами, Китаєм та США, актуалізується через вибір відповідних лексичних засобів *importance, the key, to combat the global economic crisis, global economic stability*. Ключові слова та словосполучення (*economic stability, global*) повторюються неодноразово, що підкреслює значимість економічної стабільності не лише для двох країн, а країн усього світу.

Національні потреби взаємодіють із загальнонародськими з позицій **принципів справедливості та гідності:**

... and to see that the principles of justice and human dignity are upheld by all [43].

Колективні потреби охоплюють інтереси соціально-групові, демографічні, професійні, релігійні та територіальних громад. До кола таких потреб та інтересів належить, зокрема грошове питання та вплив грошей на **рівень життя людей:**

... “What we’ve seen over the past year is the growing awakening to the problem of money in politics and how it impacts regular people’s lives.” “People generally agree when you talk about special interests and corporate interests having too much power” [44].

Основним феноменом, у якому виявляється діяльність політика, є **політичне життя країни та суспільства**, що відтворюється у засобах масової інформації.

Слід зазначити, що адресат ЗМІ має справу не з реальною особою громадського діяча, а

її відображенням, тобто іміджем громадського діяча, сформованим у медійному дискурсі.

Серед інших важливих питань, що піднімає політичний лідер, є **мовне питання**:

... мовного питання в Україні немає. ... на які мають дати відповідь історики, витягують мовні питання, – вважає Кличко. Мовне питання піднімається під час виборів – Чому в Німеччині державна мова німецька? У Франції – французька? Чому в Україні державна мова повинна бути інша? [42].

Надзвичайна важливість вирішення мовного питання актуалізується через вибір відповідних лексичних засобів *мовне питання в Україні, суспільство, державна мова*. Ключове словосполучення (*мовне питання*) повторюються неодноразово, що підкреслює значимість зазначеної проблеми.

Отже, можна визначити питання лінгвістичного кола, що є дотичними до проблеми «мовна особистість політика»: статус мовної особистості політика, домінантні мікротеми у складі вербальної картини світу, форми жанрової об'єктивації політичного дискурсу. Статус мовної особистості політика визначається як узагальнений образ, оскільки втілює типові риси представників цієї професії. Домінантними мікротемами у складі вербалізованої картини світу є питання соціально-політичного життя, економічне та мовне питання. Перспектива дослідження вбачається у розробці напряму зіставної дискурсології, зокрема політичної дискурсології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алефиренко Н. Ф.* Ценностно-смысловая природа языкового знания / Н. Ф. Алефиренко // *Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации.* — Волгоград : Колледж, 2001. — С. 3–11.
2. *Бабушкин А. П.* Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. — 104 с.
3. *Богин Г. И.* Модель языковой личности и её отношение к разновидностям текстов : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языкознания» / Г. И. Богин. — Л., 1984. — 45 с.
4. *Виноградов В. В.* О художественной прозе / В. В. Виноградов. — М. ; Л. : Наука, 1930. — 186 с.
5. *Воркачев С. Г.* Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // *Филологические науки.* — 2001. — № 1. — С. 64–72.
6. *Воробьев В. В.* Лингвокультурология : [монография] / В. В. Воробьев. — М. : Изд-во РУДН, 2008. — 336 с.

7. *Волкова В. В.* Имиджелогия : [учеб.-метод. пособ.] / В. В. Волкова. — Ставрополь : Изд-во СевКавГТУ, 2005. — 166 с.
8. *Городецкая Л. А.* Лингвокультурная компетентность личности : [монография] / Л. А. Городецкая. — М. : МАКС Пресс, 2007. — 224 с.
9. *Гришаева Л. И.* Введение в теорию межкультурной коммуникации : [учеб. пособ.] / Л. И. Гришаева, Л. В. Цурикова. — М. : Изд-ский центр «Академия», 2006. — 336 с.
10. *Донец П. Н.* Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой, вопросы этики и дидактики : [монография] / П. Н. Донец. — Харьков : Штрих, 2001. — 386 с.
11. *Залевская А. А.* Слово в лексиконе человека: Психолингвистическое исследование / А. А. Залевская. — Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1990. — 208 с.
12. *Иванцова Е. В.* Феномен диалектной языковой личности / Е. В. Иванцова. — Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2002. — 312 с.
13. *Ивушкина Т. А.* Язык английской аристократии: социально-исторический аспект / Т. А. Ивушкина. — Волгоград : Перемена, 1997. — 156 с.
14. *Карасик В. И.* Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. — Волгоград ; Архангельск : Волгоградский пед. университет им. А. С. Серафимовича, 1996. — С. 3–16.
15. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2004. — 477 с.
16. *Карасик В. И.* Язык социального статуса / В. И. Карасик. — М. : Гнозис, 2002. — 333 с.
17. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : Наука, 1987. — 263 с.
18. *Кокоза Г. А.* Дескрипції одягу в дискурсивно-прагматичному аспекті (на матеріалі сучасної англійської публіцистики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. А. Кокоза. — К., 2011. — 20 с.
19. *Колесов В. В.* Ментальные характеристики русского слова в языке и в философской интуиции / В. В. Колесов // Язык и этнический менталитет : [сб. науч. тр.]. — Петрозаводск, 1995. — С. 13—24.
20. *Котова Н. С.* Амбивалентная языковая личность в политическом дискурсе (на материале английского языка) : [монография] / Н. С. Котова. — Ростов н/Д., 2010. — 120 с.

21. *Кочеткова Т. В.* Языковая личность носителя элитарной речевой культуры (социолингвистический аспект) / Т. В. Кочеткова // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты. — Волгоград : Перемена, 1998. — С. 20—28.
22. *Красных В. В.* Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация) : [монография] / В. В. Красных. — М. : Диалог — МГУ, 1998. — 352 с.
23. *Крысин Л. П.* Речевое общение и социальные роли говорящих / Л. П. Крысин // Социолингвистические исследования. — М. : Наука, 1976. — С. 42—52.
24. *Левицкий А. Э.* Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка : [монография] / А. Э. Левицкий. — К., 1998. — 362 с.
25. *Леонтович О. А.* Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения : [монография] / О. А. Леонтович. — М. : Гнозис, 2005. — 352 с.
26. *Наумов В. В.* Лингвистическая идентификация личности / В. В. Наумов. — М. : Ком книга, 2006. — 240 с.
27. *Нерознак В. П.* Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины / В. П. Нерознак // Сборник научных трудов Московского государственного лингвистического университета. — 1996. — Вып. № 426. Язык. Поэтика. Перевод. — С. 112—116.
28. *Петлюченко Н. В.* Харизматика: мовна особистість і дискурс : [монографія] / Н. В. Петлюченко. — Одеса : Астропринт, 2009. — 464 с.
29. *Прохоров Ю. Е.* Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в межкультурной коммуникации / Ю. Е. Прохоров // Функциональные исследования : [сб. ст. по лингвистике]. — М. : МГУ, 1997. — Вып. 4. — С. 5—21.
30. *Пушкин А. А.* Прагмалингвистические характеристики авторитарной языковой личности : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языкознания» / А. А. Пушкин. — Чебоксары, 1992. — 16 с.
31. *Седов К. Ф.* Структура устного дискурса и становление языковой личности: Грамматический и прагмалингвистический аспекты / К. Ф. Седов. — Саратов : Изд-во Саратов. пед. ин-та, 1998. — 112 с.
32. *Седов К. Ф.* Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / К. Ф. Седов. — М. : Лабиринт, 2004. — 320 с.
33. *Седых А. П.* Этнокультурные характеристики языковой личности (на материале французской языковой личности) : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / А. П. Седых. — Белгород, 2006. — 418 с.

34. *Сентенберг И. В.* Языковая личность в коммуникативно-деятельностном аспекте / И. В. Сентенберг // Языковая личность: проблемы значения и смысла : [сб. науч. тр. / под ред. И. В. Сентенберг, В. И. Карасика]. — Волгоград : Перемена, 1994. — С. 14–24.
35. *Синиця І. А.* Мовна особистість автора у науково-гуманітарному тексті ХІХ століття (комунікативний, культурологічний, образно-стилістичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / І. А. Синиця. — К., 2007. — 36 с.
36. *Солощук Л. В.* Вербальні та невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Л. В. Солощук. — Харків : Константа, 2006. — 300 с.
37. *Сухих С. А.* Черты языковой личности / С. А. Сухих // Коммуникативно-функциональный аспект языковых единиц . — Тверь : Твер. гос. ун-т, 1993. — С. 85–91.
38. *Тхорик В. И.* Языковая личность в аспекте лингвокультурологических характеристик / В. И. Тхорик. — Краснодар : Кубан. гос. ун-т, 2000. — 196 с.
39. *Фрумкина Р. М.* Лингвистика и критика социальных наук / Р. М. Фрумкина // Известия РАН. — Серия литературы и языка. — 2006. — Т. 65. — № 1. — С. 3–11.
40. *Шахнарович А. М.* Языковая личность и языковая способность / А. М. Шахнарович // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. — М. : Ин-т русского языка РАН, 1995. — С. 211–223
41. *Шаховский В. И.* Когнитивные ресурсы эмоциональной языковой личности / В. И. Шаховский // Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации. — Волгоград : Колледж, 2001. — С. 11–16.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

42. «Провінція» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://provincia.com.ua/novini/news_poltika/2010-klichko-movne-pitannya-pdnmayut-pered-viborami-mpotenti-v-poltic.html.
43. «The New York Times» [Electronic resource]. — Режим доступу : <http://www.nytimes.com/2011/03/29/world/africa/29prexy.html>.
44. «The Washington Post» [Electronic resource]. — Режим доступу : <http://www.washingtonpost.com/content/article/2011/03/02.html>.
45. «The Washington Post» [Electronic resource]. — Режим доступу : http://www.washingtonpost.com/world/asia-pacific/biden-in-china-says-relations-key-to-global-economy/2011/08/18/gIQAf4uHNJ_story.html.

Надійшла до редакції 17.03.14

© 2014 В. А. Хохлова
(г. Донецк)

ОБЩАЯ СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛИЙСКОЙ И УКРАИНСКОЙ ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

ХОХЛОВА В. О. ЗАГАЛЬНА СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ТОПОНІМІЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Стаття присвячена опису загальної методики аналізу семантичних особливостей англійської та української топонімічної фразеології. Представлені методи та прийоми розкривають специфіку формування і функціонування фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом у досліджуваних мовах.

ХОХЛОВА В. А. ОБЩАЯ СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛИЙСКОЙ И УКРАИНСКОЙ ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Статья посвящена описанию общей методики анализа семантических особенностей английской и украинской топонимической фразеологии. Представленные методы и приемы раскрывают специфику формирования и функционирования фразеологических единиц с топонимическим компонентом в исследуемых языках.

KHOKHLOVA V. A. GENERAL SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH AND UKRAINIAN TOPONYMIC PHRASEOLOGY

Modern linguistics operates a number of methods in order to achieve the research objectives in the most effective way, showing a tendency to the combinability of various general scientific and purely linguistic methods of analysis of the language material. The present article focuses on the description of the general methodology of analysis of semantic peculiarities of English and Ukrainian toponymic phraseology. The methods and techniques reveal the specificity of formation and functioning of phraseological units with a toponymic component in the languages under study. The choice of methods and techniques of linguistic analysis is associated with the peculiarities of the object of study and specific tasks. The first stage is a theoretical analysis of the literature on the problem provided. The second phase is the selection of phraseological units with a toponymic component from English and Ukrainian dictionaries. Other stages of the research involve the following methods: phraseological identification, descriptive method, etymological method, semo-component analysis, linguocultural method, quantitative analysis, method of comparison.

Ключевые слова: антропоцентризм, фразеологическая единица, имя собственное, топонимический компонент, этно-культурная семантика.

1. Вводные замечания. В последние десятилетия в лингвистике при исследовании вопросов функционирования языка все большее значение приобретает фактор человека как активного субъекта познания, обладающего индивидуальным и социальным опытом, системой знаний о мире, отраженной в его сознании концептуальной картиной окружающей действительности. Антропоцентрическая переориентация языкознания свидетельствует о смене приоритетов, о переходе от лингвистики традиционной с ее доминирующим вниманием к языковым формам, рассматриваемым вне связей с разнообразными аспектами бытия языка, к лингвистике антропоцентрической, предполагающей исследование языка в непосредственной связи с индивидуумом, в результате чего возникают такие области лингвистического изучения, как лингвокультурология и когнитивная лингвистика [2].

Особое место в изучении языка в русле антропоцентрической парадигмы принадлежит фразеологии, являющейся языковым творчеством народа, в которой отражены национально-специфические представления о мире, веками накопленный опыт,

ощущения, мировоззрение определенного лингвосообщества. В этой связи представляется перспективным изучение специфики фразеологии на фоне языковых единиц, отличающихся повышенной социальностью, связью с жизнью общества. К таким единицам можно отнести собственные имена (далее ИС), поскольку они являются особенностью языков всех времен и народов и способны многое рассказать о прошлом и настоящем определенного социума. Ономастическая фразеология составляет именно тот пласт языковых единиц, которые через “колоритные имена” сообщает о своеобразных обычаях, способе мышления, истории и мифологии народа [4, с. 5].

Одним из этно-маркированных ИС является “топоним”, который во фразеологической единице (далее ФЕ) выполняет функцию “культурноносного знака языка”, так как этот оним всегда ассоциируется с определенным общим понятием, географическим объектом и, наравне с этим, называет индивидуальный объект или предмет. Например: англ. *Chicago* – название города, укр. *Дніпро* – название реки.

В составе ФЕ топоним теряет функцию идентификации и индивидуализации и превращается в способ оценочной характеристики, аккумулируя социально-историческую, интеллектуальную, экспрессивно-эмоциональную информацию конкретного национального характера. Однако стоит отметить, что, так как топонимический компонент (далее ТК) указывает на конкретный реальный или нереальный объект, являясь при этом носителем экстралингвистической информации, в сознании человека переосмысленный ТК все равно будет ассоциироваться с исходным образом, создавая с ним единое понятие. Например: ФЕТК *Chicago pinapple* ‘граната’ эксплицирует социокультурную информацию о том, что Чикаго – гангстерский город; ФЕТК *Фашист думав Дніпро переплуть – і пішов на дно раків ловить* подчеркивает победу украинских войск над фашистскими захватчиками.

До настоящего времени английские и украинские ФЕТК, представляющие различные по своим социально-историческим истокам английскую и украинскую лингвокультуры, не являлись предметом сопоставительного изучения, что делает их интересным объектом изучения с позиции лингвокультурологии. Все вышесказанное обуславливает **актуальность темы исследования**. Актуальность темы исследования также определяется общей антропоцентрической направленностью изучаемых единиц, так как именно топонимам как наименованиям различных географических названий, принадлежит главная роль в процессе осмысления человеком его жизненного пространства [7].

Объектом исследования являются ФЕТК в современном английском и украинском языках, его **предметом** – особенности топонима как экспонента национально-культурной семантики ФЕ и его влияние на формирование национально-маркированного своеобразия

ФЕТК в языках сопоставления.

Целью данной статьи является описание особенностей национально-культурной семантики английских и украинских ФЕТК через призму взаимодействия языковых и внеязыковых культурологических факторов.

Материалом исследования послужили 711 ФЕТК английского языка и 735 ФЕТК украинского языка, отобранные методом сплошной выборки из фразеологических словарей английского и украинского языков [10–19].

2. Методы исследования топонимической фразеологии. Топонимический компонент в составе ФЕ представляет собой отдельный класс имен собственных с усложненной семантикой, план содержания которых сводится к идентификации. Географические названия выступают историко-культурными и пространственно-временными вехами истории определенного этноса и его языка.

В составе фразеологических единиц ТК подвергаются фразеологизации, т.е. становятся носителями и трансляторами социо-исторических фактов о духовной и материальной культуре, национальном менталитете определенного лингвосоциума, в силу того, что они конденсируют весь своеобразный комплекс культуры и психологии данного народа, неповторимый способ его образного мышления.

Теоретическая и эмпирическая часть исследования семантической структуры и значение топонимов базируется на трудах Д. О. Добровольского, Е. Ф. Кудиной, О. А. Мороз, О. Я. Остаповича, А. Д. Райхштейна, А. В. Уразметовой, Ю. А. Фирсовой [1; 3; 4; 5; 6; 8; 9].

Выбор методов и приемов лингвистического анализа связан со спецификой объекта исследования и конкретными задачами. На **первом этапе** проводится теоретический анализ литературы (критический анализ исследований по данной тематике). На **втором этапе** путем сплошной выборки из лексикографических источников были отобраны фразеологизмы с ТК. На **последующих этапах** исследования материала применялись следующие методы системного анализа, которые способствовали раскрытию внутренней формы изучаемых единиц: *метод фразеологической идентификации, описательный метод, компонентный анализ, лингвокультурологический метод, количественный анализ, метод сопоставления.*

Методология – это комплекс принципов и подходов исследовательской деятельности, на которые опирается исследователь в ходе отбора и анализа языкового материала для достижения поставленной цели и выполнения, связанных с ней, задач. Применение каждого используемого в работе метода дает возможность для описания и интерпретации определенных языковых явлений, включая единицы настоящего исследования, изучение которых вызывает ряд определенных теоретических проблем.

Метод фразеологической идентификации используется для выяснения степени фразеологичности того или иного устойчивого словосочетания. Основным *критерием отбора единиц* для анализа является определение ФЕ как отдельнооформленного, но семантически целостного и неделимого языкового знака. На основе широкого понимания объема фразеологического фонда, привлекались не только ФЕТК со структурой словосочетания, но и коммуникативные единицы, являющиеся пословицами и поговорками.

Цель *описательного метода* – дать полное комплексное описание изучаемых языковых единиц, что позволяет представить эти единицы во всем их структурно-семантическом своеобразии.

Получение этимологических данных предусматривает установление и описание источников происхождения ФЕТК, что способствует пониманию их “внутренней формы”, т.е. глобального фразеологического значения. Использование в настоящей работе генетической классификации ФЕ с ИС, предложенной О. А. Мороз и Е. Ф. Кудиной, дает ключ к пониманию механизма их семантического развития, что способствует правильному осмыслению и восприятию ФЕТК на современном этапе развития английского и украинского языков [3–4].

С помощью *компонентного анализа* устанавливается семантический объем исследуемых единиц и фразеологическая активность ТК в составе ФЕ на основе классификации А. В. Суперанской, что в свою очередь позволяет описать особенности этно-культурной и аксиологической семантики изучаемых единиц [7].

Лингвокультурологический анализ применяется для выявления влияния национально-культурных факторов на формирование целостного значения ФЕТК и описания специфики английской и украинской ценностной картины мира.

Использование *количественного анализа* позволяет установить не только общий объем ФЕТК, но и определить частотность употребления и продуктивность определенных структурно-грамматических и семантических типов ФЕТК.

Цель *сопоставительного метода* – путем сопоставления выявить общие (этноинтегрирующие) и отличительные (этнодифференцирующие) черты топонимической фразеологии в языках сопоставления.

Совокупность вышеупомянутых методов исследования языкового материала делает возможным выявление и описание структурно-семантических особенностей ФЕТК с учетом их этно-культурной специфики.

3. Семантическая характеристика топонима в составе ФЕТК. Национально-культурную семантику топонимической фразеологии следует рассматривать с учетом того, что топонимический компонент в составе ФЕ утрачивает признаки имени собственного и превращается из “онима – топонима” в “наименование – символ”,

содержащий информацию об истории этноса, его социальной жизни, его материальной и духовной культуре. При этом ТК в составе ФЕ сохраняет ономастическую по форме связь с исходным наименованием [4, с. 6].

Топонимические денотаты разнообразны и могут быть классифицированы на основе типа именуемого объекта. В работе выделены 10 разновидностей топонимических денотатов в составе ФЕ языков сопоставления (см. табл. 1).

Таблица 1. *Классификация ТК по типу именуемого объекта в составе английской и украинской топонимической фразеологии*

Тип именуемого объекта	Кол-во ФЕТК (%) англ.	Кол-во ФЕТК (%) укр.
1. Топоним-прозвище Неофициальное, иносказательное название географического объекта	206 ФЕ – 28,9 %	–
2. Астионим ИС города	117 ФЕ – 16,45%	182 ФЕ – 24,76%
3. Хороним ИС территории, области, района	97 ФЕ – 13,64%	78 ФЕ – 10,61%
4. Гидроним ИС водного объекта	79 ФЕ – 11,11%	58 ФЕ – 7,89 %
5. Ойкодоним ИС здания	58 ФЕ – 8,3%	–
6. Агороним ИС городской площади, рынка	51 ФЕ – 7,17%	–
7. Ойконим ИС сельского поселения	49 ФЕ – 6,89%	342 ФЕ – 46,5%
8. Годоним ИС проспекта, улицы	47 ФЕ – 6,61%	33 ФЕ – 4,49 %
9. Ороним ИС элементов рельефа земной поверхности	6 ФЕ – 0,84%	35 ФЕ – 4,76 %
10. Дромоним ИС наземного пути сообщения	–	7 ФЕ – 0,95%
Всего	711	735

Компонентный анализ состава ФЕТК позволяет сделать вывод о том, что в английском языке на первом месте по продуктивности находятся ФЕ с компонентом “топоним-прозвище”, что объясняется тем, что у человека преобладает конкретно-описательный тип мышления и как следствие ему свойственно давать предметам и явлениям имена, названия и описательные характеристики. Прозвища штатов, в свою очередь, являются неотъемлемой частью жизни людей, плодом коллективного творчества, отражением мировоззрения, выступают как коннотирующие имена, способные не только

называть, но и обозначать что-либо, имплицировать атрибут; их семантическую основу составляет указание на существенное, характерное качество называемого штата: прозвище *Land of the Midnight Thaw* (Земля Полуночной Оттепели) штата Аляска обыгрывает его официальное прозвище *Land of the Midnight Sun* (Земля полуночного солнца). Причиной появления такого прозвища послужила проблема глобального потепления.

На втором месте по частотности в английском языке находятся ФЕ с компонентом “астионим”, что можно объяснить незыблемой верой европейского цивилизованного общества, в частности англичан, в значимость *городов* для финансовой, творческой и личной реализации человека.

В украинском языке ФЕ с компонентом “ойконим” занимают первое место по численности и это естественно, так как для украинского менталитета, сельские поселения ассоциируются с землей, как источником существования, символом жизненной силы, достатка и здоровья, бессмертной памяти и вечной жизни.

При изучении топонимической фразеологии, были выявлены топонимы, именующие географические объекты, относящиеся к территории стран, изучаемых языков (*England, London, Україна, Київ*), и топонимы, обозначающие географические объекты за пределами Великобритании, США и Украины (*Rome, Еgypt, Москва, Польша*), которые обладают наибольшей активностью в образовании фразеологических единиц (см. табл. 2).

Таблица 2. *Фразеоактивность топонимов в составе английской и украинской топонимической фразеологии*

Географическое название	Кол-во	Географическое название	Кол-во
England	15	Україна	35
Rome	11	Київ	30
London	8	Москва	21
Tyburn	7	Рим	20
Egypt	5	Львів	19
California	3	Дунай	16
Waterloo	2	Карпати	15
Chicago	2	Краків	14
–	–	Польша	11
–	–	Дніпро	10
–	–	Русь	8
–	–	Сталінград	7
Others	662	Інші	529
Всего	711		735

Анализ фразеоактивных компонентов в составе ФЕТК свидетельствует о том, что в английских и украинских фразеологизмах преобладают топонимы, именующие

географические объекты, относящиеся к территории стран, изучаемых языков, что объясняется тем фактом, что, чем важнее топонимические объекты для представителей определенных лингвосообществ, тем быстрее язык лексикализует их, и следовательно, ФЕ с наименованиями таких географических объектов преобладают в количественном отношении. Однако, и в английской, и в украинской топонимической фразеологии используются топонимы, обозначающие географические объекты за пределами области функционирования рассматриваемых языков, что имеет большую лингвокультурологическую значимость и свидетельствует об историко-культурных связях англоязычных стран и Украины с другими народами.

С точки зрения отображения социокультурных факторов английские и украинские ФЕТК делятся на две группы: 1) национально-культурные, коренные ФЕТК, являющиеся исконно английскими и украинскими единицами, которые отображают своеобразный национально-английский и национально-украинский характер фразеологической системы в языках сопоставления; и 2) межкультурные ФЕТК, заимствованные из мировых языков и их вариантов, и адаптированные в английском и украинском языках, что свидетельствуют о взаимодействии английских и украинских лингвокультур (см. табл. 3).

Таблица 3. *Источники происхождения ФЕТК*

Источники происхождения	Категории источников происхождения ФЕТК	Англ.		Укр.	
		Кол-во	%	Кол-во	%
Национально-культурные	1. ФЕТК, обусловленные социально-историческими факторами	488	68,64	497	67,62
	2. ФЕТК, заимствованные из литературных источников	42	5,91	36	4,9
	3. Фольклорные ФЕТК	26	3,65	84	11,43
Межкультурные	1. ФЕТК библейского происхождения	46	6,47	35	4,76
	2. ФЕТК, источником которых является античная мифология	64	9	19	2,58
	3. ФЕТК, заимствованные из мировых языков и их вариантов	45	6,33	64	8,71
Всего		711	100	735	100

Анализ английской и украинской национально-культурной топонимической фразеологии позволяет выявить важные факты социально-исторического и культурного развития английского и украинского языковых сообществ, составляющие суть их национально-культурной семантики.

Межкультурные фразеологические единицы с топонимическим компонентом знакомят инокультурного реципиента с особенностями жизни другого народа, его

історією, культурою. Наявність інтернаціональних ФЕТК може свідечувати про загальність законів мислення різних народів, а також про наявність певної тенденції до тісної взаємозв'язаності, т.е. глобалізації та взаємообумовленості розвитку мови та культури кожного окремого народу.

4. Висновки. Сопоставительний аналіз національно-культурної семантики топонімічної фразеології сучасного англійського та українського мовних свідчить про те, що топонімічний компонент у складі ФЕ додає колорит, відображає соціально-історичний досвід національного бачення світу, до загальної фразеологічного значення. Національна самобитність елементів досвіду, властива тій чи іншій культурі, обумовлює неповторність індивідуального вигляду цієї культури.

Перспективним представляється дослідження структурно-граматичних особливостей англійської та української топонімічної фразеології, що дозволить всебічно розглянути та проаналізувати роль топоніма в ФЕТК з метою виявлення загального та різного в фразеологічних картинах світу порівнюваних лінгвокультур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Добровольський Д. О.* Вивчення фразеології в вищій школі (на матеріалі німецької мови) / Д. О. Добровольський // Філологічні науки. — 1983. — № 3. — С. 81–83.
2. *Кубрякова Е. С.* Еволюція лінгвістичних ідей у другій половині ХХ століття (досвід парадигмального аналізу) / Е. С. Кубрякова // Мова та наука кінця ХХ століття. — М.: Наука, 1995. — 265 с.
3. *Кудина Е. Ф.* Фразеологічні одиниці з компонентом “імя власне” в сучасній німецькій та українській мовах: автореф. дис. на здобуття учен. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство» / Е. Ф. Кудина. — К., 1982. — 22 с.
4. *Мороз О. А.* Фразеологічні одиниці з компонентом “власне ім'я” в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Мороз. — Донецьк, 2002. — 19 с.
5. *Остапович О. Я.* Національно марковані фразеологічні одиниці австрійського варіанту в сучасній німецькій мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / О. Я. Остапович. — К., 1999. — 19 с.
6. *Райхштейн А. Д.* Сопоставительний аналіз німецької та російської фразеології / А. Д. Райхштейн. — М.: Вища школа, 1980. — 144 с.

7. Суперанская А. В. Что такое топонимика? / А. В. Суперанская. — М. : Наука, 1984. — 182 с.

8. Уразметова А. В. Лингвокультурологический аспект изучения топонимов в составе фразеологических единиц (на материале английского и французского языков) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.20 / А. В. Уразметова. — Уфа, 2006. — 187 с.

9. Фирсова Ю. А. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові: лінгвокультурологічний аспект : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Ю. А. Фирсова. — К., 2002. — 194 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

10. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. — К. : Знання, 2005. — 1056 с.

11. Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови / В. М. Білоноженко. — К. : Наукова думка, 2003. — 1104 с.

12. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. — М. : Живой язык, 1998. — 944 с.

13. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. — К. : Рад. шк., 1991. — 400 с.

14. Приходченко К. І. Універсальний словник-довідник : 30000 слів і виразів сучасної української мови / К. І. Приходченко. — Донецьк : БАО, 2008. — 320 с.

15. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: [в 2 ч.] / Г. М. Удовиченко. — К. : Вища школа, 1984. — Ч. 1 : А – М. — 304 с.; Ч. 2 : Н – Я. — 384 с.

16. Ammer C. The American Heritage Dictionary of Idioms / C. Ammer. — Boston, Massachusetts : Houghton Mifflin Harcourt, 1997. — 729 p.

17. *Cambridge Idioms Dictionary*. — Cambridge : Cambridge University Press, 2006. — 505 p.

18. Cowie A. P. Oxford Dictionary of English Idioms / A. P. Cowie, R. Mackin, I. R. McCaig. — Oxford : Oxford University Press, 1993. — 685 p.

19. *Longman dictionary of English idioms*. — London : Longman Group Ltd. The Pitman Press, 1979. — 677 p.

20. *Siefring. J. Oxford Dictionary of Idioms* / J. Siefring. — Oxford : Oxford University Press, 2004. — 340 p.

Надійшла до редакції 14.04.14

ПЕРЕКЛАД

© 2013 O. V. Litvinyak
(Lviv)

SCHOLARLY LEGACY OF PROFESSOR YURIY OLEKSIYOVYCH ZHUKTENKO IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC RESEARCH IN THE 1950s – 1980s

ЛІТВІНЯК О. В. НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА ЮРІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА ЖЛУКТЕНКА В КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 1950 – 1980 РОКІВ

У статті розглянуто основні напрацювання світової лінгвістики загалом, та перекладознавства зокрема, в період 50-80-х років ХХ ст. Зроблено спробу провести певні паралелі між роботою науковців у Радянському Союзі та поза ним. На такому загальному фоні описано основні контрастивістські та перекладознавчі думки професора Ю. О. Жлуктенка.

ЛИТВИНЯК А. В. НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ ПРОФЕССОРА ЮРИЯ АЛЕКСЕЕВИЧА ЖЛУКТЕНКО В КОНТЕКСТЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ 1950 – 1980 ГОДОВ

В статье рассматриваются основные наработки мировой лингвистики вообще и переводоведения в частности в период 50-80-х годов ХХ в. Произведено попытку провести некоторые параллели между работой исследователей в Советском Союзе и за его пределами. На таком общем фоне описано основные контрастивистские и переводоведческие идеи профессора Ю. А. Жлуктенко.

LITVINYAK O. V. SCHOLARLY LEGACY OF PROFESSOR YURIY OLEKSIYOVYCH ZHUKTENKO IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC RESEARCH IN THE 1950s – 1980s

The 20th century was a very prolific period for linguistics in general and Translation Studies in particular. It was marked by development of many innovative theories and approaches and a turn in linguistic perspectives. Leaving behind comparative historical linguistics that prevailed during the 19th century, linguists paid more attention to synchrony and non-cognate languages. Many languages that had never been studied before became the object of research. Linguistic theories became even more philosophical and offered even more food for thought and less practical results.

Despite existence of some general trends, an opposition between the Western and Soviet scholars can be vividly traced in terms of the subjects, objects and methods of research. While Western linguistics focuses more on sociological, anthropological and philosophical approaches to language, Soviet scholars keep to 'realistic' approach in their research claiming that a science about language should bear practical and applicable results and not just concentrate on illusive postulations of purely theoretical character.

This article is aimed at describing the trends that prevailed in Soviet and Western linguistics in the 1950s – 1980s. This description is used as a background to highlight main views and elaborations of Professor Yu. O. Zhuktenko in the branches of Contrastive Linguistics and Translation Studies.

Keywords: Translation Studies, Contrastive Linguistics, Yu. O. Zhuktenko, comparability, equivalence, adequacy, correspondences.

The **aim** of this paper is to research scholarly legacy of Prof. Yu. O. Zhuktenko in the context of linguistic research of the 1950s – 1980s. The **tasks** to be accomplished herein are to analyze main developments in Soviet and Western linguistics during the abovementioned period; to summarize main views and contributions of Prof. Yu. O. Zhuktenko into the branches of Contrastive Linguistics and Translation Studies; to attempt at determining the place of his legacy among the elaborations of linguistics of the mid-20th century. The **subject** of the paper is scholarly legacy (mainly in the branches of Contrastive Linguistics and Translation Studies) of Prof. Yu. O. Zhuktenko. The **object** of the paper are theoretical sources on Contrastive Linguistics, Translation Studies and some other branches of linguistics, which contribute to

understanding of processes that were taking place in linguistics worldwide in the 1950s – 1980s. The **topicality** of this paper lies in the fact that the scholarly legacy of Prof. Yu. O. Zhluktenko has not been researched profoundly enough yet, especially in a broader global context. Considering all variety of interests of Prof. Yu. O. Zhluktenko, this research could be further extended into study of his contribution into lexicography, language teaching methodology, literature studies, sociolinguistics, etc. within the narrow Ukrainian or Soviet contexts, or even wider global context.

Ukrainian linguists, including translation studies scholars, are practically unknown outside the Ukrainian- and sometimes Russian-speaking world. Their contributions may not be groundbreaking from the global perspective, but step by step they do their job on the way of propelling the Ukrainian linguistic science. Long periods of socio-cultural instability and lack of statehood lead to decline of linguistic and literary research.

The 20th century appeared to be very prolific in terms of elaborating new linguistic theories and developing the old ones. New schools appear in an attempt to digress from the historical comparative tradition.

Generativism recognizes the priority of deductive approach to language research over the inductive one. Generativists interpret language as a phenomenon of human mind and have elaborated formal models of processes of language structure generation [14].

According to R. Robins, “in 1957 [...] Chomsky’s *Syntactic Structures* was published, inaugurating the transformational-generative phase of linguistics, so named from the principle distinctive method and orientation of the work taken in hand [26, p. 226–227]. One of the main postulates of Chomsky’s pertains to the deep and surface structures. The publications of Chomsky’s works changes the linguistic perspectives. The discipline became more anthropocentric and more connected to psychology. The language started being studied from the viewpoint of the speaker instead of that of the listener.

Neo-Humboldtian trend in 20th century linguistics is characterized by the attempts to study the language in close connection with culture of its speakers. The most famous representatives of this trend are F. Boas, E. Sapir and B. Whorf. Their most known elaboration is the Sapir-Whorf Hypothesis of linguistic relativity [14].

However sad it is, the elaborations of Soviet scholars are not much known outside the post-Soviet area due to linguistic and political barriers. Nevertheless, their work deserves attention, as quite a lot was done during this period. Having many schools and trends, Soviet linguistics could be distinguished by relatively unified methodology and, so to say, even “practical” and “pragmatic” attitude to language research. According to the linguistic encyclopedia edited by V. Yartseva, linguistic theory in the USSR can be characterized by understanding of a language as a means of human communication, and as a practical actual consciousness, recognition of

social nature of a language, consideration of extralinguistic meaning presented by it, and historical principles in approaching a language as an object of research [21, p. 474].

Soviet linguists created alphabets for 50 scriptless languages. The scholars researched and published works on historical-comparative linguistics of Turkic, Germanic, Iranian and other languages. In 1960s – 1980s contrastive studies were developed, especially the aspects connected with practical application of its results in language teaching. Lexicology, grammar and phonetics were much in favor. Much attention was paid to Slavic studies, especially to systematic description and standardization of East-Slavic languages. Extensive studies were dedicated to Turkic, Iranian, Finno-Ugrian languages, Northeast-Caucasian languages, and many others.

The “official” position of the Soviet linguistics in regard to foreign developments in the sphere can be illustrated by a quotation from the book *Development of Linguistics in the USSR in 1967–1977*: “Soviet linguistics has already given an estimate to those trends of foreign linguistics that rest content in their schemes not with facts and phenomena of specific languages, as they do not know them, but with artificial, randomly captured “frameworks”. O. Akhmanova is right to believe that the task of linguists is to research natural human languages, rather than vague and fruitless reasoning about transcendent “genotypes” that are hardly different from immaterial fiction of “deep structures” [17, p. 20].

Despite everything said above, some researches of world scholars were accessible to the Soviet linguists. With the beginning of the Khrushchev era it became possible to get hold of some literature dealing with foreign linguistics. In 1960 V. Zvegintsev founded the series *New Developments in Foreign Linguistics* (called *New Developments in Linguistics* in volumes 1–7). Twenty-five volumes of this journal published between 1960 and 1989 introduce glottochronology, Sapir-Whorf hypothesis, glossematics, transformational grammar, syntactic theories in American linguistics, speech act theory, linguistics in China, etc.

In the context of almost total isolation and criticism of new trends and developments Prof. Yu. Zhluktenko contributed a lot to the development of different branches of linguistics in Ukraine trying to catch up with other countries. He dealt with contrastive linguistics, sociolinguistics, lexicography, Translation Studies, literature studies, practical translation, language teaching, etc.

He was the first in Ukraine (earlier some elaborations in that sphere were presented in Canada) to compile and publish (in co-authorship with N. Totska and A. Molodid) a book for teaching Ukrainian to the students with English linguistic background. Together with M. Podvezko he compiled the first post-war English-Ukrainian dictionary. He was also the first to study the Ukrainian language of immigrants in the USA and Canada, by which he made a substantial contribution to the development of sociolinguistics as a discipline. His another effort to develop the Soviet sociolinguistics resulted in his translation of U. Weinreich’s seminal book

Languages in Contact into the Russian language. Not only did this translation surface one of the most influential works in the sphere, but also helped establish some sociolinguistic terms that existed in English but had not been codified in Russian.

He is the author of the first ever Comparative Grammar of the English and Ukrainian Languages (1960) and the first Ukrainian article on theory of contrastive linguistics (co-authored with V. Bublyk) (1976).

Yu. Zhluktenko did a lot to popularize in Ukraine such languages as Frisian and Flemish. He translated from these languages some fairy-tales and prose works, as well as poetry (in collaboration with A. Hryzun). Yu. Zhluktenko and O. Dvukhzhyl'ov wrote the book *The Frisian Language* (in Russian) where they laid out the foundations of the Frisian language and its short history. For his efforts in popularization of the Frisian language Yu. Zhluktenko was privileged to become an honorary member of the Frisian Academy.

Professor Yu. Zhluktenko worked on theoretical and applied (following the classification by Prof. J. Fisiak [22, p. 2]) problems of contrastive linguistics. The scholar delineated his theoretical views mostly in chapters to collective monographs and articles, among them: *Contrastive Linguistics. Problems and Prospects* [2], *Synchronic-Comparative or Confrontative Linguistics* [9], *Contrastive Analysis of Texts* [5], *Contrastive Analysis as a Method of Linguistic Research* [3], *Equivalence Criteria in Contrastive Analysis of Languages* [6], *Fundamentals of Contrastive Analysis of Languages* [7], *Contrastive Aspects of Terminological Systems and Translation* (a review) [4], *Development of Contrastive Research in the People's Republic of Hungary* [8].

A characteristic feature of all Yu. Zhluktenko's theoretical works on contrastive linguistics is the use of a wide range of reference sources including the elaborations of Soviet, as well as Polish, Czech, American and Hungarian schools of contrastive linguistics (which was quite complicated to attain at that time, claims Prof. R. Zorivchak) [12, p. 254]. He had scholarly contacts with Polish contrastivists, mainly with Prof. J. Fisiak who founded the journal "Papers and Studies in Contrastive Linguistics", however, Yu. O. Zhluktenko could not publish his articles there.

In his works on contrastive linguistics Yu. Zhluktenko raised the main problems connected with this field of research, particularly, the definition of such terms as *contrastive linguistics* and *contrastive analysis*, *equivalence*, *tertium comparationis*, and *comparability*. The scholar offers the reader a short historical review advocating the idea that the foundations of synchronic-comparative analysis of languages were laid by the representatives of the Prague Linguistic Circle, particularly by V. Mathesius [2, 9, 7]. Prof. Yu. Zhluktenko discusses the correlation between Contrastive Linguistics and other linguistic disciplines, such as typology, comparative-historical linguistics, area linguistics, theory of translation, etc. [2].

A certain place in Yu. Zhluktenko's works is occupied by ideas on application of the results of Contrastive Linguistics in foreign language teaching. Nevertheless, despite all the importance of Contrastive Analysis in foreign language learning, the scholar is quite critical about it. He writes that in some works in the 1960s "you could not but trace a naïve belief in the theory of Contrastive Analysis as a certain methodological panacea, a universal means against all difficulties and problems of foreign language teaching and learning methodology. However, they ignore the fact that these problems can only be solved in collaboration with other linguistic disciplines. First and foremost, a linguistically adequate and methodologically non-contradictory Contrastive Analysis is preconditioned by a systematic description of each of the languages compared (and this is already the sphere of the corresponding branches of theoretical grammar) and regularities of their real functioning in the domain of speech, where of importance are, for example, stylistics and mathematical methods (calculation of frequency parameters, etc.). Error predicting as one of potential functions of contrastive linguistics cannot do without some factors of extralinguistic nature. For example, consideration of certain extralinguistic aspects (psychological, didactic, etc.) is a necessary precondition of both effective determination of possible mistakes, and explanation of their regularities and frequency, and determination of the reasons of their appearance in the system of language contrasting, and elaboration of a complex of special (H. Helbig calls them therapeutic) exercises to overcome the influence of these reasons" [2, p. 12–13].

Yu. O. Zhluktenko pays much attention to the notion of comparability. In the article *Contrastive Linguistics. Problems and Prospects* comparability is defined through semantic equivalence [2, p. 8]. In his article *Contrastive Analysis of Texts* Yu. O. Zhluktenko claims that semantically different texts are considered "incomparable" while comparison of identical or, at least, partially similar texts can be quite fruitful [5, p. 25].

It is interesting to compare the development of translation studies in the Western world and in Ukraine, and Soviet Union.

The period of 1950s – 1980s is marked in Translation Studies by such names as Frederic Will, Lawrence Vennuti, Eugene Nida, Wolfram Wilss, Otto Kade, Katharina Reiss, James Holmes, André Lefevere, Itamar Even-Zohar, Gideon Toury, and others to the West and East of Ukraine (outside the Soviet Union); and Vilen Komissarov, Stepan Barkhudarov, Yakov Retsker, Yefim Etkind, Aleksandr Shveitser, Lev Latyshev, Andrey Fiodorov, Ivn Kashkin, and others in the Soviet Union; and particularly, Maksym Rylskyi, Hryhoriy Kochur, Viktor Koptilov, Yuriy Zhluktenko, Roksolana Zorivchak, Oleksandr Cherednychenko, and other scholars in Ukraine.

Characterising main developments in this sphere, it is necessary to point out the following. According to E. Gentzler, "during the 1960s, 1970s and 1980s [...] there was little dialogue

among the representatives of differing theoretical camps. Scholars worked primarily in isolation, and the “newness” of the respective theories threatened existing models of investigation” [23, p. 187]. F. Will considered translation from a rather philosophical perspective postulating that language is unstable and stable at the same time, and a person is simultaneously subjected by the language systems and creates language or new relations within it [23, p. 30]. A kind of unity of opposites was brought into Translation Studies from Philosophy.

L. Venuti is famous for his theory of translator’s invisibility claiming that translators tend to stifle their own voice in favor of that of the author [23, p. 37].

E. Nida’s work in the field of translation was mainly of practical character. However, he is famous among translators and translation studies scholars primarily due to his (and Ch. Taber’s) theory of formal correspondence and dynamic equivalence [25].

W. Wilss elaborated his own methodology based on German idealism. This methodology presupposes reduction of the original text and its text type to thematic content. Paraphrasing leads to elimination of differences and archetypical and ahistorical classification of texts.

K. Reiss and K. Vermeer are the proponents of functional approach. “Functionalist theorists regard translation as an *action* carried out by a person who has a specific communication goal, which Reiss and Vermeer refer to as the text’s *Skopos*. Since the appropriateness of the form of communication always relates to the accomplishment of the intended goal, the target culture acquires crucial importance” [23, p. 70]. Functionalist approach stipulates that the most important criterion of translation is its agreement with the aim of the communication. This could be correlated with V. Komissarov’s theory of equivalence levels, which states that despite quite substantial differences between the degrees of equivalence, the most important aspects of all of them are the pragmatic and communicative elements.

“Holmes defined four types of translation each relating differently to the original text and belonging to different theoretical traditions. The first type retains the form of the original; Holmes believed identical form was impossible, but patterns could be made to closely resemble each other, as well as fundamental formal verse structure, such as Richard Lattimore’s mimetic hexameters of Homer’s Greek. The second type aims at discerning the function of the text in the receiving culture and seeks a parallel function within the target language tradition, creating analogous forms that create similar effects, such as Robert Fitzgerald’s blank verse translation of Homer. The third translation type takes the original meaning of the primary text and develops into its own unique shape in the target language, such as Ezra Pound’s organic free verse translation of Homer in the first Canto. The fourth type includes what Holmes calls ‘deviant forms’ which retain minimal similarity between original poem and its translation. Holmes does not illustrate this type; books one and twenty-one of Robert Lowell’s “The Killing of Lykaon” from the ‘Illiad’ may serve as an example” [23, p. 93].

A. Lefevere distinguished seven types of poetry translation: 1) phonemic translation, 2) literal translation, 3) metrical translation, 4) prose versions, 5) rhyming translation, 6) blank verse, and 7) interpretation [23, p. 95].

I. Even-Zohar and G. Toury are known for elaboration of the Polysystem theory. In addition, G. Toury came up with certain translation norms. “Since Toury’s 1980 book [“In Search of a Theory of Translation”], the focus of translation studies shifted from theory to descriptive work” [23, p. 131].

As far as Soviet scholars are concerned L. Barkhudarov dealt with different aspects of translation: referential, pragmatic, intralingual and grammatical. He also elaborated a system of translation transformations [1].

Ya. Retsker worked on the theory of regular correspondences, he described the types of correspondences, as well as different types of lexical and grammatical transformations [16].

A. Shveytser is one of the few representatives of the Soviet Translation Studies who considered the possibility to use methods of generative grammar for translation analysis. He also described translation transformations. He considered it reasonable to distinguish between grammatical, lexico-semantic and situational transformations [19].

L. Latyshev is one of the many scholars who was concerned with equivalence in translation. To achieve that, he distinguished between the notions of ‘text function’ and ‘text content’ [15].

M. Rylskyi developed the concept of poetic translation and determined its three fundamental factors: 1) traditions of versification, 2) aesthetics with consideration of general translation tendencies, 3) form, free for further variants of self-expression [20, p. 133].

Prominent Ukrainian translator H. Kochur also dealt with the problems of translation theory. He worked mainly on four aspects of translation theory – the process of translation, translator’s personality, translation strategies and stylistic problems of translation [20, p. 160].

The “Main principles of V. Koptilov’s Translation Studies concept are as follows: 1) translatability of any work from any language into any other language; 2) possibility and need to translate belles-lettres texts in integrity of their meaning and form; 3) preserving the original text’s part-whole correlation” [20, p. 167].

O. Cherednychenko determines the functions of translation in the modern world, linguo-stylistic problems of translation, as well as some historical aspects of Ukrainian translation.

R. Zorivchak researches translation of realia and phraseologisms; she also studies historical processes taking place in Ukrainian translation literature and draws attention of the scholars and general public to the most outstanding, but often unduly neglected, personalities who have contributed to translation.

In his Translation Studies articles Professor Zhluktenko raises many problems of theory and practice of translation. They could be divided into two groups: 1. General theoretical

problems and notions of translation: adequacy and equivalence in translation; translation quality assessment. 2. Practical problems of translation: rendering the “spirit” of the original; transliteration of toponyms and anthroponyms; translation methods: substitution of a language sign, omission of a language sign, addition of a language sign; preservation of original style in translation; recreation of stylistic means in translation; rendering rhythm and form of original in translation; choosing an equivalent; preserving the communicative function of translation; compensation in translation; re-creation of a poetic image.

Re-creation of the “spirit” of an original is defined by the scholar through the notion of equivalence and re-creation of communicative function of a text in translation process. Yu. Zhluktenko apparently supported the classification of equivalence proposed by V. Komissarov who distinguished five levels of equivalence but considered preserving the aim of communication to be the most important of them [13].

Adequacy is dealt with in more detail in the article *Problems of Adequacy in Translation* (1981) co-authored with O. Dvukhzhlyov. The authors define adequacy through its correlation and contrast with the notion of equivalence. They believe that despite the fact that the term adequacy is often used due to its far too literal interpretation, its substitution with the term equivalence does not bring any considerable changes to the notion, as in both cases we can speak of the degree of correspondence between the original and translated texts, which ideally should be identical, but in practice the result is hardly possible to attain [10, p. 85].

Yu. Zhluktenko also researched the re-creation of original stylistics in translation. In several articles he stresses that preserving of the stylistic component of an original work is an important part of a translator’s job [10, p. 90].

Yu. Zhluktenko believes that reproduction of image is a crucial aspect of poetry translation. However, he states that it has a number of limitations, as not only should a translator recreate the image, he should also keep the meter and the rhyme and preserve the context [11, p. 49].

Like many other scholars Yu. Zhluktenko treats the problem of equivalence as one of the main problems of Translation Studies. He believes that equivalence is close to adequacy [10, p. 85]. In regard to equivalence Yu. Zhluktenko mentions such scholars as E. Nida and V. Komissarov.

Unlike the authors of the theory of formal / dynamic equivalence (E. Nida and Ch. Taber) who straightforwardly support the latter, Yu. Zhluktenko believes that formal correspondence can also be a useful and practical approach to translation, especially when it comes to the translation of scholarly and philological purposes [10, p. 86].

However, we cannot claim that the scholar prefers this type of equivalence. He is equally positive about the importance of dynamic equivalence. Nevertheless, despite all said above, Yu. Zhluktenko stresses that “the Soviet Theory of Translation has always advocated the principle of careful treatment of all main components of a creative text – both its form and content” [10, p. 86].

Another theoretician of translation referred to by Prof. Yu. Zhluktenko in connection with equivalence is V. Komissarov, who offered the theory of level equivalence. He distinguishes five levels of equivalence, where every subsequent level includes all previous ones. According to this theory, the first and the lowest level of equivalence in translation ensures only reproduction of communicative purpose, while the fifth, the highest one, is characterized by a high level of parallelism between the original and translation [13].

Professor Yu. Zhluktenko studies the problem of translation quality assessment which is still quite topical nowadays. “Translation, as any other activity is of multifaceted nature; it can sometimes be assessed from different perspectives” [10, p. 85]. Some more detailed observations on the problem can be found in the article On Translation Quality Assessment by M. Tsvilling and H. Turover. However, they also conclude that any translation assessment is quite subjective, and the attempts to overcome this subjectivism with norms are doomed because the norms cannot reflect all the variety of cases of translation pitfalls [18, p. 7].

J. House, who researches translation quality assessment, believes that this issue is not only in the center of translation criticism but also is a foundation of any translation theory, as it deals with one of the principal issues concerning correlation between a source text and a target text [24, p. 243].

In his Translation Studies articles Yu. Zhluktenko also raises some more specific problems of translation practice. In particular, he stressed that one of the frequent translation problems is transliteration of toponyms and anthroponyms [10, p. 90]. The researcher is convinced that it is necessary to elaborate a single system of their rendering into the Ukrainian language [ibid.].

In regard to idiom translation, the scholar distinguishes three methods that could be used to make the rendering of the original more precise:

- substitution of a language sign,
- omission of a language sign,
- addition of a language sign [10, p. 88].

However, he warns against some cases of usage of these methods, as they may not be effective in all cases [10, p. 89].

Translation Studies is becoming an ever more comprehensive and integrated branch of linguistics. Cooperating with such relatively adjacent sciences as psychology, semiotics, electronics, IT technologies, and others, it is also becoming more and more philosophically orientated and, at the same time, its notions become more and more dubious and blurred. While the early translation studies focused mainly on specific problems and issues to be solved, the present-day discipline focuses on more abstract constructs which are difficult to formulate and sometimes even more difficult to understand.

REFERENCES

1. *Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. — М. : Междунар. отношения, 1975. — 240 с.*
2. *Жлуктенко Ю. О. Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи / Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. — 1976. — № 4. — С. 3–15.*
3. *Жлуктенко Ю. О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження / Ю. О. Жлуктенко // Нариси з контрастивної лінгвістики. — К. : Наукова думка, 1979. — С. 5–11.*
4. *Жлуктенко Ю. О. Контрастивні аспекти терміносистем і науковий переклад. Рец. на кн.: Циткина Ф. А. Терминология и перевод: к основам сопоставительного терминоведения / Ю. О. Жлуктенко // Мовознавство. — 1988. — № 6. — С. 76–77.*
5. *Жлуктенко Ю. О. Контрастивный анализ текстов / Ю. О. Жлуктенко // Лингвистика текста и обучение иностранным языкам. — К. : Вища школа, 1978. — С. 24–30.*
6. *Жлуктенко Ю. О. Критерии эквивалентности при контрастивном анализе языков / Ю. О. Жлуктенко // Новые тенденции в изучении грамматики романских и германских языков. — К. : Изд-во при КГУ ИО “Вища школа”, 1981. — С. 6–13.*
7. *Жлуктенко Ю. О. Основы контрастивного анализа мов / Ю. О. Жлуктенко // Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов. — К. : Наукова думка, 1981. — С. 5–16.*
8. *Жлуктенко Ю. О. Розвиток досліджень з контрастивної лінгвістики в Угорській Народній Республіці / Ю. О. Жлуктенко // Мовознавство. — 1989. — № 4. — С. 77–79.*
9. *Жлуктенко Ю. О. Синхронно-порівняльна або конфронтативна лінгвістика / Ю. О. Жлуктенко // Німецько-українські мовні паралелі: Порівняльно-типологічна граматики. — К. : Вища школа, 1977. — С. 5–13.*
10. *Жлуктенко Ю. О. Проблеми адекватності перекладу / Ю. О. Жлуктенко, О. В. Двухжилов // Теорія і практика перекладу. — К. : Вища школа, 1981. — Вип. 6. — С. 85–91.*
11. *Жлуктенко Ю. О. Українська радянська поезія — англomовному читачеві / Ю. О. Жлуктенко // Теорія и практика перевода. — К. : Вища школа, 1988. — Вып. 15. — С. 49–52.*
12. *Зорівчак Р. Україністика в інтелектуальному життєписі професора Юрія Олексійовича Жлуктенка : До 95-річчя з дня народження / Р. Зорівчак // Всесвіт. — 2010. — № 11–12. — С. 251–262.*
13. *Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. — М. : Высшая школа, 1990. — 253 с.*

14. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. — К. : Вид. центр «Академія», 2001. — 368 с.
15. *Латышев Л. К.* Курс перевода : Эквивалентность перевода и способы ее достижения / Л. К. Латышев. — М. : Междунар. отношения, 1981. — 246 с.
16. *Рецкер Я. И.* Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. — М. : Междунар. отношения, 1974. — 216 с.
17. *Розвиток мовознавства в УРСР 1967–1977* / відп. ред. І. К. Білодід. — К. : Наукова думка, 1980. — 247 с.
18. *Цвиллинг М. Я.* О критериях оценки перевода / М. Я. Цвиллинг, Г. Я. Туровер // Тетради переводчика. — М., 1978. — Вып. 15. — С. 3–9.
19. *Швейцер А. Д.* Перевод и лингвистика. О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе / А. Д. Швейцер. — М. : Ордена Трудового Красного Знамени Воен. изд-во Мин. обороны СССР, 1973. — 280 с.
20. *Шмігер Т.* Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Т. Шмігер. — К. : Смолоскип, 2009. — 342 с.
21. *Языкознание : большой энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Науч. изд-во «Большая Российская энциклопедия», 1998. — 685 с.
22. *Fisiak J.* Some Introductory Notes Concerning Contrastive Linguistics / J. Fisiak // Contrastive Linguistics and the Language Teacher. — Oxford; New York ; Toronto ; Sydney; Paris ; Frankfurt : Pergamon Press, 1981. — P. 1–11.
23. *Gentzler E.* Contemporary Translation Theories / E. Gentzler. — Clevedon — Buffalo — Toronto — Sydney : Multilingual Matters LTD., 2001. — xiii + 232 p.
24. *House J.* Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation [Electronic resource] / J. House. // Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal. — 2001. — Vol. 46. — No. 2. — P. 243–257. — Mode of access : <http://www.erudit.org/revue/meta/2001/v46/n2/003141ar.pdf>. — Accessed on: 15.07.2011.
25. *Nida E. A.* The Theory and Practice of Translation / E. A. Nida, C. R. Taber. — Leiden, 1982. — 218 p.
26. *Robins R. H.* A Short History of Linguistics / R. H. Robins. — London : Longman, 1976. — 282 p.

Надійшла до редакції 25.11.13

© 2013 А. Г. Николенко
(г. Киев)

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНОГО КОДА И ЗНАЧИМОСТЬ ПЕРЕВОДА В ГЛОБАЛИЗОВАННОМ МИРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ АМЕРИКАНСКОГО ИГРОВОГО КИНО)

НИКОЛЕНКО А. Г. ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНОГО КОДУ І ЗНАЧИМІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО ІГРОВОГО КІНО)

У статті розглядаються характерні особливості використання англійської мови як глобальної мови в глобалізованому світі для міжкультурної комунікації в дискурсі американського ігрового кіно. У глобалізованому світі при необхідності інтерпретації візуальних образів через вербальні засоби комунікації, асиметрія лінгвістичної компетенції носія англійської мови на тлі більш обмеженого використання мовного коду представниками неангломовної культурної групи може бути використано як комічний підтекст для кіносцени. Проблеми перекладу обмежують способи підкорення світу як візуального об'єкта, а проектування мовного нерозуміння на представників іншої культурної групи є способом компенсації власного нерозуміння. Проблема американських кінофільмів, які зачіпають тему міжкультурної комунікації полягає в тому, що глобальна мова (англійська) при різноманітності культурного коду і контексту виявляється нескінченною проблемою, при цьому, глобальне видовище, яке не бере участі в складних реаліях життя у багатомовному світі веде до неправильної орієнтації розподілу уваги.

НИКОЛЕНКО А. Г. ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНОГО КОДА И ЗНАЧИМОСТЬ ПЕРЕВОДА В ГЛОБАЛИЗОВАННОМ МИРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ АМЕРИКАНСКОГО ИГРОВОГО КИНО)

В статье рассматриваются характерные особенности использования английского языка в качестве глобального языка в глобализованном мире для межкультурной коммуникации в дискурсе американского игрового кино. В глобализованном мире при необходимости интерпретации визуальных образов через вербальные средства коммуникации, асимметрия лингвистической компетенции носителя английского языка на фоне более ограниченного использования языкового кода представителями неанглоязычной культурной группы может быть использована как комический подтекст для киносцены. Проблемы перевода ограничивают способы покорения мира как визуального объекта, а проектирование языкового непонимания на представителей другой культурной группы является способом компенсации собственного непонимания. Проблема американских кинофильмов, которые затрагивают тему межкультурной коммуникации заключается в том, что глобальный язык (английский) при разнообразии культурного кода и контекста оказывается бесконечной проблемой, при этом, глобальное зрелище, которое не участвует в сложных реалиях жизни во многоязычном мире ведет к неправильной ориентации распределения внимания.

NIKOLENKO A. G. VERBALIZATION OF CULTURAL CODE AND THE IMPORTANCE OF TRANSLATION IN A GLOBALIZED WORLD (BASED ON THE AMERICAN CINEMATIC DISCOURSE)

The article discusses the characteristics of using English as a global language in a globalized world for intercultural communication in American cinematic discourse. Globalization of communication networks unites people, allowing them to be located in the same virtual space of language, which, however, does not necessarily entail understanding. In a globalized world the interpreting of visual images through verbal means of communication as a result of linguistic competence asymmetry of native English speakers and the more limited use of language code by non-English speakers can be used through ironic reframing and paraphrasing as comic overtones for the movie scenes in American cinematic discourse. Translation issues restrict ways of conquering the world as a visual object. Mistranslation / awareness of lack of translation is one of the possible strategies to impart comic effect to intercultural incompetence. Lack of translation in a scene in American cinematic discourse demonstrates the need for rethinking the value of a particular time in immensely spacious and visualized global models. The issue of American movies that affect the subject of intercultural communication is that the global language (English) within a variety of cultural codes and contexts is infinite problem, and the global spectacle not involved in the complex realities of life in a multilingual world leads to the wrong distribution of attention.

Ключевые слова: вербализация, кинодискурс, культурный код, лингвистическая компетенция, глобализованный мир.

Неотъемлемой составляющей коммуникативной компетенции является культурная компетенция [1; 2]. Овладение основами культуры того лингвокультурного сообщества, на языке которого ведется общение, является необходимым и обязательным условием успешности этого общения [3; 4; 5; 6; 7].

Объектом исследования данной статьи выступают кинофильмы американского

ігрового кіно, в яких представлена міжкультурна комунікація. **Предметом** аналізу являються особливості міжкультурної комунікації в багатокультурному контексті в дискурсі американського ігрового кіно. **Ціль** дослідження – вивчення вербалізації культурного коду і значимість перекладу в глобалізованому світі – буде здійснюватися на **матеріалі** мультикультурних кінофільмів американського ігрового кіно. **Актуальність** даного дослідження обумовлена необхідністю всебічного вивчення впливу процесів глобалізації на міжкультурну комунікацію.

В сучасному дискурсі американського ігрового кіно актуальна проблема вироблення значення в результаті відбуваються процесів глобалізації, яка представляє собою «інтенсифікацію світових соціальних відносин, зв'язуюча віддалені одна від одної місцевості таким чином, що місцеві події формуються подіями, що відбуваються на відстані багатьох миль, і навпаки» [10, с. 64]. Один із способів встановити зв'язок між віддаленими місцями – показати їх на екрані, щоб велике число «місцевих жителів» по всьому світу могли побачити «локальних осіб», інші місця землі або привілейоване число «глобальних осіб» – всесвітньо відомих осіб, що виступають в області спорту, музики і кіно [9, с. 53–54].

В теперішній час, процес комерціалізації сам по собі має сильну візуальну референцію. Зображення і візуальні символи стають універсальним мовою товарного виробництва через національні межі. Телебачення, кіно і реклама можуть повторити зображення нескінченно, проєцируючи їх практично в будь-якому місці» [12, с. 4]. Боб Харріс в кінофільмі *Lost in Translation* [17] як раз і є неотъемлемою частиною цього процесу візуалізації – його образ глобально застосовують і можуть з'являтися на рекламній щиті кінофільма або на автобусі. Хоча Боб Харріс, чоловік Шарлотти, Джон і багато інших персонажів в американській мелодрамі *Lost in Translation* [17] працюють з візуальними образами, глядач усвідомлює існування реальності за межами цих образів і незважаючи на те, що «фундаментальним актом сучасної епохи є завоювання світу візуального образу» [11, с. 134] виникає необхідність інтерпретації візуальних образів через вербальні засоби комунікації.

Обмеження процесу завоювання світу візуального образу підкреслені наприклад, в двох основних сценах кінофільма *Lost in Translation* [17], які в першу чергу, пов'язані з створенням самого візуального образу. В першій сцені, в якій Харріс знімається в рекламі виски *Santory* японський режиссер досить довго пояснює Бобу на японській мові всі перипетії того, що він хоче зняти. Після завершення довгої мови режиссера перекладачка дає дуже короткий переклад, приводячи в зумління актора:

Ms Kawasaki: Um, ye wants you to turn, look in camera. Okay?
Bob Harris: That's all he said?

Ms Kawasaki: Yes, turn to camera.

Bob Harris: All right, does he want me to... to... turn from the right, or... turn from the left [17].

К удивлению Харриса переводчица весьма многословна, переводя короткий вопрос Боба японскому режиссеру и дальнейшие действия режиссера опять вызывает недоумение американского актера: в частности, он не понимает, почему режиссер, который, как Боб догадался по жесту куляции японца, сказав переводчице на японском, что ему все равно, с какой стороны Харрис повернется к камере, и что он сильно ограничен временем, еще раз начал долгие объяснения на японском языке о природе эмоций, которую должен изобразить Харрис перед камерой. Переводчица еще раз радикально сокращает длинную речь режиссера:

Ms Kawasaki: Right side ,and, uh, with intensity. Okay?

Bob Harris: Is that everything? I mean, It seems like he said quite a bit more than that.

Director: (in Japanese)

Ms Kawasaki: Like an old friend, and into the camera.

Bob Harris: Okay.

.....

Director: (in Japanese)

Ms Kawasaki: could you do it slower and more... intensity?

Director: (in Japanese) [17]

Примечательная особенность сцены в том, что японский режиссер намерен напрямую общаться с американцем Харрисом, обращая мало внимания на присутствие переводчицы; прямое обращение японского режиссера с американским актером, с одной стороны, делает невидимым переводчицу или гендерно обусловленные отношения власти между режиссером и переводчицей – режиссер мужчина чувствует себя комфортно при коммуникации с американским актером, но с другой стороны, такое поведение совершенно нормальное – участники межкультурной коммуникации сами могут попытаться истолковать некоторые формы непосредственного общения друг с другом, даже если они говорят на разных языках [15, с. 125].

В этой сцене кинофильма присутствует дилемма связи качества перевода и значимости перевода в глобализованном мире. Брендинг, конечно, является характерной чертой глобализации – своего рода злоупотреблением торговой маркой, предлагая товар, представляющий меньшую материальную ценность, чем связанные с ним культурный образ или эмоциональная ценность [12]. Таким образом, бренды связаны с эмоциями психологического или физического или социального благополучия. Трудность, конечно, заключается в том, что для эффективности эмоционального резонанса, сначала необходимо понять эмоцию, а затем выразить её вербально, что, оказывается весьма сложной задачей: не только американский актер, но и японская переводчица имеют большие трудности в передаче точного качества эмоций.

Неумолимая логика визуализации и безудержный рост имиджа бренда предполагают рассмотрение центростремительной версии глобализации как галереи визуальных образов. Взгляд – универсальный концепт, который помогает освободиться от сетей языка. Кинофильм *Lost in Translation* говорит о другом, напоминая зрителю о неразрешимых, местных реалиях перевода на многоязычной планете. Действительно, один из многих парадоксов сцены в том, что Боб Харрис, «глобальная» икона может успешно функционировать в «локальной» обстановке только через вербально сформулированный опыт и ожидания местных жителей.

Вторая основная сцена кинофильма *Lost in Translation* [17], связанная с процессом визуализации, представляет собой расширенную фотосессию, где на этот раз при отсутствии переводчика происходит межкультурная коммуникация между Бобом Харрисом и японским фотографом на английском языке. Студия переполнена людьми и необходимым оборудованием, чтобы сделать возможным фотосессию. Отсутствие услуг переводчика не означает, однако, что перевод больше не проблема, наоборот. Фотограф сначала спрашивает Харриса: *Can you put your hand, close your face?* [17] Пропуская необходимый для английского предложения предлог, из-за чего Харрис, не в полной мере понимает просьбу: *I don't get that close to the glass until I'm on the floor* [17]. Абсурдистское буквальное исполнение Харрисом просьбы намеренно парадоксально, но эта ирония явно направлена на внешнюю аудиторию, а не на фотографа, которого эти слова американского актёра вводят в замешательство. Аналогичным образом, когда фотограф говорит Харрису, *You want a whisky?* [17], Харрис не понимает, что ему предлагают это разыграть:

Japanese photographer: So, Can you put your hand, close your face, please?

Bob Harris: I'm sorry, Naka, What?

Japanese photographer: Can you put your hand, close your face?

Bob Harris: I don't get that close to the glass until I'm on the floor. How's this?

Japanese photographer: You want a whisky?

Bob Harris: This is not whiskey. This is iced tea. If you gave me real whiskey...

Japanese photographer: I need mysterious face. Can you show mysterious? Mysterious/

Bob Harris: I think I know what you want. You want this, right?

Japanese photographer: I need more mysterious and, uh...

Bob Harris: More mysterious. Yeah. I'll just try to think, "Where the hell's the whiskey?"

Japanese photographer: You are a movie star, yes?

Bob Harris: Yes, I should be doing movies, yes, but...

Japanese photographer: And "Lat Pack". "Lat Pack". You know "Lat Pack"?

Bob Harris: Rat P... Rat Pack?

Japanese photographer: Rat Pack.

Bob Harris: Yes, please. Oh right, right.

Japanese photographer: I need more tension, please.

Bob Harris: more t...

Japanese photographer: You so gentleman, yes?

Bob Harris: A-ring-a-ding-ding. Yeah.

Japanese photographer: "Sinatora". You know "Sinatora"?

Bob Harris: Old Blue Eyes. Yeah.
Japanese photographer: That's good. Yeah.
Bob Harris: That's more of Dino. That's Dino.
Japanese photographer: Yeah, yeah, yeah. Great.
Bob Harris: Joey Bishop would you like?
Japanese photographer: Yes. Just change film... Are you drinking? No?
Bob Harris: Am I drinking?
Japanese photographer: Yeah.
Bob Harris: As soon as I'm done.
Japanese photographer: Okay, close your hand, please.
Bob Harris: Huh?
Japanese photographer: close your hand. Yeah...
Bob Harris: Close it?
Japanese photographer: Yes. Close your face, please.
Bob Harris: Close my...
Japanese photographer: Yes. Sorry. ... And, uh, 007?
Bob Harris: He drinks martinis, but okay, I got it.007
Japanese photographer: Yeah. "Loger" Moore?
Bob Harris: "Loger" Moore?
Japanese photographer: "Loger" Moore
Bob Harris: You know "Loger" Moore? Roger Moore?
Japanese photographer: Roger Moore. Yes.
Bob Harris: Okay. I... I... I always think of Sean Connery. Seriously.
Japanese photographer: No, no.
Bob Harris: Didn't you get the Sean Connery one over here?
Japanese photographer: No. "Loger" Moore. ... Yes. "Loger" Moore? ...More. Please.
Bob Harris: You mean "more" or "Roger Moore" again?
Japanese photographer: Yeah. Yeah. ... And sexy [17].

На фоне обмена информацией на одном из глобальных языков моды и шоу-бизнеса – английском, в кинофильме наглядно показаны последствия разных уровней владения языком, контекстом и культурным кодом участниками межкультурной коммуникации. Каждая просьба японского фотографа моментально вызывает недоумение американского актёра Боба Харриса, так как он не совсем уверен, что слова фотографа означают то, что он думает, что они должны означать. За просьбами фотографа следуют металингвистические перефразировки предложения Харрисом, в которых Харрис играет с ироническими возможностями языка. Если фотограф отвечает за фотографии в сцене, то Харрис явно пытается контролировать слова.

В отсутствие переводчика, попытки перевода явно присутствуют в этой сцене кинофильма. С одной стороны, Харрис постоянно не понимает, что его просят делать и кому он должен подражать. Он нуждается в постоянном уточнении путём повторения, перефразировок и формулировок. С другой стороны, японский фотограф явно испытывает трудности, пытаясь довести до американца на английском языке эмоциональные выражения или культурные референты, которые он считает необходимыми для успеха фотосессии. Он тоже создаёт эффект перевода путем повторения слов или фраз, и только

результуюча реакція і поза Харріса перед фотокамерой може бути підтвердженням того, що повідомлення було правильно зрозуміто. Однак, в цій сцені комунікація відбувається не тільки між Харрісом і японським фотографом, але і між Харрісом і ще двома аудиторіями – безпосередньою аудиторією в студії фотографа і передбачуваною аудиторією англоязычних глядачів кінофільма *Lost in Translation*.

Асиметрія лінгвістическої компетенції Харріса в якості носія англійської мови на фоні більш обмеженого використання мовного коду японським фотографом використовується як комічний підтекст для кіносцени. Коли Шарлотта запитала Боба в більш пізній сцені фільма: *they switch the r's and the l's here?* [17] послідувала жартівлива репліка Боба: *you know, just to mix it up, they have to amuse themselves because we're not making them laugh* [17]. Але сміх рідко буває наївним і «жартівлива завжди направлена на когось-то» [13, с. 248]. Тут англійська мова виконує свою звичайну роль мови глобальної комунікації, але постійні труднощі перекладу виведені на передній план не стільки як трагедія, а як фарс. Японський фотограф явно обречений на комунікативну невдачу через своє неправильне вимовлення англійських слів і граматических солексимів, а Боб Харріс тут як тут, щоб англоязычна аудиторія зловилася це в його іронічному рефреймінгу і перефразировках.

Але в фільмі є і іронія в адресу Харріса і його англоязычних колег, яка, перш за все, закладена в самій назві фільма *Lost in Translation*. Глобальна мова може бути такою тільки, якщо мовлячі на інших мовах погоджені або вимушені з якоїсь причини перекладати себе на глобальну мову. Носії глобальної мови (англійської) впевнені, що їх повинні легко і миттєво розуміти на всій планеті, заздалегідь обречая себе на комунікативну невдачу, оскільки вони постійно неправильно інтерпретують вербальну інформацію або неадекватно реагують на неї навіть коли інші учасники комунікації, для яких англійська мова не є рідною, використовують саме англійську для міжкультурної комунікації.

Іменно «глобальні особистості», можуть виявитися неуклюжими і неумілими, як тільки їх віра в одноязычний світ, без приміси різниці мов і перекладу, виявляється до смішного наївною, коли вони наталкуються на локальну реальність. Сцена, яка ще більше підкріплює цей аспект домінування мови відбувається в тренажерній залі готелю. Тренажерний зал виглядає дуже схожим на типовий тренажерний зал, який є в розкішних готелях по всьому світу. Боб Харріс займається на тренажері, який неконтрольовано починає прискорюватися. Машина видає інструкції на англійській мові з японським акцентом, який Харріс явно не розуміє, і в кінці сцени він кличе на допомогу. Елемент фарсу в цій сцені оснований на ілюзії глобального поняття: той же високий клас, той же сучасний готель, той же добре

оборудованный современный тренажерный зал и тот же язык. Но сходство иллюзорно, поскольку даже знакомые для глобальной элиты путешественников концепты оказываются в разных частях света культурно обусловленными.

В больнице, в отличие от отеля, можно скорее встретить «местных жителей», чем «глобальных личностей» и она предлагает видение современности через локальный язык. В кинофильме различия языка и культурных норм представлены в городской и институциональной обстановке позднего модерна, которая визуально знакома, но локальный язык оказывается границей для глобальной мобильности. В сцене в суши-баре, где Боб ломает комедию с раненой ногой Шарлотты, он использует языковое непонимание персонала кухни:

Charlotte: I'm in pain. I got my foot banged up, and... Wanna see it?

Bob Harris: (Grunts) How do you say no? Oh, my gosh.

Charlotte: I know.

Bob Harris: That's... How... When did you do this?

Charlotte: I did it the other day. It hurts, you know?

Bob Harris: Didn't you feel any pain? Your...

Charlotte: Yeah, it really hurt. It was...

Bob Harris: Yeah. That toe is almost dead. I gotta take you to a doctor. You can't, uh, just put that back in the shoe.

Charlotte: No. I don't think so.

Bob Harris: Well, you either go to a doctor, or you leave it here.

Charlotte: (Chuckling)

Bob Harris: He's smiling. You like that idea? See, they love black toe over in this country. You got a sharp knife? Gotta be, you know, in this country... somebody's gotta prefer a black toe. Uh, "brack" toe. Or we should probably hang around until someone orders it. Hey, what's with the straight face? [17]

Последней фразой в этой сцене в которой звучит упрек – *Hey, what's with the straight face* можно было бы в равной степени обратиться к самому Бобу, так как юмор основывается на глобальности языковых концептов и стереотипности образа смешных иностранцев, которые едят смешную еду. Боб продолжает шутить, именно потому, что он уверен, что его не поймут японские работники кухни. В некотором смысле, осознание возможности отсутствия перевода, выступает одной из возможных стратегий, наделения межкультурной некомпетентности комической силой. Проектирование непонимания на японских поварах является способом компенсации собственного непонимания. Глобализация сетей коммуникации объединяют людей, практически позволяя им находиться в одном виртуальном пространстве языка, что, однако, не обязательно влечет за собой понимание. Физический «перевод» Боба и Шарлотты в пространстве удаляет их из повседневной жизни мира их близких, причем такое перемещение влечет за собой двойное бремя перевода. Нахождение вдали может привести к новому опыту, который реформирует знакомое в неизвестное, и это новое понимание должно быть

переведено на язык, понятный для тех, кто остался в исконной среде. Равным образом, нахождение вдали означает, что контекст высказываний сейчас является иностранной реальностью, а не внутренней реальностью, которая снова требует перевода.

С геополитической точки зрения, центральной проблемой перевода в целом и интерпретации, в частности, является проблема контроля межкультурной коммуникации [8, с. 218]. Существует расхожее мнение о том, что «если хочешь, чтобы тебя понимали, научись слушать», однако проблема для персонажей драмы *Babel* [16] в том, что, даже если они слушают, они не всегда понимают. Кинофильм *Babel* [16] показывает как проблемы перевода ограничивают способы покорения мира как визуального объекта. Ричард, пытаясь помочь своей жене, после того, как в неё стреляли, выбегает на дорогу и, остановив автомобиль туземца кричит:

Richard: Stop! Stop! We need your help. My wife's been injured.

mini-van driver: (bewildered. Talks in Arabic).

Richard: I need your help. Help. Hospital. Help, come here. Tell him we need his help. No, wait! Wait! Wait! Stop him! Stop him! No, wait! Wait! Wait! Stop him! Stop him! [16].

Автомобилист в недоумении и, встревоженный, в конечном итоге уезжает. Неспособность переводить выдвигает на передний план культурную слепоту путешественника, который осознает, что он не такой уж уполномоченный гражданин мира для неотзывчивых местных жителей. Отсутствие перевода в этой сцене демонстрирует необходимость переосмысления значения определенного времени в слишком пространственных и визуализированных моделях глобального. Проблема, которая рассматривается в кинофильме *Babel*, заключается не в том, что многообразие языков создают много проблем, а в том, что глобальный язык при разнообразии культурного кода и контекста оказывается бесконечной проблемой. Когда американское официальное лицо говорит Ричарду: *It's all over the news. Everybody is paying attention* [16], он не делает паузу, чтобы понять, нужно ли Ричарду и его жене такая информация в данном контексте. Иными словами, глобальное зрелище, которое не участвует в сложных реалиях жизни во многоязычном мире, ведет к неправильной ориентации распределения внимания.

Итак, в дискурсе американского игрового кино визуальные образы могут быть не убедительны, потому что они не подкреплены адекватным речевым рядом, понятным для участников межкультурной коммуникации. В результате, глобальная информация теряется на языке местных жителей, т. е. на локальном уровне.

Нам представляется целесообразным дальнейшее изучение примеров реализации культурного кода при межкультурной коммуникации в кинофильмах американского игрового кино как с переводческих, так и с филологических перспектив.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Артемова О. Е.* Лингвокультурная специфика текстов прецедентного жанра лимерик (на материале английского языка) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.19 / О. Е. Артемова. — Уфа : Башкирский государственный университет, 2005. — 260 с.
2. *Воркачев С. Г.* Лингвокультурный концепт: типология и области бытования / С. Г. Воркачев. — Волгоград : ВолГУ, 2007. — 400 с.
3. *Воробьева В. В.* Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьева. — М. : 1997. — 331 с.
4. *Даштоян Е. Н.* Становление дискурсивного мышления при овладении вторым языком в условиях учебного двуязычия : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.19 / Е. Н. Даштоян. — Саратов, 2005. — 205 с.
5. *Димитрова Г. Ж.* Основные термины лингвокультурологии (опыт словарного описания) / Г. Ж. Димитрова // Мир русского слова и русское слово в мире. — Sofia : Heron press, 2007. — Т. 2. — С. 401–406.
6. *Евсюкова Т. В.* Лингвокультурологическая концепция 'словаря культуры' : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Т. В. Евсюкова. — Нальчик, 2002. — 304 с.
7. *Залевская А. А.* Национально-культурная специфика картины мира и различные подходы к ее исследованию / А. А. Залевская // Языковое сознание и образ мира : [сб. ст. / отв. ред. Н. В. Уфимцева]. — М., 2000. — С. 39–54.
8. *Anderson R. B.* Perspectives on the Role of Interpreter / R. B. Anderson // R.W. Brislin (ed.): Translation: Applications and Research. — New York : Gardner Press, 1976. — P. 208–228.
9. *Bauman Z.* Globalisation: The Human Consequences / Z. Bauman. — Cambridge : Polity Press, 2000. — 160 p.
10. *Giddens A.* The Consequences of Modernity / A. Giddens. — Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1990. — 166 p.
11. *Heidegger M.* The Question concerning Technology and Other Essays / M. Heidegger. — New York : Harper, 1977. — 247 p.
12. *Lash S.* Economies of Signs and Space / S. Lash, J. Urry. — London : Sage, 1994. — 368 p.
13. *Phillips A.* Promises, Promises / A. Phillips. — London : Basic Books, 2002. — 280 p.
14. *Slater E.* Becoming an Irish Flaneur / E. Slater // S. Eamonn, M. Peillon (eds.): Encounters with Modern Ireland. — Dublin : Institute of Public Administration, 1998. — P. 4–28.
15. *Wadensjo C.* Interpreting As Interaction / C. Wadensjo. — New Jersey : Pearson Education ESL, 1999. — 336 p.

СПИСОК ФИЛЬМОГРАФИИ

16. *Babel* (Alejandro González Iñárritu, 2006)
17. *Lost in Translation* (Sofia Coppola, 2003)

Надійшла до редакції 17.12.13

© 2013 А. І. Пастернак
(м. Львів)

АНГЛОМОВНА ЛІТЕРАТУРА НА СТОРІНКАХ «ЛІТЕРАТУРНО- НАУКОВОГО ВІСНИКА»

**ПАСТЕРНАК А. І. АНГЛОМОВНА ЛІТЕРАТУРА НА СТОРІНКАХ «ЛІТЕРАТУРНО-
НАУКОВОГО ВІСНИКА»**

У статті розглянено різножанрові українські переклади англомовної літератури, що вийшли друком в одному із найповажніших періодичних видань кінця XIX-початку XXст. – “Літературно-науковому віснику”. Виявлено основні тенденції стосовно критеріїв вибору цільового матеріалу. Подано комплексний огляд англомовних авторів, перекладачів та творів за літературно-родовою приналежністю.

**ПАСТЕРНАК А. И. АНГЛОЯЗЫЧНАЯ ЛИТЕРАТУРА НА СТРАНИЦАХ “ЛИТЕРАТУРНО-
НАУЧНОГО ВЕСТНИКА”**

В статье рассматриваются украинские переводы англоязычной литературы разных жанров, опубликованные в одном из наиболее значительных периодических изданий конца XIX-начала XX века – “Литературно-научном вестнике”. Обнаружены основные тенденции критериев отбора целевого материала. Подается комплексный обзор англоязычных авторов, переводчиков и произведений согласно литературно-родовой принадлежности.

**PASTERNAK A. I. ANGLOPHONE LITERATURE AS PRESENTED IN “LITERATURNO-NAUKOVYI
VISNYK” (“THE NEWSLETTER OF LITERATURE AND RESEARCH”)**

The article deals with Ukrainian translation of Anglophone literary texts, published in one of the most influential periodicals at the end of 19th-the beginning of the 20th century – “The Newsletter of Literature and Research”. Main tendencies towards the criteria of target texts selection have been outlined. An exhaustive overview of Anglophone authors, translators and target texts according to genre differentiation has been included. Characteristic features of certain literary texts have been provided. An attempt to apply the elements of translation studies analysis has been made within the scope of the article.

Ключові слова: англомовна література, доместикація, оригінал, переклад.

На зламі віку XIX та XX на тлі пробудження національної свідомості галичан активізується рух за українську культуру, поживаються діяльність мистецьких, наукових та освітніх організацій, активно відзначаються історичні річниця. Із святкуванням однієї з таких ювілейних дат, а саме 100-річчя появи “Енеїди” І. Котляревського, збігається заснування у 1898 р. ключового у тогочасному українському літературному житті періодичного видання “Літературно-наукового вісника” (далі ЛНВ), яке за винятком кількох перерв у 1914–17 рр. та 1919–22 рр. існувало до 1932 р. За словами І. Франка, “Комітет бажав би зробити «Вісник» справжнім органом не тільки для підпирання літературної продукції, але також для вироблювання літературного смаку і розбуджування літературних інтересів серед нашої громади” [9, с. 94]. Є певні рішення між науковцями щодо періодизації часопису, проте традиційно виділяються три періоди: за місцем видання (Львів–Київ–Львів) або за іменем головного редактора (І. Франка–М. Грушевського–Д. Донцова) [1]. Серед інших аспектів зацікавлення журналом можна виокремити вивчення часопису у контексті видавничої справи, з погляду редакційної роботи, ключових постатей, які співпрацювали з ЛНВ. Існують роботи, присвячені окремим періодам виходу в світ ЛНВ. Такі питання висвітлено в розвідках А. Василик, М. Гуменного, Г. Корбич, Н. Кузіної, М. Леськової, Ю. Сірого, І. Ткаченка, Ю. Шаповала,

тобто ідеться про дослідження з погляду історичного та культурологічного. Попри це, спостерігається недостатнє осмислення ролі ЛНВ з погляду перекладознавчого, що зумовлює **актуальність** статті, адже поряд із оригінальними зразками українського красного письменства, кожен том цього періодичного видання вмiщав переклади письменства чужомовного. Таким чином, **об'єктом** дослідження є українські переклади англomовних творів, опубліковані у часописі ЛНВ у 1898–1932 роках. **Предметом** осмислення є тенденції та особливості рецепції творчості англomовних авторів на сторінках ЛНВ.

Мета даної розвідки – подати огляд різножанрової англomовної літератури та її представників, що передбачає розв'язання низки завдань – систематизувати та описати англomовні переклади на сторінках ЛНВ, вивчити можливі критерії вибору творів для перекладу, проаналізувати основні тенденції та здійснити спробу оцінки якості окремих зразків цільовою мовою.

Провідна роль у ЛНВ з-посеред інших, без сумніву, належить англomовній літературі, яка разом із німецькою, французькою, російською, італійською домінує на сторінках часопису. Серед широких масивів перекладної літератури представлено авторів Англії, Ірландії, США, Канади, Австралії. До найактивніших перекладачів відносять І. Франка, В. Гнатюка, П. Грабовського, Н. Грінченко, С. Куликівну, Н. Романович, Г. Чикаленко. Розгляд усієї різноманітності аналізованого матеріалу відбуватиметься з урахуванням літературно-родової приналежності творів англійською мовою, тобто прози, поезії та драми.

Отож, у межах малої прози найповніше висвітлено доробок Р. Кіплінга у перекладах Н. Романович (10 оповідань, 1910 р.), Г. Альбової [Берло] (1 коротка історія, 1900 р.), В. Доманицького (3 казки, 1904 р.), І. Петрушевича (1 новела, 1898 р.) Перекладачі намагаються подати адекватні відповідники, проте найвдаліше відтворює оповідання Р. Кіплінга – Н. Романович. У казках, що їх переклав В. Доманицький, а саме, “How the Rhinoceros got his Skin” (“Казка про те, як носорог здобув свою шкіру”), “How the Whale got his Throat” (“Казка про те, як у кита стала вусша горлянка”) та “The Elephant’s Child” (“Цікавий слон”) пропущено характерні для стилю автора звертання.

Постаті Кіплінга присвячено дві розвідки, опубліковані у ЛНВ. Ідеться про статті М. Євшана “Редіард Кіплінг” (1910 р.) та М. Бріона “Редіард Кіплінг, професор енергії” (1929 р.). У першій з них наголошується на фаховому знанні англійського автора багатьох галузей наук, а також він постає справжнім знавцем життя. М. Євшан стверджує, що завдяки особистому досвіду письменника у читачів його творів з'являється довіра до творчого доробку цього відомого поета та прозаїка, який описує ідеальний тип людини,

здатної віднайти в собі сили боротися із життєвими труднощами. Марсель Бріон у своїй розвідці також характеризує творчість Р. Кіплінга, підкреслюючи, що письменник описує героїв, на яких можна натрапити у щоденному житті. За словами Бріона, книги англійського автора завжди викликали захоплення не лише завдяки формі, а й енергії та героїзму, присутніх у творчому доробку Кіплінга.

Десять оповідань тогочасної письменниці південноафриканського походження О. Шрайнер із збірки “Dreams” (1891) опубліковано у 1903 р. Український переклад здійснила Н. Грінченко.

У ЛНВ з’являються і твори представників американського континенту. У 1913 р. опубліковано три оповідання Джека Лондона в перекладі Н. Романович, ще два у 1922–1923 рр. (Д. Донцов), а також повість у 1925 р. (С. Куликівна). В українських перекладах цього автора чимало пропусків, що було поширеною традицією того періоду.

Творчість Марка Твена охоплено у першому десятилітті існування журналу і представлено повістю (І. Петрушевич) та гуморескою (О. Маковей) у 1898 р., а також оповіданнями у перекладах І. Франка, М. Лозинського, та Ю. Сірого [Тищенко]. І. Корунець стверджує, що більшість із найвизначніших зразків доробку автора відтворено українською ще до революції [4, с. 166], при цьому серед перелічених називає твори, опубліковані у ЛНВ, що пояснює вмотивованість їх появи на сторінках часопису.

Уривок з книги Марка Твена “Life on the Mississippi” з’явився друком у 1906 р. Перекладач Ю. Панкевич подає цей розділ під назвою “Ріттерова історія” та наповнює його цікавою лексикою: *his face was **wasted** and colorless* [17, с. 181] – ‘його лице було **зіссане** і бліде’ [7, с. 297], *I opened up in cast-iron **German*** [17, с. 182] – ‘Я заговорив ломаною **німеччиною**’ [7, с. 298], *the assassin* [17, с. 186] – ‘скритовбійник’ [7, с. 302], а інколи незвичними для сучасного читача конструкціями: *I became a favorite* [17, с. 185] – ‘Мене загально люблено’ [7, с. 301], *my health began to fail* [17, с. 188] – ‘став я занепадати на здоровлю’ [7, с. 304], *and applied it – assisting myself with a trifle of lying invention* [17, с. 189] – ‘і ужив уданої брехні’ [7, с. 305].

У рік смерті письменника в журналі опубліковано статтю І. Кончіца, присвячену С. Клеменсу, в якій автор подає стисло біографію Марка Твена та пояснює походження його псевдоніма, називає цього видатного гумориста та новеліста “найповнішим виразником духовного життя Америки, вживаючи тут слово “духовний” в дуже обмеженому значенні” [2, с. 285], характеризуючи заразом й американське суспільство, яке Твен відображав реалістично, з усіма недоліками. У статті також не відкидається й вплив на творчість письменника його “особистих вражіннь” [2, с. 285]. Зауважимо, що хоча

І. Кончіц вище оцінює талант Едгара По, ніж С. Клеменса, проте підкреслює національну цінність останнього для мешканців США, проводячи паралель із важливістю Т. Шевченка для українців. У розвідці наголошується: “Для нас М. Твайн лише влучний гуморист, для американців він представник нації і культури і се підносить його дуже високо, незалежно навіть від міри його талану” [2, с. 288].

У 1911 році ЛНВ поповнився зразками творчої спадщини канадського письменника Ч. Робертса (1860–1934), відомого передовсім творами на анімалістичну тематику. Н. Романович перенесла в цільову культуру чотири оповідання цього автора, які вражають своєю образністю. Українські переклади характеризуються вміло відтвореною стилістикою оригіналів, вдало підібраними відповідниками: *Under that stimulating yet mitigated radiance the bottom of the cove was astir with strange life, grotesque in form, but brilliant as jewels or flowers. Long, shining weeds, red, yellow, amber, purple, and olive, waved sinuously among the weed-like sea-anemones which outshone them in coloured sheen* [16, с. 175] – ‘Під сим дражливим, але зм’якшеним промінюванням світла дно затоки було повне чудного життя, дивоглядного в формах своїх, але блискучого мов дорогоцінне камінне або квітки. Довгі блискучо-прозорі трави, червоні, зелені, ясно-жовті, пурпурові, жовто-зелені хвилясто викручувалися поміж траво-подібних морських анемони, що пересвідчували їх своїм різнобарвним сяєвом’ [6, с. 208]; *A quiver of eagerness passed through the sprawling tentacles* [16, с. 182] – ‘пожадливе тремтінне пробігло по розпластаним дотикальцям’ [6, с. 211]; *he was all fight* [16, с. 185] – ‘він весь горів до бою’ [6, с. 212]; *The mink’s small eyes were lit with a smouldering, ruddy glow, sinister and implacable* [15, с. 297] – ‘Маленькі очі видри палали чорно-червоним світлом, зловісно, невблаганно’ [5, с. 633]; *he lifted his head and stared, with a curious, wavering, anxiously doubtful look, over the white familiar fields* [15, с. 299] – ‘він підняв голову і цікавим тужливо-сумнівним поглядом розглядав знайомі білі поля’ [5, с. 634]. Вибір саме Ч. Робертса для представлення у ЛНВ, очевидно, було зумовлене бажанням ознайомити читачів із доробком їхнього сучасника, творчість якого й досі не популяризується у нашій країні.

Таким чином, твори Р. Кіплінга, О. Шрайнер, Дж. Лондона, М. Твена та Ч. Робертса домінують за кількістю їхніх творів, опублікованих у ЛНВ. З-поміж інших варто виокремити наступних американських авторів, чиї твори посіли гідне місце на сторінках часопису. Перш за все, це Ф. Норріс (1870–1902), один із найвідоміших романів якого побачив світ у 1903 р, а вже через два роки під заголовком “Вир” постав як повість в українському перекладі В. Левицького. Через рік, у 1906 р. натрапляємо на казку “Тиша” Е. По (пер. П. Карманський). У цьому ж році шанувальники Е. Сінклера (1878–1968), одного з найпопулярніших письменників першої пол. ХХ віку та автора чималого пласту

літературної спадщини США, лауреата Пулітцерівської премії, отримали змогу перечитати роман “The Jungle” (“Нетри”), який українські читачі побачили в ЛНВ у 1908 р. Переклад здійснив М. Левицький, хоча за основу брав німецький варіант. У 1911 р. виходить твір “Герой капіталу” (“A Captain of Industry”) в перекладі Н. Романович.

Оповідання “Хліб” та “Марікіта” ще одного представника США Дж. Герджісгаймера (1880–1954) з’явилися у перекладі Г. Чикаленко в 1929–1930 рр. Ця перекладачка також переклала детективну історію Г. Честертон “Багряна перука” (“The Purple Wig”), опубліковану в 1928 р. Переклад супроводжується редакційною заміткою, у якій читачів знайомлять із постаттю англійського автора: “Джільберт Кейтс Честертон є один з найліпших (і найпопулярніших) письменників сучасної Англії. Подібно до Бернарда Шоу має він славу парадоксалиста. [...] Не маючи ще п’ятдесятки, Честертон може виказатися величезною – не лиш якісною, але й кількісною працею” [12, с. 112]. Зовсім недавно, 2010 р., у видавництві “Свічадо” вийшов друком переклад цієї ж історії, здійснений О. Мандрикою. Зразки цільовою мовою характеризуються відмінними підходами до відтворення твору, що зокрема виявляється при передачі власних назв. У підході Г. Чикаленко спостерігається тяжіння до транслітерації, О. Мандрика застосовує транскрипцію: *Sir Simon* [14, с. 175], ‘сер Симон’ [12, с. 124], ‘сер Саймон’ [11, с. 120]; *Miss Barlow* [14, р. 266]; ‘панна Барлов’ [12, с. 114], ‘міс Барлоу’ [11, с. 107]; *Eyres of Exmoor* [14, с. 265], ‘Ейрів з Ексмур’ [12, с. 113], ‘Ерів з Ексмур’ [11, с. 106].

Не залишається поза увагою редакторів часопису й порівняно молода література австралійського континенту, яка розпочала своє існування у 1788 році із заснуванням колонії на місці Сіднею і відповідно появою перших літературних робіт на теренах сучасної Австралії. Ранні твори присвячено тогочасним умовам життя населення, проте поступово сформувалася група інтелігенції, що гуртувалася головно навколо тижневика “Бюлетень” (“The Bulletin”), який виходив друком у 1880–2008 рр. Завдяки журналу стали відомими імена багатьох авторів. Із деякими їхніми творами мали змогу познайомитися читачі «Літературно-наукового вістника». Оповідання та нариси для перекладу українською узято безпосередньо із збірки під назвою “Aus einer neuen Literatur. Australische Erzählungen and Plaudereien / gesammelt and bearbeitet von Stefan v. Kotze” (Берлін, 1909 р.), до якої увійшли 53 новели, раніше опубліковані у “Бюлетені”. Німецький автор даної збірки Стефан Котце високо оцінював австралійського письменника А. Доррінгтона та приділяв особливу увагу гумористичним нарисам Е. Дайсона. Натомість, вибір творів для відтворення українською мовою зумовлений наявністю у них “більше загально-людського, ніж спеціально австралійського характеру” [5, с. 320].

В українському виданні за 1910 рік вміщено 9 оповідань австралійських письменників у перекладі І. Франка. Деякі з них підписані псевдонімами авторів, до прикладу “Пявка Білля Купера” супроводжується написом “Кодак”, під яким замаскувався Е. Ф. О’Феррел. Окрім цього, до т. 50 увійшли нариси Е. Б. Годжа “Лист”, А. Г. Девіса “Паскудна ніч” та твір Дж. Дж. Пойнтонна “Любовна іділля в чагарнику”. У т. 51 з’явилися оповідання Дж. Г. Гріна “Недобиток нерозбитого корабля”, Е. Дайсона “Два похорони одного покійника”, А. Дорінгтона “Невинна”, а також “Остатній Моа” автора Веки (Weka) і “Золото” Поля Купіда, справжнє ім’я якого А. С. Роландсон.

При перекладі поряд із транскодованими власними назвами головних героїв можна натрапити на одомашнені імена – Михайло Морріссі, пані Браунова, замість Боба бачимо звертання *Бобцю*, Томмі стає Томком. В оригіналі персонажі вживають віскі, у перекладі – горілку. І. Франко бере до уваги читачів, для яких пояснює окремі моменти оригіналу, подаючи його в примітках.

Період 1928–1931 рр. можна описати як плідний з огляду на широко представлений масив перекладених англomовних оповідань. Саме у цей час на сторінках ЛНВ публікується “Жінка, яка все крала” А. Беннет (пер. Г. Чикаленко, 1929), “Одиссея злодія” Г. Бешфорда (пер. С. Куликівна, 1930), “Вакації містера Лідбеттера” Г. Велса (пер. Г. Чикаленко, 1929), “Два погляди” і “Шибеник” Дж. Голсуорсі (пер. Г. Чикаленко, 1929), “Традиція” Н. Денная (пер. С. Куликівна, 1932), “Діра в пляні” О. Овна (пер. С. Куликівна, 1931), “Руда Барбара” ірландського автора Л. О’Флаерті (пер. Г. Чикаленко, 1932), “Боязкість Махмуда Хана” Г. Радкліфа (пер. С. Куликівна, 1931), “Блискучий відступ” Дж. Решеля (пер. Г. Чикаленко, 1932), “Розрахунок з двійником” Г. Робінсона (пер. С. Куликівна, 1931), а також роман А. Парсонса “Літацький синдикат” (пер. С. Куликівна, 1931). Переклади Г. Чикаленко та С. Куликівни можна віднести до кращих зразків перенесення творів до української полісистеми, адже вони вирізняються якісно та кількісно у порівнянні з іншими прикладами англomовної літератури, опублікованими у ЛНВ.

Серед іншомовного матеріалу, охопленого у цьому періодичному виданні, виокремлюють романи. Твори цього жанру не належать до провідних у часописі через обмежену кількість друкованих аркушів журналу. Проте, окрім уже перелічених, знаходимо роботи Е. Воллеса “Суд чотирьох” (пер. В. Гнатюка, 1906), Р. Гаггарда “Беніта” (пер. В. Степанівського, 1908), М. Гаррі “Здобуття Єрусалима” (пер. Н. Романович, 1907).

Декількома роками раніше у 1904 р. надруковано оповідання А. Конан Дойла “За кулісами дипломатичної сцени” та “Запропачений надзвичайний поїзд” (пер. В. Гнатюка, 1903 та 1901 р. відповідно), Л. Гірна (L. Hearn) “Гару” та “На станції”

(пер. В. Гнатюк, 1904 р.) У творах А. Конан Дойла цільовою мовою перекладач допускає пропуски, а інколи й незначні неточності та розмовну лексику. Завдяки оповіданням Л. Гірна український читач має змогу зануритися у незвичну японську культуру. Усі незрозумілі лексеми транскодуються та супроводжуються поясненням. Як і в перекладах творчого доробку А. Конан Дойла, у творах Л. Гірна В. Гнатюк почасти вдається до використання пасивних конструкцій.

Творчу спадщину Джером К. Джерома на сторінках ЛНВ представлено фрагментарно – це уривки “По Європі” (пер. В. Гнатюк, 1901 р.), “Про критиків” (пер. О. Маковей, 1899 р.) та скорочений переклад І. Петрушевича “Три в однім човні”, 1899 р. І. Франко був не надто високої думки про переклад І. Петрушевича, називаючи його “поганим” і стверджував, що “прийдеться коли не переписувати цілу річ наново, то в усякім разі дуже основно переробляти кожне речення” [10, с. 131].

П'єсу Б. Шоу “Катерина Велика” надруковано в 1922 р. (пер. Бой).

За літературно-родовою приналежністю також окремо виділяють жанр, що в межах періодичного видання ЛНВ представлений драмою В. Єйтса “Ірландія” (пер. Г. Чикаленко, 1917 р.) Уривок з драми Дж. Мільтона “Самсон борець” з'явився у перекладі І. Франка в 1906 р. Власне, це був монолог Самсона із драматичної поеми, що була “лебединою піснею” [ЛНВ, 1906, с. 101] видатного поета XVIIст., яка побачила світ у далекому 1671 р. Ще один драматичний твір ірланського автора О. Вайлда “Сальомеа” вийшов друком у 1904 р. (пер. І. Кревецький). Натрапляємо також і на малу прозу цього ж автора, а саме поезію у прозі “Добротворець” (пер. Л. Малицької, 1923 р.)

Поетичний доробок англomовних авторів також широко охоплений у ЛНВ. Це насамперед 29, 30 та 66 зразки шекспірового сонетарію у перекладі І. Франка (1907). 29-й сонет Шекспіра у 1900 р. відтворив П. Грабовський. Комедія В. Шекспіра “Сон літньої ночі” у 1927 р. увійшла до ЛНВ завдяки перекладу Я. Гординського, який поступається пізнішим варіантам А. Гозенпуда (1941 р.) та Ю. Лісняка (1985 р.)

До ЛНВ увійшло 15 англomовних поетів (твори 14-ти із них переклав П. Грабовський). Налічуємо 33 переклади/переспіви, з якими працювали сім перекладачів (П. Грабовський – 24, І. Франко – 3, С. Гурко – 2, С. Куликівна – 1, С. Павленко – 1, Г. Берло – 1). Вірші цільовою мовою демонструють відмінний один від одного рівень відповідності тексту оригіналу. Найплідніший перекладач у жанрі поезії – П. Грабовський, про персоналію якого у ЛНВ вміщено статтю О. Маковея. Оскільки поет прагнув “заповнити прогалини рідної літератури світовими надбаннями” [8, с. 399], то перекладав різних авторів, доробок яких відрізнявся за обсягами. Тому в ЛНВ

простежуємо творчу спадщину видатних “Пісня про Гайявату” Г. Лонфелло, “Старчача гульня” Р. Бернса, “Був лицар великої вроди” Е. По та менш відомих поетів “Ти витала тут, доле щаслива” Р. Ніккола, “Мені сниться воля мила” Ф. Геманс, “Люта зима за вікном” Е. Парка.

Бачимо приклади явища синхронної множинності – існування кількох варіантів перекладу практично в межах одного часового проміжку у випадку 29 сонету Шекспіра, а також Т. Мур “The Minstrel Boy” (1900 – П. Грабовський; 1911 – С. Гурко) та “Remember thee!” (1900 – П. Грабовський; 1901 – С. Гурко).

В основному переклади / переспіви українською характеризуються застосуванням одомашнення, тобто наявністю “доместикаційних національних елементів мови перекладу” [3, с. 180] та переважно нехтуванням формою іншомовної поезії.

Отже, ЛНВ знайомив читачів здебільшого із творами тогочасних авторів, враховуючи передовсім літературну вартість іншомовних літературних надбань, багато з яких вперше зазвучали українською саме зі сторінок цього часопису. Часто вже протягом декількох років після виходу в світ певного зразка белетристики, його переклад публікувався у ЛНВ, що свідчить про прагнення не залишатися осторонь новинок літературного багатства англomовних країн. У журналі з’являлися твори загальноновизнаних письменників, лауреатів престижних премій, а також спостерігаємо залучення творчого доробку маловідомих авторів. Таким чином, ЛНВ віддзеркалював усі провідні тенденції та напрями тогочасного літературного та культурного життя.

Однією із тенденцій ЛНВ є тяжіння до вільнішого відтворення поезії, часте недотримання форми оригіналу, використання доместикації та навпаки почасти застосування у прозових творах надто дослівного калькування, що призводить до появи незграбних конструкцій, проте більшість перекладів, хоч і застарілі, але засвідчують високий рівень майстерності окремих перекладачів.

У часописі охоплено різноманітні за жанром (оповідання, романи, поезію, драми) та тематикою твори (гумористичні оповідання чи такі, що мають релігійно-філософський відтінок, анімалістичні твори), які задовольняють уподобання найвибагливішого читача. В цілому ЛНВ задумувався як періодичне видання, націлене на свідомих громадян, проте редактори не забували включати до журналу й твори для найменших українців – казки та короткі прозові зразки дитячої літератури. Публікація розлогих романів припадає головно на період першого десятиліття, поезія ж концентрується в основному в томах за 1900 р. Невелика кількість творів довгих за обсягом, значні скорочення окремих оповідань, а також наявність скорочених перекладів частково зумовлено об’єктивними причинами, а саме обмеженим обсягом часопису, що зумовлювало такі рішення редакторів та

перекладачів. Окрім цього, на якість перекладів впливали недостатньо випрацьовані вимоги до перекладацького процесу, що пояснює певні невмотивовані пропуски, яких допускалися перекладачі, які, однак, не перешкоджали загальному сприйняттю та розумінню текстів; вплив власних поглядів на процес перенесення твору у цільову полісистему (у випадку поезії, відтвореної П. Грабовським), а також здійснення опосередкованого перекладу, як правило, крізь призму німецьких чи російських варіантів (мова йде про австралійські оповідання, англійські вірші, оповідання Е. Сінклера та ін.)

Попри перелічені негативні з сучасного погляду чинники, до яких можна також віднести неуніфіковані норми правопису та певні запозичення з інших мов, усе багатство перекладів з англійської у ЛНВ можна охарактеризувати не як джерело цільових творів, які з висоти сучасності характеризується наявністю певних похибок, а як осередок успішних перекладацьких спроб на тлі несформованої повною мірою перекладацької думки якомога повніше охопити та відтворити англійськомовний літературний простір. Окремі постаті ЛНВ досі невідомі широкому загалові, а отже, **перспективу** подальшого дослідження вбачаємо у належному вивченні їхнього доробку – оригінального чи перекладацького – та активної популяризації. Важливо також здійснювати перенесення у нашу полісистему літературних творів, що попри присутність на сторінках ЛНВ, могли б по-новому зазвучати українською мовою з урахуванням сучасних вимог до перекладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бартко О.* "Літературно-науковий вісник": до проблеми періодизації / О. Бартко // Слово і час. — 2007. — № 6. — С. 32–36.
2. *Кончіц І.* Марк Твайн / І. Кончіц // Літературно-науковий вісник. — 1910. — Т. 51. — Кн. 2. — С. 284–288.
3. *Корунець І.* Доместикація як засіб збагачення національних мов і літератур / І. Корунець // Всесвіт. — 2012. — № 5/6. — С. 177–186.
4. *Корунець І.* З мови Твена та Уїтмена (Художня література США в українських перекладах) / І. Корунець // „Хай слово мовлено інакше...” Статті з теорії, критики та історії художнього перекладу / Упоряд. В. Коптілов. — К. : Дніпро, 1982. — С. 162–175.
5. *Робертс Ч.* Бійка за здобич / Ч. Робертс ; пер. з англ. Н. Романович // Літературно-науковий вісник. — 1911. — Т. 53. — С. 631–635.
6. *Робертс Ч.* Пан скляного дому / Ч. Робертс ; пер. з англ. Н. Романович // Літературно-науковий вісник. — 1911. — Т. 52. — С. 208–215.
7. *Твен М.* Ріттерова історія / М. Твен ; пер. з англ. Ю. Панкевич // Літературно-

науковий вісник. — 1906. — Т. 33. — С. 297–311.

8. *Уштан І.* Перекладацькі здобутки Павла Грабовського / І. Уштан // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика” : [зб. наук. пр.]. — Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. — Вип. X. — С. 394–400.

9. *Франко І.* До Б. Д. Грінченка / І. Франко // Зібрання творів: у 50 т. — К. : Наукова думка, 1982. — Т. 50. — С. 94.

10. *Франко І.* До М. С. Грушевського / І. Франко // Зібрання творів: [у 50 т.]. — К. : Наукова думка, 1982. — Т. 50. — С. 131.

11. *Честертон Г. К.* Бузкова перука. Таємниці аристократів / Г. К. Честертон ; пер. з англ. О. Мандрика. — Львів : Свічадо. — 2010. — С. 105–120.

12. *Честертон Г. К.* Багряна перука (З серії «Мудрість отця Бравна») / Г. К. Честертон ; пер. з англ. Г. Чикаленко // Літературно-науковий вісник. — 1928. — Т. 97. — С. 112–124.

13. *Ясінський Б.* Літературно-науковий вісник: Показчик змісту. Том 1–109 (1898–1932) / Б. Ясінський. — К. : Вид-во «Смолоскип», 2000. — 544 с.

14. *Chesterton G. K.* The Purple Wig. The Complete Father Brown Stories / G. K. Chesterton. — London : Wordsworth Classics, 2006. — P. 265–276.

15. *Roberts Ch.* The Duel on the Trail. Kings in Exile [Електронний ресурс] / Ch. Roberts. — Available from : <http://www.readbookonline.net/readOnline/42741>.

16. *Roberts Ch.* The Lord of the Glass House. Kings in Exile [Електронний ресурс] / Ch. Roberts. — Available from : <http://www.readbookonline.net/readOnline/42737>.

17. *Twain M.* Ritter’s story. Life on the Mississippi / M. Twain. — The Pennsylvania State University, 1999. — 359 p.

Надійшла до редакції 11.10.13

© 2014 Р. А. Ситар
(м. Львів)

ЗАГОЛОВОК ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРО-ЕПІЧНОЇ ПОЕМИ „СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ” ТА ЇЇ АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ)

СИТАР Р. А. ЗАГОЛОВОК ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРО-ЕПІЧНОЇ ПОЕМИ „СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ” ТА ЇЇ АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ)

Проведено аналіз заголовка ліро-епічної поеми “Слово о полку Ігоревім” та особливостей відтворення його композиційної заданості у англомовних перекладах. Виокремлено функцію заголовка в творі, особливості його форми, а також завдання як інструмента до розуміння цілого твору. Визначено методи відтворення семантико-стилістичних функцій ключових лексем *слово* і *пѣлькь* цільовою мовою та їх доцільність у досягненні високого ступеня адекватності при перекладі.

СЫТАР Р. А. ЗАГЛАВИЕ КАК ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА (НА МАТЕРИАЛЕ ЛИРО-ЭПИЧЕСКОЙ ПОЭМЫ “СЛОВО О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ” И ЕЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПЕРЕВОДАХ)

На основе анализа заглавия лиро-эпической поэмы “Слово о полку Игореве” исследуется специфика воссоздания его композиционной заданости в англоязычных переводах. Раскрываются функции заглавия, особенности его формы, а также задания, которые стоят перед ним как инструмента к пониманию целого произведения. Уделяется внимание методам воссоздания семантико-стилистических функций ключевых слов *пѣлькь* и *слово* в англоязычных переводах, их целесообразность в достижении высокой степени адекватности в процессе перевода.

SYTAR R. A. TITLE AS A PROBLEM OF TRANSLATION (ON THE BASIS OF THE EPIC POEM ‘THE TALE OF IHOR’S CAMPAIGN’ AND ITS ANGLOPHONE TRANSLATIONS)

In the article an attempt has been made at studying the problems of rendering the title of the masterpiece ‘The Tale of Ihor’s Campaign’ in the Anglophone translations. The article treats the title as a means to understand the whole poem; it singles out its functions and describes its form. The author of the article paid particular attention to the difficulties in the process of translation of the lexemes *пѣлькь* and *слово* caused by the polysemantic nature of the lexemes.

Ключові слова: заголовок, “Слово”, англомовний переклад, знак, концепт.

Художній твір – це цілісна мовна тканина, різномірні компоненти якої щільно пов’язані між собою. Відтворюючи навіть окреме мовленнєве явище, перекладач має справу не з ізольованою одиницею тексту, а, у першу чергу, з фактом мови, який поєднаний із загальною її будовою, і який, як частина тексту, міг увібрати в себе особливості та специфічні риси авторської стилістики. Врахування цих чинників виключає пошук лише формальних відповідників відтворюваного явища у цільовій мові. Перекладачі, занурюючись у поетичний світ “Слова о полку Ігоревім”, прагнуть віднайти найточніші вирази, адекватні образи й звороти, щоб зробити “Слово” надбанням культури свого народу.

У художньому тексті слово, наповнюючись особливою енергією, стає мікрообразом, підпорядковується не лише лінгвістичним закономірностям, а й законам поезики. Вивчення слова-образу є першим етапом дослідження твору. Існує цілий ряд проміжних ланок, які ведуть від слова-образу до твору як образної системи. Однією з них є назва твору. Вона концентрує в собі особливості окремого слова і вбирає в себе в узагальненому вигляді те, що потім знаходить своє втілення у художній системі [9, с. 301]. В ономаціологічній,

означальній, номінативній функції заголовка виявляється категорія інформативності, яку він виконує в суворій відповідності з внутрішнім механізмом ономазіологічного процесу: називає об'єкт (текст) за однією з його ознак – темою [3, с. 95].

За влучним висловлюванням М. Гея, назва – це перші сходинки, що ведуть у світ художнього твору, це своєрідний ключ до нього [1, с. 150]. Актуалізація категорії перспекції заголовка формує читацькі очікування і є вирішальною в прийнятті рішення читати твір чи ні. Заголовок – це рамковий знак тексту, яким текст відкривається і до якого читач ретроспективно повертається, закривши книгу. Його специфіка, однак, не вичерпується поєднанням функцій знаку першого та знаку останнього. Заголовок матеріально відчужений від тексту: завжди друкується іншим шрифтом, стоїть від першого абзацу на більш або менш значній відстані, дозволяє включення в цей проміжок додаткових даних – вказівки на жанр, епіграф, присвяти, передмови і т.д. В широкому читацькому та професійно-філологічному вживанні заголовок функціонує окремо від тексту як його повноважний представник, як гранично стиснута згортка цілого твору. Увібравши у свій незначний обсяг весь художній світ твору, заголовок має колосальну енергію туго згорнутої пружини. Розкриття цієї згортки носить суто індивідуальний характер, і починається воно з очікування знайомства з текстом, з формування установки на читання даного твору, з періоду, який умовно можна назвати передтекстовим [3, с. 97].

Семантична специфіка заголовка полягає в тому, що в ньому одночасно здійснюється конкретизація і генералізація значення. Перше відбувається за рахунок прив'язування до певної ситуації, представленої в тексті, і відрізняється від звичайної контекстуальної реалізації значення тим, що відбувається, по-перше, з розривом між появою форми та її осмисленням і, по-друге, настає не одночасно, а поетапно. Генералізація, що йде слідом за конкретизацією, пов'язана з включенням у розшифровку заголовка численних значимостей різних елементів художнього тексту, що і дозволяє заголовку стати знаком типового, узагальнюючого, знаком концепту.

Як основний актуалізатор текстового концепту, заголовок представляє собою динамічне утворення, що розвивається. Перервавши читання на якому-небудь етапі розгортання твору, переривається й формування концепту, а, отже, й формування змісту заголовка [3, с. 101].

Оскільки основна функція заголовка полягає в актуалізації концепту твору, то його роль у тексті надзвичайно вагома, а тому необхідно докласти максимум зусиль аби адекватно його відтворити у перекладі, адже навіть нейтральна лексика у заголовку завжди концептуалізована, а інколи й символічна. Перші труднощі уже з'явилися при оцінці перекладу назви пам'ятки: “Слово о полку Ігоревім”, а саме лексем *слово* та *пѣлькь*. Роль лексеми *слово* в історії староруської мови була надзвичайно особливою. Визначним

виявилось те, що *слово*, більше ніж *языкъ* і *рѣчь*, належало до книжної культури. Виступаючи еквівалентом грецькому *λογος* до XIX століття воно слугувало теолого-філософським терміном [2, с. 156]. В пам'ятках староруської мови *слово* було відомим у значенні „слово, мова”; „дар мови”, „звуки мови, голос”; „бесіда, розповідь”; „повідомлення, вістка”; „вистів”; „заповідь, вказівка, повчання”; „подія, тема розповіді”. В північнослов'янській писемності *слово* фіксується з XI ст. У ранніх пам'ятках писемності воно виступає як полісемантична лексема. Його семантична структура розвивалася в наступних основних напрямках: перший з них репрезентує давню семантику кореня („чутки, поговор”, „слава”), найбільшого розвитку набув другий напрямок, який відштовхувався від значення „те, що сказане / те, що почуте”: через *слово* позначено багаточисельні конкретні реалізації сказаного. Аналогічні напрямки зображено в семантичній структурі лексеми *рѣчь*, але, за не частотними винятками, конкретні реалізації одного та іншого не збігалися. *Слово* етимологічно позначало сказане з позиції сприйняття, а *рѣчь* – з позиції відтворення. Третій напрямок в семантиці лексеми *слово* також мав аналог у лексемі *рѣчь*. Вихідною точкою його слугує значення „розповідь”, на основі якого *слово* позначало певний цілісний твір (як власне у поемі „*Слово о полку Ігоревім*”) чи його частину, а також (рідко) – письмовий текст. Для четвертого напрямку, що також розвивався із значення „те, що сказане / те, що почуте”, актуальним став кількісний параметр, коли з певної великої кількості виділялась одиниця – *слово* чи *буква*. Таким чином засвідчено наступні значення лексеми *слово*: „чутки, поговор”, „слава”, „думка”, „вчення”, „те, що сказане / те, що почуте”, „обіцянка, клятва”, „волевиявлення”, „договір, погодження”, „рішення”, „звинувачення”, „показання свідків”, „згода, дозвіл”, „відповідь, звіт”, „усне повідомлення в дипломатичній діяльності”, „розповідь”, „літературний твір”, „частина, розділ літературного твору”, „письмовий текст”, „здатність говорити”, „дар слова, красномовність”, „мова, мовлення”, „слово як одиниця мови й мовлення”, „назва букви с’”, „буква”, „розум, інтелект”, „думка”, „причина”, „цінність”, „словесний образ, знак, символ”, „закон, заповідь”, „Слово Боже – християнський теолого-філософський термін” [2, с. 157–161]. Хоча відповідник в англійській мові ‘word’ – “*language unit*”, “*brief statement*”, “*news*”, “*order*” [17, с. 1131] має схожий спектр значень, він усе-таки вузьчий.

Поряд із виділенням одиниці з великої кількості для *слова* є актуальною й протилежна тенденція, коли через цю лексему передавалась сукупність слів – текст (як цілісний літературний твір) чи його частина. Коли *слово* позначало твір, його тема вводилася традиційним способом – додатком в формі місцевого відмінку з прийменником *о* [2, с. 166–167], як от скажімо „*Слово о полку Ігоревім*”.

Сам автор, визначивши у заголовку його жанр як *слово*, неодноразово називає свій твір *повістю*: *Не лѣпо ли ны вѣшетъ, братиѣ, начяти старыми словесы трудныхъ повѣстий о полку Игоревѣ...* [7, с. 26]; *Почнемъ же, братиѣ, повѣсть сию отъ стараго Владимира до нынѣшняго Игоря ...* [7, с. 28]. Однак *повість* в автора – це радше *оповідь*, *розповідь*, *повісткування*. Із рядків, присвячених Боянові, приходять ще одне визначення жанру твору – *пѣснь*: *... Начати же ся тѣй пѣсни по былинамъ сего времени, а не по замышленію Бояню* [7, с. 26]. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. подає таке трактування лексеми *слово*: мовна одиниця як вираження предмета думки; те, що написано (текст) [виділення моє – Р.С.]; звістка, відомість; послання, лист, грамота [5, с. 352]. Англомовні перекладачі пропонують такі варіанти відтворення лексеми *слово*: ‘the song’ (Дж. Е. Йоффе [23], Б. Дмитришин [24], Д. Оболенський [21], В. Набоков [20], Л. Вінер [18], Р. Мен [22]); ‘the lay’ (Елігзандер та Ванда Петрункевич [16], І. Петрова [7]), ‘the tale’ (Г. де Вера-Бокларк [25], Р. Гауз [28], Л. Магнус [27], К. Андрусишин та В. Кірконел [29]); ‘the saga’ Б. Яценко [11]). У спільному перекладі В. Кірконела та П. Крата маємо заголовок: ‘Prince Ihor’s Raid against the Polovtsi’ [15]. Найкомпетентніший New English Dictionary on historical principles подає таке пояснення семантики відповідних лексем: *song* – a metrical composition adopted for singing, esp. one in rime and having a regular verse-form; occas., a poem [13, т. IX, с. 1, р. 422]; *lay* – a short lyrical or narrative poem intended to be sung [13, т. VI, с. 122]; *tale* – a story or narrative, true or fictions, drawn up so as to interest or amuse or to preserve the history of a fact or incident; a literary composition cast in narrative form [13, т. XI, с. 52]. Т. Чижевська [12, с. 318] у своєму славнозвісному словникуві, “Glossary of the Igor’s Tale”, подає зовсім інший варіант перекладу цієї лексеми: ‘discourse’: a common talk, report, rumor; narration, a narrative tale, account [13, т. 3, с. 430]. Очевидно, що англійський еквівалент ‘The Saga of Ihor’s Folk, son of Sviatoslav, grandson of Oleh’ через нетотожність поетичних символів двох мов і культур, не може стати отим “першим знаком” художньої сходинки до тексту. Використовуючи лексему ‘Saga’ (a prose epic narrating the history of the early heroes or families of Iceland or Norway [17, с. 877]) як еквівалент лексемі оригіналу *слово*, перекладач безпідставно апелює до давньоскандинавських і давньоірландських епічних творів про легендарних героїв та історичних діячів [6, т. 9, с. 8]. Доречнішим варіантом перекладу була б лексема ‘gest’ або ж словосполучення ‘heroic song’. Сам твір, звичайно, розкриє символічний підтекст й асоціативні зв’язки назви, але все ж варто було б перекладачеві замислитись над заголовком. Англійські терміни ‘lay’, ‘song’, ‘tale’ не відповідають жанровим особливостям та змісту цього твору. Найдоречнішим перекладом заголовка *Слово* була б або лексема ‘gest’, або ж словосполучення ‘heroic song’.

Заголовок із лексемою *слово* („*Слова о полку Игоревім*”) був типовим для скарбниці духу людського древньої Русі, де були й інші шедеври, заголовки яких містили лексему *слово* – “*Слова о законі і благодаті*” Іларіона, “*Слова о загибелі Рґської землі*”. Цією лексемою послуговуються і автори сучасних наукових праць, скажімо “Слова о переводе” проф. В. Комісарова.

Принципова важливість для читача засвоїти семантичні трансформації заголовка для адекватного сприйняття концепту змушує автора допомагати читачу в його роботі з розшифровкою декодованого істинного смислу заголовка. Нерідко, але не завжди, це досягається прямою авторською ілюстрацією нарощування змістовного потенціалу заголовних слів за рахунок їх використання в різних контекстах [3, с. 102]. Так, лексема *слово* в епічній поемі виступає і як здатність та вміння говорити. Окрім природної, божественної за походженням спроможності говорити через цю лексему у пам’ятках староруської писемності передавалась здатність говорити як вміння, майстерність, мистецтво володіння словом [2, с. 163]. Такий континуум лексеми вбачаємо і в Золотому слові Святослава: **Тогда великѣй Святославъ изрони злато слово, слезами смѣшено ...** [7, с. 58].

Щодо вживання форм однини і множини лексеми *слово*, то прослідковується диференціація. *Слово* сприймається як одиниця мови і мовлення, а відтак вислів позначається формою множини: **Не лѣпо ли ны бяцетъ, братие, // начяти старыми словесы // трудныхъ повѣстий о пълку Игоревѣ ...** [7, с. 26]. Вираз *старыми словесы* давно привертав увагу дослідників і отримав різноманітні тлумачення. Так, більшість дослідників I половини XIX століття схильні бачити в термінологічному визначенні цього виразу (*старыми словесы*) вказівку автора на якийсь особливий, відмінний від сучасного йому стилю виклад. Сучасні дослідники вбачають тут протиставлення манери викладу автора “*Слова*” якійсь попередній манері, можливо, зумовленій традиціями жанру, або ж розглядають цей вираз як обіцянку автора поеми розповідати “за звичаєм, зразком і складом попередніх військових розповідей” [10, т. 4, с. 322–323].

Англомовні перекладачі вдаються до різноманітних відповідників для відтворення лексеми *слово* у складі епітетної конструкції *старыми словесы*: ‘with former words’ [11, с. 226], ‘in ancient diction’ [27, с. 2], ‘in age-old words’ [7, с. 27], ‘with the olden words’ [22, с. 11], ‘with the ancient words’ [15, с. 1], ‘with the words of old’ [30, с. 163], ‘with ancient words’ [28, с. 29], ‘in the diction of yore’ [20, с. 29]. Р. Гауз, Л. Магнус та В. Кірконел вважають найдоречнішими відповідниками лексеми ‘ancient words’ (ancient – “belonging to times long past” [14, с. 33]), адже вони дуже близько відтворюють семантичне значення лексем оригіналу. Т. Чижевська поділяє думку Р. Мена, Д. Ворда, Р. Гауза, В. Кірконела та Л. Магнуса, щодо вживання лексем ‘ancient’ та ‘old’ як найадекватніших відповідників

оригіналові [12, с. 325]. Додаткове конотативне значення, не властиве іншим відповідникам, несе вираз ‘the diction of yore’, де ‘diction’ це ‘a way of speaking, enunciation or delivery in public speaking; the selection and control of words to express the ideas’ [14, с. 264]; а ‘of yore’ – ‘long ago, in former years; is used only in the archaic phrases’ [14, с. 1142], що сприяє відтворенню не лише семантичного значення лексем оригіналу, а й зберігає барвистість лексеми **слово** у даному контексті.

Складним виявилось відтворення лексеми **пѣлькѣ**. З перекладів очевидна розмаїтість варіантів: ‘band’ [23], ‘campaign’ [20]; [18]; [28], [29], [19], [26], ‘host’ [30], [24], ‘armament’ [27], ‘raid’ [15], ‘war-ride’ [16], ‘warfare’ [7], ‘folk’ [11].

І. Срезневський у “Материалах для Словаря древнерусского языка” подає таке визначення лексеми **пѣлькѣ**: “войско, полкъ, отрядъ, воинство, силы, битва, сражение, война, походъ” [8, т. 2., с. 1747–1749]. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. не подає дефініції слова **пѣлькѣ**, натомість його можна розглядати як синонімічне слову *рать*, що означає: “рать, військо” [5, т. 2, с. 290]; “У Київській Русі, а пізніше у Російській державі до XVIII ст. – назва війська, збройного загону; уроч. битва.” [6, т. 8, с. 455]; “войско, война, битва, бой” [4, т. 3, с. 105–107]. Щодо англомовних відповідників, то, за визначеннями у New English Dictionary on historical principles, відповідні лексеми мають такі значення: ‘armament’ – a force military or (more usually) naval, equipped for war [13, т. I, с. 450]; ‘band’ – an organized company; a troop. Said of armed men, also of robbers, assassins, etc.; a confederation of persons or animals in movement [13, т. I, с. 647–648]; ‘campaign’ – the continuance and operations of an army “in the field” for a season or other definite portion of time, or while engaged in one continuous series of military operations constituting the whole, or a distinct part, of a war [13, т. II, с. 53]; ‘host’ – an armed company or multitude of men; an army [13, т. V., с. 407]; ‘raid’ – a military expedition on horseback; a hostile and predatory incursion, properly of mounted men, a foray [13, т. VIII., с. 111]; ‘war-ride’ – to go on horseback upon a warlike expedition; to go upon, take part in, a raid or foray [13, т. VIII., с. 654]; ‘warfare’ – a going to war; the action of carrying on, or engaging in, war; the act or state of conflict; military life or service [13, т. XII, с. 97–98]. Т. Чижевська вважає, що лексема ‘raid’ найадекватніше відтворює семантику слова **пѣлькѣ** [12, с. 285]. Оскільки, дії Ігоря та його дружини важко назвати війною, радше – похід, то найдоречнішими еквівалентами давньоруського **пѣлькѣ** є такі англійські відповідники: ‘band’ (Дж. Е. Йоффе [23]), ‘campaign’ (В. Набоков [20], Р. Гауз [28], Л. Вінер [18]), ‘host’ (Д. Ворд [30]), ‘raid’ (В. Кіркконел та П. Крат [15]). Д. Ворд у статті “On translating “Slovo o polku Igoreve” стверджує, що найвдалішим відтворенням лексеми **пѣлькѣ**, саме у назві твору, слугує англійський еквівалент ‘raid’, хоча, у своєму перекладі він використовує ‘host’, як у

заголовку, так і у самому тексті. На його думку, саме ця лексема не стосується сучасного війська. Окрім цього, слово 'host' – односкладове, що сприяє вдалому відтворенню ритму оригіналу англійською мовою [31, с. 506].

Виступаючи актуалізатором ідеї тексту, заголовок проникає у всі його елементи, тобто включається в єдину текстову систему, дією якої і пояснюється той факт, що смисловий зміст заголовка на вході до тексту і на виході з нього постійно і обов'язково не є ідентичним. Яскравим прикладом цього твердження слугує й епічна поема „**Слово о полку Ігоревім**”, адже задача заголовка як першого знаку твору – привернути увагу читача, встановити з ним контакт. А виконати це надзвичайно складно, враховуючи багатозначність лексичних одиниць (насамперед лексеми *слово*), що входять до їх складу і позбавлені необхідного контексту для зняття полісемії.

Проблема перекладу заголовка надзвичайно важлива для теорії і практики художнього перекладу, оскільки саме у заголовку закладено ключ до розуміння цілого твору. Заголовок – це рамковий знак тексту, специфіка якого не вичерпується поєднанням першого та останнього знаку і який виконує ономасіологічну, означальну, номінативну, прогнозуючу, орієнтуючу функції. Відтак переклад заголовка вимагає у перекладачів неабияких зусиль, адже крім збереження функцій заголовка оригіналу у перекладі слід з мінімальними втратами повноцінно відтворити його зміст, поняття, закладені автором. Враховуючи функцію заголовка в творі, особливості його форми та історичного аспекту, а також його завдання, заголовок ліро-епічної поеми визначається як інформативний (називає тему твору), вказує на жанрову особливість, містить ім'я головного героя. В такому антропонімічному заголовку закладений концепт актуалізується лише на виході з тексту, а функція вираження концепту наявна в такому типі заголовку настільки, наскільки він (концепт) фіксує для читача ознаки референта-носія авторської ідеї.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гей Н. К. Искусство слова. О художественности литературы / Н. К. Гей. — М. : Наука, 1967. — С. 150.
2. Дегтев С. В. Концепт слово в истории русского языка. Язык о языке / С. В. Дегтев, И. И. Макеева // Язык о языке : [сб. ст. / под общ. рук. и ред. Н. Д. Арутюновой]. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 156–171.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. — Вінниця : Нова Книга, 2004. — 272 с.
4. *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)* : [у 10 т. / главн. ред. Р. И. Аванесов]. — М. : Русский язык. — Т. 3. — 1990. — 570 с.; Т. 4. — 1991. — 558 с.
5. *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* : [у 2 т.]. — К. : Наук. думка, 1978.

6. *Словник української мови* : [у 11 т. / за ред. І. К. Білодіда]. — К. : Наук. думка, 1971–1980. — Т. 1. — 1971. — 799 с.; Т. 2. — 1972. — 744 с.; Т. 3. — 1971. — 550 с.; Т. 4. — 1973. — 840 с.; Т. 5. — 1974. — 840 с.

7. *Слово о полку Игореве = The lay of the warfare waged by Igor* / [transl. by I. V. Petrova; foreword by D. S. Likhachev]. — Moscow : Progress publ., 1981. — 193 p.

8. *Срезневский И. И.* Материалы для Словаря Древнерусского языка по письменным памятникам : [в 3 т.] / И. И. Срезневский. — Санктпетербург : Императорской Академии Наукъ, 1893–1903. — Т. 1. — 1893. — 1420 стб.; Т. 2. — 1895. — 1802 стб.; Т. 3. — 1903. — 1684 стб.

9. *Щербак-Середич М.* Поетика назви і переклад (на матеріалі російських перекладів новел Василя Стефаника) / М. Щербак-Середич // *Записки перекладацької майстерні*, Т. 1. 2000–2001, Тиждень, 1, 21–27 серпня 2000 р., Львів, 2001. — 301 с.

10. *Энциклопедия «Слова о полку Игореве»* : [в 5 т.]. — Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 1995. — Т. 3. — 1995. — 387 с.; Т. 4. — 1995. — 330 с.; Т. 5. — 1995. — 377 с.

11. *Яценко Б.* “Слово о полку Игоревім” та його доба (комплексне дослідження) / Б. Яценко. — К. : Вид-во імені Олени Теліги., 2000. — 256 с.

12. *Čizevska T.* The Glossary of the Igor’ Tale / T. Čizevska. — Paris : Mouton and Co, 1966. — 409 p.

13. *New English Dictionary on historical principles* / [compl. by J. A. H. Murray]. — Oxford : At the Clarendon press., Vol. 1. — 1888. — 1240 p.; Vol. 3. — 1897. — 1228 p.; Vol. 4. — 1901. — 1160 p.; Vol. 6 (2). — 1908. — 1020 p.; Vol. 7 (2). — 1909. — 1676 p.; Vol. 8. — 1914. — 1705 p.; Vol. 9 (1). — 1914. — 1211 p.; Vol. 8 (2). — 1914. — 800 p.; Vol. 6. — 1908. — 528 p.; Vol. 12. — 1933. — 730 p.

14. *New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English language*. — Danbury, CT. : Lexicon Publications, Inc., 1993. — 1216p.

15. *Prince Ihor’s raid against the Polovtsi* / [transl. by P. C. Crath; versified by W. Kirkconnell]. — Saskatoon, Sask. : The Mohyla Ukrainian Institute, 1947. — 14 p.

16. *The Lay of the war-ride of Igor* / [transl. by A. & W. Petrunkevich] // *The poet lore*, 1919. — Vol. 30. — P. 289–303.

17. *The New lexicon Webster’s Encyclopedic Dictionary of the English language*. — New York : Lexicon Publications, Inc., 1989. — 1149 p.

18. *The song of Igor’s campaign* / [transl. by L. Wiener] // *The anthology of Russian literature: from the earliest period to the present time*. — New York ; London : Pelican, 1902–1903. — P. 41–69.

19. *The song of Igor's campaign* / [transl. by S. H. Cross] // "La geste du prince Igor": Europe russe du douzieme siecle / Gregoire, Jakobson R., Szeftel M., Joffe J.A. // *Annuaire de l'institut de philologie et d'histoire orientales et slaves*. — 1948. — Vol. 8. — P. 25–89.
20. *The song of Igor's campaign: An epic of the twelfth century* / [transl. from the Old Russian by V. Nabokov]. — New York: Vintage Books. A division of Random House: Toronto: Random House of Canada, 1960. — 135 p.
21. *The song of prince Igor* / [transl. by D. Obolensky] // *Penguin book of Russian verse*. — Baltimore: Penguin, 1962. — P. 34–61.
22. *The song of Prince Igor* / [transl., introd. and comm. by R. Mann]. — Eugene, Oregon: Vernyhora press, 1979. — 89 p.
23. *The song of Prince Igor's band* / [transl. by J.A. Joffe; Ed. by B. Palmer] // *Stories from the Classical literature of many nations*. — New York: Macmillan, 1898. — P. 13–41.
24. *The song of the host of Igor* / [transl. by B. Dmytryshyn] // *Medieval Russia. A source book, 900–1700*. — Hinsdale, Ill., 1967. — P. 81–96.
25. *The Tale of Igor* / [adapted from the Old Russian legend by Helen de vere Beauclerk]. — London: Beaumont, 1918. — 79 p.
26. *The Tale of Igor's campaign* / [transl. by S. Zenkovsky] // *Medieval Russia's epics, chronicles, tales*. — New York: Dutton, 1963. — P. 13–31.
27. *The tale of the armament of Igor, A. D. 1185: a Russian historical epic* / [ed. and transl. by L.A. Magnus]. — London: Oxford Univ. Press, 1915. — 122 p.
28. *The tale of the campaign of Igor* / [transl. by R.C. Howes]. — New York: W. W. Norton & Co, Inc, 1973. — 72 p.
29. *The tale of the campaign of Ihor, son of Sviatoslav, grandson of Oleh* / [sel. and transl. into English verse by C.H. Andrusyshen and W. Kirkconnell] // *The Ukrainian poets, 1189–1962*. — Toronto: Univ. of Toronto press, 1963. — P. 3–21.
30. *The Tale of the host of Igor* / [transl. by D. Ward] // *Forum for Modern Language Studies*. — 1966. — April. — Vol. 2. — N 2. — 35 p.
31. *Ward D. On translating "Slovo o polku Igoreve"* / D. Ward // *The Slavonic and East European Rev.* — 1958. — P. 1–5.

Надійшла до редакції 24.02.14

ПАМ'ЯТІ ВЧЕНОГО

Із сумом повідомляємо, що після важкої хвороби 5 травня 2014 року на 58-му році життя перестало битися серце нашого Колеги і Друга – Олександра Дмитровича Огуя, відомого українського вченого-лінгвіста в галузі германістики, порівняльно-історичного і загального мовознавства, літературознавства, перекладознавства, людини енциклопедичного знання, визнаного фахівця-нумізмата, автора багатьох праць з економіки, педагогіки, історії, багаторічного завідувача кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Редколегія висловлює глибоку

скорботу з приводу смерті Олександра Дмитровича Огуя, який плідно працював на протязі кількох років у спеціалізованій вченій раді Донецького національного університету, був членом редакційної колегії наукового фахового журналу «*Studia Germanica et Romanica*», наукового збірника «Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах», монографічній серії «Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження».

Кафедра германської філології,
вчена рада факультету іноземних мов
Донецького національного університету,
редколегія

ЛЕСТВИЦЯ В НЕБО

Олександр Дмитрович Огуй
(21.12.1956 – 05.05.2014)

Працювать! Працювать безумовно!
Кожній хвилі нема вороття!
Ні, я зовсім іще не заповнив
золотої анкети життя!

Володимир Сосюра
(із записника Олександра Дмитровича)

Складне життя у всій його всебічності.
А як подумать, — що таке душа?
Як той казав, це — горизонт до Вічності.

Ліна Костенко

Життя людини наче блискавка на небосхилі вічності, проминає й розчиняється у передвічному спокої Всесвіту. Життя людини – мить, але Дух її торує шляхи нескінченного Буття у пошуках відповіді на питання, хто вона, звідки прийшла, куди йде, що має зробити на своєму шляху, аби знати, що виконала свою місію на цій землі. Все наше життя – одна велика відповідь на це питання, боріння за удосконалення нашого духовного світу у гармонії із світом вічним. Олександр Дмитрович Огуй саме та людина, що шукала відповідь на велике питання Буття кожного дня, кожної миті, по крупицях

збирала дорогоцінне знання, прагнула стати кращою, духовно розвиненою, ніколи не спиняючись на досягнутому. Не було для нього меж у пошуках Істини, а знайшов він її у своєму серці. Олександр Дмитрович – науковець, германіст високого рівня, але передусім чудова, багатопланова людина, вільна і світла Душа. На першій сторінці його записнику слова: прагни неможливого – досягнеш максимуму! І він прагнув досягнути цього максимуму щодня, працюючи навіть у хворому стані, попри втому, всупереч всім нездоланим обставинам.

Олександр Дмитрович Огуй народився 21 грудня 1956 року в селі Снячів-Думанецький Сторожинецького району Чернівецької області. Його мати – Огуй Галина Федотівна (8.08.1924 – 25.09.1987) була вчителькою початкової школи, батько – Сушинський Дмитро Васильович був робітником. Навчався в 1963–1967 рр. у Снячівській початковій школі №2 (перша вчитель – мати Г. Ф. Огуй) та в 1967–1973 рр. у Сторожинецькій СШ №1. Вражає різноплановість здобутої освіти: з відзнаками завершував навчання, у тому числі й у Чернівецькому національному університеті. З-поміж отриманих спеціальностей: Філолог. Викладач німецької мови та літератури (германіст: 1979); Військовий перекладач при Інституті військових перекладачів у Москві (1984); Викладач англійської мови та літератури (1991); Педагог та практичний психолог (1996). Вивчав всесвітню історію, історію економіки та нумізматику в Боннському університеті (ФРН: 1995–1997), стажувався в Інституті історії грошей (Відень, Австрія: 2004; 2008). Був поліглотом, володів понад 30 мовами, був фахівцем із мертвих мов (10 мов). Ілюстрація з життя: Олександр Дмитрович скаржитья, що написав статтю старопольською мовою і стиль вийшов дещо архаїчним, мовляв, треба тепер переробляти на сучасний стиль і більш сучасну мову. І переробив, відправив до друку у новій редакції, але ж тільки замислитися: написав польською у архаїчному стилі! Пояснює: читав багато книжок польською (переважно класичні роботи), звідти і стиль такий. В його скарбничці близько 150 робіт 8 іноземними мовами (крім української та російської) у 18 країнах світу. Він підтримував дружні стосунки та зв'язки по всьому світу, він співпрацював з Й. Ербенем, У. Енгелем, Д. Керубімом, М. Шлефером та ін. у Географія його подорожей із лекціями, виступами: у Відні та Клагенфурті (Австрія), Бонні, Майнці, Гьотінгені (ФРН), Сучаві та Орадї (Румунія), Кишиневі (Молдова), Кошіце (Словаччина), Москві та Санкт-Петербурзі (Росія), Лідсі (Велика Британія) – демонструє лише частину здобутого досвіду. Згадується подорож Мюнхен / Клостер Банц, де він виголошував свою доповідь на українсько-баварській конференції, висловлював ідеї про тристоронню сутність мови.

Професор О. Д. Огуй охоче спілкувався електронною поштою і володів сучасними технологіями. Отримати від нього терміново потрібну статтю, пораду, консультацію було дуже просто, оскільки працював він майже цілодобово: тож отримати дуже пізно вночі мейл

з потрібними даними було зовсім звично. Листування з лінгвістичних питань може бути прикладом його невгамовної думки, адже у таких дискусіях часто ставилися важливі питання, відшліфовувалася переконлива аргументація. Часто так листи починалися із поради: почитайте ще... Додавався список публікацій, а часто і самі роботи надсилалися, тож він не тільки сам постійно жив у вирії найсучасніших лінгвістичних подій, але й всіх стимулював до цього, постійно твердив: зупинятися на досягнутому не можна, це небезпечно для творчої людини. Цю пораду закарбувала у себе в душі назавжди.

Сам Олександр Дмитрович пройшов нелегкий шлях, перш ніж став відомим науковцем, визнаним у багатьох країнах світу. Не поступивши з першого разу у ВНЗ, до навчання в Чернівецькому державному університеті (ЧДУ) працював вантажником на Сторожинецькому винзаводі, бібліотекарем Сняківської бібліотеки № 2, лаборантом Тисівської восьмирічної школи (1973–1974). Під час навчання як відмінник навчання та громадський активіст отримував іменну стипендію ім. К. Маркса (1978–1979). Після завершення ЧДУ був учителем в Корчівській школі (1979–1980), лаборантом та інженером фонолабораторії університету (1980–1988), асистентом (1989–1992), доцентом (1992–2002) кафедри німецької мови та загального мовознавства, професором кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства, завідувачем кафедри англійської мови (для неспеціальних факультетів) (з 2001 по вересень 2006), завідувачем кафедри іноземних мов (для гуманітарних факультетів: 2006–2008), кафедри теорії та практики перекладу (2008–2009), кафедри англійської мови (2012).

Окремою сторінкою його життя були лекції у різних вищих навчальних закладах України та закордоном: Одеський політехнічний університет (2002–2004); Подільський педуніверситет (м. Хмельницький, 2002–2004); Миколаївський гуманітарний університет ім. Петра Могили (2004–2005); Прикарпатський держуніверситет (2005–2010), а також Могилянська та Острозька академії, приїздив він і до факультету іноземних мов Донецького національного університету з розвідками про історію мови, питання семантики. Олександр Дмитрович виступав із лекціями з історії грошового обігу та економіки у вищих навчальних закладах Австрії, Німеччини, Румунії.

У Донецькому національному університеті його виступи завжди були подією. На засіданні спеціалізованої вченої ради при Донецькому національному університеті на факультеті іноземних мов його відгуки звучали майже як міні-захисти, доповіді із певної проблеми, бо висловлюючи свою думку про дисертацію, він завжди глибоко аналізував проблему, робив власне дослідження. Гучним голосом він не просто оповідав, причаровував аудиторію. Студентство з радістю слухало такі лінгвістичні гімни, оповіді про найцікавіші мовні явища. У таких доповідях він жив, дихав і сміливо літав на крилах знань та ерудованості, начитаності. За роки роботи в університеті він читав багато різних

курсів: практику німецької мови; вступ до мовознавства; вступ до германської філології (лекції про готську мову); історію німецької мови; історію англійської мови; теорію іноземної мови (основної та другої); теорію та практику перекладу німецької мови та різні спецкурси: новітні методи дослідження; історію лінгвістичних учень, основи науково-дослідницької роботи студентів; актуальні проблеми полісемії тощо. О. Д. Огуй є одним із провідних спеціалістів з творчості Ю. Федьковича та І. Бажанського, що й засвідчує присудження йому обласної літературної премії ім. І. Бажанського.

Олександр Дмитрович постійно підвищував вже досягнутий рівень стажуваннями: 1992–1993 – Інститут германістики при Віденському університеті; 1995–1997, 2001 – Германістичний семінар Рейнського Боннського університету ім. Фрідріха-Вільгельма; 2004–2008 – Інститут історії грошей у Відні; 2006; 2009 – Інститут Міжкультурної германістики при Гьотінгемському університеті; 2006 – Інститут Германістики при Боннському університеті; 2012 – університет ім. Штефана чел Маре (Сучава, Румунія); 2013 – Інститут медієвістики Лідського університету (Велика Британія). Належав до Академії наук Вищої школи України, був членом міжнародних наукових організацій SLE (Societas Europae linguistica) та TESOL, брав участь у роботі чотирьох спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських дисертацій: при Львівському національному університеті імені Івана Франка, Донецькому національному університеті, Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича та при Південноукраїнському державному університеті імені К. Д. Ушинського. Під його керівництвом захищено понад 17 дисертацій, він опонував 26 кандидатських та 4 докторські дисертації.

Загальна кількість публікацій Олександра Дмитровича – майже 840 праць (у т.ч. понад 40 книг і об'ємних праць), що стосуються широкого кола питань, не тільки лінгвістичних.

Його роботи присвячено проблемам філології, особливо лінгвістики та перекладознавства (2 індивідуальні та 2 колективні монографії, 8 книг, підручників та посібників (у т.ч. 3 за грифом Міністерства освіти і науки України), 4 об'ємні праці та 260 публікацій з лексикології, семантики: полісемії та зміни значення, публікації з перекладознавства та історичного термінознавства, історії німецької та англійської мов, історії української та зарубіжної літератур, педагогіки та психології, філософії та методології досліджень, історичної картографії, економічної історії Буковини та нумізматики (5 монографій, 2 книги, 3 каталоги „World Coins”, неодноразово перевидані в США; 220 статей зі спеціальних історичних дисциплін та історії Буковини) тощо. Олександр Дмитрович неодноразово отримував пропозиції щодо захисту докторської зі спеціальних історичних дисциплін (нумізматики), проте не встиг реалізувати ці нові

перспективи через несподівану хворобу (з вересня 2013). О.Д. Огуй, завдяки своїм енциклопедичним знанням, співпрацював і в «Енциклопедії історії України», і в редакції економічного журналу в Румунії. Загалом, він був членом редколегії 5 зарубіжних видань.

Олександр Дмитрович мав щасливу родину, його дружина (одружилися 14.07.1984) – Ольга Ярославівна Івасюк (1961 р.н.), кандидат філологічних наук, перекладознавець, має понад 130 публікацій, у т.ч. переклади 8 англомовних авторів) – доцент кафедри сучасних іноземних мов і перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, опора та підтримка у всіх його пошуках та проєктах. Професор О. Д. Огуй в житті був ще й батьком двох дітей: дочка – Івасюк Галина Олександрівна (15.12.1987), призер різних конкурсів та Всеукраїнських олімпіад з німецької мови, історії та української мови, аспірантка факультету історії, політології та міжнародних відношень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, син – Огуй Михайло Олександрович (9.09.1994), відмінник навчання, призер Всеукраїнської олімпіади з німецької мови, переможець Всеукраїнського конкурсу наукових робіт (2012); лауреат Президентської стипендії, студент економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Несподівано обірвався шлях Олександра Дмитровича на цій землі 5 травня 2014 року. Залишилося багато нездійснених планів, ненаписаних книг, невисловлених ідей, утім навіть під тиском хвороби він продовжував працювати, високо цінуючи кожен мить свого останнього сходження. До цієї статті додаються його останні записи щодо його авторської трихотомічної концепції мови, що були передані до нашої редколегії його дружиною.

У новому випуску "Буковинського журналу" незабаром з'явиться їх спільна стаття, присвячена 450-річчю від дня народження В. Шекспіра із вражаючим нині заголовком: "І СМЕРТЬ ПОМРЕ, А ТИ – В ПРОСТІЙ ОДЕЖІ - ПІДЕШ В ВІКИ, ЧАСУ ЗЛАМАВШИ МЕЖИ!!!" Ці слова якнайкраще здатні передати справжній сум за «Шекспіром науки» – Олександром Дмитровичем Огуєм.

І хочеться
Бути дужим,
І хочеться так любити,
Щоб навіть каміння байдуже
Захотіло ожити
І жить!
Воскресайте, камінні душі,
Розчиняйте серця і чоло,
Щоб не сказали
Про вас грядущі:
– Їх на землі не було...

Василь Симоненко

О. В. Материнська

МОВА, МОВЛЕННЯ ТА МОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ: квантитативні пошуки

Олександр Огуй

Кафедра іноземних мов, Чернівецький національний університету імені Юрія Федьковича, вул. Університетська, 2,
Чернівці, 58000, Україна, E-mail: aloguy@inbox.ru

*Автор статті пропонує
трихотомічний аналіз мови та
голістичне її охоплення.*

*Саме проф. Огуй О.Д. належить
авторське право впровадження у
науковий вжиток **КОНЦЕПЦІЇ
ТРИХОТОМІЇ.***

*Мову як єдність системи знаків
доцільно розглядати через
квантитативні коефіцієнти, мовлення
– через частоти, а мовну діяльність –
через співвідношення.*

*Ключові слова: трихотомія, мова,
мовлення і мовна діяльність,
квантитативні параметри.*

Загальновідомо, що **МОВА** як голістично-модулярно-фрактальна організована система знаків та їх поєднань, що завдяки її структурній організації служать для комунікації, збереження й передачі інформації та емоцій, існує у просторі, часі та суспільстві, зафіксовуючи національну ідентичність мовців. Ґрунтуючись на персональній трихотомічній концепції мови, мовлення та мовної діяльності (1998) і знака як єдності форми, змісту та правил ужитку мовцем (1998; 2003) автор пропонує трихотомію: діакронія, синхронія та панхронія; форма, зміст та знаконосії; парадигматика, синтагматика та епідигматика та інші. На основі трихотомічної концепції [Огуй 1998; 2005], за якою теза (матеріал) та антитеза (принцип функціонування) репрезентують (через синтез) цілісний (голістичний) феномен, мова реалізується в мовленні (parole через тексти), мові (langue, яку репрезентує лексикон чи тезаурус) та у мовній діяльності (langage, де регулятивні та прескриптивні правила вживання знаків та їх поєднань виробляються та функціонують у суспільній комунікації). Мовна діяльність (як динамічний синтез мови та мовлення) творить систему мовних знаків та структуру їх функціонування в мовленні, формує правила їх ужитку.

Способи кількісних досліджень. На основі вибірки, що виражає як мовні, так і мовленнєві особливості, можна побачити, що мовні властивості можуть, кількісно повторюючись протягом певного часу, домінувати над іншими властивостями цього об'єкта чи співвідноситися із характеристиками інших об'єктів. Тому доцільно аналізувати ці кількісні прояви явищ, на нашу думку, на декількох рівнях: **повторюваності, домінування та співвідношення.** В основі **повторюваності** лежить категорія частотності. До повторюваності у лінгвістиці можна віднести такі показники як: абсолютні та відносні частоти у мовленні (чи за частотним словником у мові).

Домінування того чи іншого явища можна визначати за допомогою як відсотків, так і індексів / коефіцієнтів (в т.ч. коефіцієнт фразеологічності, коефіцієнт фразеологічної кодифікації / модифікацій), тощо. Якщо **відсотки**, або проценти (лат. «pro centum» — сота доля, на сто), вказують на певну кількість від умовного цілого в 100%, то **коефіцієнт** (як характеристика процесу, явища, речовини або поля, яка має відносно сталий характер) засвідчує певну кількість підмножини (елемента) у множині, яка відповідає умовній одиниці (1).

Прості **співвідношення** чи кореляція, що ґрунтуються на рангуванні різних параметрів, визначаються за допомогою елементарних апроксимативних формул (W, M, A), а розрахунки значно складніших взаємовідношень забезпечуються за допомогою статистичних формул, що достовірно засвідчують об'єктивність існуючих явищ (r , x^2). Спрощені апроксимативні формули мають свої переваги завдяки елементарності та наочності, поступаючись статистичним в точності.

Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діакронії та панхронії. – Черніваці: Золоті литаври, 1998. – 328 с.

СПИСОК ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ОЛЕКСАНДРА ДМИТРОВИЧА ОГУЯ

Для студентства та аспірантства, для світу науки в цілому О. Д. Огуй залишив надзвичайно велику та вагому спадщину, понад 840 публікацій – численні посібники та підручники, словники та монографічні праці тощо. Серед них **ключовими** є:

1. Полевые структуры в системе языка : [коллективная монография / З. Д. Попова, И. А. Стернин, Е. И. Беляева, ... А. Д. Огуй и др.]. — Воронеж : ВГУ, 1989. — 200 с.

2. Г.фон Сплени, Опис Буковини / пер. з нім. та коментар О. Д. Огуя та М. М. Сайка. — Чернівці : Рута, 1995. — 110 с.

3. Монетно-лічильні найменування на Буковині та в Молдові в кінці 14-першої третині 19 ст. : Проблема поліномінацій в адаптивних термінологічних системах. — Чернівці : Рута, 1997. — 225 с.

4. Полісемія в синхронії, діяхронії та панхронії. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. — Чернівці : Золоті литаври. — 1998. — 370 с.

5. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу : [навч. посіб.]. — Чернівці : Рута, 2000. — 136 с. (співавтори: В. В. Левицький, С. В. Кійко, Ю. Є. Кійко).

6. Дискурс іноземномовної комунікації : [колективна монографія / К. Я. Кусько (ред.), С. Денисенко, О. Огуй (ред. колегія)]. — Львів : Видавництво Львів. нац. ун-ту, 2002. — 240 с.

7. Lecture Notes on Theory and History of English as a Second Language: Теорія та історія англійської мови як другої іноземної : [навч. посіб.]. — Чернівці, 2002. — 164 с. (співавтори: В. В. Архелюк, А. В. Кушнірик, Г. Я. Семен).

8. Lexikologie der deutschen Sprache. — Winnyts'a : Nowa knyha, 2003. — 416 S.

9. Актуальні проблеми німецько-українського перекладу. — Чернівці : Рута, 2004. — 256 с.

10. Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підруч. для студ. вищих навч. закладів]. — Київ : КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2009. — 543 с. (співавтори: Т. Р.Кияк, А. М.Науменко).

11. Formalization in historical linguistics and the description of the mechanism of semantic changes // Symposium on Formalization in historical linguistics. — Tallinn : Academy of Sciences, 1986. — P. 60–62.

12. Формалізація історико-семасіологічних досліджень та її межі // Мовознавство. — 1992. — №1. — С. 26–33. (співавтор: В. В. Левицький).

13. К истории одного полисемичного слова (Альтернативы системного выбора) // Лингвистические исследования: Эволюция и функционирование языка : [сб. науч. тр.]. — Екатеринбург : УГПИ, 1993. — С. 11–16.

14. Історико-типологічне зіставлення “Слово о полку Ігоревім” та деяких західноєвропейських текстів (Спроба лінгвістичної розвідки) // Питання літературознавства. — Львів, 1993. — Вип. 1 (58). — С. 82–88.

15. Die Ukraine als Subjekt und Objekt bildungsgeschichtlicher Entwicklung in der Neuzeit // Retrospektiven in Sachen Bildung. — Klagenfurt, 1994. — R. 2. — No. 10. — 28 S.

16. Об'єднана індуктивно-дедуктивна мовно-психологічна класифікація прикметників у “мовній картині світу” // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці : ЧДУ, 1998. — Вип. 41 (6): Германська філологія. — С. 39–46.

17. Diachrone Entfaltung der Polysemie und Depolysemierung im System der mittelhochdeutschen adjektivischen Tüchtigkeitsbezeichnungen (aufgrund der approximativ-

statistischen Analyse) // Zeitschrift für deutsche Philologie / Hrsg. v. W. Besch et al. — Berlin : E. Schmidt Verl., 1997. — Bd. 116. — H. 1. — S. 46–67.

18. Bestimmung der Antonymiebeziehungen zwischen den polysemen deutschen Wörtern // Qualico: Third International Conference on Quantitative Linguistics. 26–29.08.1997. — Helsinki : Research Institute, 1997. — S. 59–60.

19. Probleme der experimentellen Erforschung der Wortbedeutung. Überblick über Polysemieuntersuchungen // Sprachwissenschaft / Hg. von R. Bergmann, R. Dornhauser, H. — W. Eroms et al. — 1998. — Bd. 23. — H. 1. — S. 113–140.

20. Some Notes about Semantic Regularity of Some Polysemantic Words // Journal of Quantitative Linguistics. — 1998. — Vol. 5. — No. 1–2. — P. 62–66.

21. Об'єднана індуктивно-дедуктивна мовно-психологічна класифікація прикметників у “мовній картині світу” // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці : ЧДУ, 1998. — Вип. 41 (6): Германська філологія. — С. 39–46.

22. Значення: Цілісність чи окремий аспект? (Фізіологічно-психологічні основи формування значення та полісемії) // Мовознавство. — 1999. — № 6. — С. 46–54.

23. Über die Rolle der mundartlichen syntaktischen Position in der semantischen Entfaltung von *schnell* [Електроний ресурс] // Klagenfurter Reihe zur Sprachwissenschaft. — Jg. 26–27. — Klagenfurt : Praesens, 2000–2001. — S. 87–101. — Режим доступу : <http://www.members.chello.at/heinz.pohl/KBS.html>.

24. Контекстуальна епідигматика полісеманта: динаміка семантичної сталості // Іноземна філологія. — Львів, 2001. — Вип. 112. — С. 3–10.

25. Formen und Funktionen des Fremdsprachenunterrichts in der Ukraine des 20. Jahrhunderts und europäische Identität der Ukraine // E. Lechner (Hg), Bildungsgeschichte und europäische Identität. Sammelband 3. — Frankfurt am Main / Berlin / Bern / New York / Paris : Peter Lang, 2002. — S. 361–392.

26. Germanistik und Deutsch als Fremdsprache in der Ukraine // InfoDaF (Informationen Deutsch als Fremdsprachen). — 30. Jg. — Oktober 2003 (Nr.5). — № 5. — S. 447–468.

27. Проблеми постмодерністського моделювання значення та полісемії (плюралістичні системно-квантитативні аспекти пошуків у германістиці) // Мовознавство. — 2003. — № 1. — С. 42–54.

28. Одиниці фразеологічного рівня мови та специфіка їх перекладу // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — Харків : Константа, 2004. — № 635 : 200-річчя Харківської мовознавчої школи. — С. 123–127.

29. Кримсько-готська пам'ятка: історичний та лінгвістичний аспекти // Studia Germanica et Romanica. Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання : [наук. журнал]. — Донецьк : ДонНУ, 2004. — Т. 1. — № 3. — С. 18–31.

30. Interferențe româno-ukrainene-germane in lexicul limbii române al XVIII — inceputul al XX-lea // Limbaje și comunicare: Colocviul Internațional de Stiințe ale Limbajului: ediția a VII-a, Suceava-Cernauti, 2–5 octombrie 2003 / coord. S.-M. Ardeleanu, Gh. Moldoveanu, Gh. Jermovei. — Suceava : Editura Univers. din Suceava, 2005. — P. 119–124.

31. Проблема виділення семних комплексів до епідигматичних характеристик прикметників зі значенням „старанний” // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці : Рута, 2005. — Вип. 267: Германська філологія. — С. 20–33. (співавтор Р. Мельник).

32. Nostrifikácia rakúsko-uhorských bankoviek v Bukovine v roku 1919: historicko-hospodárske aspekty // Numizmatica 20. — Bratislava, 2005. — S. 26–32. (співавтор S. Pivovarov).

33. Ю. Федькович та його епоха: Історико-психологічні штрихи до національного формування творчої особистості (1834–1863) // Буковинський журнал. — 2006. — № 1. — С. 181–200.
34. Історія лінгвістичних учень : [конспект лекцій]. — Чернівці : Рута, 2007. — 56 с.
35. Чернівці та околиці: Грошовий обіг та монетні знахідки протягом тисячоліть. — Чернівці : Рута, 2007. — 144 с.
36. Neurophysiologische und kognitive Grundlagen der Wortschatzerweiterung // Germanistik in der Ukraine. — К., 2007. — Н. 2. — S. 87–99.
37. Experience of conceptual researches in Ukraine: onomasiologic problem and its semasiologic perspectives // Concept Types and Frames in Language, Cognition and Science: Programme & Abstracts for Düsseldorf, Germany, August 20–22, 2007. — Düsseldorf: Heinrich Heine Universität, 2007. — S. 81–82.
38. Епідигматика у віршовому перекладі: Проблема відтворення образу // Од слова путь верстаючи й до слова...: [зб. на пошану Р. П. Зорівчак / О.І. Чередниченко (ред.)]. — Львів, 2008. — С. 167–181 (співавтор О. Я. Івасюк).
39. Монетні знахідки на Буковині: Системно-квантитативне зіставлення. — Чернівці : Рута, 2008. — 256 с.
40. Circulația monetară și denumirile monetare în Bucovina, între anii 1770 și 1840 // Analele Bucovinei. — Anul XIV, 2007. — Nr. 2. — București : Editura Academiei Romane, 2008. — P. 547–566.
41. Коротка історія німецько-українського перекладу та перекладознавства (у руслі світових тенденцій) : [конспект лекцій]. — Чернівці : Рута, 2008. — 40 с.
42. Кількісна реконструкція давнього світосприйняття (на фрагментарному матеріалі мовної картини світу в англосаксонському «Беовульфі») // Наукові записки. — Кіровоград : РВВ КДПУ, 2009. — Вип. 81 (3). — С. 12–16.
43. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Молдавський період. — Част. 1: 1370–1475. — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. — 280 с.
44. Reformprojekt: Deutsche Lexikologie für ukrainische Hochschulen des 21. Jhs. Hauptprinzipien des Lehrganges und Lehrbuches // Fan Jieping, Li Juan (Hrsg.), Deutsch als Fremdsprache aus internationaler Perspektive. Vom 07. bis 09. September 2007 am Institut für German Studies der Zhejiang Universität in Hangzhou. — München: Judicium, 2009. — S. 277–285.
45. Deutsch in der mehrsprachigen Bukowina // Göttinger Beiträge zur Sprachwissenschaft. — H. 17/18: Varia-Heft / Hrsg. von Dieter Cherubim, Tobias Kallfell und Matthias Schulz. — Göttingen, 2008/9. — S. 51–73.
46. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Молдавський період. — Част. 2: 1475–1580. — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. — 304 с.
47. Versuch einer formell-quantitativen Analyse der Kohäsionsmittel in den Romanen von E.-M. Remarque // Studia Germanica et Romanica. — Донецьк : ДонНУ, 2010. — Т. 7. — № 1 (19). — С. 41–50.
48. Deutsch-Ukrainische Kontrastive Lexikologie: das neue Lehrbuch // IDV Magazin: Der internationale Deutschlehrerverband. — Nr. 83: Beiträge der IDT 2009 Jena/Weimar. — Bd. 3: Aus den Sektionen „Lehrmaterialien: kulturspezifisch, sprachkontrastiv, international?“. — November 2010. — S. 21–27.
49. “Farbige“ Mentalität im Mittelalter: Eine quantitative Rekonstruktion // Farbiges Mittelalter?! Farbe als Materie, Zeichen und Projektion in der Welt des Mittelalters: Materialien des

13. Symposions des Mediävistenverbandes 1.-5. März 2009. — Bamberg : ZeMas, 2010. — S. 395–418.

50. Lwowski szlak handlowy oraz intensyfikacja obiegu monetarnego i nazwisk na Bukowinie Północnej w XIV-XVI w. // *Przegląd historyczny*. — T. CI, Zeszyt 4. — Warszawa, 2010. — S. 583–606.

51. Фразеологизмы в языковой картине мира: формализованно-квантитативный подход // *Фразеология и познание*. — Белгород : Изд-во БелГУ, 2010. — Т. 1. — С. 234–238.

52. Паралельні світи Ольги Кобилянської та Івана Бажанського (порівняльна студія) // *Буковинський журнал*. — 2010. — № 1. — С. 157–169.

53. Розвиток системи освіти в Україні (Die Entwicklung des Bildungswesens in der Ukraine) : [навч. посіб. / укл. Ж. Б. Черська, О. Д. Огуй]. — Чернівці : Книги-XXI, 2010. — 96 с. (нім. мовою).

54. Interferențe lexicale ukraïneano-româno-germane în Bucovina la sfârșitul sec. XVIII — începutul sec. XX (determinarea coeficientului lor) // *Studia linguistica / Cathedra Linguisticae generalis et philologiae classicae*. — Kyiv, 2011. — Vol. V (1). — P. 325–331.

55. Молдавский торговый путь в XIV–XVI вв.: международная торговля и денежное обращение Северной Буковины // *STRATUMplus: Культурная антропология и археология: [междунар. журнал]*. — СПб; Кишинев; Бухарест, 2011. — № 6 : Памятники материи и духа. — С. 283–286.

56. Interkulturelle Diskurskontakte Deutsch vs. Buchenländisch – Ukrainisch (bzw. ihr Interferenzgrad) in der Bukowina (1900–1920) // *Concordia Discors vs. Discordia Concors 3 : Researches into Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Translation and Cross-Cultural Strategies*. — Suceava : Stefan cel Mare University Press, 2011. — P. 189–212.

57. Історія лінгвістичних учень: Учені України: провідні германісти : [навч. посібник-довідник]. — Чернівці : ЧНУ, 2011. — 124 с.

58. Історія лінгвістичних учень : Учені України: провідні англісти : [навч. посібник-довідник / укл. О. Д. Огуй, Р. В. Васюк]. — Київ : КНЛУ, 2012. — 260 с.

59. Лингвопрагматическая символика цвета в западноевропейском средневековом религиозном дискурсе // *Speech and context (=Limбай si context). International Journal on Linguistics, Semiotics and Literary Science*. — Bălți; Basel, 2011. — Nr. 2 (III). — P. 1–12.

60. Просвіти сяйво над Збручем: нариси історії с. Вільхівчик, його освіти та «Просвіти» : [монографія / О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк (укл.)]. — Чернівці : ЧНУ, 2012. — 184 с.

61. Декодування іконічності канадської поезії як перекладознавча проблема // *Західноканадський збірник*. — Едмонтон-Острог : Наукове товариство імені Шевченка в Канаді, 2012. — Т. 6. — С. 297–306. (співавтор О. Івасюк).

62. Linguopragmatik des symbolischen Hyperzeichens im mittelalterlichen Discourse der geistlichen Literatur // *Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistische und kontrastiven Linguistik. Materialien der ukr.-dt. wiss.Konf. / L. Jagupova, V. Kaliuscenko, H. Roll (Hrsg.)*. — Donezk-Erlangen : Nationale Universität, 2012. — S. 131–134.

63. Християнська символіка кольору в середньовіччі (на матеріалі пам'яток літератури і культури) // *Наукові записки*. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. — Вип. 104 (2): Філологічні науки (мовознавство). — С. 96–100.

64. Лінгвістична теорія знака в епістемологічному ракурсі // *Вісник Житомирського держав. університету ім. І. Франка* : [наук. журнал]. — Житомир : Житомир. ДУ, 2012. — Вип. 62. — С. 22–26.

65. Куртуазна символіка кольору в Західній Європі середньовіччя (на матеріалі літературних пам'яток) // Нова філологія : [наук. журнал]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2012. — Вип. 54. — С. 83–87.

66. Історико-соціальні жанри середньовічної літератури в постнекласичній методології : принципи класифікації // Питання літературознавства : [наук. зб. ст.]. — Чернівці : Черн. нац. ун-т, 2012. — Вип. 86. — С. 150–159.

67. Сторінками семасіології життя // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці : ЧНУ, 2012. — Вип. 630–631: Германська філологія. — С. 288–295.

68. Sprachwissenschaftliche Forschungen im 21. Jahrhundert // Ihre möglichen Richtungen und Perspektiven // Bayerisch-Ukrainische Germanistentagung in München / Kloster Banz „Die Germanistik um die Jahrtausendwende“. 26–30.04.2011: Dokumentation. — München, Lwiw : Verl. d. Nat. Iwan-Franko-Univ., 2012. — S. 102–107.

69. Misterioasele „ruble de argint friagesc” și alte ruble pe teritoriul principatului Moldovei (1388–1475) // Suceava. Anuarul muzeului Bucovinei XXXVIII. — Suceava : Ed. universității Suceava, 2012. — P. 141–154.

70. Иван Бажанский, просветитель Буковины (1863-1933) // Русин : [международ. историч. Журнал]. — Кишинев : ОА «Русь», 2012. — № 3 (29). — С. 152–159.

71. Мовна та концептуальна картини світу: ономаціологічна проблема, семасіологічний підхід та голістичні перспективи // Іноземна філологія. — Львів : ЛНУ, 2012. — Вип. 117. — С. 3–35.

72. Світло- та кольоробачення: парадигма поглядів від античності до середньовіччя // Мова і культура : [наук. журнал]. — К. : Видавн. дім Д. Бураго, 2012. — Вип. 15. — Т. II (156). — С. 21–27.

73. Actual problems on Sociology. Manual on Professional English (Part II) / Актуальні проблеми соціології (II) : [посіб. із професійного мовлення для студ. соціологічного відділення філософсько-теологічного факультету (англ. мовою) / О. Д. Данилович, О. Д. Огуй]. — Chernivtsi : Rodovid, 2013. — 192 p.

74. Pleasant Colours in Medieval Culture of Western Europe // International Medieval Congress. 1–4. July 1013. — Leeds : Univ. of Leeds, 2013. — P. 78 (Nr. 615b).

75. Das symbolische Hyperzeichen: Linguopragmatik im mittelalterlichen Diskurs der geistlichen Literatur // Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik : [hrsg. von L. Iagupova, V. Kaliuščenko, A. Kaṭny, H. Roll]. — Frankfurt a.M. : Peter Lang Edition, 2013. — S. 195–204. — (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik — Band 1).

76. Языковая ситуация на Буковине в австрийский период: Динамика краевых языков в социолінгвістическом аспекте (1774–1918) // Русин : [международ. историч. журнал]. — Кишинев : ОА «Русь», 2013. — № 3 (33). — С. 107–117.

77. Мовна картина світу: проблема організації складників // Мовознавство. — К. : НАН України, 2013. — № 4. — С. 15–26.

78. Die Ukraine und der deutschsprachige Raum. — Bd. 1. Osijeker Studien zu slawisch-deutschen Kontakten in Geschichte, Sprache, Literatur und Kultur/ O. Oguj (Hg.), Hg. von Univ. — Prof. Dr. Zelko Uvanovic. — [Aachen] : Shaker Verl., 2014. — 250 S.

79. Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підруч. для студ. вищих навч. закладів / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй]. — [3 вид., доповн. і перобл.] — Чернівці : Букрек, 2014. — 640 с. (Затверджено МОН України як підручник для студентів ВНЗ).

80. Німецька фразеологія в мові, мовленні та мовній діяльності : [підручник / О. Д. Огуй, А. І. Гоян, Н. П. Тимошук, С. С. Шкварчук, Р. В. Угринюк]. — Чернівці : Родовід, 2014. — 320 с.

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

О. В. ДЕМЕНЧУК

**«ЛІНГВІСТИКА ЧУТТЄВОГО СПРИЙНЯТТЯ: ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ
В СЕМАНТИЦІ ПЕРЦЕПТИВНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ,
ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ» :**
[монографія]. — Рівне, 2014. — 384 с.

Рецензована монографія присвячена дослідженню динамічних семантичних моделей перцептивної лексики української, польської та англійської мов. Монографія ставить за мету описати динамічні моделі значення перцептивної лексики як семантичного класу слів, що позначають різні аспекти перцептивно-інформаційного стану людини, та встановити подібності і відмінності в кодуванні й способах розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивів трьох індоєвропейських мов – близько- і віддаленоспоріднених (української, польської та англійської).

В аспекті міжмовних зіставлень такі дослідження, на думку автора, покликані не лише розкрити характерні особливості в способах кодування та розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивної лексики зіставлюваних мов, а й виявити структури репрезентації знань, що відображають особливості національно-мовної картини світу, специфіку етнічного менталітету, універсальні та унікальні характеристики предметно-пізнавальної діяльності представників різних мовних спільнот.

У перспективі досягнення поставленої мети автор здійснив ґрунтовний аналіз гносеологічних передумов перцептивної номінації. Природа перцептивності (чуттєвого сприйняття) досліджується в межах підходу, що ґрунтується на засадах положень філософії інтервальності: будь-який об'єкт природного або соціокультурного буття сприймається суб'єктом у контексті конкретної пізнавальної ситуації. Реалізація теоретико-емпіричного принципу на ґрунті філософії інтервальності піднімає низку проблемних питань щодо співвідношення таких констант людської когніції, як сенсорно-перцептивна здатність, мислення та мова. Ці обставини й визначають безсумнівну актуальність пропонованої праці.

Методологічну основу дослідження становлять концепції: 1) зіставного підходу, який має на меті ідею встановлення відповідностей (подібностей та відмінностей) семантичних явищ і процесів у близько- і віддаленоспоріднених мовах; 2) комбінаторного підходу, який, наголошуючи на варіативності компонентів значення слова, визнає існування різних точок зору (альтернатив) у тлумаченні слова; 3) ситуативного підходу, який обстоює ідею моделювання мовного значення в аспекті узгодження словникової та

граматичної інформації; 4) топологічного підходу, який описує значення слова у форматі певної метасхеми; 5) конструкційного підходу, який визнає семантичним центром мовної одиниці конструкцію, комплекс, упорядкований у форматі пропозиції.

Рецензована праця має важливу теоретичну цінність. Вона робить вагомий внесок у граматику та лексикологію германських і слов'янських мов. Серйозне теоретичне значення складає ця робота і для порівняльно-історичних досліджень, що дозволяє глибше проникнути в характер і особливості мовної інтеріоризації дійсності представниками різних лінгвокультурних спільнот.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування його результатів у практиці контрастивних, лінгвокогнітивних і лінгвокультурологічних досліджень, у лекційних курсах із загального та зіставного мовознавства, лексикології, а також у спецкурсах з лексикографії, етнолінгвістики та міжмовної комунікації. Не можна не згадати й про таку прикладну можливість, як перекладознавство, де результати дослідження виглядатимуть особливо вагово.

Ключовою складовою роботи є осмислення такої метамовної проблеми, як моделювання. У перспективі побудови динамічної моделі значення перцептивної лексики (на матеріалі української, польської та англійської мов) автор представляє ґрунтовний огляд динамічних моделей семантичного опису лексики, виокремлюючи чотири типи моделей значення, які відображають динамічні семантичні аспекти лексики: дискретно-комбінаторний, інтегрально-ситуативний, топологічно-схематичний та комплексно-конструкційний.

До пріоритетів монографії відносимо представлену автором розробку концепції загального перцептивного семіозису, який виявляє особливості кодування і способи розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивної лексики близько- та віддаленоспоріднених мов. Перцептивна лексика вперше розглядається як семантичний клас слів, що позначають перцептивно-інформаційний стан людини в комплексі її сенсорно-перцептивних, диференційних, ідентифікаційних, асоціативних та оцінних стратегій. Передбачається, що семантика перцептивної лексики кодує інформацію про перцептивно-інформаційний стан людини в аспекті трьох ієрархічно впорядкованих семантичних мовних вимірів: реляційного, сентенційного та репрезентативного. Реляційний вимір характеризує перцептивну ситуацію як потенційний (не пов'язаний із конкретним дієсловом) стан справ, у якому характеристики (функції) учасників визначені семантикою заданих граматичною конструкцією синтаксичних відношень. Сентенційний вимір характеризує перцептивну ситуацію в аспекті семантики вершинного дієслова певного тематичного класу. Основним призначенням сентенційного виміру є відображення способу осмислення перцептивного

учасника. Репрезентативний вимір характеризує перцептивну ситуацію в аспекті семантичної характеристики імені учасника. Основна функція виміру зводиться до відтворення інформації про пізнавальну цінність перцептивного учасника.

Заслугове на схвалення порушуване питання щодо параметрів міжмовного зіставлення семантики перцептивної лексики. Такі параметри кваліфікуються не лише як показники обсягу семантичної конфігурації окремого перцептива, а й як багатовимірні осі, що регламентують семантичну сумірність мов різної структури у зіставному аспекті. Параметри виокремлюються на підставі приписаної учаснику перцептивної ситуації когнітивної (гносеологічної) та / або комунікативної (поведінкової) характеристики. Задаючи певну характеристику учасника перцептивної ситуації, параметри розкривають: характер кодування ядерних актантів; особливості процедури актантної деривації та декореляції семантичних ролей; специфіку пониження / підвищення комунікативного рангу учасника, ідентифікуючи ступінь його прагматичної значущості (виділення) у висловленні; категоріальну природу партиципанта за критерієм граматичного, лексичного та концептуального таксону; денотативний статус актанта; позиційну характеристику учасника стосовно іншого учасника ситуації. Застосування цих параметрів дало можливість з'ясувати альтернативні способи розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивної лексики української, польської та англійської мов.

Поза тим, робота такого масштабу, звичайно, не може не викликати певних запитань. Як співвідносяться виокремлені параметри з представленими в роботі реляційним (граматичним), сентенційним (словниковим) і репрезентативним (концептуальним) мовними вимірами? Одні й ті ж параметри приписані кожному виміру чи кожний вимір використовує свої параметри? Як у такому випадку розподіляється інформація про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивної лексики зіставляваних мов?

Попри висловлені зауваження відзначаємо, що монографія «Лінгвістика чуттєвого сприйняття: динамічні моделі в семантиці перцептивної лексики української, польської та англійської мов» – це науково виважене, переконливо аргументоване, підкріплене фактичним матеріалом дослідження, виконане на високому теоретичному рівні, що засвідчує належну фахову підготовку автора, його дослідницькі здібності та наукову компетентність. Ця праця, безсумнівно, збагатить і поглибить теорію когнітивної лінгвістики, теорію лінгвістичної семантики і теорію валентностей.

Н. Б. Іваницька

Г. М. ВОСКОБОЙНИК-ШПИНТА

**«ЛАТИНОМОВНА ЕНТОМОЛОГІЧНА НОМЕНКЛАТУРА:
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ» :**
[монографія]. — Київ, 2013. — 193 с.

Сучасна наука набуває статусу виняткового ефективного й динамічного інструментарію людської діяльності, що визначає зацікавленість дослідників прагматичними аспектами і проблемами теорії пізнання. Враховуючи, що концепції наукової картини світу відповідають мовній моделі буття і що поняття відбиваються у мові за допомогою термінів, пріоритетним постає дослідження проблем виникнення, модифікації, засвоєння та моделювання наукових знань на рівні термінологічного простору. Лінгвістичне осмислення і розв'язання цих проблем знаходиться в компетенції порівняно молодій самостійній галузі знань – термінознавства.

Актуальність монографії Г. М. Воскобойник-Шпинти визначається включенням заявленої проблематики в парадигму сучасних лінгвістичних досліджень терміна, лакунами в засадничих аспектах розробленості терміна як репрезентативної одиниці процесу пізнання. У вітчизняному мовознавстві відсутні спеціальні праці щодо структурно-семантичної організації лексики з компонентом грецького походження в латиномовній номенклатурі комах, характерних для фауни України. На нашу думку, комплексний підхід до вивчення латиномовної ентомологічної номенклатури, сегментованої складниками грецького походження, передбачає інтеграцію знань із суміжних наук, залучення великого за обсягом емпіричного матеріалу, поєднання його якісної характеристики з кількісним та статистичним аналізом.

Структура рецензованого дослідження відображає ключові етапи вивчення автором особливостей номенів комах фауни України як фрагмента наукової біологічної картини світу. Логіка виділення розділів в цілому прозора, продумана і цілком підпорядкована досягненню поставленої мети (с. 7).

Перший розділ монографії «Теоретичні засади дослідження ентомологічної номенклатури» (с. 9–39) містить теоретичне та методологічне обґрунтування ключових положень дослідження. У цьому розділі автор здійснила огляд основних наукових підходів, тенденцій вивчення термінології, класифікацій, ознак терміна як ядра категоризації спеціальної лексики. Г. М. Воскобойник-Шпинта значну увагу приділила розкриттю сутності поняття „номенклатура” в сучасному науковому дискурсі, виокремивши та обґрунтувавши при цьому поняття «ентомологічна номенклатура», «ентомонім». Спираючись на теоретичні досягнення сучасної лінгвістики (Г. Винокур,

Т. Канделаки, В. Лейчик, О. Селіванова, А. Хаютін, О. Суперанська, А. Уфімцева), а також залучивши здобутки широкого кола інших мовознавців, автор напрацьовує свою власну концепцію дослідження «насамперед шляхом уточнення лексикографічних дефініцій понять, зокрема ключового поняття «номенклатура», а також встановлення лексико-семантичних меж номенклатури» [с. 13]. На наш погляд, Г. М. Воскобойник-Шпинта продемонструвала ґрунтовне володіння різноманітними і найсучаснішими процедурами вивчення поняттєвого термінологічного апарату для виважених і переконливих визначень (с. 14–15) та висновків. Суттєво доповнює розгляд лінгвістичної природи поняття «номенклатура» аналіз лінгвопрагматичних параметрів ентомологічної номенклатури, в межах якого характеризуються таксономічні особливості номенклатури та систематики (с. 27–31), з'ясовується структура ентомологічної номенклатури (с. 32–36), представлена лексико-семантична специфіка ентонімів в аспекті функціонування (с. 36–39). Цілком підтримуємо постулат автора про те, що актуальною є розробка та впорядкування насамперед вченими-лінгвістами як інтернаціональної латиномовної номенклатури, так і української національної біологічної, зокрема ентомологічної. Одним із шляхів створення та вдосконалення національної номенклатури є переклад офіційних латинських назв, що, в свою чергу неможливо без досконалого володіння класичними мовами (с. 39).

У другому розділі «Особливості асиміляції компонентів грецького походження в латиномовній ентомологічній номенклатурі» (с. 40–72) Г. М. Воскобойник-Шпинта сконцентрувала увагу на вивченні шляхів засвоєння грецької лексики в ентомологічній термінології та з'ясуванні частки компонентів грецького походження. Такий підхід вважаємо логічно закономірним і виправданим, оскільки етимологічний аспект більш адекватно і різнобічно відображає структуру латиномовного ентоніма, уможливорює виявлення закономірностей структурування ентонімів та узагальнення щодо їх конкретних характеристик.

Досліджуючи латиномовну ентомологічну номенклатуру як розгалужену систему понять, що відповідає за кожний із рівнів існування та функціонування ентомології як біологічної галузі, автор здійснила кількісні підрахунки частки лексики різномовного походження в таксономічних групах назв комах. Аналіз виявив сегменту іншомовного походження в таксонах різних рангів засвідчив переважання лексики грецького і мішаного походження в назвах родової групи комах, а латинської і новомовної – у назвах видової групи (с. 72). Автор доходить висновку, що закономірності мовного складу ентонімів у таксонах різних рангів пояснюються тим, що видовий епітет є частиною дескрипції, яка базується на латинській лексиці. З цієї причини видові епітети тяжіють до латинської

мови, а родові назви склалися історично і мають традиційний характер, в цьому випадку фіксується переважання лексики грецького походження. Г. М. Воскобойник-Шпинта вважає, що це не загальна тенденція, оскільки на принципи номінації об'єктів впливають різноманітні фактори: час опису, автор, певна мода. Відзначимо прагнення дослідниці для більш переконливого і адекватного сприйняття інформації детальний аналіз мовного матеріалу супроводжувати таблицями і схемами (с. 62–63, с. 65, с. 68–69).

У другому розділі монографії вичерпно висвітлено проблему асиміляції грецької лексики у складі латиномовної ентомологічної номенклатури. Переконливим є твердження автора про те, що асиміляція останньої зафіксована на трьох рівнях мовного аналізу: графічному, граматичному та лексико-семантичному. Статистичні дані, подає дослідниця, що частка компонентів грецького походження в ентомологічній номенклатурі склала майже 50%. Лексика з компонентом грецького походження зазнала переважно графічної асиміляції (переважає трансформація шляхом латинізації, менше – через транслітерацію). Серед назв різних груп комах найбільша частка транслітерованої лексики фіксується в назвах денних метеликів. Граматична асиміляція характеризується морфологічними відмінностями в категорії роду та частиномовної належності. Лексико-семантична асиміляція полягає в тому, що внутрішнє значення лексичної одиниці грецького походження набуває додаткового семантичного навантаження в мові-реципієнті. Принагідно зазначимо, що розділ насичений цікавим, змістовним лексичним матеріалом, що дає підстави стверджувати про збагачення емпіричної бази лексикології класичних мов.

Третій розділ «Морфолого-дериваційні процеси у таксонімічній системі назв комах» (с. 73–98) присвячений аналізу інвентаря словотворчих засобів, який використовується у процесі реалізації словотвірних функцій ентомонімів. Г. М. Воскобойник-Шпинта не без підстав стверджує, що у межах досліджуваного матеріалу провідними критеріями словотвірних потенцій виступають, з одного боку поняттєвий обсяг терміна, а з іншого боку – структура ентомоніма, оскільки термінотворення регламентується певними загальномовними закономірностями, які властиві досліджуваній терміносистемі.

Дослідниця детально аналізує композити за семантичним критерієм, встановивши при цьому, що складні номінації в ентомологічній номенклатурі використовуються для утворення назв на позначення особливостей будови та забарвлення комах. Однією з переваг рецензованої монографії, на наш погляд, є системність, яка сприяє формуванню цілісного уявлення про морфемний склад ентомонімів та репрезентує продуктивні способи словотворення. «Аналіз способів словотворення ентомонімів показав, що

найпродуктивнішими в ентомологічній номенклатурі є словопородження (афіксація) і словоскладання (основоскладання)» (с. 83). Автор з'ясувала, що композити з грецькими компонентами в ентомологічній номенклатурі утворені переважно за допомогою поєднання основ тих слів, з яких вони утворені. Цю групу склали композити, в яких основа першого компонента закінчується на -o, -u, або композити, а друга складова починається з голосного. Другим компонентом у структурі композитів цього типу виступають іменники всіх трьох відмін, що сполучаються з прикметниками, іменниками, прислівниками та числівниками. Крім того, у грецьких композитів, утворених поєднанням основ, як другий компонент можуть бути прикметники та дієслівні форми. Дослідження композитів з компонентами грецького походження засвідчує про переважання безсполучникового типу творення композитів, у композитах латинського походження переважають структури, що сформувалися шляхом поєднання відмінкової форми непрямого відмінка (генетива або датива) одного слова з іншим.

За допомогою афіксації в кожній мові реалізуються словотвірні схеми, які створюють ономазіологічні структури, що є діалектичною єдністю форми і змісту. Системний характер афіксації проявляється в організації смислових груп, яким властиві однакові або схожі лексико-семантичні особливості. Дериваційні особливості латиномовної ентомологічної номенклатури виражають категорійні зв'язки, внаслідок чого дериват набуває властивості виражати своєю структурою спеціальну категорійну належність поняття. Г. М. Воскобойник-Шпинта виділяє три групи формантів, при цьому акцентуючи увагу на довільних формантах, які особливо показові в аналізі номенклатурної суфіксації. У цьому розділі монографії виокремлено понятєво-дериваційні блоки відповідно до набору афіксів. «В ентомологічній номенклатурі репрезентовано переважно форманти латинського походження. Зокрема, згідно статистичних даних найчастотнішими з них є: -atus, що вказує на ознаку, форманти належності -alis, -(i)pus, топонімічний -icus, зменшувальний -ulus» (с. 97). Виваженим і конкретизованим постає висновок дослідниці про те, що частка складних слів у словах грецького походження вища, ніж латинського, хоча загалом в ентомологічній номенклатурі домінують прості слова як грецького, так і латинського походження. Автор на підставі аналізу лексичного матеріалу підсумувала результати про те, що композити грецького походження превалюють у назвах кровососів, бджіл і совок, а простих слів – у назвах денних метеликів (с. 98).

У четвертому розділі монографії «Лексико-семантична характеристика грецького компонента в ентомологічній номенклатурі» (с. 99–160) цікавою є констатація проблеми

щодо складності та суперечливості створення семантичної класифікації латиномовних ентомонімів за єдиним критерієм. Автор аналізує причини неузгодженості відомих класифікацій і при цьому напрацювала свою методику системного опису і критеріїв дослідження семантичних особливостей ентомонімів. Вивчення представлених у науковій літературі класифікацій латиномовних ентомонімів, як підкреслює Г. М. Воскобойник-Шпинта, свідчать про проблемність створення семантичної класифікації за єдиним критерієм. У зв'язку з цим дослідниця запропонувала розподіл ентомонімів за сигніфікатом та денотатом (с. 109). Беручи до уваги вихідне поняття, виражене сигніфікатом, як перший параметр, авторка структурувала такі групи номінацій: відонімі, які в свою чергу поділяються на відміфоніми, відантропоніми та відтопоніми (с. 115–117). У цю групу увійшли також відапелятивні лексичні одиниці, а саме – соматоніми, відтаксоніми, ектотаксоніми, зоопротоніми, апелятивна топонімічна лексика, абстрактоніми (с. 125–129). За другим параметром – ознакою об'єкта, на яку вказує назва, – дослідниця поділила ентомоніми на інформативні назви та нехарактеристичні, індіферентні номени. Цікавим є спостереження щодо характеристичних назв, в яких здебільшого, на думку автора, відображаються різноманітні соматичні особливості будови та забарвлення, екологічні ознаки комах, релятивні та абстрактні назви (с. 140–141). На думку дослідниці, «семантика латиномовних ентомонімів має доволі прозорий характер». Основні мотиваційні ознаки базуються на зовнішніх, екологічних та екстралінгвістичних особливостях біологічних об'єктів. Поряд з цим в аналізованій праці виявлено певні тенденції в процесі творення немотивованих з позиції адресата назв, які виконують предусім функцію індивідуалізації об'єкта (с. 165).

Із зауважень доцільно зупинитися на таких:

1) монографічне дослідження Г. М. Воскобойник-Шпинти присвячено насамперед вивченню латиномовної ентомологічної **номенклатури**, лексикографічний базис, як нам видається, представлений слабо і не забезпечує повного уявлення, з яких джерел добрався матеріал;

2) з якихось незрозумілих причин не використано праці А. О. Білецького, які б суттєві покращили теоретичний розділ. Бажано, щоб автор детальніше зупинилася на аналізі здобутків та напрацювань лінгвістів-класиків у сегменті дослідження природничої лексики, а не перераховувала роботи з класичної філології взагалі (див. список літератури).

Детальне знайомство з монографією Г. М. Воскобойник-Шпинти дозволяє констатувати, що значна частина здобутків та висновків, наявних у роботі, може увійти в активний науковий обіг, у практику вищої і середньої школи, сприятиме поліпшенню

наукового рівня підручників і посібників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Белецкий А. А.* Лексикология и теория языкознания / А. А. Белецкий. — К., 1972. — 211 с.
2. *Белецкий А. А.* Принципы этимологических исследований (на материале греческого языка) / А. А. Белецкий. — К., 1950. — 267 с.
3. *Компанец Т. М.* Роль латинской орнитологической лексики в формировании естественнонаучной терминологии современных европейских языков : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.19 / Т. М. Компанец. — К., 1995. — 200 с.
4. *Мах Г. С.* Шляхи формування городньої лексики в латинській мові / Г. С. Мах // *Іноземна філологія.* — 1978. — № 49. — С. 35–40.
5. *Цимбалюк Ю. В.* Про один із способів засвоєння латинізмів східнослов'янськими мовами / Ю. В. Цимбалюк // *Студії з мовознавства.* — К. : Наук. думка, 1975. — С. 92–98.
6. *Цимбалюк Ю. В.* Структурные типы латинских заимствований в украинском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Ю. В. Цимбалюк. — Львов, 1971. — 28 с.

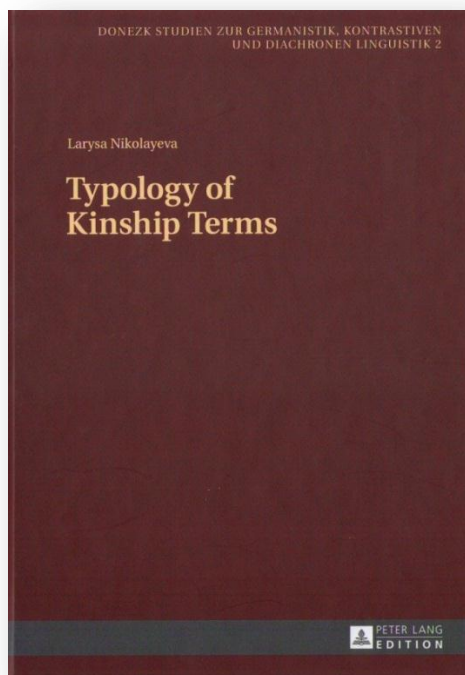
М. Г. Сенів,
Т. М. Компанець

НОВІ ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, МОНОГРАФІЇ

NIKOLAYEVA LARYSA

TYPOLOGY OF KINSHIP TERMS. —

Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2014. — 227 S. — (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik — Band 2 ; hrsg. von Vladimir Kaliuščenko, Adrzej Kaṭny)

Монографія Лариси Ніколаєвої «Типологія термінів спорідненості» видана англійською мовою в другому томі серії «Донецькі студії з германістики, зіставної та діахронічної лінгвістики» (ред. Володимир Каліущенко (Донецьк, Україна), Анджей Контни (Гданськ, Польща)) в Міжнародному науковому видавництві Peter Lang. Термін спорідненості визначається як лексична одиниця, що використовується для називання людей, пов'язаних кровними стосунками із іншими представниками групи родичів (*мати, батько, син, онук* тощо). У монографії запропоновано аналіз структурних та семантичних особливостей вживання термінів спорідненості у 40 мовах, які представляють 10 сімей. Праця містить загальну типологічну класифікацію зворотних термінів спорідненості. Виходячи із структури та семантики термінів спорідненості, сформульовано міжмовні узагальнення, або універсалії.

Про автора:

Лариса Бориславівна Ніколаєва в 2000 р. закінчила факультет іноземних мов Донецького національного університету зі спеціальності «Німецька, англійська мови та літератури», в цьому університеті захистила кандидатську дисертацію, працювала викладачем кафедри теорії і практики перекладу, є автором низки публікацій із зіставної та типологічної лінгвістики.

Зараз працює доцентом у Майанському університеті, султанат Оман. Сфера її наукових інтересів – структурна і семантична типологія, а також мови, які знаходяться під загрозою зникнення.

НАШІ АВТОРИ

**ЗАПОЛОВСЬКИЙ
МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ**

асистент кафедри теорії і практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

**ІВАНИЦЬКА
НАТАЛЯ БОРИСІВНА**

доктор філологічних наук, професор кафедри сучасних європейських мов Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

**КАЛУЩЕНКО
ВОЛОДИМИР ДМИТРОВИЧ**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології, декан факультету іноземних мов Донецького національного університету

**КОВБАНЮК
МАР'ЯНА ІВАНІВНА**

асистент кафедри французької філології Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

**КОМПАНЕЦЬ
ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури і класичної філології Донецького національного університету

**КОТВИЦЬКА
ВІКТОРІЯ АНАТОЛІВНА**

аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

**КРЕМЗИКОВА
СВІТЛАНА ЮХИМІВНА**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романських мов Донецького національного університету

**КШАНОВСЬКИЙ
ОЛЕГ ЧЕСЛАВОВИЧ**

доктор філологічних наук, доцент кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету

**ЛАЗЕБНА
ОЛЕНА АНАТОЛІВНА**

аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

**ЛІТВІНЯК
ОЛЕКСАНДРА ВОЛОДИМИРІВНА**

аспірантка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка

**МАЛЮГА
АННА ФЕДОРІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Донецького національного університету

**МАТЕРИНСЬКА
ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА**

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри германської філології Донецького національного університету

**НІКОЛЕНКО
АНДРІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови для економічних та гуманітарних спеціальностей Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

**ОЛЕНЯК
МАР'ЯНА ЯРОСЛАВІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Донецького національного університету

**ОСТАПОВИЧ
ОЛЕГ ЯРОСЛАВОВИЧ**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

**ПАСТЕРНАК
АЛІНА ІГОРІВНА**

аспірантка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка

**ПОЛЯКОВА
НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА**

магістр кафедри германської філології Донецького національного університету

**СЕНІВ
МИХАЙЛО ГРИГОРОВИЧ**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури і класичної філології Донецького національного університету

**СИТАР
РУСЛАНА АНДРІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка

**СЛАВОВА
ЛЮДМИЛА ЛЕОНАРДІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ХОХЛОВА
ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**

викладач кафедри англійської філології Донецького національного університету

CONTRIBUTING AUTHORS

- MYKOLA ZAPOLOVSKYI** Lecturer at the Department of Translation Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
- NATALIA IVANYTSKA** Doctor of Philology, Professor at the Department of Modern European Languages, Vinnytsia Trade and Economic Institute, Kyiv National University of Trade and Economics
- VOLODYMYR KALIUŠČENKO** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Germanic Philology, Dean of Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University
- MARIANA KOVBANIUK** Lecturer at the Department of French Philology, State Higher Educational Establishment “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”
- TETIANA KOMPANETS** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of World Literature and Classical Philology, Donetsk National University
- VIKTORIA KOTVYTSKA** Post-graduate Student at the Department of Translation Studies of the German Language, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”
- SVITLANA KREMZYKOVA** Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Romance Languages, Donetsk National University
- OLEG KSHANOVSKY** Doctor of Philology, Associate Professor at the Department of Oriental Philology, Kiev National Linguistic University
- OLENA LAZEBNA** Post-graduate Student at the Department of Translation Studies of the German Language, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”
- OLEXANDRA LITVINYAK** Post-Graduate Student at the Grygorii Kochur Department of Translation and Contrastive Linguistics, Ivan Franko Lviv National University
- ANNA MALIUGA** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation Studies, Donetsk National University
- OLENA MATERYNSKA** Doctor of Philology, Associate Professor at the Department of Germanic Philology, Donetsk National University

- ANDRIY NIKOLENKO** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of English for Economic Sciences and Humanities, National University of Bioresources and Natural Management of Ukraine, Kiev
- MARIANA OLENYAK** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation Studies, Donetsk National University
- OLEG OSTAPOVYCH** Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Germanic Philology, State Higher Educational Establishment “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”
- ALINA PASTERNAK** Post-Graduate Student at the Grygorii Kochur Department of Translation and Contrastive Linguistics, Ivan Franko Lviv National University
- NATALYA POLYAKOVA** Master of Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- MYKHAILO SENIV** Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of World Literature and Classical Philology, Donetsk National University
- RUSLANA SYTAR** Candidate of Philology, Associate Professor at the Grygorii Kochur Department of Translation and Contrastive Linguistics, Ivan Franko Lviv National University
- LIUDMYLA SLAVOVA** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of Translation Studies, Philological Institute, Taras Shevchenko Kyiv National University
- VIKTORIA KHOKHLOVA** Lecturer at the Department of English Philology, Donetsk National University

**ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:**

ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету тричі на рік.

У журналі публікуються статті, оглядові статті, рецензії й відгуки на книги та дисертаційні дослідження, повідомлення та інформаційні матеріали з усіх аспектів світових мов і літератур, а також прикладної лінгвістики. Запрошуємо надсилати публікації за наступними лінгвістичними напрямками:

1. Фонетика / фонологія	11. Антропологічна лінгвістика
2. Морфологія	12. Соціолінгвістика
3. Синтаксис	13. Когнітивна лінгвістика
4. Семантика	14. Психолінгвістика
5. Типологічні дослідження	15. Ономастика
6. Прагматика	16. Контрастивна лінгвістика
7. Історична лінгвістика	17. Мовна варіативність / зміни
8. Стилїстика	18. Методика викладання
9. Переклад	19. Інше (будь ласка, уточніть)
10. Вивчення дискурсу	

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.

2. Чітко роздрукований, ретельно вичитаний і підписаний автором оригінал в одному примірнику із рецензією доктора чи кандидата наук за фахом, завіреною підписом і печаткою установи, в якій працює рецензент (для авторів, які не мають вченого ступеня), надсилається на адресу, електронна версія статті – на електронну адресу редакційної колегії.

Формат сторінки – А 4, через 1,5 інтервалу, розмір літер основного тексту статті – 12, шрифт – Times New Roman. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, лівє – 30, правє – 20 мм. Абзацний відступ становить 10 мм. Слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).

Назву статті друкують без абзаца, жирним прямим шрифтом (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті жирним прямим шрифтом (розмір 12). У дужках зазначають місто (жирним прямим шрифтом (розмір 12)).

Зразок:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецьк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. Після назви статті друкують анотації трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 0,5 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив, через 1 інтервал).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після анотацій, перед текстом самої статті (розмір 12, курсив).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю в тексті розміщують після абзацу, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзацу, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами, наприкінці – іноземною). Список літератури слід оформити із дотриманням стандартів ВАК України (див. “Приклади

оформлення бібліографічного опису у списку джерел...”, “Бюлетень ВАК України”, № 3, 2008; № 5, 2009 або на сайті http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Посилання в тексті статті на джерела подаються в квадратних дужках, наприклад: [5; 11–15]; при цитуванні зазначаються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади в текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *soeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Матеріали надсилаються на адресу:

Донецький національний університет

Факультет іноземних мов

Кафедра англійської філології

Бессонова Ольга Леонідівна

вул. Університетська, 24

83001 Донецьк

тел. / факс +38 (062) 302-09-22

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

**ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИИ В ЖУРНАЛЕ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ. ЗАРУБЕЖНАЯ ЛИТЕРАТУРА. МЕТОДИКА
ПРЕПОДАВАНИЯ.**

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Иностранные языки. Зарубежная литература. Методика преподавания” издается факультетом иностранных языков Донецкого национального университета три раза в год.

В журнале публикуются статьи, обзорные статьи, рецензии и отзывы на книги и диссертационные исследования, объявления и информационные материалы по всем аспектам мировых языков и литератур, а также прикладной лингвистики. Приглашаем присылать публикации по следующим лингвистическим направлениям:

1. Фонетика / фонология	11. Антропологическая лингвистика
2. Морфология	12. Социолингвистика
3. Синтаксис	13. Когнитивная лингвистика
4. Семантика	14. Психолингвистика
5. Типологические исследования	15. Ономастика
6. Прагматика	16. Контрастивная лингвистика
7. Историческая лингвистика	17. Языковая вариативность / изменения
8. Стилистика	18. Методика преподавания
9. Перевод	19. Другое (пожалуйста, уточните)
10. Изучение дискурса	

Языки издания – украинский, русский, английский, немецкий, французский, испанский. В предложенных к публикации научных статьях автор должен обосновать актуальность темы, четко сформулировать цель и задачи исследования, привести научную аргументацию, обобщения и выводы, которые представляют интерес своей новизной, научностью и практическим значением.

Требования к оформлению рукописи

1. Объем статьи – 10-12 страниц.

2. Четко распечатанный, тщательно вычитанный и подписанный автором оригинал в одном экземпляре с рецензией доктора или кандидата наук по специальности, заверенной подписью и печатью организации, в которой работает рецензент (для авторов, которые не имеют ученой степени), посылается по адресу, электронная версия статьи – по электронному адресу редакционной коллегии.

Формат страницы – А 4, через 1,5 интервал, размер букв основного текста статьи – 12, шрифт – Times New Roman. Поля страницы зеркальные: верхнее – 20 мм, нижнее – 25, левое – 30, правое – 20 мм. Отступ абзаца составляет 10 мм. Следует четко дифференцировать тире (–) и дефис (-).

Название статьи печатают без абзаца, жирным прямым шрифтом (размер 14).

Инициалы и фамилия автора (авторов) печатаются перед названием статьи жирным прямым шрифтом (размер 12). В скобках указывают город (жирным прямым шрифтом (размер 12)).

Пример:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. После названия статьи печатаются аннотации на трех языках (украинском, русском (3-4 предложения), английском (приблизительно 0,5 стр.), с указанием фамилии и инициалов автора (авторов) и названия статьи (размер 10, курсив, через 1 интервал).

4. Ключевые слова статьи (кроме передовых статей) печатаются курсивом на отдельной строке после аннотаций, перед текстом самой статьи (размер 12, курсив).

5. Названия таблиц печатают нежирным курсивом, отступая от предыдущего текста и самой таблицы. Таблицу в тексте помещают после абзаца, в котором на нее ссылаются, или на следующей странице после ссылки.

6. В Списке литературы (печатається сразу же после текста статьи) каждый источник печатається с абзаца, в алфавитном порядке, нумерується, сначала на украинском или русском языке, в конце – на иностранном). Список литературы следует оформлять согласно стандартам ВАК Украины (см. “Об оформлении библиографического описания в списке источников...”, “Бюллетень ВАК Украины”, № 3, 2008; № 5, 2009 или на сайте http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Ссылки в тексте статьи на источники подаются в квадратных скобках, например: [5; 11–15]; при цитировании указываются страницы, например: [2, с. 5].

8. Примеры в текстах статей печатаются курсивом (без выделения жирным), их перевод в кавычках: *coeur* ‘сердце’, *âme* ‘душа’.

Материалы посылаються по адресу:

Донецкий национальный университет

Факультет иностранных языков

Кафедра английской филологии

Бессонова Ольга Леонидовна

ул. Университетская, 24

83001 Донецк

тел. / факс +38 (062) 302-09-22

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

LINGUISTIC JOURNAL
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES, WORLD LITERATURE, METHODS OF TEACHING
SUBMISSION INFORMATION

(1) The scholarly journal *Studia Germanica et Romanica: Foreign Languages, World Literature, Methods of Teaching* published three times a year at the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Ukraine carries articles, survey articles, books and theses reviews and informational notes on all aspects of world languages and literatures as well as applied linguistics. Contributions are invited on the mainstream linguistic studies and secondary subfields of linguistics from the list below:

1. Phonetics / Phonology	12. Sociolinguistics
2. Morphology	13. Cognitive Linguistics
3. Syntax	14. Psycholinguistics
4. Semantics	15. Onomastics
5. Typological Studies	16. Contrastive Linguistics
6. Pragmatics	17. Language Variation / Change
7. Historical Linguistics	18. Language Teaching
8. Stylistics	19. L1 Language Acquisition
9. Translation	20. L2 Language Acquisition
10. Discourse Analysis	21. Other (please specify)
11. Anthropological Linguistics	

(2) Contributions from all countries are invited. The language of publication may be English, Spanish, German, French, Russian or Ukrainian. No restrictions are placed on the subject or method of contributions submitted.

(3) Papers for submission should be sent to:

Professor Olga L. Bessonova, Doctor of Philology, Head of English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Universytetska St., 24, 83001 Donetsk, Ukraine; tel. / fax +38 (062) 302-09-22; e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

SUBMISSION GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

(1) Submissions do not normally exceed 10-12 pages (line spacing: 1.5) including abstracts, quotations, tables, graphs, diagrams, figures, references.

(2) Margins: upper and right – 20mm, lower and left – 30mm. The first line of every new paragraph is indented (10mm). Body text: Times New Roman, 12pt.

(3) Authors' initials and surnames typed in bold (size 12pt) in the upper right corner precede the title of an article. Then follow the name of the country and that of the town (city) in brackets (size 12pt). A centred title of the paper is typed in capitals in bold (size 12pt) as in the sample below:

© 2009 G. V. Ivanov
(Russia, Moscow)

**SEMANTIC CLASSIFICATION OF MIDDLE ENGLISH
POSSESSIVE VERBS**

(4) An abstract in English follows the title of a paper and includes approximately half a page (size 10 pt). It is followed by a set of key words in italics.

(5) Examples of language material (words, phrases, sentences) are typed in italics, e.g. *crown, bedecken, a fair-weather friend*.

(6) Table titles are numbered throughout the paper and typed in italics using extra line spacing to mark them from the text of the paper and the body of the tables.

(7) In-text citations and quotations include the number(s) corresponding to the works in the REFERENCES (a) and – if relevant – page number(s) (b), e.g. a) [5; 11–15]; b) [2, p. 5].

(8) Submissions are supplied with REFERENCES (works referred to in the body of a paper) which immediately follow the text and are arranged in the alphabetical order on separate lines. The heading REFERENCES is in capitals and centred, e.g.

1. *Taylor J. R.* Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory / J. R. Taylor. — Oxford : Oxford University Press, 1989. — 356 p.

2. *Polenz P. von.* Geschichte der deutschen Sprache / Peter von Polenz. — [9. überarb. Aufl.]. — Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1978. — 226 S. — (Sammlung Göschen; Bd. 2206).

(9) The author(s) of a submission are requested to provide 50-words contact details including their full names, degree, position, current employment place, telephones and e-mail address. This information should be provided in a separate file.

(10) Contributions are reviewed by at least two experts in the field and regardless of their length will be held to the same standards of technical and presentation quality. The journal is not responsible for returning papers that have been sent.

(11) Authors are requested to follow the ethical guidelines for research set forth by their academic institutions.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 11 № 1 (31) 2014

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,
ні з читачами.

Відповідальний секретар – *канд. філол. наук, доц. С. М. Кришталь*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *канд. філол. наук, доц. С. М. Кришталь*

Комп'ютерна верстка *О. О. Гриньова*